

Izdaje

VOJNOIZDAVAČKI I NOVINSKI CENTAR

Za izdavača

mr Stevan STANOJEVIĆ, pukovnik, načelnik Centra

dr Nikola POPOVIĆ, pukovnik, zamenik načelnika Centra

Biblioteka

RATNA PROŠLOST NARODA I NARODNOSTI JUGOSLAVIJE

Knjiga TRISTA SEDAMDESET OSMA

Monografije

JEDINICA NOV I PO JUGOSLAVIJE

Knjiga STO ŠEZDESET ČETVRTA

UREĐIVAČKI ODBOR

Svetozar ORO, general-potpukovnik, predsednik; dr *Slobodan* BRANKOVIĆ, potpukovnik; *Ahmet* ĐONLAGIĆ, pukovnik; dr *Vlado* IVANOVSKI; *Aleksandar* JANIĆ, general-pukovnik; dr *Petar* KAČAVENDA; *Rahmija* KADENIĆ, general-pukovnik; *Zdravko* KLANJŠČEK, pukovnik; *Melodije* KOTEVSKI, general-potpukovnik; *Ivan* MATOVIĆ, pukovnik; *Veljko* MILADINOVIĆ, general-potpukovnik; *Antun* MILETIĆ, pukovnik; *Predrag* PAVLOVIĆ, pukovnik; *Radomir* PETKOVIĆ, pukovnik; mr *Stevan* STANOJEVIĆ, pukovnik; *Žika* STOJŠIĆ, general-potpukovnik; *Ali* ŠUKRIJA; *Fabijan* TRGO, general-potpukovnik; *Petar* VIŠNJIĆ, pukovnik; mr *Avgust* VRTAR, general-pukovnik; dr *Slavko* VUKČEVIĆ, potpukovnik; *Radomir* ĐONDOVIĆ, pukovnik.

Glavni i odgovorni urednik

Radomir ĐONDOVIĆ, pukovnik

Urednik i redaktor

Snežana TMUSIĆ, profesor

Recenzenti

Nikola ANIĆ, pukovnik

Milan LUČIĆ, pukovnik

Stručni redaktor

Gojko VUJIČIĆ, potpukovnik

Bogdan Mamula

**TREĆA
PRIMORSKO-GORANSKA
UDARNA BRIGADA**

odnosno

**DRUGA BRIGADA
TRIDESETPETE DIVIZIJE**

Beograd 1990.

UDK 355.486(497.1) 3. primorsko-goranska udarna brigada

MAMULA, Bogdan

Treća primorsko-goranska udarna brigada odnosno Druga brigada tridesetpete divizije / Bogdan Mamula. - Beograd : Vojnoizdavački i novinski centar, 1990 (Beograd : Vojna štamparija). - 263 str. : ilustr. ; 24 cm. (Biblioteka Ratna prošlost naroda i narodnosti Jugoslavije ; knj. 378. Monografije jedinica NOV i PO Jugoslavije ; 164)

Tiraž 2000 primeraka. - Bibliografija: str. 260-261.

a) Brigade u NOR-u - Treća primorsko-goranska

U ovoj monografiji prikazan je ratni put 3. primorsko-goranske brigade, odnosno 2. brigade 35. divizije od njenog formiranja 15. septembra 1943. godine u rejonu Skrljeva do marta 1945. kada je rasformirana 35. divizija, a borci njene 2. brigade raspoređeni u jedinice 13. divizije NOVJ. U 18 i po meseci postojanja brigada je prošla dug i težak ratni put o čemu svedoče brojne nagrade i priznanja: ona je 11. decembra proglašena udarnom od Glavnog štaba NOV i POH, a tri puta je pohvaljivana od Štabova 11. korpusa i 35. divizije. Monografija je dopunjena i prilogima: hronologija, narodni heroji, spisak članova štaba brigade, štabovi bataljona i starešina samostalnih jedinica, spisak starešina brigade i četnih bolničara, spisak poginulih. Sadrži i fotografije i skice.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Centralna biblioteka JNA

Dio prvi

Geografska i klimatska odlička primorsko-goranskog prostora, vojno-strategijski značaj, okupacija, pripreme i razvoj oružane borbe do kapitulacije Italije

Geografske i klimatske karakteristike i vojno-strategijski značaj primorsko-goranskog prostora

Do aprilskog rata 1941. godine Gorski kotar i Hrvatsko primorje, nalazeći se na krajnjem zapadnom dijelu Jugoslavije, predstavljali su granično područje prema Italiji. Stješnjeno između Kvarnerskog zaliva na zapadu, kanjona rijeka Kupe i Čabranke na sjeveru i zapadnog dijela Panonske nizije na istoku, obuhvata planinske krečnjačke lance, Gorskog kotara, koji se pružaju dinarskim smjerom od planinskog sklopa Risnjak — Snježnik, preko Velike i Male Kapele, prema Velebitu i Plješevici i uskom priobalnom pojasu Hrvatskog primorja. Između planina, nadmorske visine i preko 1.500 metara, pokrivenih visokim i kvalitetnim šumama, nalaze se veći ili manji ravničarski kompleksi sa izgrađenim naseljima povezanim putevima.

Dužina primorsko-goranskog prostora, bez Kvarnerskih otoka, po dijagonali jugoistok — sjeverozapad, od Jezerana kod Brinja i Prezida, iznosi 83 km, a na pravcu sjeveroistok — jugozapad prosječno 55 km. Rastojanje, po dijagonali, između Rijeke i Zdihoa na rijeci Kupi je 61 km, a cestom »Lujzijanom« preko Delnica 101 km, sa visinskom razlikom između Zdihoa (210) i Velikog Vodnjaka (847) nadomak Delnica, 637 m. Odnos tih pokazatelja između Ogulina i Senja je 43:75 km, cestom preko Modruša i Brinja i sa visinskom razlikom između Ogulina (323) i prijevoja na Kapeli (884) 561 m. Navedeni podaci ukazuju na karakteristike reljefa toga prostora.¹

Jadransko more sa Riječkim i Tršćanskim zalivima, duboko uvučeno u južni dio centralnog evropskog kontinenta, predstavlja prvorazrednu pomorsku komunikaciju šireg međunarodnog, prometno-ekonomskog i vojno-strategijskog značaja. Sa druge strane, Panonska nizija, kao privredno i za promet značajno područje na jugoistoku Evrope, sa svojim zapadnim dijelom, koji zahvata prostor Sisak — Zagreb - Karlovac, približila se na najkraće rastojanje lukama sjevernog Jadrana. Protežući se koncentrično od jugoistoka prema sjeverozapadu, ova dva bitno različita geografska prostora, povezana komunikacijama sa centralnim dijelom Gorskog kotara, povezali su Hrvatsko primorje i Gorski kotar u ekonomsko-prometnu i vojno-strategijsku cjelinu.

¹ Gorski kotar, Delnice 1981; Radovan Perić, *Zemljopisne značajke*

Od Karlovca, preko centralnog dijela Gorskog kotara ka Rijeci, prolaze glavne komunikacije: željeznička pruga i cesta »Lujzijana«, dužine 131 km. Duž ovih komunikacija grupisana su glavna naselja na području Gorskog kotara. Na jugoistoku primorsko-goranskog područja, zapadno od Ogulina prema obalama mora, nalaze se dvije paralelne komunikacije: preko Jasenka i Stalka za Novi Vinodolski, i preko Modruša i Brinja za Senj. Između tih komunikacija nalazi se Drežnica, sa razvučenim brojnim naseljima, udaljena i slabo povezana sa centralnim delničkim komunikacijskim pravcem. Sa druge strane, sjeverozapadno od Delnica je Čabarski kraj, takođe slabo povezan sa zaleđem - Delnicama i Primorjem, koji je zbog toga bio upućen na Sloveniju.

Područje Gorskog kotara, glavni operativni prostor većine primorsko-goranskih jedinica, nalazi se na spoju četiri različite geografske i klimatske zone: alpske i dinarske, panonske i mediteranske. Te okolnosti uslovile su posebnu klimu koja karakterišu iznenadne i nagle promjene vremena, obilne padavine, vrlo hladne, duge i sa velikim naslagama snijega zime, kraća ljetnja razdoblja sa svježim noćima i velikim oscilacijama temperature. O tim karakteristikama govore i meteorološki podaci prikupljeni u meteorološkim stanicama u Skradu i Pargu u vremenu od 1948. godine do 1960. godine. Tako je zabilježeno da se 15. februara 1950. godine temperatura zraka u Zalesini kraj Delnica spustila na -33°C , a u Ogulinu dva dana kasnije na $-28,5^{\circ}\text{C}$. Maksimalna temperatura te iste godine zabilježena je 7. jula u Ogulinu plus $39,5^{\circ}\text{C}$, a u Zalesini 28. avgusta — plus $31,3^{\circ}\text{C}$. Na području Risnjaka prosječno padne 2.570 mm na m^2 . Po količini padavina Gorski kotar je, poslije Orjenskog masiva, drugo veliko oborinsko područje na tlu Jugoslavije i to većinom u toku hladnije polovine godine. Visina snježnog pokrivača dostiže i preko dva metra, ovisno od geografskog položaja i nadmorske visine mjesta. Obilne padavine znaju biti praćene snažnim vjetrovima koji u toku zime stvaraju velike nanose snijega, parališući saobraćaj i svako kretanje na duže relacije.²

Zbog posebnog važnog geostrategijskog položaja na jugoistoku Evrope, ceo prostor sa Istrom i Slovenačkim primorjem, predstavljao je, kroz vjekove, i kapije i polazišta u pohodima raznih zavojevača, pri pokretu sa zapada prema istoku, ili obrnuto, kao i sa sjevera, iz centralnog evropskog prostora, na jug prema lukama sjevernog Jadrana.

Izgradnjom savremenih komunikacija od sjeverno-italijanske nizije i luka sjevernog Jadrana, prema istoku i sjeveru i uporednim razvojem pomorskog saobraćaja, rastao je i značaj ovoga prostora. Time je postajao osjetljiviji na razna politička previranja koja su, mahom, predstavljala uvod u političke konfrontacije i otvorene sukobe, regionalnog i šireg značaja.

Austrija i Mađarska su, pojedinačno i zajednički kao dvojna monarhija, koristeći vojno-političku ovisnost Hrvatske od njih, nastojale pod svaku cijenu da izbiju na obale sjevernog Jadrana, da bi se učvrstile na tom prostoru. U tom cilju su, u 18. i 19. vijeku izgradile komunikacije

² *Gorski kotar*, Delnice 1981; Stjepan Bertović i Jakob Martinović *Biološke značajke*, str. 27—43; *Geografija SR Hrvatske*, knj. 4, Zagreb 1975, str. 62, 63, 146.

od Karlovca preko Gorskog kotara, za sjeverni Jadran. Austrija, jedna od vodećih svjetskih sila toga vremena, pristupila je intenzivnoj izgradnji Pule, kao glavne ratne luke i pomorske baze za svoju ratnu mornaricu. Mađarska, koristeći svoj privilegovani položaj u dvojnoj monarhiji i djelujući u skladu sa hegemonističkim i nacionalističkim prohtjevima svoga uticajnog plemstva, vodila je politiku koja je imala za cilj širenje državne teritorije od Karpata do obale Jadrana i prigrabila u svoj posjed područje Rijeke.

Po završetku prvog svjetskog rata područje Istre, Rijeke i Zadra sa otocima Cres, Lošinj i Lastovo, kao i Slovenačko primorje, otcjepljeni su od matice zemlje i dodijeljeni Kraljevini Italije. Stalno podsticana ekspanzionističkim krugovima u zemlji, vlada Kraljevine Italije se na spoljnopolićkom planu opredjelila za već ranije usvojenu politiku širenja »životnog prostora« prema istoku, na račun krajeva vjekovima naseljenim Hrvatima i Slovencima. Politika denacionalizacije i progona Hrvata i Slovenaca u Istri i Slovenačkom primorju, u svojoj agresivnosti i okrutnosti, doživjela je kulminaciju dolaskom na vlast fašista, sa Musolinijem na čelu.

I u toku drugog svjetskog rata ovo se područje nalazilo u centru vojno-politićkih procjena, ratnih planova i borbenih dejstava zaraćenih strana. Tako je pri planiranju napada na Jugoslaviju, u aprilskom ratu 1941. godine, na tom prostoru bila upotrebljena 2. italijanska armija, kao jedna od tri grupacije suvozemnih snaga fašistićkih sila - Italije i Njemaćke — odrećenih za agresiju na Kraljevinu Jugoslaviju.

Rukovoćen grandomanskim osvajaćkim planovima, Musolini je požurio da već 18. maja 1941. godine u Rimu »ozakoni« ugovor sa Antom Pavelićem od maja 1941. i time sprovede utanaćenu i praktićno već učinjenu aneksiju velikih djelova naše zemlje, ukljućujući kotareve: sušaćki, kastavski, ćabarski i zapadni dio kotara Delnice.³

U toku narodnooslobodilaćkog rata na tom području će biti formiran veliki broj partizanskih jedinica i komandi, organi nove narodne vlasti — narodnooslobodilaćki odbori i društveno—politićke i antifašistićke organizacije. Gorski kotar i Hrvatsko primorje postaju operativno-teritorijalna cjelina i nalazili su se pod jedinstvenim vojno-politićkim rukovodstvom Štaba za teritoriju Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, koji je početkom decembra 1941. godine preimenovan u Štab primorsko-goranskog partizanskog odreda, sa dva bataljona. U proljeće 1942. je pod 5. operativnom zonom Hrvatske, a potom, u proljeće 1943. godine, pod komandom 13. primorsko-goranske divizije. Te komande bile su, uglavnom, pod neposrednim rukovodstvom Glavnog štaba narodnooslobodilaćke vojske Hrvatske.⁴

Sredinom 1943. godine došlo je do iskrcavanja anglo-amerićkih snaga na Apeninsko poluostrvo, pada fašizma i Musolinijeve vladavine i do kapitulacije Italije. Tada borba naroda Hrvatskog primorja, Gorskog kotara, Istre i Slovenaćkog primorja, kao i drugih djelova naše zemlje koji su se nalazili pod italijanskom okupacijom, poprima masovni

³ *Vojna enciklopedija*, Beograd 1960, tom 3, str. 392.
Isto, str. 342.

karakter. Razoružane su brojne italijanske okupacione jedinice, zarobljene velike količine oružja, municije i razne opreme, formirane nove jedinice NOV i POJ, oslobođen cijeli teritorij Istre, sem Rijeke i Pule, i Slovenačko primorje. Tako se to područje ponovo našlo u centru zbivanja na evropskom ratnom poprištu. Takav razvoj situacije na tom dijelu jugoslovenskog ratišta, tada već indirektno povezanog sa frontom u Italiji, dobio je izuzetan značaj u stratezijskim procjenama njemačke vrhovne komande, kao i štabovima armija zapadnih saveznika. Oslobođeno područje Istre i Slovenačkog primorja, sa lukama i komunikacijama prema unutrašnjosti, zaposjednutome i kontrolisano od strane novoformiranih jedinica NOV i POJ, koje su se našle u pozadini istočnom boku njemačkih snaga angažovanih na frontu u južnoj Italiji. Taj prostor postao je privlačan za iskrcavanje snaga zapadnih saveznika.

Poslije kapitulacije Italije, Hitler je, područje Istre, Slovenačkog primorja i djelova anektiranih od Italije rimskim ugovorom iz maja 1941. godine, uključio u novoformiranu zonu »Jadransko primorje«, stavio je pod upravu oblasnog gaulajtera za Korušku i tako priključio Trećem Rajhu.

U završnim operacijama za oslobođenje zemlje, u proljeće, 1945. godine, Istra i Slovenačko primorje postali su još jednom poprište krupnih ratnih operacija, ali i zakulisane igre zapadnih saveznika koji su podržavali pretenzije nove italijanske vlade na te krajeve. Svjestan njihovih namjera po pitanju naših zapadnih granica, vrhovni komandant Jugoslovenske armije maršal Josip Broz Tito donio je odluku da, brojno i tehnički snažnom 4. armijom, sa polazne osnovice u Lici, krene koncem marta u ofanzivu i brzim prodorom razbije njemačke i njima potčinjene satelitske snage na području zapadne Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja te oslobodi Istru i Slovenačko primorje. Četvrta armija, sa jakim snagama u pozadini fronta neprijatelja, trebalo je da izvrši taj zadatak u što kraće vrijeme i da, prije jedinica zapadnih saveznika sa fronta u Italiji, izbije na područje rijeke Soče.⁶

Aprilski rat i okupacija

Jedinice 2. italijanske armije prešle su državnu granicu na riječkom sektoru 11. aprila 1941. godine, petog dana poslije napada fašističkih sila na Jugoslaviju, i to tek pošto je od Zagreba, preko Delnice, u Rijeku stigla jedna manja mehanizovana kolona njemačke vojske. Jedinice 2. armije nisu naišle na jači otpor jugoslovenske vojske, jer su se njene jedinice i na tom sektoru fronta već raspale, pa su i zauzele Ljubljanu, Vrhniku, Jesenice, Sušak, Bakar i Delnice. U sastavu 2. armije, koja je pored Hrvatskog primorja i Gorskog kotara okupirala Dalmaciju i zapadnu Sloveniju do rijeke Save, bila su tri armijska korpusa, jake pogranične jedinice, obalska brigada i brojne samostalne

⁵ Milan Lučić: *NOR u Istri, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru u ljeto i jesen 1943. godine*, Rijeka 1984, str. 65 i 66.

⁶ *Vojna enciklopedija*, Beograd, 1967, tom 10.

jedinice. Štab 2. armije, kraće vrijeme poslije okupacije, nalazio se u Karlovcu, a kasnije sve do kapitulacije Italije, na Sušaku.

Peti armijski korpus koji je okupirao Hrvatsko primorje i Gorski kotar, Liku i šire područje Karlovca do granične linije sa njemačkim okupacionim snagama, sa štabom u Crikvenici, rasporedio je svoje divizije po slijedećem: divizija »Lombardija« — duž osnovnog pravca Rijeka - Ogulin, sa štabom u Delnicama; divizija »RE« sa štabom u Senju i jedinicama na tom dijelu obale i području zapadne Like i 1. brza divizija na širem području Karlovca.

Divizija »Lombardija«, ojačana 154. teritorijalnim mobilizacijskim pukom i 137. legijom »crnih košulja«, rastresitim rasporedom jedinica zaposjela je sva naseljena mjesta. Jače snage je zadržala u Delnicama, Vrbovskom i Ogulinu, važnim saobraćajnim čvorištima i administrativno-privrednim centrima, sjedištima kotareva. Sve osjetljivije objekte na željezničkoj pruzi Rijeka - Ogulin i glavnim cestovnim saobraćajnicama, kao mostove, tunele, željezničke stanice, prelazi itd., obezbjeđivala je stalnim posadama jačine od 10 do 50 vojnika, zavisno od važnosti svakog objekta.⁷

Po rimskom ugovoru Italija je, pored ostalog, anektirala djelove Hrvatskog primorja i Gorskog kotara do linije: od izvora rijeke Kupe na jug prema Jadranskom moru na Bakarac preko Biljevine (k. 707), Starčeva vrha (k. 768) i Meča (k. 756). Anektirano područje je pripojeno riječkoj provinciji.⁸

Komanda II italijanske okupacione armije izvršila je podjelu zaposjednute teritorije na tri operativne zone raspoređene po dubini — od stare državne granice prema unutrašnjosti. Prva zona obuhvatala je anektirano područje, i kao takva bila zaposjednuta brojnim pograničnim i obalskim jedinicama, karabinjerima, djelovima »crnih košulja«, policijom, financima. Uspostavljen je aparat fašističke vlasti i sistem školstva. Druga - demilitarizovana zona, dubine oko 75 km, protezala se do linije: Vinica na rijeci Kupi — Tounj — Plitvički Ljeskovac — Prijeboj — planina Plješevica i dalje na jugoistok preko planine Šator u Bosnu. Treća okupaciona zona prostirala se do linije razgraničenja između Njemačke i Italije: Litija - Samobor - Petrinja - Glina - Bosanski Novi i dalje.

Italijanski okupator je raspolagao brojnim, dobro naoružanim i opremljenim snagama, na relativno malom prostoru Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Cilj mu je bio da spriječi svaki pokušaj otpora stanovništva i obezbjeđi mir na okupiranom prostoru, što bi omogućilo nesmetanu eksploataciju privrednog potencijala i realizaciju politike nacionalnog porobljavanja — italijanizaciju i fašizaciju anektiranog područja. Okupator je bio svjestan da bi svaki otpor naroda, a pogotovu oružana pobuna, imao negativnog utjecaja na razvoj situacije u Istri i Slovenačkom primorju. Konačno, takav razvoj događaja, doveo bi u

⁷ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda (dalje: Zbornik), tom 5, knj. 2, str. 234; knj. 3, str. 248.

⁸ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1942*, knj. 1, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1963, str. 33-34.

pitanje autoritet fašističke vladavine i u sopstvenoj zemlji, već inače narušen vojnim neuspjesima u Africi.

Italijanski fašistički okupator je raspolagao i vrlo razvijenom mrežom obavještajnih i kontraobavještajnih službi. Posebno značajnu ulogu imala je tajna obavještajna služba OVRA. Njena djelatnost je bila usmjerena protiv svake antifašističke aktivnosti, a u prvom redu protiv djelovanja KPJ i NOP u cjelini.⁹

Prema rimskom ugovoru, na području druge okupacione zone (demilitarizovane) mogle su biti stacionirane ograničene ustaško-domobranske jedinice Nezavisne države Hrvatske. Tako je formirana jedna oružnička pukovnija, uglavnom od žandara i graničara vojske bivše Kraljevine Jugoslavije, sa jačim garnizonima u Ogulinu, Senju i Delnicama. Zadatak joj je bio da, u ime NDH, održava javni red i mir na tom prostoru. Pored te pukovnije, u Ogulinu i Senju nalazila se po jedna ustaška bojna, a u Delnicama, Brinju i Crikvenici, manje jedinice promjenljivog sastava.¹⁰

Kapitulacijom Kraljevine Jugoslavije i rasulom njene vojske, okupacijom i podjelom njene teritorije i uspostavljanjem NDH uz blagoslov poglavara katoličke crkve Alojzija Stepinca i otvorenu podršku Vlatka Mačeka, vođe Hrvatske seljačke stranke, zaokruženo je prvo ratno poglavlje na području Hrvatske. Prvobitna neizvjesnost i dezorijentacija naroda Hrvatskog primorja i Gorskog kotara još su više pojačani javnim nastupima ustaških čelnika. Iz njihovih pretećih govora jasno je predstavljena i u praksi ubrzo primjenjivana politička platforma za koju se opredjelila ustaška NDH. Otpočeli su progoni i sve masovnija uništavanja Srba, Jevreja, Roma, antifašista i komunista, bez obzira na njihovo nacionalno porijeklo.

Pripreme, ustanak i oružane borbe u 1941. godini

Tačan broj stanovnika koji su se 1941. godine zatekli na prostoru Primorsko-goranskog operativnog područja, teško je utvrditi, jer se novonastale granice nisu podudarale sa geografskom i administrativno-političkom podjelom kakva je bila prije rata. Iz dosada objavljenih publikacija, može se zaključiti da se na tom području nalazilo oko 240.000 žitelja.¹¹

Zbog skromnih mogućnosti za prihode sa obrađivanog zemljišta, Primorci i Gorani su svoju egzistenciju više vezali za more i šume, nego za zemlju. Primorci kao pomorci, lučki radnici, ribari, zidari i poznati klesari kamena, a Gorani kao šumski i pilanski radnici, kirijaši i zanatlije (kolari, kovači i potkivači, sotljari). Izvjestan broj i jednih i drugih bio je zaposlen na željeznici. Po socijalnoj strukturi i jedni i drugi više su bili radnici nego zemljoradnici.

⁹ Svetozar Tintor: *Trinaesta primorsko-goranska divizija*, Zagreb 1968, str. 13 i 23.

¹⁰ *Isto*, str. 23.

¹¹ Arhiv vojnoistorijskog instituta (dalje: AVII) k. 4240, reg. br. 34-10.

¹² Vinko Švob: *Primorci i Gprani pod crvenom petokrakom*, Rijeka 1985, prilog br. 3.

Relativno brojna radnička klasa mahom organizovana u sindikalnom pokretu, razvijeno školstvo, relativno niska stopa nepismenosti - od oko 10% od ukupnog broja stanovnika — biblioteke i čitaonice pri školama, brojna kulturna i sportska društva, predstavljali su dobru osnovu za uspješan rad i utjecaj Komunističke partije na političko opredjeljenje naroda Hrvatskog primorja i Gorskog kotara.

Sa slabim osloncem na zemlju, živeći na prostoru koji je bio dobro povezan sa drugim krajevima i zemljama, Primorci i Gorani su se lakše od drugih odlučivali da krenu od kuće »trbuhom za kruhom«. Dolazeći tamo u dodir sa razvijenim radničkim pokretom i formirajući nove poglede na svijet, postajali su sve spremniji i sposobniji da utječu na formiranje svijesti i prilike u rodnom kraju.

S obzirom da su se nalazili na pograničnom prostoru i granici prema Italiji vrlo dobro im je bila poznata sudbina naroda Istre poslije prvog svjetskog rata, kada se našao otrgnut od matice zemlje i bio izložen teroru, progonima i denacionalizaciji. Okupacijom tih krajeva, a potom i aneksijom jednog dijela teritorija, Primorci i Gorani su bili direktno životno ugroženi od fašističkog okupatora. Prihvatajući platformu NOB-e, bili su duboko svjesni da se samo zajednički i tjesno povezani sa narodima iz drugih krajeva zemlje, mogu osloboditi te opasnosti. Kod njih nije bilo dileme u pogledu odnosa prema okupatoru i takozvanoj Nezavisnoj državi Hrvatskoj, ili ne barem kod ogromne većine. Iako ugnjetavani i izrabljivani od režima u Kraljevini Jugoslaviji, bili su toliko politički zreli da su znali ocijeniti, u tom sudbonosnom vremenu, šta predstavlja neposrednu i glavnu opasnost. Na toj osnovi je kod njih formiran snažan i mobilan jugoslovenski patriotizam.

U vrijeme priprema za oružanu borbu protiv okupatora i njihovih saradnika, na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara djelovale su 54 osnovne organizacije (ćelije) KP Hrvatske, sa oko 300 komunista i obnovljena Skojevska organizacija.¹³ Partijskom organizacijom rukovodili su Okružni komitet za Hrvatsko primorje i kotarski komitet za Sušak, Kastav i Delnice. Partijska organizacija u Ogulinu bila je vezana za partijsko rukovodstvo u Karlovcu. Centralni komitet KP Hrvatske, radeći na pripremama za oružanu borbu, upućivao je pojedine svoje članove na područje Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, kao Radu Končara, Marka Oreškovića, Ivu Marinkovića i druge.¹⁴

Primorci i Gorani, po direktivi Partije i samoinicijativno, iskoristili su situaciju nastalu rasulom jedinica bivše jugoslovenske vojske u aprilskom ratu na tom terenu (II planinski puk i druge jedinice), da sakupe i sklone znatne količine oružja i municije. Sakupljeno je oko 300 pušaka, 32 puškomitraljeza i nekoliko sanduka municije i ručnih bombi.¹⁵ Za neposredno rukovođenje oružanom borbom u junu 1941. godine formirani su Vojni komiteti pri OK KP za Hrvatsko primorje i pri kotarskom komitetu za Delnice.

¹³ *Komunistički pokret i oružana revolucija u Hrvatskoj*, Zagreb 1969, str. 69.

¹⁴ Arhiv VII, k. 2009, f. M. g. 2/2; S. Tintor, n. dj. str. 22.

¹⁵ Zbornik, tom 5, knj. 4, str. 48; S. Tintor, n. dj. str. 29.

Vojno-političko rukovodstvo na primorsko-goranskom području našlo se, u pripremi oružane borbe, u dosta složenoj situaciji kako u pogledu organizovanja, tako i upotrebe prvih partizanskih jedinica. Svestranim procjenjivanjem svih bitnih činilaca novonastale situacije, uz povremene korekcije ranijih rješenja na osnovu stečenih iskustava i novih saznanja, obezbjeđivao se kontinuitet u postepenom i sve snažnijem razvoju oružane borbe na tom prostoru.

U julu i avgustu organizovani su prvi partizanski logori na planinskom području Viševica, Tuhobića, kod Delnica, Drežnice, Gomirja i Srpskih Moravica. Ove relativno male grupe odvažnih boraca, predstavljale su vojno-političke punktove za razvoj oružane borbe na širem prostoru svog razmještaja. U borbenim zadacima bili su orijentisani na diverzantska dejstva i prepade na manje djelove neprijateljeve vojske. Tako su prve diverzije izvedene već u julu i avgustu 1941. godine i to na željezničku prugu Ogulin - Rijeka, između Ogulinskog Hreljina i Srpskih Moravica i na dionici od Skrada do Zlobina. U isto vrijeme primorski i drežnički partizani su izveli nekoliko vrlo uspješnih prepada na talijanske jedinice duž ceste Ogulin — Novi Vinodolski, razvijajući borbeno bratstvo i jedinstvo naroda tih krajeva. Razvoj oružane borbe na cjelokupnom primorsko-goranskom području, a posebno akcije na komunikaciji Novi — Ogulin, prisilili su talijansku okupacionu komandu da 9. oktobra povuče svoje jedinice iz Drežnice.¹⁶ Oslobođena Drežnica, prva slobodna teritorija na primorsko-goranskom području, sa znatnim ljudskim i materijalnim potencijalom i narodom koji je bio vezan za NOB, predstavljala je snažno uporište daljeg ubrzanog razvoja oružane borbe na tom području i njegovoj okolini.

Po povratku delegata Operativnog rukovodstva CK KP Hrvatske sa savjetovanja u Stolicama organizovano je, početkom oktobra 1941, savjetovanje u Krbavici, kraj Korenice, sa vojnim i političkim rukovodstvom NOR-a u Lici, Kordunu, Baniji, Hrvatskom primorju i Goranskom kotaru.¹⁷ Na osnovu usvojenih opštih stavova u Stolicama, kao i procjene situacije na području Hrvatske, zaključeno je da se izvrši reorganizacija partizanskih jedinica i pređe na izvođenje krupnijih vojnih akcija sa jačim snagama, kao i da se pristupi jačanju organa nove narodne vlasti.

Vojno-političko rukovodstvo za Primorsko-goransko područje učinilo je u toku oktobra prve značajne izmjene u organizaciji partizanskih jedinica. Partizanski logori preimenovani su u vodove i čete i objedinjeni u prva dva novoformirana bataljona. Drežnički bataljon, preimenovan je u decembru u bataljon »Marko Trbović«, kao 1. bataljon Primorsko-goranskog NOP odreda, koji su sačinjavale partizanske jedinice sa područja Drežnice, Ledenica, Jasenka, Breznog i Gomirja. Bataljon je imao 130 boraca (100 Srba i 30 Hrvata) naoružanih sa 4 puškomitraljeza i 100 pušaka. Partizanski logor na zapadnom dijelu Hrvatskog primorja i Gorskog kotara preimenovani su u čete; Bribirsku, Sušačku, Delničku

¹⁶ *Vojna enciklopedija*, tom III, str. 49.

¹⁷ Nikola Anić, *Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije*, Vojnoistorijski institut, Beograd 1982, str. 45.

¹⁸ *Zbornik*, tom 5, knj. 1, str. 159.

i Ličko-fužinarsku, koje su uključene u novoformirani Primorsko-goranski bataljon, preimenovan u decembru u 2. bataljon »Matija Gubec« Primorsko-goranskog NOP odreda. Bataljon je imao 250 boraca po nacionalnom sastavu Hrvati, naoružanih sa 200 pušaka i 12 puškomitraljeza. Ranije formirani štab za Hrvatsko primorje i Gorski kotar preimenovan je u Štab Primorsko-goranskog narodnooslobodilačkog odreda¹⁹ na čelu sa Veljkom Kovačevićem i Ivom Vejvodom kao komandantom i političkim komesarom.

Partizanski logori, kao svojevrsna forma organizovanja prvih partizanskih jedinica u početnom periodu NOR-a na goransko-primorskom prostoru, formirani su na planinskom području pokrivenom visokim šumama i van naseljenih mjesta koja su bila zaposjednuta i blokirana od brojnih italijanskih jedinica. Međusobno su bili dosta udaljeni i slabo povezani, naročito na zapadnom području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u zimskom periodu. Vrlo hladna i sa mnogo snijega, duga zima 1941—1942, neuslovan smještaj u barakama, otežano i na duže relacije onemogućeno kretanje bez skija, uz stalnu slabu ishranu, naročito na zapadnom dijelu, otažavali su prijem novih boraca, što je znatno utjecalo na dalji razvoj oružane borbe u zimskom periodu. Partizanske logore koji su duže vrijeme bili stacionirani na jednom mjestu, vrlo često su otkrivali italijanske jedinice pomoću obavještajnih službi i izviđačke aktivnosti. Angažujući dosta jake snage, one su u novembru i decembru 1941. godine preduzele iznenadne prepade na Drežnički, Delnički, Bribirski i Sušački partizanski logor. Svijesne da tim prepadima nisu partizanima nanijeli veće gubitke, italijanske jedinice su tokom zime zaposjele naselje i pretvorili ih u prava utvrđenja, a blokadom i strogom kontrolom kretanja stanovništva nastojali da, u ionako teškim uslovima, izoluju partizane od naroda i onemoguće im boravak na tom prostoru. O tome svjedoči izvještaj Štaba Primorsko-goranskog NOP odreda Glavnom štabu NOV Hrvatske od 24. decembra 1941. godine u kojem se ističe da su brojne neprijateljske snage blokirale naselja i komunikacije i da »pored toga, kod nas je već pao snijeg visine 1 — 1,5 metara, te svako kretanje osim na skijama je onemogućeno, zato je vrlo teško uspostaviti i održavati redovne veze sa svim jedinicama«.²⁰

I pored nepovoljnih okolnosti u kojima je pripremana i izvođena oružana borba na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara 1941. godine, postignuti su značajni rezultati i stvorena dobra osnova za dalji ubrzani razvoj NOP-a. Na to su sigurno utjecali privrženost većine naroda NOP-u i zajedničko učešće Hrvata i Srba u oružanoj borbi; snažan utjecaj i rukovodeća uloga Partije u pripremi i vođenju oružane borbe, što je omogućavalo vojno-političkom rukovodstvu da ispoljene slabosti blagovremeno otklanja i obezbjeđuje stabilan i brzi razvoj NOP u cjelini; pravilan izbor i odgovarajući način izvođenja borbenih dejstava partizanskih jedinica; bespoštedna borba, od samog početka, protiv italijanskih okupatorskih snaga; ranije prikupljeno oružje koje je omogućilo da su prve partizanske jedinice bile dosta dobro naoružane, i koordinacija dejstava sa susjednim partizanskim komandama.

¹⁹ Zbornik, tom 5, knj. 1, str. 140.

²⁰ Zbornik, tom 5, knj. 4, str. 72.

Razvoj oružane borbe u 1942. godini

Na izmaku zime 1941/1942. godine prevladan je krizni period i otpočeo snažan razvoj oružane borbe. Uz ranije oslobođenu Drežnicu, Gornji brinjski kraj i Jasenak, marta 1942. godine oslobođeni su Mrkopalj i Ravna Gora, prva veća mjesta nastanjena hrvatskim življem. Znatno je proširena slobodna teritorija i stvoreni povoljniji uslovi za mobilizaciju novih boraca u jedinice NOVJ. U izvještajima na savjetovanju u GS NOV Hrvatske, održanom od 8. do 11. aprila 1942. godine u Drežnici, komandant Primorsko-goranskog NOP odreda Veljko Kovačević iznio je i slijedeće: »Za zadnji mjesec dana u Primorsko-goranski odred je stupilo 700 novih boraca Hrvata i sadašnje brojno stanje odreda je naraslo na 1.186 partizana. Od toga broja 950 su Hrvati i 236 Srbi.«²¹ Taj razmjer (Hrvata 80% i Srba 20%), odgovarao je nacionalnom sastavu stanovništva na tom prostoru. U februaru 1942. godine uputio je 30 boraca Hrvata iz primorsko-goranskih jedinica u Kordun, da kao iskusni borci pomognu kordunaškim jedinicama da izvrše veći utjecaj na opredjeljenje hrvatskog življa toga kraja za NOP.²²

Veliki priliv novih boraca u jedinice Primorsko-goranskog NOP odreda tokom marta i aprila 1942. godine, omogućio je Štabu odreda da formira još tri nova bataljona: 3. bataljon »Goranin« na širem području Delnica, 4. bataljon »Ljubica Gerovac« na području Brinja i 5. bataljon »Vladimir Gortan« na anektiranom području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara.²³

Da bi sistem komandovanja uskladio sa sve snažnijim razvojem NOP-a u cjelini, GŠ NOV Hrvatske je u toku maja izvršio podjelu teritorije na operativne zone. Područje Primorsko-goranskog NOP odreda i Istra postali su 5. operativna zona Hrvatske. Od 1. 2. i 4. bataljona formiran je 1. Primorsko-goranski NOP odred, sa operativnim područjem jugoistočno od željezničke pruge Rijeka — Ogulin, a od 3. i 5. bataljona formiran je 2. Primorsko-goranski NOP odred, za područje sjeverozapadno od pruge.²⁴

Reagujući na snažan razvoj oružane borbe na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara Komanda italijanskih okupacionih snaga preduzela je u ljeto 1942. godine dvije uzastopne ofanzive sa vrlo jakim snagama na područje 2, a zatim i 1. primorsko-goranskog NOP odreda. Cilj ofanzive na 2. primorsko-goranski NOP odred bio je da se razbiju i unište partizanske jedinice na anektiranom području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, narod odvede u logore, sela unište i uspostavi čvrsta kontrola koja će onemogućiti ponovo širenje oružane borbe. Već na samom početku ofanzive, zločinima koje su izvršili nad golorukim narodom, fašisti su pokazali kakvim će se sredstvom služiti za postizanje cilja. Tako su u zoru 22. jula, vojnim i policijskim snagama opkolili selo Podhum na Grobničkom polju, nedaleko od Rijeke. Pošto

²¹ Zbornik, tom 5, knj. 5, dok. 202.

²² Isto, str. 72.

²³ S. Tintor, n. dj. str. 43.

²⁴ Nikola Anić, S. Joksimović, M. Gutić, n. dj. str. 47, 20, Zbornik, tom 5, knj. 4, str. 361.

su iz kuća istjerali sve zatečene mještane, odvojili su 91 muškarca i na licu mjesta ih streljali. Selo su opljačkali i zapalili, a ostalo stanovništvo otjerali u logore. Takav uništavajući pohod nastavili su na području Čabra i zapadnog dijela Gorskog kotara.

U ofanzivi koja je trajala od početka jula do druge polovine avgusta, jedinice 2. primorsko-goranskog NOP odreda su vještima manevrima, na planinskom prostoru Risnjaka, pokrivenom kompleksom visoke šume štitile logore velikog broja izbjeglog naroda iz sela zahvaćenih ofanzivom i izbjegavale jače sudare sa nadmoćnijim neprijateljem. Po naređenju GŠ NOV Hrvatske, na to područje koncem jula stigao je 1. proleterski bataljon Hrvatske, koji je, zajedno sa jedinicama 2. odreda, izveo nekoliko vrlo uspješnih prepada na italijanske kolone. Iznenadeni takvim obrtom situacije Italijani obustavljaju dalja ofanzivna dejstva i povlače jedinice u polazne garnizone. U toku ofanzivnih dejstava streljali su oko 600 nedužnih ljudi, internirali u logore oko 5.000, zapalili 25 sela i zaselaka, a svu imovinu streljanih i interniranih prisvojili.⁶

Oslobođenjem Modruša, Jezerana i Križpolja polovinom avgusta 1942. godine, spojena je slobodna teritorija Korduna i Like sa primorsko-goranskom teritorijom, dok su neprijatelju nanijeti veliki gubici i izgubio je važnu komunikaciju od Ogulina prema Brinju. Zbog takvog razvoja situacije Ante Pavelić se, samo tri dana poslije oslobođenja tih mjesta, sastao sa predstavnicima talijanske okupacione Komande, radi dogovora o hitnom preduzimanju ofanzive zajedničkim snagama. Pripremu i rukovođenje ofanzivom, preuzela je Komanda 5. armijskog korpusa. Pored tri italijanske divizije (»Lombardia«, »Granatieri di Sardegna« i »Re«) u ofanzivi je učestvovalo oko 2.000 pripadnika ustaško-domobranskih snaga i 800 četnika. Sa kružne polazne osnove oko slobodne teritorije na područje Velike Kapele, talijanske divizije su krenule u napad 16. septembra, koncentričnim dejstvima kolona prema Drežnici i Jasenku, kao centrima slobodne teritorije. Da bi što uspješnije izvele planirani zadatak »pretresti i uništiti«, kolone su ojačane jedinicama »crnih košulja«, ustašama i četnicima, koji su direktno učestvovali u hvatanju naroda izbjeglog iz naselja u šumu, pljačkali i uništavali sve što se nije moglo transportovati. Muškarci, pohvatani prilikom pretresa terena, otpremljeni su u bakarski logor, a njihove familije preseljene u naselja duž željezničke pruge, pod italijanskom kontrolom.

Komanda 5. operativne zone mogla je u ofanzivi suprotstaviti neprijatelju samo manje snage razvučene od Gornjeg brinjskog kraja preko Bjelskog do Tuka kraj Mrkoplja. Prvi i 2. udarni bataljon 1. primorsko-goranskog NOP odreda, kao udarna jedinica zone, nalazili su se na izvršenju borbenih zadataka na području Korduna. Međutim, brzim povratkom tih bataljona, iznenadnim i silovitim noćnim prepadom

²⁵ Vinko Švob i Konjhdžić: *Drugi odred Primoraca, Gorana i Istrana 1942*, Zagreb 1969, str. 22.

²⁶ S. Tintor, n. dj. str. 51 i 52.

²⁷ Isto, str. 55 i 56.

na talijanske jedinice na cesti između Jasenka i Bjelskog, kao i vrlo uspješnim napadom jedinica 2. primorsko-goranskog NOP odreda na talijansku kolonu kod Delnica, neprijatelju je zadat snažan udarac. Talijanska komanda, ocjenivši da se radi o snažnoj protivofanzivi jakih partizanskih snaga, naredila je ubrzano povlačenje svojih jedinica u polazne garnizone.²⁸ Ovom ofanzivom neprijatelj je narodu nanio mnogo zla, popalio sela zahvaćena ofanzivom, opljačkao prikupljenu ljetinu, ali je doživio i potpuni vojnički neuspjeh.

Razvoj NOP-a na području Hrvatske u cjelini, kao i na primorsko-goranskoj teritoriji, postigao je u jesen 1942. godine takve razmjere da su bili stvoreni osnovni preduslovi za formiranje primorsko-goranskih brigada, pored postojećih ranije formiranih udarnih bataljona u sastavu 1. i 2. odreda. Tako je 12. oktobra 1942. godine u Drežnici formirana 6. hrvatska NO brigada, sastavljena od 1. i 2. udarnog bataljona, boraca iz sastava bataljona »Marko Trbović« i »Ljubica Gerovac« i udarnog bataljona 2. primorsko-goranskog NOP odreda.²⁹ Ubrzo iza toga, 26. novembra, isto u Drežnici formirana je 14. hrvatska NO brigada, odnosno 2. primorsko-goranska brigada, od dva bataljona iz sastava 2. primorsko-goranskog NOP odreda i samostalnog bataljona »Gubec«.³⁰

Formiranjem 6. i 14. brigade, Komanda 5. operativne zone Hrvatske raspolagala je jedinicama koje su bile osposobljene za izvođenje većih manevara i snažnijih udara i van svog operativnog prostora. Sa njihovim formiranjem i borbenom afirmacijom, Hrvatsko primorje i Gorski kotar dali su svoj doprinos razvoju nove etape NOR-a na jugoslovenskom ratištu u cjelini. Sa pravom se može reći da je 1942. ratna godina, kao vrijeme posebno snažnog razvoja NOB-e, bila godina brigada. I to ne samo zbog velikog broja formiranih brigada (37), već i zbog njihove afirmacije kroz brojna manja i veća, uspješno vođena borbeno dejstva. Brigade su kao manevarske i udarne jedinice NOVJ, organizaciono najpostojanijeg sastava, grupisane i pojedinačno, učinile oružanu borbu na cjelokupnom jugoslovenskom ratištu dinamičnijom, povezanijom i snažnijom. Kruna takvog razvoja situacije bila je Bihaćka operacija u jesen 1942. godine. Sam tok i uspješan završetak ove složene operacije od 2. do 15. novembra 1942. u kojoj je učestvovalo osam brigada sa 6.900 boraca, pokazali su da su, na tom stepenu razvoja NOP-a, stvoreni preduslovi i ukazana potreba za prelazak na viši stepen organizovanja NOV i POJ, kao i primjenu, u većem stepenu, kombinovanih oblika izvođenja krupnijih borbenih dejstava. Tako su naredbom Vrhovnog štaba NOV i POJ, u novembru 1942. godine od, u borbama već prekaljenih brigada, formirane prve divizije i korpusi NOV i POJ Jugoslavije, kao više združene operativne jedinice. One su bile sposobne da u našim uslovima izvršavaju određene zadatke od strategijskog značaja. Njihovim formiranjem bilo je omogućeno najvišim štabovima NOV i POJ da uspješno prenose težište borbenih dejstava na najširi prostor jugoslovenskog ratišta.

²⁸ N. Anić, S. Joksimović, M. Gutić, n. dj. str. 302 i Arhiv VII, k. 1471, f. 3, d. 4.

²⁹ Arhiv VII, k. 1496, f. 20, d. 1.

³⁰ Zbornik, tom 5, knj. 9, str. 360.

³¹ S. Tintor, n. dj., str. 60-61.

Koordinacija borbenih dejstava sa susjednim područjima

Jedna od bitnih vojno-političkih i strategijskih postavki za uspješan razvoj NOB-e u cjelini, sadržana je u proglasu CK KPJ s pozivom na ustanak protiv okupatora, bila je da se oružanom borbom postepeno obuhvati cjelokupni prostor Jugoslavije, uključujući krajeve i narode koji su ranije bili otrgnuti od matice zemlje.

Sam početak oružane borbe uz masovne ustanke naroda u pojedinim krajevima, predstavljao je snažan podsticaj za razvoj NOB-e u cjelini. Uspješan razvoj borbe zavisio je od jačanja kohezivne snage ustaničkih masa, sprječavanje neprijateljevog utjecaja i jačanja rukovodeće uloge KPJ, kao i od postepenog prenošenja borbenih dejstava na širi prostor. Samo zajedničkim i koordiniranim borbenim dejstvima sa susjednim krajevima, stvarani su potrebni preduslovi za uspješan razvoj oružane borbe na cjelom jugoslovenskom prostoru.

Imajući u vidu političke, strategijske, prometno-ekonomske i geografsko-klimatske uslove na primorsko-goranskoj teritoriji, tijesna i svestrana saradnja sa susjednim krajevima predstavljala je jedan od važnih preduslova za uspješan razvoj oružane borbe i na tom prostoru. Polazeći od takve postavke i koristeći povoljno političko raspoloženje prema NOP naroda u cjelini, vojno-političko rukovodstvo NOP na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, nastojalo je od prvog dana da realizuje taj cilj.

CK KPJ i GŠ NOV i PO Hrvatske posebnu pažnju posvećivali su razvoju NOP na području Istre. Tako su već u ljeto 1941. godine sa područja Hrvatske upućivani u Istru istarski emigranti, članovi Partije i politički aktivisti sa zadatkom da u svom kraju postepeno stvaraju uporišta NOP.³² Na savjetovanju u GŠ NOV i PO Hrvatske, održanom od 8. do 11. aprila 1942. godine u Drežnici, naređeno je Štabu Primorsko-goranskog NOP odreda da formira jedinice bliže granici sa Italijom i usmjeri njihovu aktivnost prema Istri.³³

Snažan razvoj NOP-a na Primorsko-goranskoj teritoriji i zapadnoj Sloveniji, prisililo je Komandu 2. talijanske okupacione armije da postepeno pojačava vojne snage na staroj granici i pristupi njenom daljem utvrđivanju, čime je prelaz u Istru bio znatno otežan. Međutim, rješenost porobljenog i obespravljenog naroda Istre i Slovenačkog primorja da se uključi u oružanu borbu za konačno oslobođenje, nije mogla biti spriječena utvrđenjima i grupisanom vojskom duž granice.

U julu 1942. godine, u predjelu Brkine, djelovala je jedna manja grupa partizana — Istrana koja je pod pritiskom talijanske vojske, bila prisiljena da se povuče sa tog prostora. Štab 5. operativne zone Hrvatske, koja je obuhvatala i Istru, formirao je avgusta 1942. godine na području Risnjaka jednu manju četu boraca Istrana i uputio je na područje Planike, sjeverno od planine Učke. Četa je imala zadatak da političkim djelovanjem postepeno mobilise narod za NOP i izvodi manja diverzantska dejstva. Tako je, koncem oktobra, izvela vrlo uspješnu

Milan Lučić, n. dj., str. 12.

S. Tintor, n. dj., str. 43 i 62.

diverziju na željezničkoj pruzi Trst — Rijeka kod Jelšana — digla u vazduh vojni transport pri čemu je poginulo i ranjeno 120 neprijateljskih vojnika.

Formiranjem privremenog partijskog rukovodstva za Istru, u s. Karojbi kod Motovuna 10. marta 1943. godine, pojačan je politički rad među narodom. Postepeno je formiran izvjestan broj manjih partizanskih grupa, proširene su partijske i skojevske organizacije. Zbog nemogućnosti da se u postojećim uslovima na području Istre formiraju i djeluju jače partizanske jedinice, sve veći broj prijavljenih dobrovoljaca upućivan je u Gorski kotar, u sastavu jedinica 13. divizije. Tako je u periodu mart - april 1943. godine prebačeno u Gorski kotar 370 novih boraca, a u maju i 40 Talijana sa područja Rovinja.³⁴

Neposredna saradnja i zajednička dejstva primorsko-goranskih i notranjsko-dolenjskih partizanskih jedinica bila je vrlo razvijena i od izuzetnog značaja za snažniji razvoj NOB na širem pojasu duž rijeka Čabranke i Kupe, kao i kod prirodne i etničke granice između Hrvatske i Slovenije. Osnovni elementi te saradnje bili su:

- etnička i prirodna granica od Snježnika, dolinom Čabranke i Kupe u pravcu Karlovca, te jedinstvena konfiguracija zemljišta u njihovom zahvatu pogodnom za vođenje oružane borbe;

- Hrvati i Slovenci, naseljeni na tom prostoru, bili su kroz vjekove upućeni jedni na druge, posebno u teškim vremenima borbe protiv tuđina za vlastiti opstanak;

- zajednički im je bio i okupator na tom prostoru — talijanski fašisti - koji su od ranije otrgli od matice zemlju i porobili njihovu braću u Istri i Slovenačkom primorju, a okupacijom anektirali zapadne djelove Hrvatske i Slovenije, šireći se na taj način i dalje na njihovom prostoru;

- i sa jedne i sa druge strane NOB je imala sličan početak i to: postepeno, sve masovnije učešće naroda pod neposredno rukovodećom ulogom KP Hrvatske i Slovenije.

Jedinstvo ciljeva i shvatanja načina vođenja oružane borbe rukovodstava NOP Hrvatske i Slovenije, a u skladu sa stavovima CK KPJ, posebno je došlo do izražaja na području čabarskog kraja i to od prvog dana okupacije. Kao planinsko područje, komunikacijski slabije povezano sa Delnicama i Hrvatskom u cjelini, Čabarski kraj je u početnom periodu pripreme i vođenja oružane borbe kao i u svakodnevnom životu prije okupacije bio upućen na slovenačku stranu. Partijska organizacija iz Cerknica direktno se angažovala u pripremi oružane borbe na području Cibra. Ojačana je partijska organizacija i formirana Osvobodilna fronta. Treća četa 3. bataljona »Ljubo Šercer«, zajedno sa borcima iz Prezida, izvela je 19. aprila 1942. godine uspješan prepad na talijansku automobilsku kolonu na Majeru između Cibra i Prezida. Uništena su 4 kamiona u kojima je poginulo 28, a ranjeno 28 karabinjera. Poslije ove akcije 47 Prezidanaca stupilo je u slovenački bataljon. Formiranjem 2. primorsko-goranskog NOP odreda na zapadnom dijelu Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, krajem maja 1942.

³⁴ Milan Lučić, n. dj., str. 15 i 16.

godine, u njegov sastav je uključeno i 104 partizana sa područja Čabra, koji su se do tada nalazili u slovenačkim partizanskim jedinicama.³⁵

Polovinom aprila 1942. godine u selu Grbajelu u rejonu Broda na Kupi, na rijeci Kupi, susreli su se predstavnici Štaba Primorsko-goranskog NOP odreda i Štaba 3. grupe NOP odreda Slovenije, kao predstavnici Glavnih štabova NOV Slovenije i Hrvatske. U toku dva dana utanačene su pripreme plana za zajednička dejstva u dolini Kupe i mobilizaciju novih boraca. Kao rezultat toga dogovora, zajedničkim angažovanjem 3. bataljona Primorsko-goranskog NOP odreda i 2. bataljona Notranjskog NOPO oslobođen je 1. maja Brod na Kupi. Tome je partizanska štampa na slovenačkoj i hrvatskoj strani, kao i 1. maju, posvetila posebnu pažnju, prikazujući uspjeh kao snažnu borbenu manifestaciju bratstva i jedinstva naroda i partizana Slovenije i Hrvatske.

Glavni štab NOV i PO Hrvatske pridavao je poseban značaj zajedničkim dejstvima ličkih, kordunaških i primorsko-goranskih partizanskih jedinica. Na prvom savjetovanju predstavnika partizanskih komandi Like, Korduna, Banije, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja održanom u GŠ NOV i PO Hrvatske 13. decembra 1941. godine u Zbijegu na Kordunu, pred Primorsko-goranski odred postavljen je, pored ostalog, zadatak da »sa slobodne osnovice (Drežnice) širi slobodnu teritoriju prema naseljima sa hrvatskim življem i prema slobodnoj teritoriji Korduna«.³⁶ Glavni štab NOV Hrvatske riješio je da angažovanjem partizanskih jedinica Like, Korduna i Primorsko-goranskih proširi i poveže slobodne teritorije tih susjednih ustaničkih krajeva. Bataljon »Marko Trbović« i proletherske čete Primorsko-goranskog NOPO, sa dvije čete ličkog bataljona »Marko Orešković«, napale su 16. aprila 1942. godine ustaško-domobransku posadu u Jezeranima kod Brinja, ali zbog nekih nesporazuma i slabe koordinacije između jedinica, napad nije uspio.

Poslije ove neuspjele akcije, izveden je 21. aprila 1942. napad na neprijateljeve jedinice duž željezničke pruge od Plaškog do Ličkih Jesenica. U akciji su učestvovala ličke, kordunaške i primorsko-goranske partizanske jedinice. Dovedena je i jedna grupa delničkih partizana — željezničara, sa potrebnim alatom koji su je, kao stručnjaci za održavanje pruge, vrlo vješto razrušili. U ovom veoma uspješnom napadu uništena je željeznička pruga u dužini od nekoliko kilometara, ubijeno 50 i zarobljeno 50 talijanskih vojnika i četnika.³⁷

Borbe u prvoj polovini 1943. godine

Oslobođenjem Bihaća u jesen 1942. godine, stvorena je velika i kompaktna slobodna teritorija na području Bosanske krajine, Like, Korduna, Banije, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Formirane su krupne vojne formacije jedinica NOV i POJ, čime je direktno ugrožena

³⁵ Vinko Švob, n. dj., str. 41, 65 i 95.

³⁶ Zbornik, tom 5, knj. 3, str. 175 i 182.

S. Tintor, n. dj., str. 45.

ustaška tvorevina NDH, kao i interesi Njemačke i Italije na širem prostoru Balkana. Talijanske okupacione snage, zajedno sa ustaško-domobranskim i četničkim jedinicama, nisu bile u stanju da se uspješno suprotstave takvom razvoju NOR-a na tom dijelu jugoslovenskog ratišta. U takvoj situaciji, njemačka Vrhovna komanda preuzela je obavezu da organizuje i rukovodi njemačko-talijanskim ustaško-domobranskim i četničkim udruženim snagama u operaciji »Vajs« (Weiss) na »Titovu državu«, kako su nazivali tu veliku oslobođenu teritoriju. Ofanziva je počela 20. januara 1943. godine, snagama pet njemačkih i tri talijanske divizije, sedam ustaško-domobranskih bataljona i četničkim snagama, ukupno oko 100.000 vojnika, uz snažnu podršku avijacije i artiljerije.³⁸ Po brojnosti i snazi angažovanih jedinica, po prostoru i vremenu u kome se izvodila, bila je to jedna od najvećih ofanziva preduzetih protiv NOV i POJ u toku narodnooslobodilačkog rata.

Šesta i 14. brigada 5. operativne zone NOV i PO Hrvatske, zajedno sa jedinicama 8. kordunaške divizije, bile su u prvoj polovini januara 1943. godine, prije početka neprijateljske ofanzive, angažovane u borbama na području Plašćanske doline. Na početku ofanzive, 22. januara, brigade su se nalazile na pravcima od Karlovca preko Slunja i od Ogulina preko Plaškog ka Plitvičkim jezerima i bile uključene u teške odbrambene borbe.

Posjedanjem položaja u rejonu Veljuna 6. primorsko-goranska brigada je pružila snažan otpor jedinicama 7. SS »Princ Eugen« divizije i usporila njeno napredovanje. Izložena snažnim udarima avijacije i artiljerije, brigada je bila prisiljena da se povlači preko Korane za Slunj.³⁹ U nastavku odbrambenih borbi protiv nadmoćnih snaga neprijatelja na području Like, brigada je, između ostalih, vodila i žestoke borbe protiv brojnih talijanskih jedinica na sektoru Prijeboja, a kasnije na Ljubovu.

Četrnaesta primorsko-goranska brigada, bez bataljona »Gubec«, koji je ostao na području Gorskog kotara, sa dva bataljona bila je angažovana u odbrambenim borbama na pravcu Plaški — Slunj. Povlačeći se na širokom frontu, zajedno sa djelovima 8. kordunaške divizije, nastavila je borbe po dubini, od Rakovice prema Plitvičkim jezerima. Njena dva bataljona, nenaviknuti na takve žestoke i neprekidne borbe protiv mnogo jačih neprijateljevih snaga, teško su izdržavali nametnute borbe. Brigada je izvučena iz daljih borbi u Lici i sa transportom od 150 teških ranjenika, po visokom snijegu i velikoj hladnoći, probijajući se kroz neprijateljeve zasjede, preko Velike Kapele stigla u Drežnicu, nakon 20 dana izuzetno napornog marša.⁴⁰

Poslije završetka operacije Vajs na području Like 6. primorsko-goranska brigada, u proljeće 1943. godine, zajedno sa jedinicama 1. hrvatskog korpusa (6. lička i 8. kordunaška divizija) učestvovala je u borbama za oslobođenje Gacke doline. U snažnom naletu ovih jedinica razbijene su talijanske, ustaško-domobranske i četničke jedinice i

³⁸ Zbornik, tom 5, knj. 11, str. 321, knj. 12, str. 302 i knj. 13, str. 144.

³⁹ S. Tintor, n. dj., str. 69.

⁴⁰ Zbornik, tom 5, knj. 12, str. 185, 186 i 523.

oslobođeni Vrhovine i Otočac⁴¹ sa okolnim selima. Talijanske jedinice su se povukle na položaje kod Žute Lokve, zatvarajući pravac ka Senju, a četnici, koji su napustili Liku, jednim djelom otišli za Hrvatsko primorje, a drugi dio, uz željezničku prugu, od Plaškog preko Ogulina do Gomirja i Srpskih Moravica.

Pri takvom razvoju situacije na području zapadne Like, talijanske jedinice napustile su Brinje 10/11. aprila 1943. godine, ostavljajući znatne količine municije, razne opreme i hrane. Tako su ponovo spojene slobodne teritorije Like i Korduna sa Goransko-primorskom teritorijom.

U to vrijeme na području 5. operativne zone NOV i PO Hrvatske, značajno se povećao priliv novih boraca, kojima su popunjavane postojeće i formirane nove jedinice NOVJ. Stvoreni su vrlo povoljni uslovi za formiranje treće, pored dve već postojeće primorsko-goranske brigade i divizije. Glavni štab NOV i PO Hrvatske uputio je, 4. aprila, štabu 5. operativne zone dopis slijedeće sadržine:

»Naši najnoviji uspjesi pospješice formiranje divizije od snaga vaše zone. Prema tome, usmjerite vaš rad tako da čim prije budete u stanju prići formiranju divizije. To znači da se čvršće povežete sa 6. brigadom i da kod sadašnjih akcija vašeg odreda imate u vidu njegovo prerastanje u brigadu. Ujedno vršite organizacione pripreme za formiranje divizije«.⁴¹

Pri rješavanju organizacijsko-formacijske strukture divizija NOV bio je prihvaćen načelan stav da se formiraju sa tri brigade. Međutim, konkretna situacija je, ponekad nalagala da se odstupi od toga stava. Procjenjivanjem vojno-političke situacije na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u proljeće 1943. godine, došlo se do zaključka da ne bi bilo svrsishodno sve odredske i jedinice komandi mjesta, uključiti u novoformiranu brigadu, odnosno u 13. diviziju. Ove teritorijalne jedinice izvršavale su brojne operativne i mobilizacijske zadatke koje nisu mogle prihvatiti i uspješno rješavati jedinice divizije. Pored toga, 1. primorsko-goranski NOP odred morao je privremeno otići, po zadatku GŠ NOV Hrvatske, na područje 2. operativne zone - Žumberak. Tako se za neko vrijeme odustalo od formiranja 3. primorsko-goranske brigade.

Iz već citiranog djela Svetozara Tintora može se zaključiti da je 13. divizija formirana oko 20. aprila 1943. godine u oslobođenom Brinju. U njenom sastavu uključene su 6. i 14. primorsko-goranska brigada. Za komandanta divizije postavljen je Veljko Kovačević, za komesara Artur Turkulin, a načelnika štaba Martin Dasović.⁴²

U narednom ljetnom periodu 13. divizija dejstvovala je u odbrani Gacke doline i na pravcima prema Brinju štiteći ih od talijanskih jedinica grupisanih u širem rejonu Žute Lokve i Senja. Za izvršenje tih divizija je bila ojačana sa po jednom brigadom iz 6. i 8. divizije 1. korpusa NOV Hrvatske. Svoju 14. brigadu uputila je radi dejstva na željezničku prugu Karlovac - Rijeka.

⁴¹ S. Tintor, n. dj., str. 77 i 78.

⁴² Zbornik, tom 5, knj. 15, str. 310.

Dio drugi

Kapitulacija Italije, masovni ustanak naroda Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, formiranje Treće primorsko-goranske brigade i njene borbe do konca 1943. godine

Kapitulacija Italije, razoružanje talijanske vojske i masovni ustanak naroda Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre

Prema događajima koji su se odigrali u 1943. godini ona je bila prelomno razdoblje u odnosu zaraćenih snaga u drugom svjetskom ratu. To se posebno može reći za razvoj NOB-e na jugoslovenskom ratištu, a naročito za one njegove dijelove koji su se nalazili pod okupacijom talijanske vojske i bili anektirani Italiji.

Situacija u Italiji i njenim oružanim snagama postajala je iz dana u dan sve teža. Poslije poraza talijanske 8. armije na Istočnom frontu, u dosta teško stanje dospjele su i jedinice talijanske 2. okupacione armije na jugoslovenskom ratištu. Razvučena i usitnjena na niz manjih garnizona, iscrpljena u svakodnevnim borbama sa sve snažnijim jedinicama NOV i POJ, inertna i neubojita, dospjela je na nisku razinu borbene vrijednosti. Na takvo stanje uticala je i situacija u samoj Italiji, gdje se sve snažnije širio antifašistički pokret masa, protiv rata i fašističke vladavine. Iskrcavanjem anglo-američkih snaga na Siciliju, a potom i na kontinentalni južni dio Italije, znatno je ubzan unutarnji proces koji je rezultirao padom Musolinija i fašizma i, konačno, objavom kapitulacije od strane talijanske vlade, 8. septembra 1943. godine.

Na jugoslovenskom ratištu su se jedinice NOV i POJ, iscrpljene neprekidnim borbama tokom zime i proljeća 1943, brzo oporavile i veoma ojačale. Prilivom velikog broja novih boraca u proljeće i ljeto 1943. godine, popunjene su stare i formirane brojne nove brigade i divizije, među kojima i 13. primorsko-goranska divizija. Kako je već na širokom frontu dolazilo do pojedinačnih kontakata talijanskih i partizanskih komandi, Vrhovni štab NOV i POJ je izdao uputstvo o uslovima pod kojima se mogu sklapati sporazumi o primirju. U tom uputstvu, upućenom i Glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije, date su dvije varijante: da talijanske jedinice prekinu neprijateljstva protiv jedinica NOVJ i da zajedno sa njima, pod komandom naših štabova, vode borbu protiv njemačkih snaga, ili, ako ne pristanu na to, da predaju oružje jedinicama NOV i POJ i napuste našu teritoriju. Dakle, umjesto neprijateljstva ponuđeno je savezništvo u momentu kapitulacije, i to na tlu na kojem su kao okupatori počinili mnoga zlodjela protiv naroda. Talijanske više komande nisu prihvatile takvu ponudu i stoga snose punu odgovornost za zločine koje je njemačka vojska počinila

nad mnogim pripadnicima njihovih jedinica, a posebno nad oficirima. Takvi stavovi viših komandi nisu bili prihvaćeni od jednog broja jedinica i starješina, koji su se priključili snagama NOV i POJ i zajednički nastavili borbu do konačne pobjede. Takvim postupkom postali su dio onih snaga koje su se na tlu Italije borile protiv fašizma i nastavile borbu protiv njemačkih jedinica.

Još dok je fašistička Musolinijeva vladavina preživljavala tešku krizu, Hitler je uspio, mobilizacijom svih raspoloživih materijalnih i ljudskih potencijala kako na tlu Njemačke, tako i na području porobljene Evrope, ne samo da se oporavi od poraza 1942/1943. godine, već i da značajno ojača snagu Vermahta u cjelini i spremno dočeka događaje vezane za izlaženje Italije iz rata. Tada su mobilizirani svi muškarci u starosnom rasponu od 16 do 60 godina. Pored iskusnih ratnih kadrova, ova je masa novih vojnika, uglavnom mladih fanatika odanih režimu, uključena u nove jedinice i za popunu starih. Prošle su temeljitu, gotovo do automatizma usavršenu obuku u rukovanju naoružanjem i tehničkim sredstvima.⁴³

Budno prateći razvoj situacije u Italiju, njemačka Vrhovna komanda i Hitler lično već su računali, početkom 1943. godine, na mogućnost njenog ispadanja iz rata i preduzeli opsežne mjere da ih ti događaji ne zateknu nespremni. Na osnovu prikupljenih podataka o stanju u Italiji i njenim oružanim snagama, Hitler je maja 1943. godine naredio operativnom rukovodstvu Vermahta da odmah pristupi razradi planova za odbranu Italije i Balkana, bez sudjelovanja talijanske vojske. Hitler je u tom smislu uputio 19. maja 1943. direktivu komandantu Jugoistoka za preuzimanje jadranske obale i ostrva od talijanskih oružanih snaga te »da ih drži kao uporište dok ne pristignu dovoljna pojačanja«.⁴⁴ Pod rukovodstvom feldmaršala Ervina Romela otpočela je razrada tih planova. Formirana je grupa armija »B« pod Romelovom komandom kojoj je određeno operativno područje na sjeveru Italije i na istoku onih djelova našeg prostora, koji su se nalazili pod Italijom, uključujući i one anektirane 1941.⁴⁵

U skladu sa planom, brojčano vrlo jaka i snažno naoružana 71. pješadijska grenadirska divizija dovedena je, prije kapitulacije Italije, preko Slovenije, na liniju Udine - Gorica - Trst i bila je spremna da u datom momentu pristupi razoružavanju talijanskih jedinica u Slovenačkom primorju, Istri i Hrvatskom primorju. Istovremeno je naređeno Komandi 2. oklopne armije da pokretanjem svojih jedinica prema Jadranu bude u stanju gotovosti, kako bi odmah po objavi kapitulacije Italije pristupila razoružanju jedinica u Dalmaciji. Komanda je upozorena da ne smije dozvoliti da talijansko naoružanje padne u ruke jedinica NOV i POJ. Po planu, poznatom pod šifrom Akse (Achse), 2. oklopna armija je koncem avgusta prikupila 114. lovačku diviziju na širem području Bihaća, koja je odmah otpočela sa postepenim prodiranjem unskim pravcem ka Kninu. Svoju 373. legionarsku diviziju

Milan Lučić, n. dj., str. 19.

Zbornik, Dokumenti njemačkog Rajha 1943, tom 12, knj. 3, str. 307.

Milan Lučić, n. dj., str. 23.

2. armija je razmjestila na komunikaciji od rijeke Save preko Kostajnice do Bihaća, sa zadatkom obezbjeđenja pozadine i komunikacija za prodor 114. divizije.⁴⁶

Otezanje, kolebljivost i cjenjkanje Badoljijske vlade u pregovorima sa zapadnim silama, kako bi se obezbjedili što povoljniji uslovi kapitulacije, predstavljali su gubitak vremena i išli samo u prilog njemačkog komandovanja. Nije li se Badoljijska vlada koristila iskustvom iz prvog svjetskog rata, kada je tadašnja talijanska vlada, na osnovu ponuda dvije strane, birala onu koja nudi povoljnije uslove za ratnog saveznika? Međutim, tog puta vlada Pjetra Badoljija nije bila u situaciji da bira, njoj su uslovi diktirani.

Propao je i pokušaj talijanske Vrhovne komande da realizuje jedan ranije pripremljen plan o pregrupisanju jedinica 2. armije. Zamisao se svodila na to da se jedinice ove armije, pod određenim izgovorima pred njemačkim komandama, prikupe u veće luke sjevernog Jadrana, kako bi se u datom momentu moglo pristupiti njihovom prebacivanju u Italiju. Računalo se da bi jedinice ove armije mogle spriječiti prodor njemačkih jedinica sa istoka u sjevernu Italiju. Plan je bio nerazrađen i zadaci neprecizirani, pa se zato i sveo samo na pokušaj da se izvrši pregrupisanje jedinica. Poslije objavljivanja kapitulacije Italije prvo su sa ratne pozornice nestale komande 2. armije i 5. armijskog korpusa. Ove dvije komande više su brinule o prebacivanju četnika na Cres i Lošinj i spašavanju njihovih vođa, nego o jedinicama pod svojom komandom, koje su jednostavno napustili.

U direktivi GŠ NOV i PO Hrvatske od 8. avgusta 1943. godine, upućeni Operativnom štabu za Dalmaciju ističe se:

»Novonastala međunarodna situacija, naročito raspadanje fašističkog sistema u Italiji, nagovještavanje skorog izbacivanja Italije iz ratnog stroja, očigledna demoralizacija talijanske vojske i onih koji su uz nju bili vezani, umnogome mijenjaju i odnos snaga u Dalmaciji u našu korist i stvaraju uz ove sve ostale uslove, povoljne perspektive za novi razvoj i polet narodnooslobodilačkog pokreta u Dalmaciji«.⁴⁷

U istoj direktivi konstatuje se da četničke bande pokušavaju da se formalno odvoje od Talijana, napuštaju talijanske garnizone i koncentrišu se po šumama i predjelima prvenstveno oko sela iz kojih su mobilisani. Takođe, kolebanja domobrana sve su jača, a njihov otpor jedinica NOV i _POJ slabiji. Ističe se da faktor koji se ne smije prenebrežniti jeste vjerovatna težnja njemačkog okupatora da se domogne jadranske obale, dočepa talijanskog oružja, stvori odbrambenu liniju i priđe čišćenju izvjesnih predjela.⁴⁸

Poslije prikupljanja 114. njemačke lovačke divizije na širem području Bihaća, GS NOV i PO Hrvatske uputio je 30. avgusta 1943. godine 1. korpusu NOV Hrvatske slijedeću direktivu:

⁴⁶ Milan Lučić, n. dj., str. 33.

⁴⁷ Zbornik, tom V, knj. 18, str. 76.

⁴⁸ Isto, str. 77.

»1) neprijateljske snage koncentrirane na prostoru Drežnik Grad - Bihać - Vrtoče - Kulen Vakuf, podijeljene su u tri grupe i to: Glavna grupa oko Bihaća, a dvije pomoćne na prostoru Ličko Petrovo Selo — Drežnik Grad i Vrtoče — Kulen Vakuf,
 j ... Na osnovu prikupljenih podataka i iskaza zarobljenika
 ; vjerovatna operativna ideja neprijatelja: preko Like izbiti na
 ; Jadran glavnim nastupnim pravcem Bihać - Lapac - Knin -
 Šibenik (Split - Zadar). Pored ovog glavnog, osnovnog nastupnog
 pravca vjerovatno je da će neprijatelj koristiti za pokret kroz Liku
 i pravce Ličko Petrovo Selo — Prijeboj — Korenica — Udbina —
 Lovinac - Sv. Rok - Obrovac i cestu Lapac - Gračac. Ne
 isključuje se mogućnost, u slučaju eventualnog neprijateljskog
 prodora u Krbavsko Polje, da se isti pokuša spojiti sa garnizonom
 Gospić...

...2) Naša operativna ideja:

Aktivnom odbranom izraženom:

a) u vidu prepada i zasjeda manjim jedinicama zadržavati
 neprijatelja na pravcima njegovog nadiranja i nanositi mu udarce,

b) glavnim našim snagama postavljenim u udarne manevarske
 grupe u vidu brzih i iznenadnih kontramanevara ofanzivno djelovati
 na bokove i pozadinu neprijatelja i to kako na glavni pravac
 njegovog nadiranja Bihać - Lapac - Knin, tako i na njegovu
 glavnu komunikaciju za snabdijevanje Bihać — Novi — Kostajnica
 — Sisak. Naše slabije snage bit će postavljene prema Gospiću,
 Senju, Ogulinu i Karlovcu za zatvaranje tih pravaca radi obezbje-
 đenja i sigurnosti ovih operacija.⁴⁹

Na osnovu iznijete procjene situacije i ideje o upotrebi jedinica,
 raspoređene su brigade 6, 8. i 13. divizije, sa preciziranjem zadataka
 za svaku pojedinačno. Tako je:

- 6. lička divizija dobila zadatak da jednu brigadu rasporedi u
 rejonu Donjeg Lapca radi zatvaranja unskog pravca, a jednu na
 položajima Srbskog klanca, radi zatvaranja pravca Srb - Sučević —
 Knin.

- 8. kordunaška divizija je dobila zadatak da sa jednom brigadom
 zatvara pravac Rakovica - Prijeboj, a jednu zadrži u rejonu Bijelog
 Polja, južno od Korenice, kao rezervu orijentisanu i na pravac Bjelo
 Polje — Kamensko — Kruge, sa slijedećom napomenom: »Ovu brigadu
 ne angažovati bez znanja ovog Štaba«.

- 13. primorsko-goranska divizija: sa svojom 1. brigadom, 1.
 brigadom 6. ličke divizije i 2. brigadom 8. kordunaške divizije, angažova-
 nana je na blokadi ustaško-domobranskih snaga na području Gospića.⁵⁰

Na osnovu onoga što je rečeno o procjeni situacije GŠ NOV i PO
 Hrvatske, mogu se izvući slijedeći zaključci:

a) u procjeni situacije od 8. avgusta 1943. godine, GŠ NOV i PO
 Hrvatske ističe da se »nagovještava skoro izbacivanje Italije iz ratnog
 stroja«, i da je »vjerovatna težnja njemačkog okupatora da se domogne

⁴⁹ Isto, str. 401.

⁵⁰ A VII, k-421, f. 2, d. 40.

Jadranske obale, i da se dočepa talijanskog oružja». Razvoj situacije ubrzo je potvrdio pravilnost ovakve procjene od strane GŠ NOV i PO Hrvatske.

b) u procjeni situacije od 30. avgusta 1943. godine GŠ NOV i PO Hrvatske, nije uzeo u obzir bitne elemente iz procjene od 8. avgusta iako je razvoj situacije u međuvremenu potvrdio njihovu ispravnost. Njemačka 114. lovačka divizija nije imala razloga i vremena, u datoj situaciji, da se probije prema moru na tri razdvojna pravca preko slobodne teritorije, posjednute našim snagama. Kao rezultat takve procjene jedinice 6. ličke i 8. kordunaške, a djelimično i 13. primorsko-goranske divizije, nekoliko dana pred kapitulaciju Italije našle su se grupisane u Lici udaljene od talijanskih garnizona duž pravca Karlovac - Ogulin - Vrbovsko - Delnice i Senj - Rijeka.

c) kada je GŠ NOV i PO Hrvatske došao do pouzdanih podataka, 3. septembra 1943. godine, da 114. lovačka divizija, koja je već bila u pokretu unskim pravcem prema Kninu, nema namjeru da se probija preko Prijeboja i centralnog dijela Like, odustao je od premještanja svog sjedišta iz Otočca, ali nije izmijenio raniju odluku o grupisanju jedinica 1. korpusa NOVH, iako je bilo osnove za to. Pored toga, GŠ NOV i PO Hrvatske je bilo poznato da je u međuvremenu, na raznim sektorima, došlo do neposrednih kontakata između talijanskih i komandi NOVJ. Tako je, 5. septembra komanda 5. armijskog korpusa u Crikvenici, preko komandanta 4. bataljona 1. brigade 13. divizije Jove Lončarića, predlagala prekid neprijateljstva. Istog dana grupa talijanskih oficira tražila je partizansku komandu između Josipdola i Plaškog.

Na dan objave kapitulacije Italije, 8. septembra 1943. godine, jedinice 13. divizije našle su se u slijedećem rasporedu:

— Štab divizije sa 1. (6) brigadom (bez 4. bataljona) u Donjem Pazarištu kod Gospića;

— 2. (14) brigada sa bataljonom »Ljubica Gerovac« 1. primorsko-goranskog NOP odreda, na položajima kod Žute Lokve u neposrednom dodiru sa talijanskim jedinicama;

— 1. primorsko-goranski NOP odred (bez bataljona »Ljubica Gerovac«) zatvarao je pravce od Ogulina, preko Bjelskog, za Jasenak i preko Modruša za Brinje;

— 2. primorsko-goranski NOP odred (sa dva bataljona) na prostoru iznad Novog i kod Delnica;

— 4. bataljon 1. brigade, u Primorju iznad Novog.⁵¹

Na vijest o kapitulaciji Italije GŠ NOV i PO Hrvatske je preduzeo mjere da se jedinice iz Like prebace bliže rasporedu talijanskih jedinica. Tako su Stab 13. divizije i 1. brigada noću 9/10. septembra prebačeni kamionima u rejon Krivi Put - Bribir. Jedinice 8. kordunaške divizije prebačene su kamionima 10. i 11. septembra, i to: 1. i 3. brigada prema Dubravama i Generalskom Stolu, a 2. brigada prema Ogulinu, gdje su već bili stigli 11. septembra 11. SS policijski puk 3. SS oklopnog korpusa i 3. četa 3. pješadijske pukovnije.

⁵¹ S. Tintor, n. dj., str. 97.

⁵² Zbornik, tom 5, knj. 19, str. 67.

Jedinice primorsko-goranskih odreda i 4. bataljona 1. brigade, koji su se nalazili u blizini talijanskih garnizona, odmah su, uz pomoć partijskih radnika i predstavnika NOO, krenuli u talijanske komande sa zahtjevom da predaju oružje ili se priključe partizanima u borbi protiv njemačkih jedinica. Talijanske komande su te prijedloge u početku odbijale, nastojeći da dobiju u vremenu, ali im ono u tom slučaju nije bilo nimalo naklonjeno. Na takvo držanje talijanskih komandi svakako je uticalo prisustvo malog broja jedinica NOV.⁵³

Dolaskom u Primorje, Štab 13. divizije bio je angažovan u pregovorima sa Štabom divizije »Marke«, koji je, raspolažući dosta jakim snagama grupisanim u Senju, odbijao predaju sve do 13. septembra, kada je već bio ostao bez nekih jedinica i izgubio svaki izgled da se prebaci u Italiju. U toj situaciji su se posebno dobro snašli Štabovi 4. bataljona 1. brigade 13. divizije i bataljon 1. primorsko-goranskog odreda, koji su se zatekli iznad Crikvenice i Novog. Koristeći kamione zarobljene od talijanskih jedinica i popunjavajući se usput novim borcima, oni su u pokretu prema Rijeci razoružavali manje i veće grupe i kolone talijanske vojske. Drugog dana poslije kapitulacije Italije, 10. septembra, izbili su u Sušak do mostova na Riječini. Pokušaj da iz pokreta pređu preko mosta nije uspio, te su bili prisiljeni da se zadrže na dostignutim položajima.⁵⁴

Narod Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara propratio je kapitulaciju Italije masovnim ustankom i svenarodnim veseljem, posebno narod Istre, koji je bio izložen dugogodišnjem nacionalnom proganjanju od strane talijanskih fašističkih vlasti. Opšte slavlje je spontano prerastalo u gotovo euforično raspoloženje, posebno u Istri, odražavajući se negativno na mobilnost i budnost u cjelini. Vojno-političko rukovodstvo, preokupirano razoružavanjem talijanskih jedinica, formiranjem i učvršćavanjem organa NOO, prihvatom na hiljade novih boraca i njihovim uključivanjem u jedinice NOVJ, kao i evakuacijom ratnog materijala iz gradova i samo je bilo zahvaćeno takvim opštim raspoloženjem. Stvorena je klima kao da je izvojevana konačna sloboda, a rat je ipak bio još dosta daleko od pobjedonosnog završetka. Bilo je odviše veselja i opuštenosti u vrijeme kada su njemačke komande, u svojim procjenama novonastale situacije, bile preokupirane upravo tim prostorom i užurbano pripremale ofanzivu svojih jedinica na njega.

U isto vrijeme vođene su borbe na sektoru kod Ogulina, protiv 33. ustaške bojne i 14. SS policijskog puka, a kod Rijeke protiv talijanskih fašističkih jedinica i djelova 72. njemačke grenadirske divizije. Posebnu opasnost za sigurnost i red na velikoj oslobođenoj teritoriji predstavljale su četničke grupacije, na prostoru oko Vrbovskog i na otocima Cres i Lošinj, zatečene tu kapitulacijom Italije. Na području Istre, talijanske fašističke i karabinjerske jedinice koje su odbijale da polože oružje, suprotstavljale su se novoformiranim jedinicama NOV, a kasnije su se pridružile njemačkim snagama.

⁵³ Isto, str. 99.

⁵⁴ Milan Lučić, n. dj., str. 46-50.

Nedovoljno razvijen kao organ komandovanja i sa skromnim sredstvima veze, Štab 13. divizije je teško mogao u novonastaloj situaciji uspješno i na vrijeme rješavati brojne zadatke. Za rukovođenje oružanom borbom u Istri po naređenju GP NOV i POH 20. septembra formiran je Operativni štab za Istru. Komandant je bio Savo Vukelić i politički komesar Joža Skočilić. U prvom izvještaju Štaba 13. divizije od 25. septembra 1943. godine, ovaj štab navodi slijedeće:

»Na našem putu za Istru formirali smo naš II partizanski odred 'Sušačko-Kastavski'⁵⁵ koji sada ima svoja dva bataljona i stavljen im je talijanski bataljon 'Garibaldi'⁵⁶ pod komandu...

...Narod je, uglavnom, spreman da se bori pod oružjem. Svuda postoje komande NOVJ koje je narod spontano i uz pomoć ostalih organizacija uspostavio. Svakako da nigde nije bilo nikakve kontrole niti čvršće organizacije, ali se narod sam borio, rušio mostove i ceste, i odvlačio oružje. Najveću ulogu su odigrali politički radnici i preuzeli komandu nad tim naoružanim narodom. Još svuda vlada priličan haos, to je još uvijek posljedica toga što se je sav narod digao na ustanak i preuzeo vlast, a narodne snage nisu kanalizovane...

...Naš štab popunili smo pored nas trojice još sa trojicom drugova, operativnim oficiriom Andrićem iz Istre, kao oficire u štabu uzeli smo druga Motiku — Istrana... Druga Jovovića uzeli smo privremeno kao oficira pri našem štabu.⁵⁷

Iz prethodnog može se zaključiti da je Štab za Istru kasno formiran, samo pet dana prije snažne njemačke ofanzive na Istru, te da objektivno nije mogao mnogo da uradi. Ni Štab 13. divizije nije bio u mogućnosti da ima uvida u razvoj situacije u Istri i pomogne Operativnom štabu, pošto se i sam ubrzo našao daleko od sušačkog sektora — kod Karlobaga.

Masovnim prilivom novih boraca i formiranjem novih brigada i partizanskih odreda na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara i u Istri, stvoreni su određeni preduslovi za formiranje novih divizija i korpusa na tom području. U tom smislu preduzete su i određene pripreme od strane GŠ NOV i PO Hrvatske i Štab 13. primorsko-goranske divizije. U dopisu od 15. septembra 1943. godine GŠ NOV i PO Hrvatske obavještava štab 13. divizije:

»Štabu 13. divizije

1. - Obzirom na razvoj NO ustanka u novooslobođenim krajevima Hrvatskog primorja i Gorskog kotara i Istri, na veliki priliv boraca u ovim krajevima, namjerni smo da na tom terenu obrazujemo Korpus, u čiji sastav bi ušle jedinice koje se sada tamo nalaze. Ovaj Korpus sastojao se iz dvije divizije i to: 13. divizije u ranijem sastavu (tj. od tri brigade) i jedne novoformirane

⁵⁵ Prvi partizanski odred »Učka« formiranje 10. septembra na planini Učka, *Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1964, str. 549 (dalje: *Hronologija*).

⁵⁶ Formiran je neposredno poslije kapitulacije Italije na području Sušaka. Ljudstvo ovog bataljona sačinjavali su Talijani, ranije pripadnici talijanskih vojnih formacija.

⁵⁷ Zbornik, tom V, knj. "19, str. 494 i 495.

divizije od novofrmiranih brigada 4. i 5. i jedne brigade formirane iz Grupe Prim, goran. partizanskih odreda. Na taj način svaka divizija trebalo bi imati tri brigade.

Pored ovoga pod neposrednom komandom štaba Korpusa nalaziti će se svi Odredi i to kako u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru tako i oni u Istri. U slučaju da postoji mogućnost i uslovi za stvaranje većih jedinica u Istri, onda će štab Korpusa tome pristupiti prema vladajućim okolnostima na tom terenu.

Operativno područje Korpusa biti će Primorje - Istra i Gorski kotar. U smislu prednje odluke vi ćete odmah, već sada pristupiti organizovanju i formiranju Vaših jedinica. Pri ovome poslu na organizaciji i formiranju vodite računa da Odredi ostanu i dalje tamo gdje su i do sada bili. Odnosno tamo gdje nisu bili na prostoru Kastav - Istra, da ih se formira u potrebnom broju, kako to bude najbolje odgovaralo tamošnjim prilikama.

2. - U vezi prednje naše odluke, kao pomoć od našeg štaba upućujemo Vam druga M. Sakića. Drug Šakić koji je predviđen za načelnika štaba toga Korpusa, ukazaće Vam na svim ovim poslovima organizacije i formacije potrebnu pomoć.

Vi ćete već sada odmah predvidjeti i odrediti štabove brigada i bataljona, odnosno odreda, kako bi jedinice mogle što prije otpočeti rad na svome vojno-političkom uzdizanju i usavršavanju. Za štabove brigada dati ćete nam prijedlog radi znanja i saglasnosti.

3. — Štabove divizija i štab Korpusa postaviće Vrhovni štab, po našem prijedlogu.

4. — Ako imate neko pitanje organizacije i formacije, neke sugestije, dostavite nam ih blagovremeno⁵⁸.

Već 17. septembra GŠ NOV i PO Hrvatske upućuje pismo pomoćniku načelnika štaba, koji se nalazio u štabu 13. divizije u kojem, između ostalog, stoji:

»U vezi Vašeg prijedloga o formiranju korpusa,⁵⁹ Vrhovni štab nam je odgovorio da se ne žurimo sa formiranjem korpusa od jedinica od novomobilisanog ljudstva, već da nastojimo da sadašnje jedinice, brojno pojačamo tako da divizije budu jake od po 4-6.000 boraca, a korpus: od 12-16.000. Zatim da u korpusu treba da budu 3—4 divizije...

1) Sadašnje brigade XIII divizije popuniti obavezno svaku na po 1.500 boraca, tako da Divizija imade 3.500 boraca bez artiljerije i ostalih pridatih dijelova. Svakako sa divizionom artiljerije i ostalim pomoćnim jedinicama treba da ima od 4—4.500 ljudi...

... za jezgro novih jedinica uzimati za brigadu jedan stari bataljon, a za diviziju jednu staru brigadu...

2) Slažemo se sa Tvojim o formiranju (misli se na Srećka Manolu - *primjedba B.M.*) mornarice Hrvatskog primorja i Istre⁶⁰.

Zbornik, tom 5, knj. 19.

⁵⁹ Misli se na formiranje korpusa od jedinica 13. divizije i novopridošlog ljudstva iz Gorskog kotara i Hrvatskog primorja.

⁶⁰ Zbornik, tom 5, knj. 19, str. 246-247.

Već 16. septembra uslijedilo je naređenje Štaba 13. divizije u kojem je određena organizacijsko-formacijska struktura brigada 13. divizije i to: svaka brigada 4 bataljona sa po 350 boraca; svaki bataljon sa po tri pješadijske i jednom mitraljeskom četom sa 4 teška mitraljeza; svaka pješadijska četa sa po jednim malim minobacačem, a odjeljenja sa puškomitraljezom.

Pored bataljona u organizacijsku strukturu brigade ulaze: dvije čete pratećih oruđa i to jedna sa 4-6 pt topova i druga sa 4 teška minobacača; tehnička četa brigade sa vodom za vezu, minerskim vodom i pontonirskim vodom; sanitetski vod i brigadna komora sa potrebnim transportom i određenim ljudstvom za kuhinju i brigadne radionice.⁶¹

Pošto se odustalo od formiranja novih divizija i korpusa, u sastav 13. divizije, pored dvije stare brigade,⁶² uključene su i dvije novoformirane: 3, formirana sredinom septembra 1943. godine i rejonu Sušaka po naređenju GŠ NOV i PO Hrvatske, i 4. formirana u Mrkopalju kod Delnica takođe sredinom septembra 1943. i dva primorsko-goranska partizanska odreda. Ljudstvo 5. i 6. brigade,⁶³ još dok su se nalazile u procesu formiranja, upućeno je po naređenju GŠ NOV i PO Hrvatske u Otočac i raspoređeno za popunu 6. ličke i 8. kordunaške divizije i samostalnih jedinica GŠ NOV i PO Hrvatske.⁶⁴

U Istri su formirane dvije brojčano jake, ali još nedovoljno organizacijski učvršćene brigade. Bile su to 1. istarska brigada »Vladimir Gortan« formirana 24. septembra, 2. istarska brigada formirana 25. septembra, dva veća Pazinsko-porečki i Pulski NOP odred formirani krajem septembra 1943. i nekoliko manjih partizanskih odreda.

U cjelini uzevši, bilo je malo starih jedinica koje bi poslužile kao osnova za formiranje novih divizija, a u Istri je proces formiranja kasno počeo i brzo bio prekinut njemačkom ofanzivom.

Formiranje 3. primorsko-goranske brigade i njene borbe na sušačkom sektoru

Treća primorsko-goranska brigada 13. divizije formirana je odlukom GŠ NOV i PO Hrvatske od Štaba 13. divizije neposredno poslije kapitulacije Italije, na području Sušak - Grobnik - Škrljevo, u vremenu od 12-16. septembra 1943. Kao jezgro za formiranje brigade naređenjem

⁶¹ Zbornik, tom 5, knj. 19, str. 240-241.

⁶² Prva NOU brigada formirana je 12. oktobra 1942. kao 6. NO brigada Hrvatske. Druga NOU brigada formirana je u drugoj polovini novembra 1942. kao 14. NO brigada Hrvatske. Zbornik, tom 5, knj. 19, str. 240.

⁶³ Peta NO brigada formirana je u prvoj polovini septembra 1943. godine od novomobilisanog ljudstva sa područja Delnice - Sušak. Komandant brigade bio je Viktor Lenatić, a politički komesar Braco Drakulić. Krajem septembra iste godine brigada je rasformirana a ljudstvo dijelom upućeno u sastav 6. divizije u Liku, a dijelom raspoređeno u brigade 13. divizije.

Formiranje 6. brigade nije potpuno završeno. Ljudstvo prikupljeno sa rejona formiranja raspoređeno je u ostale jedinice po naređenju GŠ NOV i PO Hrvatske. Zbornik, tom 5, knj. 19, str. 240-241.

⁶⁴ S. Tintor, n. dj., str. 99.

Štaba 13. divizije određen je 4. bataljon 1. brigade, koji se zatekao kod Novog. U sastav brigade uključen je kompletan dopunski bataljon Grupe partizanskih odreda, prebačen iz Brinja na sušački sektor. Zbog te okolnosti samo je jedan dio 4. bataljona 1. brigade uključen u sastav novoformirane 3. brigade. Boračkim sastavom je brigada bila popunjena sa šireg područja na kojem je i formirana i uključena u borbena dejstva.⁶⁵

Štab 3. primorsko-goranske brigade sačinjavali su: komandant Gojko Trbović Čošar, politički komesar Mića Kosovac Pekić, zamjenik komandanta Milan Fućak Ata, zamjenik političkog komesara i sekretar partijskog komiteta Simo Vučković, intendant Mate Dika, zamjenik i pomoćnik Mile Gostović i Vjekoslav Rubeša Lojze, zatim obavještajno-informativni oficir Marko Drinković, omladinski rukovodilac SKOJ-a Ivica Domijan i referent saniteta Mirko Oklobčija, brigadni ljekar dr Raffaello Conte i sanitetski vodnik Gueriom Cicognoni. Prateća četa - Miloš Đurić i Tugomir Grgurić, tehnička četa - Zvonko Margetić Čedo, vod za vezu - Milan Kosanović, Bogdan Čiča i pionirski vod - Anton Rak.⁶⁶

Sastav štabova bataljona:

1. bataljon: komandant Srećko Balen koga je, zbog premeštaja, nakon nekoliko dana zamjenio Stojan Knežević; politički komesar Tode Ivošević Catina; zamjenik komandanta Franjo Čor, i zamjenik političkog komesara i sekretar partijskog biroa Nikica Kosanović; operativni oficir Gojko Ivošević Gojac.

2. bataljon: komandant Milan Hajduković Mačak; politički komesar Nikola Ivošević Lazić; zamjenik političkog komesara Josip Jelovica; operativni oficir bataljona Đuro Vujić.

3. bataljon: komandant Đuro Ivošević Čapajev; politički komesar Anđelko Blažević; zamjenik političkog komesara i sekretar bataljonskog biroa Milan Lučić; zamjenik komandanta Mile Trbović Čošar.⁶⁷

4. bataljon: komandant Ivan Franić; politički komesar Božo Dojč Aco (po sjećanju nekih od navedenih starješina).

Jednovremeno sa formiranjem brigade, neke jedinice koje su uključene u njen sastav bile su angažovane u borbama na Sušaku. Tako je komandant brigade sa jednom grupom starješina sačinjavao komandu odbrane Sušaka, a politički komesar sa drugima radio na formiranju jedinica brigade. To znači da je brigada formirana takoreći »u hodu«, da jedinice nisu ni bile postrojene da bi se, na prigodan način pred strojem, pročitala naredba o formiranju, a borci položili partizansku zakletvu.

Veliku većinu boraca 3. primorsko-goranske brigade sačinjavali su mladići koji nisu služili vojsku, ni raspolagali osnovnim znanjem i umjećem da bi koliko-toliko efikasno upotrebili u borbi oružje kojim su bili noaružani. Imajući u vidu da su jedinice brigade, odmah po formiranju bile direktno uključene u frontalne borbe protiv daleko nadmoćnijih oklopnih i mehanizovanih njemačkih jedinica i to na vrlo

⁶⁵ Zbornik, tom 5, knj. 19, str. 240-241.

⁶⁶ Prema izjavi komesara brigade Miće Kosovca.

Prema sjećanjima komandnog sastava prva tri bataljona.

nepogodnom zemljištu za takav oblik borbenih dejstava, oni nisu bili u situaciji da svoje vatreno »krštenje« prođu kroz partizanski oblik borbenih dejstava, daleko podesniji za početnike.

Starješinski sastav brigade sačinjavali su stari i kroz borbu provjereni borci, ali je veliki broj njih bio uzdignut na više dužnosti pa kao takvi nisu mogli steći iskustvo u komandovanju jedinicama 3. brigade.

Uparedo sa formiranjem brigade organizovana je i partijska organizacija, prema ustaljenoj organizacionoj strukturi. Tako su u četama stvorene partijske ćelije. Bataljonskom partijskom organizacijom rukovodio je bataljonski biro na čelu sa sekretarom koji je bio zamjenik komesara bataljona. Partijskom organizacijom u brigadi rukovodio je brigadni komitet čiji su članovi bili sekretari bataljonskih biroa i jedan broj članova Partije iz jedinica. Kao i u bataljonu, na čelu partijske organizacije kao sekretar, bio je zamjenik komesara brigade.

Za partijske organe bila je vezana skojevska organizacija. U četama su postojali skojevski aktivni, a u bataljonima i brigadi omladinski rukovodioci.

Pošto se radilo o riovoformiranoj brigadi, popunjenoj novim borcima, partijsku organizaciju su u početku sačinjavali komunisti koji su upućeni u njene jedinice kao jezgro za njihovo formiranje. Prijem novih članova Partije iz redova boraca mogao je uslijediti tek pošto su provjereni njihovi borbeni i drugi kvaliteti. Paralelno sa prijemom novih tekao je i proces diferencije među članovima Partije. Oni koji nisu bili na visini zadataka, ukoreni su ili isključeni iz Partije.

Početkom novembra 1943. godine, poslije završetka njemačke ofanzive, u brigadi se nalazilo 109 članova Partije, 27 kandidata i 112 članova skojevske organizacije, politički organizovanih 248, ili 30% od ukupnog broja boraca.

Prve borbe Brigade na sušačkom sektoru

U vrijeme formiranja Brigade njeni istureni dijelovi nalazili su se u Sušaku, kontrolišući mostove na Riječini između Sušaka i Rijeke. Njemački 194. puk iz sastava 71. grenadirske divizije, stigao je 14. septembra 1943. iz pravca Pule u Rijeku. Toga dana, jedan bataljon ovog puka i talijanski fašisti pod komandom generala Gambare, predvođeni dobrim poznavaoцем terena i rasporeda jedinica 3. brigade, bivšim kapetanom korvete u službi ustaške »NDH« Milerom, u zoru 15. septembra 1943. obilaznim manevrom preko luke Baroš, neopaženo su prošli i iznenada napali na lijevi bok i u leđa dijelova 3. brigade, odbacivši ih prema istočnoj periferiji grada.⁶⁸ Zbog nepažnje, i slabe budnosti vod koji je kontrolisao most iz zgrade na sušačkoj strani bio je odsječen, mada ga neprijatelj nije otkrio. Uz pomoć sušačkih aktivista i presvučeni u civilna odijela, pojedinačno su se izvlačili iz grada i priključivali jedinicama brigade na položajima kod Sv. Ane.⁶⁹

⁶⁸ M. Lučić, n. dj. str. 71.

⁶⁹ Prema izjavi koju je Đuro Gostović, komandir tog voda, dao autoru, nisu se mogli izvući kao jedinica.

U Rijeci su se tada nalazili, prema procjenama štaba 3. brigade i predstavnika štaba 13. divizije i GŠ NOV i PO Hrvatske koji su se nalazili na sušačkom sektoru, različiti dijelovi jedinica, slabih borbenih kvaliteta, sa malim brojem njemačkih vojnika. Na osnovu takve nepotpune procjene izveden je zaključak da postoje povoljni uslovi da se Rijeka oslobodi. Operativni oficiri GŠ NOV i PO Hrvatske, koji se nalazio na licu mjesta, u izvještaju GŠ Hrvatske 15. septembra 1943. navodi slijedeće:

»U Rijeku stiglo oko 600 vojnika u njemačkim uniformama ali to nisu Njemci, već legionari, ustaše i bjelogardejci. U Rijeci im se pridružilo 1.000 fašista«. ⁷⁰ Dalje navodi da će 3. brigada noću 18/19. septembra izvršiti napad na spoljnu odbranu Sušaka, da bi ispitala snage i raspored neprijatelja. Predlaže da se za napad na Rijeku privuče još jedna brigada. U svom slijedećem izvještaju od 20. septembra 1943. on obavještava GŠ NOV i PO Hrvatske da napad 3. brigade nije uspio jer, kako ističe, nije postojala dobra koordinacija između artiljerijske vatre i jedinica u napadu.

Već 17. septembra kao odgovor na prvi izvještaj, stigao je iz GŠ NOV i PO Hrvatske slijedeći dopis:

»Prema Tvom izvještaju, kao i prema ostalim izvještajima koje smo dobili ranije i sada, zaista se može zaključiti da su na Sušaku, odnosno Rijeci, male neprijateljske snage. Upravo izgleda da su njemačke snage vrlo malene koje služe kao jezgro tih jedinica, a ostalo su neki petokolonaši, Bela garda i fašistički nastrojene izbjeglice Sušaka i Rijeke, koje su Nijemci obukli u njemačka odijela.

Obzirom na takvo stanje kod neprijatelja, u odnosu na jačinu naših snaga i mogućnosti izvođenja jednog kontra udara, ispitajte uslove za izbacivanje neprijateljskih snaga iz Sušaka, sa one strane Riječine. Izgleda da bi se ovo moglo izvesti sa primanjem tenkova i artiljerije koju imamo, uz sadejstvo dvije bolje brigade iz XIII divizije. Svakako da bi ovu akciju trebalo koordinirati sa jednim pomoćnim napadom iz Kastava prema Rijeci, u leđa ovom neprijateljskom garnizonu. Ili može da bude obratno, tj. da se na Sušak izvrši pomoćni napad, a glavni napad na Rijeku sa kastavske strane, odsjecajući je od njene pozadine«. ⁷¹

U pismu takođe stoji da »u slučaju da neprijatelj pokuša da se iz Sušaka probije bilo u pravcu Bakra ili u pravcu Čavle (prema Grobniku), takve ispade energično odbiti« jer ... »imate tamo dovoljno snaga, jako naoružanje i dobrih položaja...« Pošto GŠ NOV i PO Hrvatske nije bio upoznat sa razvojem situacije u Istri, koja je svojim zapadnim dijelom predstavljala operativnu cjelinu sa Rijekom, na kraju toga dopisa stoji:

»Nastojte da stalno održavate vezu sa Slovencima i Istranima.

Tražite njihovo sadejstvo i saradnju naročito na cesti i pruzi Rijeka - Sv. Petar - Trst i cesti Rijeka - Trst. Upoznajte pravo

⁷⁰ Zbornik, tom 5, knj. 19, str. 64.

⁷¹ Zbornik, tom 5, knj. 19, str. 248.

stanje u Istri, da li ima naših jedinica, koliko ih ima, koje su jačine, kako su naoružane, gdje sada operišu, kako je izvršena organizacija komandovanja, kao i sve ostalo. Ako zaista oni u Istri mogu formirati jednu diviziju od 4.000 boraca, onda postoji mogućnost i objektivni razlozi za formiranje korpusa na tome operativnom području, kao što smo ranije predvidjeli».

Potisnute iz Sušaka 15. septembra, jedinice 3. brigade posjele su položaje istočno od grada na frontu Sv. Ana - Čavli, a desno od njih, na području Kastva, nalazio se Sušačko-kastavski partizanski odred a kod Klane 1. bataljon 1. brigade 13. divizije. Raspored bataljona 3. brigade bio je: na Černiku - 3. bataljon, kod Čavla prema Svilnom - 4. bataljon, na položajima kod Sv. Ane - 2. bataljon. Prvi bataljon bio je u rezervi kod Kukuljanova.

Štab brigade nalazio se u Škrljevu, kao i prateća četa brigade. Brigadna komora - u Krasici. Približno u takvom rasporedu jedinice brigade ostaje su do 3. oktobra kada su, iz Sušaka prodrle njemačke jedinice za Čavle i od Podgrada preko Trstenika, Platka i Kamenjaka za Grobničko polje. Jedinice brigade povučene su na liniju: od Plosne do Martinšćice na lijevom krilu preko Točila (k. 359) - Gradine (k. 359) - Kukuljanova - Plosne - Melnika. Štab brigade premješten je u Meju, a 1. bataljon zamjenio je 4. na pravcu preko Cernika za Kukuljanovo.

Borbena aktivnost brigade do 2. oktobra svodila se uglavnom na odbijanje neprijateljskih ispada koji su predstavljali nasilno izviđanje položaja. Brigada je u dva navrata pokušala da noćnim napadima odbaci neprijateljske jedinice iz Sušaka, što joj nije uspjelo zbog nepovoljnog odnosa snaga i slabe koordinacije sa artiljerijom koja je podržavala. Baterija topova kalibra 149 mm, sa vatrenih položaja iz rejonu istočnog dijela Grobničkog polja, obasipala je vatrom neprijateljeve jedinice na položajima oko Rijeke.

Usljed takvog razvoja situacije na sušačkom sektoru, Štab 13. divizije i GŠ NOV i PO Hrvatske su odustali od namjere da oslobode Sušak i Rijeku. Odluka je doneta na osnovu prikupljenih podataka o neprijatelju i realnijeg sagledavanja vlastitih mogućnosti. Međutim, ta odluka nije uticala na izmjene u rasporedu jedinica 3. brigade, koje su i dalje ostale »priljepljene« u linijskom rasporedu na samoj periferiji Sušaka. Samo tri dana prije prelaska njemačkih jedinica u ofanzivu na Hrvatsko primorje i Gorski kotar, 4. oktobra, brigada je, na lijevom krilu napala i zauzela Točilo (trg. 359) i Veternicu (trg. 368). Isturajući lijevo krilo uz obalu bliže Sušaku, još više je pogoršala svoj raspored u odnosu na neprijateljske jedinice prikupljene u rejonu Kamenjaka.

Likvidacija četničkih grupacija na području Gorskog kotara i Kvarnerskih otoka

Poslije kapitulacije Italije, početkom septembra 1943. jaka četnička grupacija prikupila se na prostoriji Gomirja i Srpskih Moravica i krenula zajedno sa talijanskim jedinicama iz garnizona Ogulin i Vrbovsko preko Ravne Gore prema Rijeci. U međuvremenu na taj sektor pristigli su

djelovi 1. brigade 13. divizije i 2. partizanskog odreda i počeli da razoružavaju talijanske jedinice, koje su namjeravale da nastave pokret prema Rijeci i dalje. Ostavši bez zaštite svojih saveznika, nespremni da pod borbom nastave dalji put, četnici su se vratili u mjesta iz kojih su krenuli. Naredna dva do tri dana su kao obezglavljeni tamarali između Gomirja i Srpskih Moravica, da bi se konačno odlučili za pokret preko Velike i Male Kapele i Like u pravcu sjeverne Dalmacije.⁷²

Tada na tom prostoru nije bilo većih jedinica NOVJ koje bi bile u stanju da razbiju četnike. Formirane komande mjesta sa NOO za Gomirje, Vrbovsko i Srpske Moravice, raspolagale su sa po vodom boraca i nisu mogle ništa da poduzmu protiv njih. Mogli su se održati u tim mjestima i pored brojčano jakih četničkih jedinica, jer ovima nije išlo u račun da u toj situaciji napadnu organe vojne i civilne partizanske vlasti. Tako je u toku 4-5 dana neposredno poslije kapitulacije Italije, sticajem okolnosti na tom prostoru došlo i do pomalo neuobičajene situacije. Od četiri vlasti koje su do tada, sa različitim uticajem, postojale na tom dijelu Gorskog kotara, dvije su ispale iz igre (talijanska objavom kapitulacije i ustaška, čiji je uticaj do tada bio vrlo ograničen). S druge strane, predstavnici NOB i njihov autoritet bili su dovedeni u pitanje već samim prisustvom mnogobrojnih četnika, a četnici su, opet, obezglavljeni kapitulacijom Italije, bili preokupirani spasavanjem sopstvenih glava.

U to vrijeme, zapadno od Ogulina, na prostor Turkovići - Vitunj - Brestova - Hreljin pristigla je 5. kordunaška brigada.⁷³ Po naredenju Štaba brigade, njen 3. bataljon je krenuo iz Brestovca prema Vrbovskom i Delnicama, sa zadatkom da ispita situaciju na tom terenu i utvrdi ima li zaostalog oružja i opreme talijanske vojske, koja se povukla prema Rijeci. Na tom maršu je ovaj bataljon, 13. septembra, iznenada susreo veliku četničku kolonu kod gomirskog manastira. Obe kolone su zakratko zastale, i Štab bataljona, ocjenivši da nema dovoljno snaga da napadne četnike, rokirao je svoje čete sa ceste prema rubu šume Gorice iznad samog manastira, kako bi bio spreman za borbu ako četnici krenu prema njima. Poslije kratkog dogovora četničkih starješina njihova je kolona nastavila put prema Gomirju. U takvoj situaciji Štab bataljona menja odluku Brigade i, umjesto pokreta prema Vrbovskom, odlučuje se da sa bataljonom krene za četnicima, na određenom rastojanju i nastojeći da ih ovi ne primjete. Usput, kroz Gomirje, Štab je doznao od onih koji su napustili četničku kolonu da će četnici zanoćiti na Trnovoj i Rabatić Poljani, a drugi dan nastaviti put preko Kapele za Liku.

Pošto se Štab brigade upoznao sa nastalom situacijom, odlučeno je da brigada krene do Musulinskog Potoka i tu razbije četnike.

Jedinice brigade stigle su u Musulinski Potok 14/15. septembra iza pola noći i obavještene su da su četnici zanoćili kod Žnidovca, na cesti Ogulin - Jasenak. Štab je odlučio u zoru izvršiti napad na četnike, prije no što bi nastavili put. U toku noći četnici su opkoljeni sa tri strane

⁷² Zbornik, tom 5, knj. 19, str. 184, 192, 209.

Ignjatije Perić, *Peta kordunaška brigada*, Beograd, VIZ 1960.

i u zoru, koncentričnom vatrom iz automatskog oružja i naletom Kordunaša, razbijeni.⁷⁴ Koristeći odsustvo 1. bataljona 5. brigade sa zapadne strane i pošumljenost terena, jedna grupa četnika izvukla se preko Breznog i preko Like stigla do Knina. Od preostalih četnika jedan broj se sam prijavio komandama mjesta i NOO, drugi su pohvatani i privedeni u vojne komande, a okoreli četnički zlikovci skrivali su se oko sela sve do nailaska njemačkih jedinica kojima su se stavili na raspolaganje kao vodiči. Neki su stigli i u Ogulin i stavili su se pod »zaštitu« ustaša.

U ovoj uspješnoj borbi 5. kordunaška brigada je imala 5 mrtvih i 11 ranjenih boraca. Zarobila je oko 150 četnika, a veliki broj je izginuo na mjestu napada. Zarobljeno je dosta oružja i druge razne opreme, prevožene konjskom zapregom. Poslije ove borbe nestalo je sa tog prostora četnika kao organizovane vojne snage, mada su pojedinci i grupe, koji su se stavili na raspolaganje njemačkim i ustaškim jedinicama, učinili narodu toga kraja još mnogo zla.⁷⁵

Likvidacijom četničke grupacije kod Musulinskog Potoka, postepeno se sređivalo i stabilizovalo opšte stanje na oslobođenom području Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Organi nove vlasti narodnooslobodilački odbori i vojnoteritorijalne komande potpuno su preuzeli poslove koji su im po svojoj prirodi i namjeni pripadali. Posebno su bili preokupirani zadacima vezanim za mobilizaciju ljudstva, evakuaciju ratnog materijala ostalog od talijanske vojske i prehranom partizanskih jedinica i naroda na gladu ugroženim područjima.

Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru, formirana u Crikvenici 8. septembra 1943. sa sjedištem u Senju, raspolagala je plovnim sastavom i jedinicama obalske odbrane. Imajući to u vidu Štab 13. primorsko-goranske divizije procjenio je da grupa četnika na Kvarnerskim otocima Lošinju i Cresu u situaciji kada se ozbiljno računalo i na mogućnost desantne operacije snaga zapadnih saveznika na tom sektoru Jadrana, predstavlja stalno prisutnu opasnost. Na osnovu takve procjene, doneta je odluka da se napadne i likvidira ta četnička grupa i oslobode otoci. Za izvršenje ove dosta složene i za sve učesnike potpuno nove operacije, Štab divizije je angažovao 1. brigadu, kao najiskusniju i najprorodniju i plovni sastav Komande mornarice za Hrvatsko primorje i Istru. Pošto se radilo o homogenoj četničkoj grupi koja je zaposjela stara utvrđenja pogodna za odbranu i raspolagala priličnim količinama oružja i municije, izvršene su temeljite pripreme. Kako je postojala opasnost od mina, trebalo je izabrati najsigurniji put za prevoženje desanta i izabrati najpogodnije mjesto iskrcavanja.

Desant na Lošinj izvršen je 25. septembra. Jedinice 1. NOU brigade uspješno su se iskrcale na obalu i krenule snažno u napad na četničke položaje. Otpor su slomile brže i lakše nego što se očekivalo. Desantni brodovi, sa montiranim topovima na palubi i naoružanom posadom, blokadom sa mora i vatrenom podrškom, bili su direktno uključeni u borbu. Operacija je u cjelini vrlo uspješno izvršena,

⁷⁴ A VII, fond četnici, k-153/4-V-455, br. 28/2-1.

⁷⁵ Zbornik, tom 5, knj. 19. str. 273 i 268; AVII, k. 912, sig. 10/6.

likvidirana je četnička posada, zarobljeno je preko 200 četnika i oslobođeni otoci Lošinj i Cres.⁷⁶

Jovan Vasiljević u knjizi »Dejstva na Jadranskom moru u NOB«, daje slijedeću ocjenu ove operacije: »Desanti na otoke Lošinj i Cres predstavljali su prvu značajnu ofanzivnu akciju mlade, postepeno rođene nove RM NOVJ. Brzina kojom je pripremljena i silina kojom je izvedena zaslužuje svaku pohvalu«.

BORBE BRIGADE ZA VRIJEME NJEMAČKE OKTOBARSKE OFANZIVE NA SLOVENAČKO PRIMORJE, ISTRU, HRVATSKO PRIMORJE I GORSKI KOTAR

Ofanziva na Slovenačko primorje i Istru

Njemačka Vrhovna komanda Vermaht i Hitler lično, bili su u procjenama novonastale situacije na evropskom prostoru nakon kapitulacije Italije, preokupirani stanjem na jugoslovenskom ratištu, a posebno na njegovom zapadnom dijelu - Istru, Slovenačkom primorju i od Talijana anektiranom prostoru. O tome je u Dnevniku njemačke Vrhovne komande Vermahta, sa sastanka 17. septembra 1943. godine, zapisano :

»Situacija povoljna opšte uzevši, u Grčkoj i Albaniji. Za Split se još vode borbe. U određenim međuprostorima su ipak bande gospodari, i one se djelimično pojačavaju Italijanima, koji im prebjegavaju. Glavnu zona opasnosti za sada predstavlja istarsko područje. Nepoznata je sudbina talijanskih snaga koje su tamo stacionirane, ali se može zaključiti da je Tito tamo prenio težište svojih borbenih dejstava. Za čišćenje toga prostora za sada nedostaju snage. Firer razmatra mogućnost prebacivanja 44. divizije na istočno krilo Grupe armije »B«.⁷⁸

Jedinice novoformirane njemačke Grupe armija »B« prikupljane su sa raznih strana, a njihovo prebacivanje na područje sjeverne Italije i Slovenačkog primorja počelo je još prije kapitulacije Italije. Ova grupacija bila je, pored ostalog, namjenjena za razoružanje talijanskih jedinica i za odbranu toga prostora od eventualnog desanta anglo-američkih snaga. Zbog relativno bržeg razoružanja talijanskih jedinica i određene stabilizacije fronta u južnoj Italiji, sa jedne i razvoja NOB na jugoslovenskom ratištu, a posebno na području koje se nalazilo pod talijanskom okupacijom, sa druge strane, Grupa armija »B« sve više je bila orijentisana prema oslobođenim dijelovima naše zemlje - Istri i Slovenačkom primorju.

Hitler je, u svojstvu Vrhovnog komandanta Vermahta, donio odluku o uništenju ustanka na širem području Istre i u naređenju od

⁷⁶ Zbornik, tom V, knj. 19, str. 491.

⁷⁷ Jovan Vasiljević, *Dejstva na Jadranskom moru u NOB*, Vojno delo, 1957, str. 52.

⁷⁸ Lučić, n. dj., str. 121.

19. septembra 1943. godine upućenom komandantu Grupe armija »B« feldmaršalu Romelu, postavio slijedeće osnovne i strogo obavezujuće zadatke :

»1. U najskorije vrijeme ne očekujemo operacije i iskrcavanje na području Grupe armija B. Veća opasnost na cijeloj Jadranskoj obali, naročito onim dijelovima gdje su obalu zaposjele jake partizanske snage.

2. Za to treba iskoristiti vrijeme dok još 10. armija vezuje anglo-američke snage, za izvršenje slijedećih zadataka:

a) potpuno uništenje jakog otpora u Istri;

b) potpuno zaposjedanje Hrvatske obale.

3. U tom cilju Grupa armija B može prikupiti tako jake snage u Istri pod komandom 2. SS oklopnog korpusa, da mogu brzo i potpuno uništiti ustanike. Za taj zadatak potrebno je, pored 71. grenadirske divizije, upotrebiti i 24. oklopnu diviziju, jače dijelove 44. divizije. Kasnije takođe i SS brigadu 'Reichfirer SS',⁷⁹ kao i 162. turkmensku diviziju, koja će stići u Istru poslije 22. septembra. Koncentričnim napadom naših snaga moramo ustanicima onemogućiti povlačenje u sjeverozapadnu Hrvatsku. *Sve jedinice moraju prema ustanicima postupati bez milosti*«. ⁸⁰

Već 24. septembra Vrhovna komanda Vermahta, uputila je telegram Komandi 1. SS oklopne armije da se u skladu sa Hitlerovim naređenjem uguši NOP u Istri.

»Firer je danas još jednom naredio da slovenački komunistički ustanički pokret u Istri uguši sa bezobzirnom surovošću i da se iskorijene ustanici.⁸¹ Ko se sa oružjem u ruci nama suprotstavi smesta ga streljati, svejedno da li se radi o Slovencima, bivšim talijanskim vojnicima, ili o ustanicima drugih narodnosti. Angažovanje i masiranje snaga mora biti takvo da se sa sigurnošću postigne uspeh i da tako većina jedinica postane slobodna za druge zadatke. Slovenački narod nakon akcije ne sme za nas predstavljati više nikakvu opasnost«.⁸²

Pored angažovanja vrlo jakih oklopnih i mehanizovanih jedinica iz sastava Grupe armija »B«, naređeno je i komandantu za Jugoistok da »svim raspoloživim sredstvima 2. oklopne armije potpomogne ovu operaciju«. Drugi SS oklopni korpus u ofanzivi na Istru raspolagao je slijedećim snagama: 71. grenadirskom divizijom ojačanom 901. oklopnim grenadirskim školskim pukom; 162. turkmenskom divizijom; tri ojačana puka, i to 21. oklopnim iz 24. divizije, 1. SS pukom iz 1. SS oklopne divizije »Adolf Hitler« i 132. grenadirskim pukom; štab 44. grenadirske divizije sa artiljerijskim pukom. Ove jedinice sa štabovima korpusa i divizija sa samostalnim jedinicama raspolagale su sa 40.000 ljudi, 50 tenkova i samohodnih topova, 250 oklopnih transportera,

⁷⁹ Brigada »Reichfirer SS« nije učestvovala u planiranim dejstvima

⁸⁰ Milan Lučić, n. dj., str. 118-121.

⁸¹ U Istri su tada bili formirani i dejstvovali 1. i 2. istarska brigada i Pokrajinski NOO za Istru (*Oslobodilački rat naroda Jugoslavije*, knj. 1, str. 539).

⁸² Zbornik, Dokumenti njemačkog Rajha, tom 12, knj. 3, str. 580-581.

100 topova za podršku i 150 minobacača. Već same brojke pokazuju da se radilo o grupaciji sa vrlo snažnom vatrenom moći i manevarskom sposobnošću.

Njemačka Vrhovna komanda je u procjeni situacije precjenjivala snage NOV i POJ na širem području Istre, te ubrzala pripreme ofanzive na taj prostor jakim snagama sa područja zapadno od rijeke Soče. U to vrijeme od 10-15. septembra jedinice 13. divizije i novoformirane istarske jedinice oslobodile su sva mjesta u Gorskotarskom kotaru, Hrvatskom primorju i Istri izuzev Rijeke, Pule i Trsta.⁸⁴

Prodor 14. SS policijskog ojačanog puka iz sastava 3. SS policijskog oklopnog korpusa od Karlovca za Ogulin, 11. septembra 1943. godine, i 3. satnije 3. pješadijske pukovnije,⁸⁵ ocjenjen je od GŠ NOV i PO Hrvatske kao priprema za produženje ofanzive u pravcu Plaškog i preko Gorskog kotara put Hrvatskog primorja. Tako, načelnik GS NOV i PO Hrvatske pukovnik Velimir Terzić u naredjenju Glavnog štaba NOV i POH, Štabu 13. divizije, a u vezi sa evakuacijom ratnog materijala iz primorskih gradova, obavještava »da su ustaško-njemačke snage u svom nadiranju od Karlovca ka Ogulinu« te da »Vjerovatna je namjera Nijemaca... da zatim produže nadiranja u pravcu Primorja«.⁸⁶ U vezi sa takvom procjenom, GŠ NOV i PO Hrvatske je 14. septembra uputio direktivu Štabu 13. primorsko-goranske divizije, u kojoj se naređuje slijedeći raspored jedinica:

- da na pravcu Ogulin - Gomirje - Vrbovsko kao i na pravcu Ogulin - Žnidovac - Jasenik - Mošune postavi jednu brigadu;

- jednu brigadu kao rezervu držati oko Drežnice,⁸⁸ a jedan partizanski odred iz Grupe primorsko-goranskih odreda⁸⁹ kod Vrbovskog, kao rezervu brigadi na pravcu Ogulin - Gomirje.

»Ostale jedinice XIII divizije, tj. starije jedinice⁹⁰ postaviti na zatvaranje pravaca koji iz rejonu Mrkopalj - Ravna Gora i Kupjak vode prema Sušaku, Bakru i Crikvenici. Ove snage izvući iz primorskih gradova i postaviti ih gore u planinski predjel na dobrim položajima, na pravcu vjerovatnih neprijateljskih pokreta. Novoformirane mlade jedinice držati u rezervi i za sada ih ne angažovati u prvi mah, sem ako to situacija bude izrično zahtjevala.

Pregrupisanje snaga vaše divizije u duhu ovog naredjenja izvršiti odmah. Naročito je potrebno da najhitnije uputite jedinice prema Ogulinu, pošto su ti pravci otvoreni«.⁹¹

Već 15. septembra GŠ NOV i PO Hrvatske obavještava Vrhovni štab NOV i POJ, slijedeće: »Nijemci su od pravca Sv. Petra i Trsta

⁸³ M. Lučić, n. dj., str. 122.

⁸⁴ Zbornik, tom 5, knj. 19, str. 111-112.

⁸⁵ Zbornik, tom 5, knj. 19, str. 112.

⁸⁶ Isto, str. 134.

⁸⁷ Riječ je o 4. NO brigadi

⁸⁸ Odnosi se na 3. NO brigadu

⁸⁹ To je 1. NOP odred

⁹⁰ Riječ je o 1. (6) i 2. (14) NOU brigadi

⁹¹ Zbornik, tom 5, knj. 19, str. 192-193.

izbili sinoć u Rijeku... Jače njemačke snage probijaju se od Karlovca ka Ogulinu, sa namjerom izbiti ka Senju i Sušaku«.

U pismu Glavnog štaba NOV i POH pomoćniku načelnika GŠ NOV i POH od 17. septembra, koji se nalazio pri štabu 13. divizije, između ostalog stoji:

»5) Nastojte da stalno održavate vezu sa Slovencima i Istranima. Tražite njihovo sadejstvo i saradnju, naročito na cesti i pruži Rijeka - Sv. Petar - Trst i cesti Rijeka - Trst. Upoznajte pravo stanje u Istri, da li ima naših jedinica, koliko ih ima, koje su jačine, kako su naoružani i gdje sad operišu, kako je izvršena organizacija komandovanja kao i sve ostalo. Ako zaista oni u Istri mogu formirati jednu diviziju od 4.000 boraca, onda postoji mogućnost i objektivni razlozi za formiranje korpusa na tome operativnom području, kao što smo ranije predvidjeli.«⁹³

U direktivi GŠ NOV i POH upućenoj Štabu 1. korpusa NOV Hrvatske od 5. oktobra 1943. godine, govori se o mogućnosti neprijateljske ofanzive od Ogulina u pravcu Gorskog kotara preko Gomirja za Hrvatsko primorje i naređenje »da u tom pravcu VIII divizija treba da odmah preduzme kontraudarac na sektoru Ogulin - Oštarije - Košare - Tounj..«⁹⁴

Ofanziva na Slovenačkom primorju počela je 25. septembra 1943. i do 30. septembra njemačke jedinice izbile su do linije: Razdrto - Divača ali nisu uspjele spriječiti jedinice NOV Slovenije da se povuku prema Trnovskom Gozdu.

Komanda 2. SS oklopnog korpusa je u dejstvima na Istru upotrebila ojačanu 44. grenadirsku diviziju. Borbeni poredak divizije sastojao se od borbenih taktičkih grupa, jačine od bataljona do puka mješovitog sastava. Borbene grupe usmjerile su svoje prodore kroz Istru duž osnovnih komunikacijskih pravaca. Dostigavši određene linije, taktičke borbene grupe pristupale su pretresu zauzetog prostora. Ovakvim taktičkim postupcima, prodorima, opkoljavanjem i pretresanjem pojedinih dijelova zauzetog teritorija, njemački komandanti željeli su da dosljedno izvrše Hitlerovo naređenje - uništenje boraca NOVJ na istarskom prostoru.

Prema Rijeci je dejstvovala ojačana 71. grenadirska divizija sa dvije jake pukovske borbene grupe. Preko Ilirske Bistrice krenula je u napad 2. oktobra lijevokrilna borbeni grupa u sastavu: 901. oklopni grenadirski školski puk i 44. izviđački bataljon. Pravac pokreta grupe bio je: Ilirska Bistrica - Žabice - Gumance - Trstenik - Platak - Kamenjak - Grobničko polje. Obilaznim manevrom sa sjeverne i istočne strane planinskog masiva Obruč - Pakleno, ne nailazeći na bilo kakav otpor ili prepreke, ova borbeni grupa je, već u 10 sati izbila čelom kolone na Gumance da bi se, u posijepodnevnim satima, preko Platka i Kamenjaka, spustila na Grobničko polje. Ovim neočekivanim i iznenad-

⁹² Isto, str. 209.

⁹³ Zbornik, tom 5, knj. 19, str. 248.

⁹⁴ Isto, knj. 20, str. 120¹²¹.

nim prodorom preko Kamenjaka iz pozadine na Grobničko polje, bili su iznenađeni i zarobljeni u rejonu aerodroma neki pozadinski dijelovi sa materijalnim rezervama i baterije topova 149 mm.

Borbe na sušačkom sektoru

Na sušačkom sektoru jedna bataljonska borbena grupa iz sastava 194. grenadirskog puka, koji se nalazio u Rijeci, krenula je u pravcu s. Čavala u susret 901. oklopnom puku. Naišla je na žilav otpor jedinica 3. primorsko-goranske brigade, na položajima vrlo pogodnim za odbranu između Svilnog i Čavala, koji je sprečio ovu borbenu grupu da se 2. oktobra probije za Grobničko polje. Ne znajući za prodor 901. oklopnog puka na Grobničko polje u rejonu aerodroma, 4. bataljon 3. brigade, se zadržao na tim položajima i u jutarnjim satima narednog dana bio napadnut s fronta i iz pozadine, sa pravca Grobničkog polja. Doveden je u situaciju da se izvlači pod vrlo teškim uslovima u pravcu Kukuljanova, pretrpivši gubitke od 5 poginulih i 33 ranjena borca. Pored toga, jedan se broj boraca bio odvojio od svojih jedinica i tek su se drugog dana priključili svojim četama.

U izvještaju Štaba 71. grenadirske divizije o ovoj borbi stoji:

- »194. grenadirski puk je 2. oktobra stigao u oštroj nastupajućoj borbi do na 1 km zapadno od raskrsnice puta kod s. Čavala. Bila je to žilava borba, a neprijatelj je koristio kamene bunkere«.
- O borbi na tim položajima drugog dana, zabilježeno je:¹
 - »Na prostoru Rijeka borbe su počele u 7h, a u 8h uspostavljen je kontakt kod s. Čavala, poslije žestoke i kratke borbe, veza 901. oki. gren. puka sa borbenom grupom 194. puka uspostavljena«.⁹³

Zbog slabe povezanosti jedinica i štabova i nebudnosti na frontu, 4. bataljon 3. brigade zadržan je noću 2/3. oktobra na položajima koje nije više bilo moguće braniti, niti je bilo taktičkih razloga za to, na malom prostoru između dvije borbene njemačke grupe. To nije trebalo tim prije, što je bilo dovoljno vremena da se situacija u noći 2/3. oktobra razjasni i bataljon izvuče na vrijeme i bez gubitaka.

Desnokrilna borbena grupa 71. grenadirske divizije, ojačana tenkovskim bataljonom, nastupala je od Podgrada, preko Rupe i Matulja, ka Rijeci, a 132. puk vršio je pretres obuhvaćenog prostora. U 10 sati 3. oktobra izbila je pred Matulje, a u 11 sati spojila se sa jednom bataljonskom borbenom grupom koja joj je krenula u susret iz Rijeke. Obe grupe su zajedničkim snagama krenule prema Kastvu, sjeverno od Rijeke. Snažan otpor pružio je Sušačko-kastavski partizanski odred. Opisujući dejstva ove borbene grupe Štab 71. grenadirske divizije navodi: »132. gren. puk nastupao je u popodnevnm satima sa 1. tenkovskim bataljonom prema Kastvu. Borba istočno Matulje - Jurići u toku. Odbrana tvrdo glava«.⁹⁶

O »tvrdo glavi« odbrane nekih naših jedinica u toku borbi govore i gubici koje su njemačke jedinice pretrpjele. Prema njihovim

¹¹¹ M. Lučić, n. dj. str. 142.

⁹⁶ M. Lučić, n. dj. str. 143.

izvještajima od 2. do 5. oktobra 1943, imali su 20 poginulih i 70 ranjenih.⁹⁷

Izvještavajući GŠ NOV i PO Hrvatske o napadu na Sušanj, Karlobag i borbama u Hrvatskom primorju i Istri, zamjenik komandanta 13. divizije Mićun Šakić, 5. oktobra navodi slijedeće:

»Na sektoru Sušak 3. o. mj. jedinice III brigade vodile su borbu s kolonom iz Sušaka, ali su se morale povući pošto je neprijateljska kolona od 500 vojnika i 16 tenkova iza leđa preko Platka došla u Kamenjak. III brigada zauzela je položaje od Plosne do Martinšćice ispred sela Kukuljanova i Točila. Presjekli su ceste iz kamenjaka i Jelenja za Krasicu. Čitavi dan vođene su žestoke borbe u kojima smo imali 33 ranjena i 4 mrtva, dok su neprijateljski gubici nepoznati, ali svakako mnogo veći od naših.

U samom povlačenju neki su borci raspršili se, ali su ponovo prikupljeni.

Jačina neprijateljske kolone u tom sektoru jeste oko 2.000 njemačkih vojnika i oko 30 tenkova razne tonaže, nešto konjice, dvije baterije topova i jedna baterija minobacača...«⁹⁸

U citiranom izvještaju navodi se da prema izvještaju političkog komesara 13. divizije Artura Turkulina koji se zatekao u povratku sa obilaska jedinica Operativnog štaba za Istru 2. oktobra 1943, kod Matulja kada su vođene borbe sa desnokrilnom borbenom grupom 71. grenadirske divizije, između ostalog stoji:

»Neprijatelj drži liniju Cittanova (Novigrad - *primjedba autora*) - (zap. obala Istre) - Grizinjan (Grižjan - *primj. autora*) - Portole (Oprtalj - *primj. autora*) - Pingvente (Buzet) - Vodice - autostrada. Autostrada čvrsto drži, tako da ni kuriri ne mogu preći. Na sektoru Matulje - Abazzia (Opatija - *primj. autora*)
* napadao je vrlo žestoko do kasno sinoć, ali je odbijen... Neprijatelj drži Klanu, a sa Slovenicima nemaju veze. U slučaju ako neprijatelj krene u napad na Primorje istarske jedinice će napasti neprijatelja na prostoru autostrada Klana - Kastav«.⁹⁹

Očito je da komesar divizije nije bio upoznat sa najnovijim stanjem u Istri, koje se bitno izmijenilo, vjerovatno za vrijeme njegovog puta. Ni jedan ni drugi izvještaj od 5. oktobra 1943,¹ upućen GŠ NOV i PO Hrvatske, ne pružaju vjernu sliku razvoja situacije na sušačkom sektoru, borbe i stanja kakvo je bilo 3. i 4. oktobra.

Na osnovu rečenog, mogu se izvesti zaključci:

a) Štab 3. primorsko-goranske brigade, imajući raspoređene jedinice na frontu od Kostrene preko Kukuljanove i Plosna do Vrane, nije bio upoznat sa mjerama koje je neprijatelj preduzimao ispred fronta njegovih jedinica. Iako je znao za prodor njemačkih jedinica na Grobničko polje ali ne i pravac odakle su izbile na taj prostor njegov

⁹⁷ Zbornik, tom 5, knj. 20, str. 128.

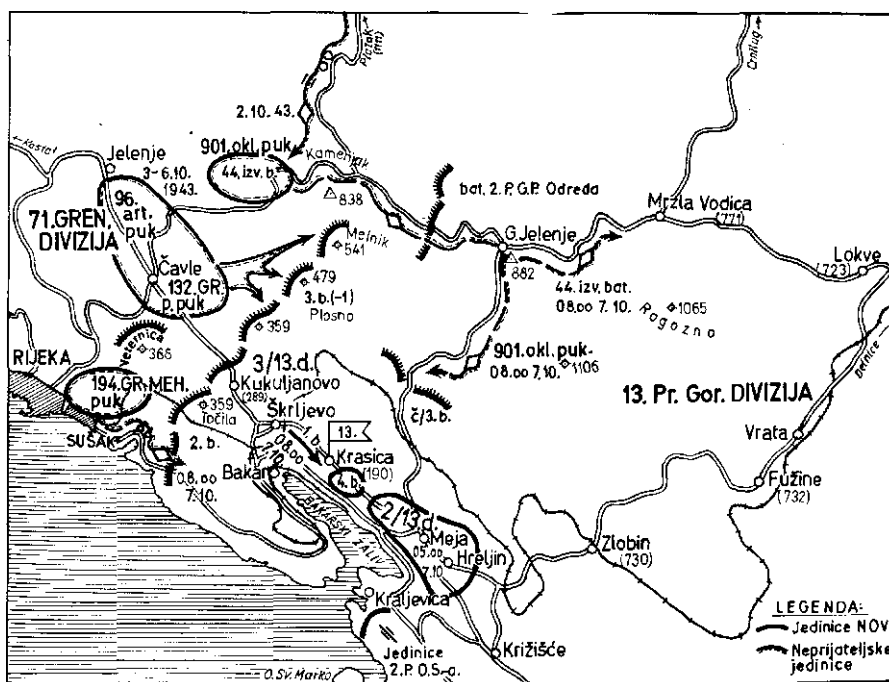
⁹⁸ Zbornik, tom 5, knj. 20, str. 128.

⁹⁹ Zbornik, tom 5, knj. 30, str. 129-130.

¹⁰⁰ Drugi izvještaj je 5. oktobra 1943. primljen u GS NOV i PO Hrvatske. Zbornik, tom 5, knj. 20, str. 125.

sastav i jačinu, iz toga nije izvukao odgovarajući zaključak. Zbog slabe izviđačke aktivnosti jedinica na frontu, Štab nije otkrio da su se 901. oklopni grenadirski puk i 44. izviđački bataljon, 5. i 6. oktobra rasporedili duž komunikacije od Grobnika do Kamenjaka. Ovakvim rasporedom 901. oklopnog puka i 44. izviđačkog bataljona, bio je ne samo direktno ugrožen desni bok brigade, već kompromitovan njen cjelokupni borbeni poredak, na uskom prostoru uz more, isturen prema Sušaku.

b) Činjenica je da su se članovi Štaba 13. divizije našli na okupu 5. oktobra 1943. u Novom, po povratku komandanta i političkog komesara iz Like i Istre. Da su tada procijenili situaciju na osnovu i onih šturih podataka iznijetih u izvještaju zamjenika komandanta i komesara GS NOV i POH, a posebno da su su uzeli u obzir velike borbe kod Matulja, o kojima piše komesar divizije, i prodor 901. oklopnog puka preko Gumnaca, Platka i Kamenjaka, o čemu izvještava zamjenik, došli bi do zaključka da su iz pravca Istre i Slovenačkog primorja, pred sam sušački front, pristigle jake njemačke jedinice i da će one vjerovatno ubrzo preduzeti napad na Hrvatsko primorje. Još je bilo vremena, dva dana, da se, neposredno i argumentovano, objasni situacija u GS NOV i PO Hrvatske i izmjeni odluka o grupisanju jedinica na sušačkom sektoru, ako je to isključivo zavisilo od Glavnog štaba NOV i POH. Prema tome, trebalo je izmijeniti odluku o upućivanju 2. brigade da smjeni 3. brigadu i obije izvući na planinsko zaleđe.

Obostrana situacija na sušačkom sektoru 6. i 7. oktobra 1943. godine

Činjenica da su se njemačke snage na sušačkom sektoru pojavile iz pravca zapada, a ne Ogulina, kako se to stalno, sve do 5. oktobra isticalo u procjenama GS NOV i PO Hrvatske, bili su ubjedljivi razlozi za hitno preduzimanje naprijed navedenih mjera.

Njemačka ofanziva na Hrvatsko primorje i Gorski kotar

U cilju uništenja partizanskih jedinica, ovlađivanja obalskim pojasom i ostalim dijelom ranije od Talijana okupirane teritorije i gušenja opštenarodnog ustanka, Nijemci su 7. oktobra 1943. započeli prodor na ovo područje angažujući 71. pješadijsku grenadirsku diviziju.¹⁰¹

Očekujući najavljenju smjenu od strane 2. brigade u toku 7. oktobra, Štab 3. brigade preduzeo je određene pripreme. Tako je noću 6/7. oktobra izvukao sa fronta Gradina - Kukuljanovo svoj 1. bataljon, a taj pravac kontrolisali su slabiji djelovi 3. bataljona. Tako je brigada pri napadu njemačkih jedinica 7. oktobra u jutarnjim satima zatečena u slijedećem rasporedu: na desnom krilu od Plosna preko Gradine (k. 359), prema Kukuljanovu, nalazio se, razvučen na dosta širokom frontu, 3. bataljon. Jedna njegova četa bila je ranije upućena u rejon Ostrovice, sa zadatkom da prekopa cestu Gornje Jelenje - Hreljin i posjedne položaje radi odbrane prelaza preko prekopa. Na lijevom krilu, na liniji Točila (k. 359) - k. 219 zapadni dio Kostrene, zatvarajući komunikaciju uz more i preko Drage, nalazilo se 2. bataljon. Prvi bataljon, izvučen sa položaja u toku noći, nalazio se na prostoru između Škrljeva i Krasice, gdje je jedinici podijeljen topli obrok. Četvrti bataljon, izvučen iz borbe u toku 3. oktobra, kada je pretrpio znatne gubitke, nalazio se kao rezerva u Bakarcu. Štab brigade-Bio je u Meji, prateća četa u Škrljevu, a prištapske jedinice u Praputnjaku.¹⁰²

Na desnom krilu brigade nalazio se jedan bataljon 2. primorsko-goranskog odreda, zatvarajući osnovni komunikacijski i operativni pravac Rijeka - Delnice.

Na lijevom krilu, uz more, nalazila se jedna četa pomorske pješadije iz sastava Komande mornarice za Hrvatsko primorje i Istru, sa jednim topom na rtu Oštro radi kontrole ulaza u Bakarski zaliv.

Sušačko-kastavski odred i 1. bataljon iz sastava 1. brigade, nalazili su se na području šumskih predjela Obruč - Platak i sa njima jedinice na sušačkom frontu nisu imale vezu.¹⁰³

Kao što se vidi, jedinice su bile raspoređene frontalno, isturene, na uskom pojasu uz more prema Sušaku, na otkrivenom zemljištu, a težište odbrane je bilo na lijevom krilu. Na glavnom komunikacijsko-operativnom pravcu Rijeka - Delnice preko Gornjeg Jelenja, na zemljištu koje dominira nad prostorom rasporeda 3. brigade, nalazio se jedan bataljon 2. odreda.

Prva i 2. brigada sa komandantom 13. divizije, bile su po naređenju GS NOV i PO Hrvatske angažovane u borbama za oslobođenje

¹⁰¹ Zbornik, tom 5, knj. 21, str. 216.

¹⁰² Prema sjećanju starijeh, učesnika borbe

¹⁰³ Zbornik, tom 5, knj. 20, str. 128-129.

Karlobaga. Noću 6/7. oktobra 2. brigada je prebačena na sektor Krasica - Hreljin, gdje je stigla u 5 sati ujutro, sa zadatkom da u toku dana smjeni na položajima 3. brigadu,¹⁰⁴ a potom da livkidira neprijateljske jedinice na Kamenjaku i zaposjedne te položaje.

Štab divizije bio je smješten u Novom, gdje su se u toku 5. oktobra prikupili njegovi članovi koji su se nalazili sa jedinicama, razvučenim na velikom prostoru.

Poslije prodora njemačkih jedinica od Ilirske Bistrice prema Rijeci i na Grobničko polje, kada su već bila u završnoj fazi ofanzivna dejstva 44. grenadirske divizije na području Istre, a novopridošla 162. turkmenska divizija preuzela obezbeđivanje komunikacija u pozadini jedinica 2. SS oklopnog korpusa na Slovenačkom primorju, znatno ojačana 71. grenadirska divizija bila je spremna za ofanzivu na Hrvatsko primorje i Gorski kotar. U skladu sa planom operacije, zaposjela je polazne položaje za napad:

- 901. oklopni školski puk, sa 44. izviđačkim bataljonom, u zahvatu komunikacije Grobničko polje - Kamenjak. Kao udarna i manevarska snaga divizije, kao i u prethodnim napadima (na Slovenačko primorje i na pravcu Gumance - Platak - Kamenjak) puk je imao glavnu ulogu u ovoj ofanzivi da brzim prodorom preko Gornjeg Jelenja na jug preko Hreljina, izbije na Križište.

- 194. mehanizovani grenadirski puk, koji se nalazio na desnom krilu borbenog poretka divizije, dobio je zadatak da brzim prodorom duž komunikacije uz morsku obalu izbije u Kraljevicu i, spajanjem sa 901. oklopnim grenadirskim pukom, zatvori obruč sa zapadne strane, onemogućiti izvlačenje opkoljenih jedinica ka planinskom zaleđu i preko kanala na Krk i učestvuje u njihovom uništavanju.

- 132. grenadirski pješadijski puk sa 94. artiljerijskim pukom (bez jednog divizionara) na pravcu Čavli - Kukuljanovo, nalazio se u centru borbenog poretka divizije i imao je zadatak da, po prodoru krilnih pukova, krene u napad radi pretresanja opkoljenog prostora, te u sadejstvu sa ovima, uništi grupe koje bi na tom prostoru pružale otpor.

Jedinice pod komandom Štaba 71. grenadirske divizije raspolagale su u ovoj operaciji sa oko 11 do 12.000 ljudi, velikim brojem artiljerijskih oruđa, oko 210 oklopnih transportera, 46 tenkova i samohodne artiljerije, kao i većim brojem artiljerije i minobacača za neposrednu podršku jedinica. Borbeni poredak divizije sastojao se od tri borbene taktičke grupe jačine puka, sve tri angažovane u prvoj etapi operacije.¹⁰⁵

Njemačke jedinice prešle su u napad 7. oktobra 1943. godine u ranim jutarnjim satima. Devetsto prvi oklopni grenadirski puk potpuno je iznenadio jedinice 2. primorsko-goranskog odreda na pravcu Kamenjak - Gornje Jelenje, koje nisu pružile bilo kakav otpor, niti obavjestile o radu Štab 3. primorsko-goranske brigade, sa kojim su imale telefonsku vezu. Ovaj je puk, izbivši na Gornje Jelenje, okrenuo cestom na jug u pravcu Hreljina, i kod Koritnjaka naišao na otpor čete 3. bataljo-

¹⁰⁴ Zbornik, tom.5, knj. 21, str. 56.

¹⁰⁵ Lučić, n. dj. str. 159.

na 3. brigade. Tek tada, kada je prodro u pozadinu rasporeda 3. brigade, otkriveno je njegovo prisustvo na tom pravcu.

U to vrijeme, oko 5 sati, jedinice 2. brigade, pristigle su, po naređenju komandanta divizije Veljka Kovačevića, dobijenom 6. oktobra oko 14,00 sati,¹⁰⁶ iz pravca Novog radi smjene 3. brigade na frontu i još su se nalazile u fazi razmještaja na sektoru Krasica - Hreljin, radi odmora prije odlaska na položaje. Oko 8,30 sati oglasili su se mitzraljezi iz pravca Koritnjaka. Iznenaden vatrom iz neočekivanog pravca, komandant brigade Viktor Bujanj je pokušao telefonom da razjasni situaciju sa Štabom 3. brigade, koji se nalazio u Meji. Međutim, ni Štabu 3. brigade nije bilo jasno otkuda se neprijatelj pojavio u tom rejonu i koje je jačine. Prema izjavi Viktora Bujanja,¹⁰⁷ Štab 3. brigade obavjestio ga je da se u tom rejonu nalazi jedna njihova četa i da je cesta prekopana. Njemu su preporučili da za svaki slučaj pošalje jedan svoj bataljon u tom pravcu.

Dok su jedinice 2. brigade alarmirane i primile zadatke u kom pravcu da krenu i koje položaje da posiednu, naišla je, oko 9,30 sati, tenkowska kolona iz pravca Koritnjaka za Hreljin i na cesti zatekla bateriju divizijske artiljerije 105 mm i brigadnu komoru. Spasila se jedna haubica sa posadom koja je uspjela da se okrene i izbjegne vatru njemačkih oklopnih transportera i tenkova.¹⁰⁸ Čim je kolona otvorila vatru na haubičku bateriju, naređeno je svim jedinicama brigade da se povlače prema Plasama i Križišću, ali je bilo kasno. Štab 2. brigade, sa 4. bataljonom i glavninom 3. bataljona, uspio je na vrijeme da se izvuče iznad željezničke pruge kod stanice Meja, izbjegne opkoljavanje i teže gubitke. Prvi i 2. bataljon 2. brigade prebacili su se prema Bakarcu. Te jedinice koje su se prebacile prema Bakarcu, pomiješale su se sa jedinicama 3. brigade i zajedno sa njima, ubrzo dospjele u vrlo težak položaj.¹⁰⁹ U izvještaju Štaba 13. divizije od 9. oktobra Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske stoji: »U Bribiru se nalazi III Brigada čije brojno stanje jeste sada oko 500 ljudi. Od tih pet stotina izvjestan broj jeste iz II brigade. Ostali iz III brigade su se rasuli.¹¹⁰

A u izvještaju Štaba 2. brigade od 25. oktobra Štabu 13. divizije piše »da su se, po grupama probijale u toku dana i noći, dok su se pojedine grupe predavate ili bile ubijene od Nijemaca«¹¹¹

U toku slijedećeg dana ostale jedinice 2. i 3. brigade vršile su prikupljanje na sektoru Ledenice - Bribir.¹¹²

Izbijanjem 901. oklopnog grenadirskog puka u Križišće presječena je odstupnica opkoljenim jedinicama obe brigade prema planinskom

¹⁰⁶ Zbornik, tom 5, knj. 20, str. 580. U izvještaju Štaba 2. brigade stoji da su dobili i obavještenje da je situacija normalna.

Vladimir Matetić Dušan, *14. primorsko-goranska brigada*, VIZ Beograd 1973, str. 113.

¹⁰⁸ Isto, str. 581.

¹⁰⁹ Zbornik, tom 5, knj. 21, str. 57.

¹¹⁰ Isto, knj. 20, str. 581.

¹¹¹ Isto, str. 216.

¹¹² Isto, str. 581.

¹¹³ Zbornik, tom 5, knj. 21, str. 59.

zaleđu. Njemačke jedinice uspjele su da potpuno iznenade jedinice na frontu, da ih za kratko vrijeme razbiju i opkole na prostoru zapadno od komunikacije, kojom se 901. oklopni grenadirski puk probio u pozadinu njihovog rasporeda. O stepenu iznenađenja govori činjenica da su oba štaba brigade među prvima direktno napadnuta i na taj način onemogućena da utiču na razvoj događaja u vrijeme najkritičnije za njihove jedinice, a to se posebno odnosi na Štab 3. brigade.¹¹⁴

Prema izjavi komesara 3. brigade Miće Kosovca, date autoru, bili su u Meji iznenađeni i to tenkom koji je otvorio vatru na kuću u kojoj je bio smješten Štab. Zahvaljujući okolnom kamenjaru, kućama i šikari, uspjeli su da se izvuku, ali je arhiva brigade pala njemačkim jedinicama u ruke, a on sam bio je ranjen u ruku.

Kada je 901. oklopno-grenadirski puk izbio na Gornje Jelenje, u napad je krenuo i 194. grenadirski puk i, bez jačeg otpora sa fronta, stigao komunikacijom uz more, do Bakarca. Ostao je nezaposjednut samo uski koridor između ceste južno od Križišća, čime su se jedinice obje brigade našle u okruženju.

Sa 194. u napad je krenuo i 132. grenadirski puk. Dejstvujući kao grupa za pretresanje opkoljenog prostora, preko dosta teškog zemljišta, puk je u pokretu u više manjih kolona nailazio na nekim mjestima na vrlo žilav otpor jedinica 3. bataljona 3. brigade. Vodeći borbu, nepovezan sa drugim jedinicama i bez veza sa Štabom brigade, bataljon nije ni znao u kakvu je tešku situaciju dospio. Da se na vrijeme odvojio od neprijatelja imao bi uslova da se izdvoji na manje grupe izvuče iz okruženog prostora, preko ceste Gornje Jelenje - Koritnjak, u pravcu Tuhobića.

U najtežem položaju našle su se one jedinice obe brigade, koje su bile odsječene na malom prostoru uz obalu. Veći broj boraca i starješina iz ove grupe uspio je da se, pomoću raznih plutajućih predmeta ili čak plivajući, prebaci preko kanala na Krk. Kako neprijatelj nije potpuno zatvorio i kontrolisao spoj između 901. oklopno-grenadiskog i 194. grenadiskog puka, prostor između Križišća i mora, uspjelo je jednom dijelu boraca da se, u manjim grupama, kroz taj uzani koridor izvuče iz okruženja.

U tako teškoj situaciji u koju su dospjele jedinice 2. i 3. brigade, sa mladim i neiskusnim boračkim sastavom, bila je donekle olakšavajuća okolnost samo zemljište: - neprohodno, van komunikacija potrebnih za tenkove i oklopna vozila, pokriveno vrtačama, suvim naslagama kamenja i, mjestimično, niskim rastinjem. Ovakvo zemljište je, ipak pružalo mogućnost da se odvažniji i snalažljiviji sklanjaju i postepeno, u sumrak, izvlače u pravcu planinskog zaleđa. Drugo, borački sastav sa toga područja poznavao je osobine takvog zemljišta, a bilo je dosta onih kojima je bio poznat i taj teren. Niže starješine iz vodova i četa, kojih je bilo među svim grupama, takođe su mnogo pomogle nekim mlađim borcima da se izvuku iz okruženja.

Pošto su u toku 7. oktobra razbile 2. i 3. brigadu nanijevši im velike ljudske materijalne gubitke, jedinice 71. grenadirske divizije

¹¹⁴ M. Lučić, n. dj. str. 164-165.

nastavile su da u toku 8. i 9. oktobra pretresaju prostor do Gornjeg Jelenja i Zlobina i da se spajanjem 901. oklopnog grenadirskog puka i 44. izviđačkog bataljona probiju od Gornjeg Jelenja i Mrzle Vodice u Lokve. Pretreseno je i područje Rogoznog i Tuhobića. Kako se kasnije doznalo, Štab 71. grenadirske divizije raspolagao je nekim obavještenjima da se na tom prostoru, poznatom kao partizanska baza od 1941. godine, nalazi razmještena jedna novoformirana brigada NOVJ. Međutim, njemačke jedinice su udarile na prazno, jer na tom prostoru nije bilo nikakve brigade.

U operativnom izvještaju br. 13, za vrijeme od 7. do 29. oktobra 1943. godine, upućenom GS NOV i PO Hrvatske, Štab 13. divizije, opisujući najkritičniji period od 7. oktobra, navodi slijedeće:

»Neprijatelj je u toku prošlog dana i za vrijeme noći izvršio koncentraciju motorizacije na Kamenjaku, odakle je krenuo u 3 sata prema Gornjem Jelenju i odbacio II odred sa njegovih položaja prema Mrzloj Vodici. Čim je Odred bio odbačen, neprijatelj je krenuo cestom preko Ostrovice - Koritnjaka prema Hreljinu i Krasici. Uslijed slabe organizacije veze neprijatelj je uspio da iznenadi II i III brigadu i da ih razbije.

... II brigada: u 5. sati stigla je na sektor Krasica - Hreljin i raspoređena za odmor. Istog dana imala je zadatak da smijeni III brigadu na položaju. U 8,30 sati čula se je borba kod Ostrovice i odmah je naređeno jednom bataljonu te brigade da zaposjedne položaje prema Ostrovici iznad Meje kod prokopa ceste... Neprijatelj je zapucao na haubičku bateriju, naređeno je svim jedinicama da se povlače prema Plasama i Križišću, ali je sve bilo kasno... «¹¹⁵

Treću brigadu neprijatelj je napao s leđa i razbio je. Nastala je panika, spašavao se kako je ko znao, bez ikakve organizacije i komandovanja.

Tokom 7. i 8. oktobra 2. brigada zapriječila je cestu Zlobin - Fužine, postavivši zasjedu jačine jednog bataljona i vršila prikupljanje boraca, a 9. i 10. oktobra, po naređenju štaba 13. divizije, obje brigade vršile su prikupljanje na sektoru Ledenice - Bribir.

Kako je citirani izvještaj pisan 29. novembra, znači još pod snažnim utiskom gubitaka u borbi 7. oktobra na sušačkom sektoru, navedeni su neki podaci koji vjerovatno potiču od potčinjenih štabova i koji ne odgovaraju stvarnom razvoju situacije. Tako, navod da je neprijatelj »krenuo u 3 sata prema Gornjem Jelenju«, nije prihvatljiv. Naime, radi se o oklopnoj jedinici koja bi se teško uputila u noćni napad, a nije za to bilo ni razloga.

Spajanjem 901. oklopnog grenadirskog puka i 44. izviđačkog bataljona kod Lokava i nakon izvršenog pretresa područja Tuhobić - Rogozno, završene su borbe na sušačkom sektoru. Dijelovi 71. grenadirske divizije produžili su prodor prema Ogulinu, na uporno traženje komandanta 3. SS oklopnog korpusa čije su jedinice bile izložene jakim udarima 7. banijske i 8. kordunaške divizije i 13. proleterske brigade

¹¹⁵ Zbornik, tom 5, knj. 21, str. 56-57.

»Rade Končar«, na prostoru od Ozlja do Ogulina. Kako je pravac preko Delnica bio otvoren i nisu ga branile naše jedinice, 901. oklopni grenadirski puk je u toku 11. oktobra izbio u Ogulin i spojio se sa 14. SS policijskim pukom i 33. ustaškom bojnom. Ovim prodorom iznenađene su vojno-teritorijalne komande, NOO i partijska rukovodstva na tom pravcu, koji su i pretrpjeli gubitke u ljudstvu i materijalu. O toj situaciji izvještava GŠ NOV i PO Hrvatske Ilija Pavlović, šef Odsjeka GŠ NOV i POH za vojno-teritorijalne komande, koji se zatekao na tom prostoru:

»Prilikom prodora neprijatelja na slobodnu teritoriju narod nas je pitao što da radi. Mi smo mu dali direktivu da ostane kod kuće, tj. žene, djeca i stariji ljudi, a sposobni za oružje da se povuku u šumu sa komandama mjesta i stražama dok se Drežnički narod sklanja u šumu.

Raspoloženje naroda prema NOB dobro.

Komanda mjesta Mrkopalj nije evakuisala 1,5 vagon konzervi, 2.000 kg sapuna, 2-3 vagona stočne hrane, šećera, 1.000 litara rakije i vina. Razlog je što su se svi bili angažovali na prekopavanju ceste.

U Vrbovskom nije izvršena evakuacija šibica.

U Delnicama Nijemci zarobili nekoliko kola, koja su prevozila hranu i municiju.¹

Treća primorsko-goranska brigada se u to vrijeme prikupljala na području Bribira, gdje su stalno pristizali u grupama i pojedinačno borci i starješine brigade, rasuti poslije borbi na frontu kod Sušaka. Do 9. oktobra prikupilo se oko 500 boraca i starješina, jedan dio i iz 2. brigade.⁷

Franjo Poštić, delegat voda u 1. bataljonu 3. brigade, inače rodom iz Škrljeva, dobar poznavalac terena i učesnik događaja na sušačkom frontu od 7. oktobra, opisujući situaciju navodi da su borci i niže starješine, prije njemačkog napada, bili opterećeni neizvjesnošću i nepoznavanjem neprijatelja ispred fronta jedinica brigade. Takvo raspoloženje posebno je došlo do izražaja u vremenu od 2. do 6. oktobra kada se čuo pokret motorizacije u rejonu Kamenjaka. Kada su 7. ujutro zastali i dijelili jelo, između Škrljeva i Krasnice, neprijatelj ih je napao preciznom artiljerijskom vatrom. Poštić navodi da je bataljon bio potpuno razbijen, a borci i niže starješine prebacivali su se grupama, kako je ko znao i umio, iz opkoljenog prostora prema planinskom zaleđu.¹¹⁸

Poslije zadržavanja na prostoru Bribir - Ledenice, 3. primorsko-goranska brigada dobila je, 11. oktobra, naređenje Štaba divizije da se prebaci preko Mošuna za Drežnicu i da se i dalje prikuplja i sređuje jedinice. Štab divizije računao je sa Drežnicom kao slobodnim područjem koje nije direktno bilo ugroženo i zato je pogodno u toj situaciji

¹¹⁶ Arhiv VII, k. 109B, f. 8, dok. 22 i k. 127, f. 1, dok. 4.

¹¹⁷ Zbornik, tom 5, knj. 20, str. 216.

¹¹⁸ Autorizovana izjava u posjedu autora

za sređivanje brigade. Brigada se zadržala u Drežnici 3 dana, da bi već 15. oktobra, zbog nadiranja njemačkih jedinica od Ogulina bila ponovo vraćena u Primorje, preko Mošuna za Lukovo.

Tada je na otok Krk upućen obavještajni oficir brigade Marko Drinković kako bi prikupio one koji su tu izbjegli i doveo ih u brigadu. Prema iskazima nekih preživjelih iz ove grupe, u brigadu se, dok se nalazila na Lukovu, vratilo oko 100 boraca.

Koliko je gubitaka pretrpjela 3. brigada, 7. oktobra na sušačkom frontu, teško je tačno utvrditi. U situaciji kada su jedinice bile razbijene i opkoljene, a komandovanje potpuno narušeno, borci su bili prepušteni sami sebi. Jedan, znatan broj, našao je načina da se probije do svog mjesta. Kako se radi o području gdje je narod bio masovno opredjeljen za NOB, kada je ofanziva prošla i ponovo organizovan rad na terenu, velika većina ovih boraca priključila se jedinicama NOVJ na tom terenu.

Na dan formiranja brigada je u svom sastavu imala 1.500 boraca i starješina. U borbama na sušačkom frontu, zaključno sa 7. oktobrom, imala je 16 poginulih i 110 ranjenih boraca. Prema tome, 7. oktobra, prije napada njemačkih jedinica, imala je oko 1.380 boraca i starješina. Osam dana poslije događaja na sušačkom frontu, o III brigadi se u izvještaju Štaba divizije navodi da ima 4 bataljona i 700 boraca i starješina, t.j. oko 50% od brojnog stanja koliko je imala pred ofanzivu.

Prema do sada prikupljenim podacima, utvrđeno je da su od ukupnog broja poginulih 7. oktobra na sušačkom frontu, 36 bili pripadnici 3. brigade. Ako se tome doda još toliko neregistrovanih, a za pretpostaviti je da ih nije bilo više, brigada je 7. oktobra mogla imati oko 60-70 poginulih.¹¹⁹

Podaci o oružju su približno tačni, što je potvrđeno u izvještaju Štaba 13. divizije od 9. oktobra, u kome se navodi da su 2. i 3. brigada izgubile sve svoje teško naoružanje i komoru. Podatak o broju zarobljenih, među kojima je bilo i dosta civila, može biti tačan. Međutim, broj poginulih od 470 je preuveličan. Prema izvještaju Kotarskog komiteta KPH u Kraljevici od 16. oktobra, u Hreljinu su poginula 82 čoveka, a u Krasici 16, od čega su desetoricu streljali na licu mjesta jer su u njihovim kućama pronašli neku vojnu opremu; u Bakru su streljana 2 čoveka.

Kada su u pitanju gubici partizana prikazani u izvještajima njemačkih štabova, potrebno je ukazati da su Nijemci u poginule i zarobljene računali i partizane i civile. To se može vidjeti i u ovom slučaju. Prikazano je 1.051 poginulih i zarobljenih, a samo 196 pušaka. Očito je da je broj preuveličan, a da je među poginulim bilo dosta civila raznog uzrasta. Uostalom, ponekad je i bilo teško odrediti ko je borac a ko civil, a njemačko komandovanje tu nije pravilo nikakvu razliku.

¹¹⁹ Analizirajući gubitke 2. i 3. brigade na dan 7. oktobra na sušačkom frontu, Milan Lučić u Knjizi *NOR u Istri, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru u ljeto i jesen 1943*, strana 167. i 168. zaključuje daje moglo biti i oko 150 poginulih, i to objašnjava: Prema vanrednom izvještaju 71. grenadirske divizije od 8. oktobra 1943. u toku 7. oktobra poginulo je jugoistočno od Rijeke 470 partizana, zarobljeno 582, zaplenjeno 5 pt topa, 3 minobacača, 17 mitraljeza, 5 kamiona, 6 zaprežnih kola sa municijom, 3 topa 105 mm i 196 pušaka

U svakom slučaju, bili su to izuzetno veliki gubici jedinica 13. divizije i naroda u toku samo jednog dana, a da neprijatelj, pri tome, nije pretrpio neke veće gubitke. Sve je to imalo odraza na moralno-političko stanje i borbenu sposobnost jedinica 13. primorsko-goranske divizije.

Poslije izbijanja 901. oklopnog grenadirskog puka u Ogulin, 11. oktobra, njemačke jedinice nisu u naredna tri dana ispoljavale neku veću aktivnost na teritoriji na kojoj su se zatekle. Ograničili su se na određena pomjeranja duž komunikacije Delnice - Vrbovsko - Ogulin. Kako se kasnije razjasnilo, 2. SS oklopni korpus izvršio je pregrupisanja svojih snaga pred ofanzivu na području Slovenije, poznatu pod šifrom »Volkenbruch« (Wolkenbruch).¹²⁰ Tako je Štab 44. grenadirske divizije, angažovane do tada u ofanzivi na Istru, premješten iz Opatije u Vrbovsko. Ovaj štab je u toku 12. oktobra preuzeo komandu nad jedinicama koje su se do tada, u ofanzivi na Hrvatsko primorje i Gorski kotar, nalazile pod komandom 71. grenadirske divizije, i to nad 901. oklopno-grenadirskim pukom; 132. grenadirskim pješadijskim pukom; djelovima 94. artiljerijskog puka; izviđačkim bataljonom i 14. policijskim pukom 3. SS korpusa u Ogulinu.

Za izvođenje ofanzive na Sloveniju trebalo je da stignu i neke nove jedinice, koje su kasnile u prebacivanju do mjesta upotrebe, zbog čega je ofanziva odgođena za 21. oktobar. Komandant 2. SS oklopnog korpusa iskoristio je to vrijeme i povoljan operativni raspored jedinica pod komandom Štaba 44. grenadirske divizije, da sa komunikacije Mrkopalj - Delnice - Vrbovsko - Ogulin, kao polazne osnovice, izvrši prodor sa raznih strana na centar slobodne teritorije u Gorskom kotaru, na Drežnicu i Jasenak. Štab 2. SS oklopnog korpusa vjerovatno je procjenio da se na tom prostoru nalaze razmještene i skrivene znatne rezerve oružja i ratnog materijala, evakuisanog iz primorskih gradova i Delnica poslije kapitulacije Italije. Pored toga, prateći razvoj situacije u ofanzivi od 7. do 11. oktobra, mogao je zaključiti da su se na taj prostor povukle jedinice NOVJ od Sušaka i Ogulina, te bi im prodor prema Drežnici mogao nanijeti veće gubitke i onesposobiti ih da sa tog pravca djeluju u pozadinu njegovih jedinica prilikom njihovog angažovanja u ofanzivi na Sloveniju.

Raspored jedinica divizije bio je 14. oktobra, pred ofanzivu na Drežnicu, slijedeći:

- 3. brigada, još nedovoljno oporavljena od poraza na sušačkom frontu, nalazila se već dva dana (od 12. oktobra) u Drežnici;
- 4. brigada, povučena sa ogulinskog sektora, raspoređena je na širi prostor Smolnika, sa zadatkom da zatvara pravce od Ogulina i Gomirja prema Jasenku;
- 1. brigada sa dva bataljona u Lukovu, a sa druga dva i jednim bataljonom iz odreda, zatvarala je pravac od Mrkoplja prema Jasenku.

¹²⁰ Iz Gorice, Tržiča i Trsta, ojačani njemački 2. SS oklopni korpus otpočeo je prvu fazu ove operacije kojom je, zahvatajući područje Krasa i Vipavske doline, trebalo uništiti jedinice Primorske operativne zone NOV i PO Slovenije. Zbornik, tom 12, knj. 3, str. 615.

Na tom pravcu nalazile su se znatne materijalne rezerve evakuisane iz Primorja i Delnica;

- 2. brigada u Kamenici, gdje je stigla u 22 sata 12. oktobra, radi sređivanja. Prodorom 901. oklopnog grenadirskog puka preko Kapele i Jezerana, brigada se povukla prema Vukelićima, gdje je preuzela zaštitu bolnice;

- 2. primorsko-goranski odred nalazio se na zapadnom dijelu Gorskog kotara, sjeverno od željezničke pruge;

- Prvi primorsko-goranski odred, sa jednim bataljonom, prema Mrkoplju, a sa drugim jedinicama, prema Ogulinu;

- Stab 13. divizije nalazio se na Brezama;

- na pravcu preko Josipdola i Modruša za Kapelu, nalazila se 2. brigada 8. kordunaške divizije.

Njemačke snage pod komandom Štaba 44. grenadirske divizije krenule su u zoru 15. oktobra na četiri odvojena pravca, koncentrično prema prostoru Drežnica - Jasenak, i to: jedna kolona blindiranih automobila i tenkova iz Ogulina preko Bjelskog, druga iz Mrkoplja u pravcu Jasenka, treća od Ravne Gore u pravcu Jasenka i četvrta iz Josipdola preko Modruša i Jezerana za Drežnicu.¹²¹

Na pravcu od Ogulina preko Josipdola i Modruša u napad je krenuo 901. oklopni grenadirski puk. Desna pobočnica jačine oko 30 tenkova i blindiranih kamiona kretala se pravcem Ogulin - Zagorje - Modruš. Glavnina je brojila oko 100 blindiranih automobila i tenkova pravcem Oštarije - Josipdol - Modruš i lijeva pobočnica je bila jačine 18 blindiranih automobila.¹²² Ona je, kao manevarska udarna grupa, iznenadila jedinice 2. brigade 8. kordunaške divizije na prostoru Josipdol - Modruš, i nanijela im znatne gubitke.¹²³ Ne nailazeći u daljem prodiranju na otpor, niti na prepreke, kolona se spustila, oko 13 sati preko prevoja Kapele u Jezerane.

Komanda puka je u Jezeranima, od nekih ustaških doušnika, dobila obavještenje da je u Stajnici, selu na oko 4 km istočno od Jezerana, smještena partizanska bolnica sa većim brojem ranjenika. Komanda puka je odmah izdvojila jednu manju borbenu grupu sa zadatkom da likvidira bolnicu. U Stajnici grupa je u potpunosti iznenadila osoblje bolnice i masakrirala, u školi, oko 60 ranjenika i osoblja, a zatim zgradu zapalila sa svim poginulim i ranjenim.¹

Jedan od preživjelih ranjenika Ivan Linić, rođen u Svilnom kraj Rijeke, opisao je taj tragični događaj od 15. oktobra:

»Njemačke jedinice iznenada su prodrle sa tenkovima do zgrade bolnice koju su zapalile, sve one koje su uhvatili, bilo ranjenike ili osoblje saniteta, streljali su, a zatim bacili u goreću zgradu. Tu je stradalo mnogo divnih drugova, većinom mladih ljudi, željnih života. Među njima i medicinska sestra iz bolnice Štara Sušica, Ilonka Golik.

¹²¹ Zbornik, tom 5, knj. 20, str. 352.

¹²² Isto, knj. 21, dok. 13.

¹²³ U izvještaju štaba 2. brigade navodi se podatak od 10 poginulih, jedan je naknadno umro, i 19 ranjenih. Zbornik, tom 5, knj. 20, str. 353.

¹²⁴ Zbornik, tom 5, knj. 20, str. 414.

Tada smo se dvojica drugova i ja nalazili u selu pokraj bolnice, i to je bila naša sreća. Bili smo zapanjeni stravičnom smrću naših drugova.

S obzirom da smo bili ranjenici, noću smo se kretali, a danju skrivali. Nakon 4-5 dana lutanja uspjeli smo, po uputama nekih seljaka, stići do Bukovlja iznad Brinja. Prije se tu nalazila ambulanta 13. primorsko-goranske udarne divizije. Našli smo je duboko u šumi kod Škalića, ispod dva velika šatora. Prihvatio nas je doktor, načelnik divizijske ambulante, drug Finderle¹²⁵.

Iz Jezerana kolona je nastavila pokret u pravcu Brinja. Kod križanja puteva, 2 km zapadno od Jezerana, iznenada je naišla na kamion sa ranjenicima i u pokretu ih pregazila tenkovima. Od dvadesetčetvorice uspjela su da se spasu samo trojica. Nastavljajući kretanje prema Drežnici i Jasenku, puk je ponovo, isto tako iznenada, kod pilane kraj sela Trbovića naišao na jedan kamion, u kojem su se nalazili kursisti i omladina. Kamion je pregažen tenkovima, a oni koji su ostali živi streljani su na licu mjesta u kanalu kraj ceste. Od 29, koliko ih se nalazilo u kamionu, preživjela su trojica teško ranjenih - Ljubo Kosanović, Rade Tomić, dok trećem, autor nije utvrdio ime. Nastavljajući pokret prema Jasenku, neprijatelj je udarom iz pozadine napao s leđa na 4. brigadu koja se, u već ionako dosta teškom položaju, povlačila u pravcu Javornice. Brigada je na prostoru Jasenka razbijena i pretrpila je velike gubitke. Neke jedinice su raspršene i izgubile su vezu sa Štabom brigade¹²⁶. Time se pogoršalo stanje jedinica 13. primorsko-goranske divizije, jer je od četiri brigade u njenom sastavu, samo 1. sačuvala borbene kvalitete i nije do tada u ofanzivi pretrpjela veće gubitke. Koliko je nastalo stanje bilo ozbiljno i u kojoj meri je narušena borbena gotovost jedinica 13. divizije, a posebno novoformiranih 3. i 4. brigade, vidi se iz dopisa Štaba divizije upućenom GŠ NOV i PO Hrvatske, 19. oktobra:

». .Smatramo za potrebno da vam predložimo, ukoliko situacija dozvoli, da i IV i III brigadu povučemo u pozadinu za vrijeme od 10. do 15. dana, da bi im se dao osnovni minimum vojničkog i političkog znanja. Velika većina tog ljudstva nije služila vojsku, a ima ih i danas dosta koji još nisu ispalili nijednog metka iz puške¹²⁷.

Našavši se u vrlo delikatnoj situaciji, Štab divizije je, analizirajući situaciju nastalu 15. oktobra i u želji da sačuva jedinice od ponovnog udara jakih njemačkih snaga usmjerenih prema slobodnom području Drežnice, donio odluku da 1, 3. i 4. brigadu izvuče sa ugroženog prostora Velike Kapele i prebaci ih preko ceste Rijeka - Karlovac na prostor Crni Lug - Gerovo. Druga brigada je dobila zadatak osiguranja ranjenika. Ona se sa bolnicom povukla u šumu, zapadno od Vukelića. U izvještaju GŠ NOV i PO Hrvatske od 19. oktobra Štab divizije navodi razloge za donošenje takve odluke:

¹²⁶ Autorizovana izjava u posjedu autora
Zbornik, tom 5, knj. 21, str. 63.

¹²⁷ Isto, knj. 20, str. 398-399.

»U prvom momentu situacija je izgledala mnogo ozbiljnija, a osobito njihov prodor na Brinje dao nam je povjerovati, da će neprijatelj preduzeti ozbiljnije pokrete kroz šumu. U dogovoru sa pomoćnikom načelnika Glavnog štaba riješili smo da prebacimo što više snaga na prostor Delnice - Crni Lug - Brod na Kupu, i da otuda vršimo pritisak na neprijateljske komunikacije. Tako na teritoriju II odreda prebačena je I brigada osim jednog bataljona i III brigada osim jednog bataljona. Imali smo dalju namjeru prebacivanja i IV brigade, ali nju nije bilo moguće skupiti...«¹²⁹

Treća brigada, bez 3. bataljona u toku 15. oktobra izvršila je pokret iz Drežnice preko Mošuna za Lukovo, i narednog dana, preko željezničke pruge i ceste u rejonu Osoja, produžila prema Gerovu. Kako su se u međuvremenu njemačke jedinice povukle sa područja Drežnice, Štab divizije je preko kurira obavijestio brigadu o novonastaloj situaciji i naredio joj da se vrati prema Drežnici. Izmorena stalnim pokretima u toku proteklih desetak dana, 3. brigada je krenula u pravcu Jezerana i Stajnice radi odmora i sređivanja, gdje je stigla 26. oktobra.

Tako je, poslije desetodnevnih stalnih pokreta i borbi završena njemačka ofanziva na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara.

Osvrt na njemačku oktobarsku ofanzivu

Već 17. oktobra Glavni štab NOV i PO Hrvatske šalje podređenim jedinicama uputstvo za borbu protiv neprijateljevih motorizovanih kolona. U njemu je izvršena kritička analiza borbenih dejstava jedinica koje su učestvovala u ofanzivi i ukazano na osnovne propuste u radu štabova, a posebno se ukazuje na slijedeće nedostatke;

- slabo ili nikakvo zarušavanje komunikacija, neefikasna upotreba protivtenkovskih borbenih sredstava i težeg naoružanja u cjelini;
- frontalni raspored jedinica na sušačkom sektoru, na uskom pojasu uz more;
- vrlo slab rad obavještajne službe i izviđačkih organa jedinica na frontu;
- opuštenost i krajnja nebudnost jedinica na sušačkom sektoru, posebno štaba 3. brigade 13. divizije i 2. brigade 8. divizije kod Modruša.

Iz prethodnih iskustava GŠ NOV i PO Hrvatske formuliše osnovne taktičke postavke kojih se ubuduće moraju pridržavati štabovi jedinica prilikom priprema i izvođenja borbenih dejstava protiv njemačkih oklopnih i mahanizovanih jedinica. To su taktički postupaci od ranije poznati i u dotadašnjim borbama sa uspjehom primjenjivani. U suštini, traži se da u okviru kombinovanog oblika vođenja borbenih dejstava, frontalnog sa partizanskim, zavisno od situacije, težište bude na partizanskom, a ne frontalnom, kao što je to bio slučaj na sušačkom sektoru.¹³⁰

¹²⁸ Treći bataljon 3. brigade ostao je kod bolnice do stizanja 2. brigade i tako nije krenuo na taj put

¹²⁹ Zbornik, tom 5, knj. 20, str. 398.

¹³⁰ Zbornik, tom 5, knj. 20, str. 358-359.

Prihvatajući procjene, primjedbe i uputstva GŠ NOV i PO Hrvatske, Štab 13. divizije u svojoj analizi opširnije i konkretnije pristupa čitavoj problematici. U oštroj kritici rada Štaba 3. primorsko-goranske brigade u vrijeme prije ofanzive, iznosi slijedeće:

»Mnogim lokalnim sukobima na tom dijelu fronta namjerno pridavan je veći značaj i karakterisalo bi se ih kao velike borbe, u kojima je neprijatelj tučen, a njegove namjere onemogućene. Međutim, radilo se o manjim sukobima patrola, koje je neprijatelj preduzimao radi pripreme ofanzive. Ovako je obmanjivan Štab 13. divizije kako o jačini neprijatelja, tako i o vrijednostima brigade.

Neuspjeh na sušačkom sektoru predstavlja najveći udarac koji je imala naša divizija. Nisu se iz toga izvukli poučni zaključci. Bojazan od tenkova i priče kako neprijatelj vrlo lako savladava sve prepreke i da ih nije korisno praviti jer ih prelazi preko izbačenih tenkovskih mostova. Nisu iskorištena protivtenkovska sredstva sa kojima se raspolagalo i opšte teže oružje. Zamor ljudstva i nedostatak alata nije opravdanje da se temeljito ne poruše ceste, posebno da se brane«.¹³¹

U nastavku analize, Štab 13. divizije kritikuje štabove 2. i 3. brigade da se »nisu snašli prilikom njemačkog napada 7. oktobra« na sušačkom sektoru, da su izgubili kontrolu nad jedinicama, itd. Kritika je upućena i Štabu 1. brigade za razbijanje brigade na manje dijelove na područje Čabar - Gerovo, za vrijeme njemačke ofanzive na tom sektoru.¹³²

U kritičkom osvrtu na rad Štaba 13. divizije u izvještaju GŠ NOV i PO Hrvatske od 2. novembra za period od 7. do 29. oktobra, Štab divizije iznosi slijedeće:

»U toku ovih operacija Štab divizije nije uspio da blagovremeno procijeni situaciju i namjere neprijatelja, radi čega blagovremeno nisu poduzete sve mjere koje su bile moguće poduzeti se radi efikasnije odbrane. U prvom momentu neprijateljskog napada naš štab nije djelovao kao cjelina, nego su djelovali pojedini članovi štaba koji su se nalazili na pojedinim sektorima. Radi slabe organizacije veze više puta znali smo izgubiti pregled nad pojedinim jedinicama... Štabovi brigada nisu pokazali dovoljno snalaženja.. Naročite slabosti pokazao je Štab III brigade koja se izrazila u nedovoljnoj budnosti i nedostatku ma kakve službe izviđanja radi čega je došlo do potpunog iznenađenja i raspršenja njihove brigade«.¹³³

U navedenim kritičkim analizama opravdano se ukazuje na određene propuste u radu štabova brigada. Međutim, u njima nema direktnog, niti indirektnog odgovora na pitanje: kako je bilo moguće da brojčano vrlo jake njemačke jedinice, u pokretu na velikom prostoru, u vremenu od nekoliko dana ostanu neotkrivene od strane obavještajnih

¹³¹ Isto, knj. 21, str. 459.

¹³² Zbornik, tom 5, knj. 22, dok. 100.

¹³³ Zbornik, tom 5, knj. 21, str. 67, 68.

organa GŠ NOV i PO Hrvatske, sve do njihovog prelaska u ofanzivu iz polaznih rejona, sa područja sjeveroistočne Italije, na Slovenačko primorje i Istru i tako postignu potpuno iznenađenje sa teškim posljedicama koje su iz toga proizašle. Iznesene kritičke primjedbe u navedenim analizama ograničavaju se na operativno-taktičke okvire i prostora i vremena u kojem su se odigrala sama borbena dejstva. Nedostaje osvrt na razvoj vojno-političke situacije prije ofanzive, na vrijeme tokom kojeg su njemačke jedinice uspjele da ostanu neotkrivene.

U to vrijeme osnovna obilježja vojno-strategijske situacije na južnom dijelu Evrope, bila su:

a) iskrcavanja oružanih snaga zapadnih saveznika na područje južne Italije i njena kapitulacija, te prenošenje ratnih dejstava zapadnih saveznika na evropsko tlo, čime je direktno ugrožavana njemačka »odbrambena tvrđava« sa njene južne strane, i

b) jedinice NOV i POJ nalazile su se u tom vremenu u fazi snažnog razvoja, sa velikim oslobođenim teritorijama u pozadini i na istočnom boku fronta u Italiji. Sve to uslovalo je da je jugoslovensko ratište, kao samostalno ratno poprište u okupiranoj Evropi u protekle dvije godine rata, postalo sastavni dio fronta na jugu i jugoistoku Evrope. Prema broju angažovanih njemačkih divizija, jugoslovensko ratište je predstavljalo izvjesno vrijeme i glavni dio toga fronta.

Iz navedenih dokumenata uočava se da GŠ NOV i PO Hrvatske nije bio informisan o situaciji u Istri od kapitulacije Italije do 7. oktobra 1943. godine, kada su njemačke jedinice prešle u napad na područje Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Njemačka Vrhovna komanda, pridavajući širem području Istre izuzetan značaj, procjenjivala je jačinu snaga NOV i POJ na tom prostoru. Kao rezultat takvih procjena, njemačke jedinice su angažovale u ofanzivi na Istru vrlo jaku grupaciju mehanizovanih jedinica.

Glavni štab NOV i PO Hrvatske u svojim procjenama nije predviđao napad njemačkih snaga sa tog pravca već, naprotiv, napad od Ogulina preko Gorskog kotara ka Primorju te nije ni bio obavješten o ofanzivi na području Slovenačkog primorja i Istre, od 25. septembra do 7. oktobra, kada su njemačke jedinice prešle u ofanzivu na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. U tom vremenu nije bilo povezanosti sa Slovencima kao i sa Operativnim štabom za Istru.

Na tako naglašeno isticanje značaja Istre od strane njemačke komande, moglo je u određenom stepenu da utiče i nostalgичno raspoloženje prema području, prisutno kod dijela višeg vojnog kadra, kao i pripadnika vojske Austrougarske monarhije, kao i kod samog Hitlera. Otuda i posebno isticanje značaja Pule, bivše pomorske baze austrougarske ratne mornarice. Upravo zbog takvog zanemarivanja opasnosti od njemačkog prodora sa zapada, moglo se i desiti da GŠ NOV i PO Hrvatske nije na vrijeme bio upoznat da se jake njemačke snage prikupljaju na području sjeveroistočne Italije, u sastav novoformirane Grupe armija »B«, iako su neke od tih jedinica privučene na taj prostor preko Slovenije prije kapitulacije Italije, kao što je bio slučaj sa 71. njemačkom grenadirskom divizijom.

Takvom dosta jednostranom procjenom zanemaren je sušački sektor borbe. Njemačke snage na prostoru Karlovac - Ogulin, realno nisu bile u mogućnosti da produže ofanzivu preko Gorskog kotara za Hrvatsko primorje, pa i da su bile mnogo jače, već i zbog same činjenice da su za to vrijeme stalno napadane od jedinica 1. korpusa NOVJ na pravcu Ozalj - Ogulin. Zbog nesagledavanja značaja sušačkog sektora moglo se i desiti da su odlukom GS NOV i PO Hrvatske dvije brigade 13. primorsko-goranske divizije prebačene prema Karlobagu i zadržane u borbama za njegovo oslobođenje, od 21. septembra do 2. oktobra. Sa te dvije stare brigade nalazio se i veći dio Štaba 13. divizije sa komandantom na čelu.

Na sušačkom sektoru borbe ostali su novoformirana 3. primorsko-goranska brigada i 2. primorsko-goranski odred, a sjeverno od Rijeke, na području Klane, Sušačko-kastavski odred i 1. bataljon 1. primorsko-goranske brigade, bez višeg štaba koji bi koordinirao njihova dejstva. Pored toga i Operativni štab za Istru, potčinjen Štabu 13. divizije, bio je njegovim odlaskom sa brigadama za Liku prepušten sam sebi u vrlo kritičnom vremenu. U isto vrijeme na prostoru Like i Korduna nalazile su se 6. lička, 7. banijska i 8. kordunaška divizija, prekaljene i iskusne, sa svojim štabovima, štabom 1. korpusa NOV Hrvatske, i GS NOV i PO Hrvatske se nalazio na tom prostoru. Tako su sušački sektori i Istra bili ne samo znatno oslabljeni odlaskom brigada, već, što je u ovom slučaju bilo možda i bitnije, ostali su bez kompletnog štaba divizije. Od četiri brigade 13. divizije u vrijeme pripreme i izvođenja njemačke ofanzive na Istru i izbijanja jakih njemačkih snaga pred front jedinica na sušačkom sektoru, dvije brigade su se nalazile na sektorima Karlobaga i jedna kod Ogulina, a jedna na sušačkom frontu, međusobno udaljene 120-140 km. Sa tako razdvojenim brigadama razdvojen je bio i Štab 13. divizije, te tako lišen mogućnosti da u kritičnoj situaciji i sa oskudnim sredstvima za vezu, efikasno komanduje svojim jedinicama.

Povremeni boravak pojedinih članova Štaba divizije i GS NOV i PO Hrvatske na sušačkom sektoru, nije obezbjeđivao cjelovito praćenje situacije na jednom višem nivou i većem prostoru. Štab 3. brigade, formiran kad i brigada sredinom septembra 1943., nije stekao veće borbeno iskustvo, nije ni bio određen da objedinjuje komandu nad navedenim jedinicama. To je posebno došlo do izražaja u kriznom periodu neposredno pred napad njemačkih jedinica na taj sektor, od 2. do 6. oktobra. Nesagledavanje značajnih promjena u grupisanju neprijateljskih snaga na sušačkom sektoru, nedovoljno ispoljena inicijativa da se izviđačkom aktivnošću razjasni situacija, govore sami po sebi o kakvoj se mobilnosti i budnosti jedinica i ulozi Štaba brigade radilo.

O izbijanju jačih njemačkih snaga sa područja Ilirske Bistrice i Podgrada, pred sušački front 2. i 3. oktobra bili su upoznati politički komesar i zamjenik komandanta divizije, o čemu su 5. oktobra izvjestili GS NOV i PO Hrvatske, ali se ništa nije preduzelo da se izmjene rješenja o grupisanju jedinica, iako su se već u to vrijeme prikupili svi članovi Štaba divizije u Novom. Još je bilo vremena da se u toku tog 1 narednog dana izmjeni ranije doneta odluka o upućivanju i 2. brigade

na sušački sektor i da se sve jedinice izvuku na planinsko zemljište u zaleđu.

Jednom zanemaren sušački sektor, kao i Istra, nije više dolazio na dnevni red kako bi se cjelovito procijenila situacija na širem području. To nije uradio Štab 13. divizije, koji je duže vremena bio odsutan sa tog prostora, a vjerovatno ni GŠ NOV i PO Hrvatske. Prema tome, nepovoljan tok i ishod borbe jedinica 13. primorsko-goranske divizije na sušačkom sektoru bio je rezultat učinjenih propusta štabova sva tri stepena prije i u toku borbi, a njihova odgovornost odgovara položaju koji su zauzimali u sistemu komandovanja. Da su štabovi brigade a naročito Štab divizije, argumentovano i_v na vrijeme više uticali na procjenu situacije, a kasnije i na odluke GŠ NOV i PO Hrvatske, mogli su se izboriti za izmjenu grupisanja jedinica na frontu prema Sušaku, u stepenu u kome je to zavisilo od njega i izbjeći iznenađenje, sa svim teškim posljedicama.

Radi cjelovitijeg sagledavanja situacije potrebno je ukazati na još neke činjenice. Prvo i osnovno je, da je njemačka 71. grenadirska divizija koja je bila angažovana u ofanzivi na Hrvatsko primorje i Gorski kotar, bila izrazito nadmoćna u svim merljivim elementima odnosa snaga prema našim novoformiranim jedinicama: u pogledu vatrenih mogućnosti, manevarskih sposobnosti, obučenosti i ratnog iskustva jedinica i štabova.

Jedinice na sušačkom sektoru bile su tek formirane, sa novim borbama, neobučenim za efikasniju upotrebu oružja sa kojim su raspolagali. One su ubačene u teške frontalne borbe protiv oklopnih i mehanizovanih njemačkih jedinica, i to na zemljištu nepodesnom za odbranu i sa borbenim rasporedom koji nije bio najpodesniji. Njemačke jedinice, pored izrazito brojčane prednosti i nadmoćnosti u oružju i drugoj borbenoj opremi, postigle su još veću prednost napadom iz pravca odakle ih štabovi nisu očekivali, sa područja Italije. Primjenom odgovarajućih grupisanja i upotrebe jedinica u toku izvođenja borbenih dejstava, postizali su značajna operativno-taktička iznenađenja u toku ofanzive u cjelini. Tako je 901. oklopno-grenadirski puk u svim etapama ofanzive, primjenom obilaska, obuhvata i brzih prodora u dubini rasporeda naših jedinica, odigrao odlučujuću ulogu. Ako je već ovaj puk manevrom preko Gumanaca i Platka za Kamenjak, potpuno iznenadio jedinice na sušačkom sektoru, to se već nije smjelo ponoviti kada je prodro od Kamenjaka preko Gornjeg Jelenja za Hreljin, a pogotovo ne preko Modruša i Jezerana za Drežnicu i Jasenak. Morale su se više zarušavati komunikacije, i duž njih postavljati zasjede.

Pored faktora iznenađenja, koji su njemačke jedinice postigle u ofanzivi na Istru, Slovenačko i Hrvatsko primorje i Gorski kotar, u svim etapama - postojao je još jedan vrlo uticajan faktor prisutan kod naših štabova i jedinica tokom borbenih dejstava protiv njemačkih snaga, poslije kapitulacije Italije. Jedinice NOVJ na zapadnom području Hrvatske su u toku dvije godine vodile borbu protiv talijanske okupacije vojske koja po sastavu, naoružanju i tehničkoj opremljenosti, borbenom iskustvu i obučenosti jedinica i štabova, načinu vođenja

borbenih dejstava i kvalitetu u cjelini, nije bila na nivou njemačkih jedinica. Odnos prema prostoru i vremenu, kao bitni činilac situacije, uz strogo pridržavanje plana dejstva, bitno se razlikovao kod njemačkih i talijanskih štabova. Trebalo je dosta vremena da naši štabovi i jedinice »prilagode« svoje mogućnosti, način dejstava njemačkih oklopnih i mehanizovanih jedinica i da, sa većim ili manjim uspjehom, izvode borbena dejstva protiv njih.

U ofanzivi na Slovenačko primorje i Istru njemačka komanda je upotrebila po brojnosti i kvalitetu najjaču grupaciju svojih snaga na jugoslovenskom ratištu, na tako ograničenom prostoru i u tako kratkom vremenu. Polazna osnovica za prelazak u ofanzivu na jugoslovenski prostor nalazila se na području van naše zemlje. Ova ofanziva njemačkih snaga je po načinu dejstva, posebno po zločinima prema nenaoružanom narodu, nosila sva obilježja po zlu poznatih kaznenih ekspedicija, u čemu su se posebno isticale SS jedinice.

Bez obzira na izvršene zločine i na gubitke koje su pretrpjele partizanske jedinice i narod Slovenačkog primorja, Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u toku ofanzive, njemačke jedinice nisu uspjele da postignu glavni cilj operacije: uništenje partizana i onemogućavanje svakog daljeg oružanog otpora na toj teritoriji; njemačka Vrhovna komanda i Hitler lično, prevarili su se i toga puta u ocjeni snaga NOB i privreženosti naroda toj borbi. To se posebno može kazati za narod koji je bio godinama porobljen, otrgnut od matice zemlje i uništavan od fašističkih vlasti tadašnje Italije, kao što je bio narod Istre, Slovenačkog primorja, kao i onih krajeva koji su okupacijom 1941. godine bili anektirani i pripojeni Italiji.

Pripreme Brigade za naredne borbene zadatke

Od 7. oktobra 1943. godine, kada je razbijena na sušačkom sektoru, pa u naredna četiri dana, 3. brigada se prikupljala, na sektoru Ledenice - Bribir, da bi se zatim dvije nedjelje neprekidno nalazila u pokretu, što je znatno zamorilo i iscrpelo borački i starješinski sastav jedinice. Stalnim pokretima na planinskom području Gorskog kotara brigada je sačuvana od ponovnih udara njemačkih oklopnih i mehanizovanih jedinica u vrijeme kada se još nije bila oporavila od posljedica neuspjeha na frontu kod Sušaka. Nakon povlačenja njemačkih jedinica sa većeg prostora Gorskog kotara brigada je, po povratku od Gerova preko željezničke pruge prema Drežnici, upućena na prostor Crnač - Stajnica - Jezerane, radi odmora i oporavka. Pošto je tu stigla 26. oktobra mogla je da se odmori, izvrši određene organizacijsko-formacijske i kadrovske izmjene i materijalno popuni.

U toku osam dana, koliko je brigada ostala na tom terenu, borci su se dobro odmorili, jedinice se znatno oporavile u moralnom i borbenom pogledu. Štabovi i starješine bili su angažovani na slijedećim osnovnim zadacima: analizi proteklih borbi, određenim kadrovskim izmjenama, reorganizovanju bataljona u skladu sa smanjenim brojnim stanjem, popunom sa oružjem i ličnom opremom.

Zbog znatnog smanjenja brojnog stanja u bataljonima se, umjesto tri, prešlo na dvije pešadijske čete, a zadržana je mitraljeska u nešto smanjenom sastavu. Rješenje da brigada ostane i dalje sa četiri bataljona, ali se smanjenim brojem četa, pokazalo se bolje nego da budu tri bataljona sa istim brojem četa u okviru jednog. Sa četvrtom formacijom i zadržavanjem bataljona u brigadnoj rezervi, tri su mogla biti angažovana u početnim borbenim dejstvima, tj. 75% snaga, dok bi kod trojne formacije, sa bataljonom u rezervi, to bilo 66%, što je malo u uslovima partizanskog načina vođenja borbenih dejstava.

Pri štabu brigade organizovan je kurs za komandire odjeljenja i vodova. Po utvrđenom planu i programu izvođena je prije podne vojna obuka sa jedinicama, sa težištem na rukovanju oružjem, nastavi gađanja i kretanju u borbi, a poslije podne održavani su časovi političke nastave i razni sastanci u četama i vodovima.

Brigadni partijski komitet, bataljonski biroi i skojevska rukovodstva bili su zauzeti sređivanjem stanja organizacija u okviru četa - partijskim ćelijama i skojevim aktivima. Na sastancima se raspravljalo o držanju komunista i skojevaca u proteklom kriznom periodu. Došlo je i do znatnih izmjena jer su pojedinci na čije držanje je bilo primjedbi, bili isključeni iz članstva, a primani drugi koji su to svojim ponašanjem zaslužili. Time su partijska i skojevska organizacija u brigadi osnažene, a njihovi članovi, u novom sastavu, uživali su ugled i povjerenje cjelokupnog sastava jedinice. Oni su u cjelini predstavljali pokretačku snagu koja je snažno uticala na podizanje moralno-političkog i borbenog stanja jedinica brigade.¹³⁴

Pošto se odmorila i u dobroj mjeri sredila, a kadrovski i materijalno popunila, brigada je bila spremna da krene na izvršenje borbenih zadataka. Po naređenju Štaba 13. divizije, brigada je krenula 4. oktobra da smjeni 2. brigadu na položajima prema Ogulinu i Mrkoplju, gdje je stigla slijedećeg dana u 5 sati ujutro.¹³⁵

Da bi ojačao udarnu snagu 3. brigade u predstojećim borbenim dejstvima, Štab divizije je odlučio da u njen sastav uključi bataljon »Marko Trbović«¹³⁶ iz 1. primorsko-goranskog odreda. Umjesto njega u odred je upućen 4. bataljon, a smjena je izvršena na Vratniku u toku 4. i 5. novembra 1943. godine. Komandant bataljona je bio Miloš Radović Rajkan, politički komesar Srećko Vičić, zamjenik komandanta Petar Kopajtić, operativni oficir Franjo Ožbolt. Dolaskom u brigadu, bataljon je postao 4. bataljon brigade, »Marko Trbović«.¹³⁷

Po završenoj smjeni, jedinice brigade su bile raspoređene: 1. i 3. bataljon - na položajima prema Mrkoplju, gdje su, zajedno sa jednim

Zbornik, tom 5, knj. 21, str. 269, 270, 271.

[^] Isto, str. 267.

Formiran je oktobra 1941. godine kao 1. bataljon Primorsko-goranskog partizanskog odreda, pod nazivom »drežnički«, da bi mu ubrzo bio dodjeljen naziv »Marko Trbović« po starom radničkom brcu, narodnom tribunu i organizatoru ustanka na području Drežnice, partijskom sekretaru Marku Trboviću koga su streljali talijanski fašisti. Sa bataljonom »Marija Gubec« na zapadnom dijelu Gorskog kotara, kao prve jedinice toga ranga, bili su pravi rasadnici kadrova za formiranje brojnih novih bataljona na području Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Gornjeg brinjskog kraja.

¹³⁷ Podaci na osnovu autorovog sjećanja i sjećanja starješina jedinica.

bataljonom iz sastava primorsko-goranskog odreda, zatvarali pravce preko Begova, Razdolja i Matić Poljane ka Jasenku, i pravac prema Širokoj Dragi u kojoj su se još nalazile znatne rezerve ratnog plijena od talijanske vojske; bataljon »Marko Trbović« preuzeo je glavne položaje na Bjelskom na pravcu Ogulin - Jasenak - Drežnica, dok je 2. bataljon zatvarao pravac Josipdol - Modruša, na cesti Ogulin - Brinje.¹³¹⁸

Štab brigade sa prištapskim jedinicama i komorom, nalazio se neko vrijeme u Breznom, a potom u Jasenku.

Kao što se vidi, bataljoni su bili raspoređeni na odvojenim pravcima, međusobno dosta udaljeni. Pri takvom rasporedu Štab brigade nije imao ni mogućnosti, ni rezerve da interveniše na nekom od eventualno ugroženih pravaca, o čemu su štabovi bataljona morali voditi računa pri rasporedu svojih četa.

Brigada je poslije dolaska bataljona »Marko Trbović« imala 826 boraca i starješina. Od toga broja bilo je 16 drugarica. Socijalni sastav brigade: 475 radnici, 215 seljaci, 120 zanatlije i 36 intelektualci. Članova KP bilo je 109, kandidata 27 i skojevaca 112. Svega, organizovano 248, ili oko 30% od ukupnog brojnog stanja Brigade. Nacionalni sastav brigade: 552 Hrvati, 222 Srbi, 30 Slovenci i 22 ostali, i to većinom Talijani.¹³⁹ Kao što se vidi većinu pripadnika Brigade sačinjavali su radnici i veliki broj zanatlija, koji su po socijalnom poreklu pripadali radničkoj klasi. Takav socijalni sastav bio je i preduslov za visok procenat komunista i skojevaca.

Naredbom GŠ NOV i PO Hrvatske, izvršene su u to vrijeme i određene kadrovske izmjene u 13. diviziji - za komandanta 3. brigade postavljen je major Martin Dasović do tada komandant 1. brigade. Dotadašnji komandant 3. brigade Gojko Trbović stavljen je na raspolaganje Štabu 13. divizije. Dužnost komandanta 1. brigade preuzima privremeno zamjenik komandata Rade Mrvoš, dok se Branko Sirovatka, operativni oficir 3. brigade, po ukazanoj potrebi premješta za operativnog oficira 1. brigade.¹⁴⁰

U to vrijeme u Štabu 3. brigade postavljeni su: za zamjenika komandanta Dušan Trbović Dude, a za operativnog oficira Josip Kadak Pepi.

U redovnom operativnom izvještaju štaba 13. divizije GŠ-u NOV i PO Hrvatske, za period od 1. do 7. novembra, navodi se da je 3. brigada smijenila 5. novembra 2. brigadu na položajima prema Ogulinu i Mrkoplju, i da je položaje na Stošcu neprijatelj tukao artiljerijom 7. novembra.

U izvještaju za 8. novembar navodi se daje neprijatelj pošao cestom Ogulin - Jasenak i na zasjedi kod Bjelskog tenkovi su naišli na mine, gdje je uništen tenk tipa »tiger« sa 6 članova posade. Tenk je sav raznešen minom, posada ubijena, a zaplijenjeno je nešto vojničke sprema i njemačka zastava sa kukastim krstom.¹⁴¹

¹³⁸ Tintor, n. dj., str. 190,191.

¹³⁹ Arhiv VII, k-424 C, f. 10, dok. 17.

¹⁴⁰ A VII, K. 425, f. 2, dok. 11.

¹⁴¹ Zbornik, tom 5, knj. 21, str. 268.

Uništenje njemačkog tenka na Bjelskom, kao i akcija drugih jedinica 13. divizije u to vrijeme, na drugim pravcima, o čemu Štab divizije obavještava GŠ NOV i PO Hrvatske, bilo je od izuzetnog značaja za podizanje borbenog morala i samopouzdanja jedinica. Minu koja je prosto raznijela njemački tenk, postavila je jedna grupa минера iz sastava pionirske jedinice 13. divizije. Bila je postavljena neposredno ispred položaja koje je držao bataljon »Marko Trbović«. Radilo se o neeksplozivnoj avionskoj bombi, koju su минери prepravili i mahom koristili za rušenje vlakova i željezničke pruge, a aktivirala se na nagazni ili potezni način. Kada je naišao prvi tenk, mina je aktivirana ispod njega, uništivši ga zajedno sa posadom. Ostala tri tenka, kao i vozila sa pješadijom, okrenuli su se i pobjegli prema Ogulinu.

U pomenutom izvještaju Štab divizije obavještava GŠ NOV i PO Hrvatske da je pristupio vojničkom i političkom sređivanju jedinica... sastancima sa štabovima brigada, bataljona, dajući im podrobnija uputstva o boljem radu.¹⁴³ Ovi imaju izvući pouke iz borbi u proteklom periodu. Poslije toga štabovi brigada bi održali takve sastanke sa štabovima bataljona, i prenosili stavove usvojene na sastancima u diviziji.

Štab 13. divizije takođe obavještava GŠ NOV i PO Hrvatske 20. novembra 1943. da su »Nijemci u Gorskom kotaru, sem što je u Ogulinu ostalo 30 vojnika (na željezničkoj stanici) i 20 vojnika u Gomirju, prema neprovjerenim podacima.. napustili sva mjesta. U Ogulinu su se tada nalazile 33. ustaška i jedna željeznička (domobranska) bojna.¹⁴⁴ Tim dijelovima njemačkih trupa i ustašama priključila se i manja grupa četnika (u Gomirju oko 40). Za Vrbovsko se navodi da se tu nalazi jedna satnija domobrana. Međutim, kako će se kasnije potvrditi, ovaj podatak nije bio ni približno tačan.

U toku 17. novembra, 1. i 3. bataljon 3. brigade su sa položaja prema Mrkoplju upućeni u rejon Alana prema Primorju da zamjene jedinice 1. brigade. Zadatak ovih bataljona bio je da ne dozvole prodor neprijatelju od Crikvenice i Novog prema Senju i oslobođenoj teritoriji.

U tom vremenu nije bilo značajnih borbenih dejstava tako da se sve svodilo na aktivnost patrola. Izvedene su neke ekonomske akcije na području Josipdol - Modruš pod kontrolom 2. bataljona 3. brigade. Uz pomoć terenskih političkih radnika i NOO, nabavljeno je, što dobrovoljnim priložima što rekvizicijom, stoke, krompira, graha, kupusa i brašna za jedinice raspoređene na položajima na Bjelskom, Jasenku i prema Mrkoplju, krajevima gdje narod nije imao šta da odvoji za potrebe partizana. To je, inače, bio jedan od važnijih zadataka 2. bataljona dok se nalazio na tom sektoru.

U takvoj relativno povoljnoj opštoj situaciji, naređeno je 3. brigadi da pomjeranjem svojih jedinica izvrši potrebne pripreme za oslobođenje Vrbovskog. Prvi i 3. bataljon krenuli su 22. novembra preko Jasenka u selu Musuline, nedaleko od Vrbovskog, 4. bataljon »Marko Trbo-

¹⁴³ Zbornik, tom 5, knj. 21, str. 376.

¹⁴⁴ Isto.

vić«, koji je na položajima na Bjelskom zamjenila jedna četa komande mjesta Drežnica, krenuo je za Gomirje, a 2. bataljon je i dalje ostao na području Josipdola - Modruš.

U kritičkom osvrtu na stanje u jedinicama uoči borbi za oslobođenje Vrbovskog, Štab divizije u izvještaju GŠ NOV i PO Hrvatske od 10. decembra iznosi slijedeće ocjene:

»U toku posljednjih akcija primjećeno je da se naše jedinice u borbenom pogledu popravljaju... Malim prepadima i zasjedama uspjelo se kod jedinica razbuktati želja za borbom.

Kod I i III naše brigade iako malobrojne svi postavljeni zadaci dobrim dijelom su izvršavani i zadovoljili su; s obzirom na njihov raniji rad, štabovi bataljona počeli su se snalaziti...

Moral i borbenost kod boraca raste i pored dobrog rukovodstva borci mogu potpuno da zadovolje. Mobilizacijom novog ljudstva i prikupljanjem odbjeglog nastoje se popuniti naše jedinice...«¹⁴⁵

Ocjenjujući stanje u jedinicama brigade sa zdravstvenog gledišta, referent saniteta 3. brigade, u izvještaju referentu saniteta divizije, naglašava da se zdravstveno stanje boraca u posljednje vrijeme pogoršava. Kao potvrdu iznosi da u jedinicama brigade ima pojave svraba, skorbuta, prehlada praćenih zapaljenjem pluća. Do taga dolazi zbog vrlo loših uslova smještaja jedinica, a vrijeme je kišovito i hladno. Neke jedinice, kao na Bjelskom, smještene su pod šatorima. Ovakvo stanje i problem ishrane zabrinjavalo je vojno-političko rukovodstvo na području Gorskog kotara, na pragu treće ratne zime. Situacija je neizostavno nalagala prenošenje borbenih dejstava primorsko-goranskih jedinica na područja, kao što su Kupska dolina, Bosiljevski kraj i okolina Josipdol - Modruš, gdje su postajali povoljniji uslovi za život i borbu. Zato je pitanje oslobođenja Vrhovskog postao prioritetni zadatak 13. divizije.

Ishrana i snabdijevanje odjećom i obućom u sve siromašnijim i opustošenijim oslobođenim dijelovima zemlje, postali su krupni problem većine jedinica NOVJ u jesen 1943. godine. Da bi se što racionalnije i organizovanije koristili postojeći oskudni izvori snabdijevanja, Vrhovni štab NOV i POJ izdao je 17. oktobra 1943. naredbu o organizaciji intendantske službe, odredio okvirne normative slijedovanja, zavisno od uslova u kojima se jedinice nalaze.

U brigadama je postojala intendantura koja je raspolagala određenim transportom, obično konjskom zapregom ili u kombinaciji sa tovarnim grlima, te izvesnim količinama prehrambenih artikala i municije. Formirane su zanatske radionice za popravku i održavanje odjeće i obuće, prikupljani su kuvari, mesari, pekari, berberi, itd. Radionice za održavanje odjeće i obuće odigrale su važnu ulogu. Tu su radili sposobni i vrlo odgovorni majstori određenog profila. Postala je vrlo aktuelna narodna deviza: »Krpež kuću drži«, koju su vrijedne zanatlije postavljale na stablo ili na baraku u kojoj su radili, kao mobilizirajuće i borbeno geslo. U bataljonima su bili intendanti, a u četama ekonomski.

¹⁴⁵ Zbornik, tom 5, knj. 22, str. 144-145.

Pristupilo se bolje organizovanom prikupljanju i podjeli artikala ishrane. Vodio se strogo računa da jedinica koja bi na bilo koji način došla u posjed stoke ili raznih artikala ishrane, to preda intendanturi brigade, a ova je, ako bi bilo naređeno odvajala dio za intendanturu divizije.

Borbe za oslobođenje Vrbovskog od 27. novembra do 24. decembra 1943. godine

Situacija na području Gorskog kotara u trećoj dekadi novembra 1943. godine, kada se razmatrala mogućnost oslobođenja Vrbovskog, bila je relativno povoljna. Poslije završene ofanzive na Drežnicu, njemačke jedinice su postepeno napuštale tu teritoriju.¹⁴⁴

Prema podacima o neprijatelju na osnovu kojih je Štab 3. primorsko-goranske brigade donio odluku o oslobođenju Vrbovskog, tu je trebalo da se nalazi oko 150 domobrana, slabih borbenih kvaliteta i spremnih na predaju. Međutim, kao što će se pri prvom napadu na Vrbovsko ustanoviti, ustaško-domobranske jedinice u gradiću bile su mnogo jače. Bile su to 2. željeznička stražarska domobranska bojna i, povremeno, dijelovi 10. ustaške bojne¹⁴⁶ sa oko 400 ljudi, dobro naoružanih i spremnih da se bore. Pored toga, njihove su odbrambene mogućnosti znatno bile pojačane fortifikacijskim uređenjem rejona odbrane.

U Ogulinu, kao najbližem i jakom garnizonu 21 km udaljenom od Vrbovskog, na koji su jedinice iz Vrbovskog bile oslonjene u pogledu snabdijevanja i pomoći u slučaju napada, neprijatelj je raspolagao sa dosta jakim snagama. Pored kompletne 33. ustaške bojne, u Ogulinu su se nalazili i dijelovi 10. ustaške 2. željezničke stražarske domobranske bojne, a takođe i manja grupa četnika koje su njemačke i ustaške jedinice koristile kao vodiče prilikom upada na oslobođenu teritoriju.

U skladu sa planom o pregrupisanju snaga na jugoslovenskom ratištu, po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ, početkom novembra 1943. godine, 6. lička divizija i 13. proletrska brigada »Rade Končar«, upućene su u sastav 1. proletrske korpusa. Zbog novonastale situacije na području Like upućene su, po naređenju GŠ NOV i PO Hrvatske, 2. i 4. brigada 13. primorsko-goranske divizije i stavljene na raspolaganje novoformiranom Operativnom štabu za Liku.¹⁴⁷ Na područje Gorskog kotara i Hrvatskog primorja stigla je krajem novembra 18. slovenačke divizije sa 9. kočevskom i 10. (ljubljskom) brigadom.¹⁴⁸

Upućivanjem 2. i 4. brigade u Liku i angažovanjem 1. brigade u Primorju, Štabu 13. divizije ostala je na raspolaganju 3. brigada i jedinice iz sastava primorsko-goranskih odreda koje je mogao da upotrebi u borbama za oslobođenje Vrbovskog. S obzirom na jačinu

¹⁴⁴ Zbornik, tom 5, knj. 22, str. 143.

¹⁴⁷ Formiran je 12. novembra 1943. godine po naređenju GŠ NOV i PO za Hrvatsku. On je poslije odlaska 6. divizije NOVJ u sastav 1. proletrske udarnog korpusa NOVJ rukovodio jedinica NOV u Lici. *Hronologija*, str. 600.

¹⁴⁸ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 101.

ustaško-domobranskih jedinica u Ogulinu i Vrbovskom, teško se moglo sa takvim snagama računati na uspjeh.

Vrbovsko je bilo značajno prometno čvorište na operativno-strategijskom pravcu koji vodi od Panonske nizije, preko Gorskog kotara, za luke sjevernog Jadrana. Glavna cesta Karlovac - Rijeka, zvana Lujzijana, prolazi preko tog prostora za Srpske Moravice i Skrad prema Rijeci, a druga, Karolina, od Vrbovskog za Ravnu goru, preko Mrkoplja i Fužina, prema moru. Treća cesta, sa željezničkom prugom, koja je bila van upotrebe poslije kapitulacije Italije, vodi od Ogulina preko Vrbovskog za Moravice, jedna i druga uz rijeku Dobru.

Samo Vrbovsko smješteno je na blago uzdignutoj topografskoj gredi, smjerom protezanja istok - zapad, sa zgradama izgrađenim od tvrdog materijala sa obe strane glavne ulice, pružajući vrlo dobre taktičke uslove za organizaciju glavne odbrane. Zemljište na prilazima mjestu dosta je izlomljeno, presječeno kanjonom Dobre na zapadnom perifernom dijelu. Od Dobre prema centru mjesta, gdje se nalazilo i težište odbrane ustaško-domobranske posade, zemljište se strmo uzdiže, i zato je nepodesno za angažovanje jačih snaga. Prilazi naselju sa sjeverne strane, istočno od Dobre, ispresjecani su usjecima i jarugama, koje se pod pravim uglom spuštaju ka rijeci Dobri, a za približavanje mjestu preko kote 485 na zapadnoj, i 506 na istočnoj periferiji, zemljište je otkriveno i postepeno se uzdiže, spajajući se sa naseljem duž glavne ulice. Sa južne strane, od pravca Rožman Brda, zemljište je otkriveno i sa većim brojem manjih kraških vrtača, i isto kao i sa suprotne strane, postepeno se diže prema ivici naselja, izrazitije prema k. 506, na njegovom istočnom dijelu.

Tako formiran topografski sklop i zgrađeno naselje na njemu, sa katoličkom crkvom na zapadnom i pravoslavnom na istočnom dijelu, Vrbovsko predstavlja skladnu cjelinu, kao da su se priroda i njegovi neimari udružili da na tom mjestu stvore odbrambeni vojni logor.

Držanjem Vrbovskog sa jedne i Rijeke sa druge strane, na međusobnoj udaljenosti oko 90 km, neprijatelj je stekao povoljne osnove da koordinarnim ofanzivnim dejstvima prema Delnicama, razdvoji oslobođeno područje Gorskog kotara na dva odvojena dijela. Drugo i najvažnije je što je držanjem Vrbovskog neprijatelj znatno otežavao i onemogućavao povezivanje oslobođenog planinskog dijela Gorskog kotara sa Kupskom dolinom i Bosiljevskim krajem sa dosta jakim ljudskim i materijalnim potencijalom. Ulazeći u treću ratnu gorsku zimu, dugu, s niskim temperaturama i visokim sniježnim pokrivačem, kada su znatno ograničene mogućnosti ishrane narasle vojske i narod, Štab 13. primorsko-goranske divizije, poučen iskustvom proteklih ratnih zima, ocijenio je značaj oslobođenja Vrbovskog.

Ranije su Talijani Vrbovsko, kao i druga mjesta u kojima su za vrijeme okupacije imali raspoređene jedinice, pretvorili u pravo odbrambeno utvrđenje: opasali ga sistemom rovova i bunkera, žičanim ogradama i protivpješadijskim minskim poljima. U sistem odbrane uključili su i zidane zgrade u centru mjesta, koristeći ih kao dobro utvrđena vatrena gnijezda za unakrsnu i uzdužnu vatru iz automatskog

oružja. Ustaško-domobranske posade, pripremajući se za duži boravak i odbranu mjesta, popravile su narušene fortifikacijske objekte i prilagodile ih svojim snagama i zamisli odbrane. Bile su naoružane većim brojem automatskog oružja i snabdijevane rezervom municije, u količini koja im je, po njihovoj procijeni, obezbjeđivala vođenje borbe sve do pristizanja pomoći iz Ogulina.

Položaji na Ljubošini, na pravcu Ogulin - Vrbovsko i Vučnik od pravca Karlovca, pružali su vrlo povoljne uslove za organizaciju i odbranu od intervencije iz tih pravaca. To je bilo posebno važno prema Ogulinu odkuda se i očekivala najsnažnija intervencija prema napadnutom garnizonu u Vrbovskom.

Tih dana temperature vazduha bile su niske, bilo je snijega, a duvao je jak i hladan vjetar, što je otežavalo ppložaj jedinica Divizije u napadu, kada su se borci na otvorenom zemljištu zadržavali i duže vrijeme u ležećem položaju.

Štab 3. primorsko-goranske brigade je, mada nije imao tačne podatke o broju, naoružanju, rasporedu i kvalitetu ustaško-domobranskih jedinica u Vrbovskom, odlučio da angažuje tri bataljona. Za napad su upotrebljavani 1. i 4. bataljon »Marko Trbović«, a za osiguranje prema Ogulinu, na Ljubošini, određen je 3. bataljon. Drugi bataljon je i dalje ostao na prostoru Modruš - Josipdol. Štab brigade se smjestio u Kosanovićima gdje je bio postavljen artiljerijski divizion divizije, sastava jedna haubička baterija, koji je podržavao jedinice u napadu na neprijateljske položaje. U Gomirju su se nalazili brigadno sanitetsko previjalište i intendantura.

Prvi napad na neprijateljeve snage u Vrbovskom izvršen je 27. novembra u jutarnjim satima. Četvrti bataljon »Marko Trbović« napadao je od Rožman Brda prema centru mjesta, a 1. bataljon, desno od njega, duž stare ceste Gomirje - Vrbovsko, u pravcu križanja ceste kod Bakarske Drage. Ovaj napad izvršen malim snagama i to samo sa jedne, južne strane, na znatno jače i dobro utvrđene ustaško-domobranske jedinice, nije imao nikakvog izgleda na uspjeh, bez obzira na prvi snažan nalet bataljona. Artiljerijski divizion, zahvaljujući dobro obučanim poslugama, a posebno talijanskim oficirima koji su upravljali vatrom artiljerije i vanredno dobrim uslovima za osmatranje, vrlo je precizno gađao određene ciljeve. Međutim, ni takvom vatrom nisu mogli biti neutralisane vatrene tačke ispred borbenog poretka jedinica u napadu. Efikasnu podršku mogla su pružiti samo oružja koja bi se našla u borbenom poretku jedinica i koja bi neposrednim gađanjem neutralisala vatrena gnijezda, na koja su one nailazile.¹⁴⁹

Kako su štabovi bataljona u toku napada zaključili da se ispred njih nalaze mnogo jače i za borbu spremne ustaško-domobranske jedinice, nego što je to njima bilo predloženo prije napada, zaključili su da nemaju izgleda da savladaju neprijatelja. Pošto se upoznao sa procjenom i zaključkom štabova bataljona, Štab 3. brigade, uz prethodnu saglasnost Štaba divizije, donio je odluku da se odustane od daljeg napada i da se jedinice povuku iz borbe. Prvi bataljon povučen

¹⁴⁹ Zbornik, tom 5, knj. 21, str. 563-569.

je u sela Musuline, a 4. bataljon »Marko Trbović« na Brezovu Poljanu, sa četom na Rožman Brdu, radi neposredne kontrole ponašanja neprijatelja i jednim vodom kod mosta preko Dobre prema Brezovoj Poljani. Gubici: 1 poginuo i 3 ranjena borca.

Bilo je očito da su obavještajna služba i izviđački organi podbacili u prikupljanju podataka o neprijatelju. Podaci o 150 domobrana u Vrbovskom, slabih borbenih kvaliteta i spremnih da se predaju partizanima, bili su ili uspjeta dezinformacija podmetnuta od strane neprijatelja, ili podaci prikupljeni od nekvalifikovane i lakomislene osobe, koji nisu provjeravani. Pošto je Štab brigade upoznao Štab divizije da sa tri raspoloživa bataljona ne može računati na uspjeh pri napadu na neprijatelja u Vrbovskom i obezbjeđenje prema Ogulinu, dobio je kao pojačanje bataljon »Goranin« formiran pri Štabu divizije od Izviđačke čete, jedne Goranske i još jedne čete.¹⁵⁰ Izvršene su i određene izmjene u rasporedu jedinica brigade. Tako je 30. novembra 1. bataljon upućen na Bjelsko, radi zatvaranja pravca Ogulin - Jasenak i da vrši izviđanje u pravcu Ogulina.¹⁵¹ Četa komande mjesta Drežnica je sa tog položaja zamjenila 2. bataljon na pravcu Josipdol - Modruš. On je, opet, prebačen na Ljubošinu da bi se pojačala blokada prema Ogulinu, čime se odlučnije krenulo na blokadu i izolaciju neprijateljske jedinice u Vrbovskom.

Prvog decembra prije podne, kolona od oko 300¹⁵² ustaša krenula je iz Ogulina preko Kučaja, Kamenskog i Tuka te stigla u Vrbovsko bez borbe u 21 sat, jer na tom pravcu nije bilo jedinica brigade. Kako je u međuvremenu 2. bataljon stigao na Ljubošinu, a već poslije podne istog dana je prebačen preko Dobre, 3. bataljon zaposjeo je položaje kod Kučaja, napao narednog dana ustaše pri njihovom povratku iz Vrbovskog za Ogulin i nanio im znatne gubitke. Bataljon je imao 1 poginulog i 2 ranjena borca. Zbog nepostojanja nekog boljeg puta na pravcu preko Kamenskog ustašama je bilo onemogućeno da snabdiju svoje posade u Vrbovskom i evakušu ranjenike u Ogulin.

Toga dana minerski vod brigade, sa vodnikom Antonom Rakom na čelu, onesposobio je za saobraćaj dva stara zidana mosta na cesti Gomirje - Vrbovsko i to kod manastira na potoku Rinjak i preko Dobre u Lukama. U isto vrijeme ustaše su pokušale, pod zaštitom vatre, da osposobe za saobraćaj most preko Dobre kod Mrvoša, ali ih je u tome onemogućio 3. bataljon vatrom sa lijeve obale Dobre.

U vremenu od 2. do 5. decembra jedinice brigade zadržale su se u istom rasporedu, s tim da je na nekoliko dana bataljon »Goranin« zamijenio 4. bataljon na blokadi Vrbovskog. Po naređenju Štaba 13. divizije, ovaj bataljon je već 6. decembra povučen sa položaja i upućen u Kupjak sa zadatkom da produži u Mrkopalj¹⁵³ i da se javi zamjeniku

¹⁵⁰ Zbornik, tom 5, knj. 21, str. 569.

¹⁵¹ Isto, knj. 22, str. 143.

¹⁵² Kao pojačanje u Vrbovsko je upućena 1. i 2. satnija 10. ustaške bojne. Zbornik, tom 5, knj. 22, str. 143.

¹⁵³ Zbornik, tom 5, knj. 22, str. 144.

komandanta divizije radi mobilizacije i prihvatanja novih boraca, sa šireg područja Gorskog kotara i Hrvatskog primorja.

Šestog decembra, u ranim jutarnjim satima, jedna njemačka četa od 100 ljudi iz sastava 14. SS policijskog puka krenula je pod zaštitom guste magle, vođena od strane dobrih poznavalaca terena, sporednim putevima, iz Ogulina preko sela Gavana u pravcu Bjelskog, stigla je pred brdo Stožac (k. 810) kod Bjelskog, na kojem se nalazila jedna Četa 1. bataljona. Nijemci su prepadom iznenadili i odbacili četu koja nije imala gubitaka i, poslije kraćeg zadržavanja, vratili se istim pravcem prema Ogulinu. Što se poslije desilo govori politički komesar čete Franjo Poštić.¹⁵⁴ Prema njegovom kazivanju, borci su, pošto su se vratili na iste položaje, ne primjećujući ništa sumnjivo, naložili vatru na već ugušenim ognjištima. Kada se vatra razbuktala došlo je do snažne eksplozije iz ognjišta, od koje su dva borca poginula, a sedam je lakše ili teže ranjeno. To nije bio prvi slučaj da su njemačke jedinice upadima malih borbenih grupa u našu pozadinu, ili direktno na položaje jedinica, kao što je to bio ovaj slučaj, zamaskiranim eksplozivnim sredstvima izvršile diverziju. Svaka neopreznost u ratu skupo se plaćala. Posebnim raspisom GŠ NOV i PO Hrvatske upozoravane su jedinice na diverzantska dejstva njemačkih jedinica i zahtijevano je poduzimanje mjera bezbjednosti.

Za novi napad na neprijateljeve jedinice u Vrbovskom čekalo se na dolazak jedinice 18. slovenačke divizije koja se u to vrijeme već bila prebacila na područje Mrzle Vodice - Lokve. Deveta (Kočevska) brigada ove divizije, ojačana 1. bataljonom 1. primorsko-goranskog odreda, u toku 8. decembra napala je i oslobodila Ravnu Goru i Stari Laz i zarobila petnaesticu ustaških milicionera. Ostali su se uglavnom razbjegli i vratili kućama, dok se jedan dio povukao prema Vrbovskom i pridružio ustaško-domobranskim jedinicama. Poslije oslobođenja Ravne Gore, 9. brigada 18. divizije krenula je sa bataljonom 1. primorsko-goranskog odreda, preko Stare Sušice i Jablana, prema Vrbovskom.

U toku 10. decembra stigao je u Štab 18. divizije u Staroj Sušici komandant 13. divizije Veljko Kovačević i dogovorio se sa komandantom 18. divizije Radom Pehačekom da zajedničkim snagama, 9. brigadom iz 18. i 3. brigadom iz 13. divizije, napadnu 11/12. decembra ustaško-domobranske jedinice i oslobode Vrbovsko. Dva bataljona 9. brigade dobili su zadatak da odbace slabije snage neprijatelja sa Senjskog, a potom produže dejstvo prema centru mjesta; na lijevom krilu od njih, preko rijeke Dobre u pravcu k. 485 trebalo je da napada bataljon iz 1. odreda, a 4. bataljon »Marko Trbović« 3. brigade da napada neprijatelja sa južne strane, od Rožman Brda prema centru mjesta. Na Ljubošini, kao obezbjeđenje prema Ogulinu, nalazili su se i dalje 2. i 3. bataljon 3. brigade. Kada su štabovi bataljona primili naređenje i krenuli u svoje jedinice radi priprema za predstojeći napad, stiglo je naređenje GŠ NOV i PO Hrvatske da se planirani napad izvede u toku 10/11. decembra. Naređenje je unijelo dosta pometnje

¹⁵⁴ Autorizovana izjava u posjedu autora.

u štabove, između ostalog i zato što je ostalo malo vremena da bi se jedinice obavijestile i pripremile za napad u novom terminu. Nije objašnjeno ni tada, a ni kasnije, zbog čega GŠ NOV i PO Hrvatske, udaljen preko 100 km od mjesta predstojeće akcije, nedovoljno upoznat sa situacijom, u čijem planiranju nije učestvovao, određuje štabovima dvije divizije dan i čas napada i to za akciju u kojoj su bile angažovane samo dvije brigade? Primorsko-goranski bataljoni nisu primili na vrijeme ovu izmjenu i nisu ni krenuli prema polaznim položajima za napad. Dva slovenačka bataljona krenula su u napad po izmjenjenom terminu, ali u različito vrijeme. Odbacili su neprijateljske dijelove sa Senjskog i produžili sa napadom prema centru Vrbovskog. Nenapadnut sa drugih strana neprijatelj je izvršio protivnapad na pravcu kojim je trebalo da napada 1. bataljon primorsko-goranskog odreda, udario u lijevi bok slovenačkih bataljona i odbacio ih prema Jablanu. Upotrebom drugih bataljona 9. brigade, neprijatelj je zaustavljen i, pretrpivši gubitak od nekoliko zarobljenih i poginulih domobrana, odbačen prema Vrbovskom.

Četvrti bataljon 3. brigade, pošto je kasno primio naređenje, krenuo je u napad tek drugog dana oko 10 sati kada su već slovenačke jedinice bile potisnute prema Jablanu, tako da napad nije imao nikakvog izgleda na uspjeh.

Neuspjeh u napadu 11. decembra proizašao je u osnovi iz navedenih nesporazuma. Zbog toga su komandanti divizija ponovo razmotrili situaciju i donijeli odluku da se napad na ustaško-domobranske jedinice u Vrbovskom obnovi 13. decembra jačim snagama i da svim jedinicama u napadu komanduje Štab 18. divizije. Čvrsto riješeni da oslobode Vrbovsko, prvenstveno zbog mogućnosti jače intervencije neprijatelja, naročito od pravca Ogulina, pojačali su snage na Ljubošini sa 1. bataljonom primorsko-goranskog odreda. Za napad je određeno pet bataljona, a 10. slovenačka brigada privučena je u rejon Lukovdola kao rezerva. Osnovna ideja napada sastojala se u slijedećem: jednovremenim koncentričnim nastupom sa svih strana slomiti spoljnu odbranu neprijatelja, onemogućiti mu da manevrišući rezervom prenosi težište odbrane na ugrožene pravce, potisnuti ga prema centru mjesta i uništiti. Napad je podržavala haubička baterija 122 mm, sa položaja u Kosanovićima i baterija 76 mm pridata slovenačkim jedinicama, iz pravca Sjenskog.

Raspored bataljona za napad bio je slijedeći: sa pravca sjevera, preko k. 485 i 506, napadali su 3. i 1. bataljon 9. slovenačke brigade; od Stubice, zahvatajući cestu napadao je 4. bataljon 10. brigade; od Rožman Brda, prema istočnom dijelu naselja, napadao je 4. bataljon 3. brigade i, od Sjenskog, pritisak je vršio 4. bataljon 9. brigade i vezivao neprijateljeve jedinice sa te strane.

U cjelini uzevši, sa tako angažovanim snagama i planom njihove upotrebe, kao i jakim snagama na obezbjeđenjima spolja, stvoreni su realni preduslovi za uspjeh napada za oslobođenje Vrbovskog.

U toku 13. decembra uslijedila je intervencija neprijateljevih snaga od pravca Karlovca i Ogulina, te je planirani napad pomjeren za dva

dana. Toga dana krenula je od Karlovca jedna kolona od 16 kamiona sa dvije satnije ustaša, municijom i hranom za jedinice u Vrbovskom. U povratku je trebalo da prevezu ranjene u Karlovac. Intervencijom 10. slovenačke brigade 18. divizije, koja se zatekla u Lukovdolu, neprijatelj je odbačen i prisiljen da se povuče prema Karlovcu. U isto vrijeme, krenule su ustaško-domobranske jedinice od Ogulina u pravcu Vrbovskog, ali su opet bile spriječene i odbijene od strane bataljona na položajima na Ljubošini.

U napad na Vrbovsko jedinice obe divizije krenule su 15. decembra u ranim jutarnjim satima i uspjele da odbace neprijatelja sa Senjskog i da sa sjeverne strane ovladaju kotama 485. i 506. Četvrti bataljon 10. slovenačke i 4. bataljon 3. primorsko-goranske brigade, zajedničkim snagama su ovladali kućama južno od k. 506. Nastavljajući napadna dejstva u toku noći i narednog dana, probili su se do kapelice u istočnom dijelu mjesta, gdje su zadržani snažnom unakrsnom vatrom automatskog oružja iz vatrenih tačaka smještenih u zidanim kućama. Podrška haubičke baterije posrednim gađanjem, u ovoj situaciji, nije mogla biti od neke značajnije koristi. Bila je potrebna artiljerija sa granatama velike razorne moći, i to sa neposrednim gađanjem u otkrivene vatrene tačke. One su mogle biti likvidirane prepadima jurišnih grupa, ali kako je to bilo vezano za veće gubitke, odustalo se od te namjere. Istovremeno su slovenačke jedinice ostale sa vrlo malim količinama artiljerijskih i minobacačkih granata.

Ocjenivši da su napadnute jedinice u Vrbovskom dovedene u vrlo tešku situaciju, ustaška komanda u Ogulinu odlučila je da se sa svim raspoloživim snagama probije 16. decembra preko Ljubošine i Gomirja za Vrbovsko. Dok je jedna kolona napadala direktno na položaje kod groblja, druga, jačine oko 200 ustaša, krenula je u 7 sati, pod zaštitom mraka, uz lijevu obalu Dobre i kod Mrvoševog mlina, prebacila se na drugu stranu rijeke. Iznenada je napala lijevo krilo 2. bataljona u Tatalovićima. Bataljon se našao u teškoj situaciji. Napadnut i sa boka i sa fronta bio je prisiljen da se pod snažnim pritiskom ustaša, povuče na liniju Brezova Poljana - Marović Glavica (k. 517). Da bi spriječio neprijatelja da ovlada Ljubošanskim položajima, Štab 3, brigade je oko 15 sati uveo u borbu bataljon iz 1. odreda kao rezervu na pravcu Lumbarda (k. 632) i Goljak (k. 525). U isto vrijeme je i 3. bataljon koji se nalazio preko Dobre, vatrom i pokretom prema željezničkoj stanici, vršio pritisak u leđa ustaškim jedinicama. Neprijatelj je ocijenio da se radi o angažovanju novih i jačih partizanskih jedinica i počeo je ubrzano da se povlači prema Hreljinu.

Za vrijeme krize nastale djelimičnim povlačenjem jedinica, dvojica kurira 3. brigade krenuli su na konjima za Vrbovsko i prenijeli netačnu vijest da je front kod Ljubošine probijen i da ustaše kreću preko Gomirja za Vrbovsko. Vijest je unijela pometnju u štabove i jedinice oko Vrbovskog. Intervencijom štaba 18. divizije situacija je sređena, a 4. bataljon 3. brigade izvučen je iz borbe i upućen prema Gomirju, kao pojačanje za taj pravac. U međuvremenu je situacija razjašnjena i bataljon je vraćen na Rožman Brdo, da bi se već narednog dana ponovo

probijao na položaje prema centru mjesta otkuda je povučen. Netačna vijest i pomanjkanje određenih vrsta municije, bila je uzrok privremenog obustavljanja napada na blokirane ustaško-domobranske jedinice u Vrbovskom. U borbama sa sve snažnijim učestalim napadima ustaša sa pravca Ogulina jedinice brigade na Ljubošini ispoljile su vrlo visoke borbene kvalitete, a štabovi potvrdili da mogu uspješno parirati neprijateljskim manevrima.

U ovim borbama neprijatelj je imao 10 mrtvih i ranjenih, a batalioni 3. brigade 4. poginula, 1 ranjenog, 1 zarobljenog i 1 nestalog borca.¹

U toku 16. decembra krenula je iz Rijeke preko Gornjeg Jelenja do Mrzlih Vodica jedna mehanizovana borbena grupa iz sastava 194. grenadirskog puka, sa ciljem da pritiskom sa te strane razvuče naše jedinice kod Vrbovskog. Obavještena od strane štaba puka o neuspjehu ustaškog napada iz pravca Ogulina na položaje kod Ljubošine, ova grupa se vratila za Rijeku.

Sedamnaestog decembra ustaše su ponovo pokušale da osposobe za saobraćaj most preko Dobre kod Mrvoša. Stigli su iz Ogulina oklopnim vlakom i, gađajući jednim topom po položajima kod Ljubošine, pristupili radovima. Koncentričnom vatrom 2. i 3. bataljona taj pokušaj je onemogućen i ustaše su se povukle za Ogulin.¹⁵⁶

U međuvremenu je na položaje stigla municija i jedinice su snabdijevane. Uspijele su i da se odmore u toku 17. i 18, pa su noću 18/19. krenule u silovit napad na ustaško-domobranske jedinice u utvrđenom Vrbovskom. Ponovo su se probile do centra mjesta, ali su bile zaustavljene mitraljeskom vatrom i preprekama. Sabijen na relativno malom prostoru, sa malim rezervama municije, bez vode i sa dosta ranjenika, neprijatelj se našao u vrlo teškom položaju. Ocijenivši situaciju, da bi se izbjegli nepotrební gubici, štabovi divizija nisu više forsirali napade na utvrđeno čvorište odbrane, jer neprijatelj ionako nije mogao dugo da izdrži blokadu u tim uslovima.

U toj za ustaško-domobranske jedinice blokirane u Vrbovskom, vrlo kritičnoj situaciji, ustaška komanda u Ogulinu odlučila je da se, upotrebom svih raspoloživih snaga i izmjenom dotadašnjih načina napadnih dejstava na položaje kod Ljubošine, po svaku cijenu probiju u toku 19. decembra do Vrbovskog. Toga dana u jutarnjim satima, ustaško-domobranske jedinice jačine 500 vojnika krenule su, kao i toliko puta ranije, u napad od Hreljina na Ljubošinu. Za odbijanje ovog napada Štab 3. brigade upotrebio je sva tri bataljona, koja je imao na raspolaganju. Dok je borba na Ljubošini bila u punom zamahu, jedna kolona ustaša iz sastava 33. ustaške bojne neopaženo je stigla do Vitunja, šumom krenula uz Lubardu i bez borbe izbila na Rabatić Poljanu. Tu je otkrivena, ali je produžila preko Kosanovića, za Vujnoviće. Bilo je već kasno da se bilo šta preduzme sa jedinicama na Ljubošini, kako bi im se onemogućilo kretanje tim pravcem. Pošto je izmanevrisala položaje na Ljubošini, kolona je iznenadila slo-

¹⁵⁵ Zbornik, tom 5, knj, 22, str. 512.

¹⁵⁶ Isto, str. 513.

venačke jedinice u Vujnovićima i Senjskom, odbacila ih prema Jablanu i nanijela im gubitke, a onda sa spojila sa svojim jedinicama u Vrbovskom.¹⁵⁷

Ustaški napad na položaje kod Ljubošine, istim pravcima kao i ranije, očito je imao za cilj da privuče rezervu na taj pravac, a potom da kolona krene od Vitunja za Rabatice, i dalje te da se na taj način izmanevrišu jedinice na Ljubošini. Preranom upotrebom bataljona iz 1. odreda koji se kao brigadna rezerva nalazio na Rabatić Poljani, taj pravac je ostao potpuno van kontrole. Da je samo jedno odjeljenje vojnika bilo postavljeno na vrh Lubarde, ustaška kolona bi bila otkrivena još u prilazu Vitunju i, ako ništa više, onemogućena da iznenadi jedinice na blokadi Vrbovskog. Da je taj menevar ustaša onemogućen, blokirane neprijateljeve jedinice u Vrbovskom, bile bi potpuno poražene u toku naredna 24 časa.

Uspješan manevar ustaša kroz šumu izveden je zahvaljujući dobrim dijelom i grupi četnika - vodiča rođenih na tom području koji su bili dobri poznavaoči zaobilaznih šumskih puteva.

Pošto su procijenili novonastalu situaciju, štabovi 13. i 18. divizije zaključili su da, bez obzira na ustaški prodor, nastave sa blokadom ustaško-domobranskih jedinica u Vrbovskom i prisile neprijatelja na povlačenje.

Ojačane neprijateljeve jedinice u Vrbovskom pokušale su u naredna dva do tri dana da potisnu jedinice 13. i 18. divizije od Vrbovskog i poprave narušeni sistem odbrane. Energičnim dejstvima jedinica divizija i vatrom artiljerije i minobacača, ti su pokušaji i osujećeni. Komanda ustaško-domobranskih jedinica našla se u situaciji da se i sa tako znatno ojačanim snagama u Vrbovskom, teško može održati u njemu. Za držanje Vrbovskog trebalo je imati kontrolu nad komunikacijama Ogulin - Vrbovsko, a dovođenje novih jedinica, kao pojačanja, teško se moglo realizovati.

Suočena sa takvom situacijom, ustaška komanda je odlučila da napusti Vrbovsko i povuče se za Ogulin. Sproveli su propagandne akcije zastrašivanja naroda partizanima, sa ciljem da ga pridobiju da se s njima povuče za Ogulin. Uspjeli su, što milom što pretnjom i silom, da mobilišu jedan broj konjskih zaprega za prevoženje ranjenika i razne opreme i u zoru 24. decembra otpočeli su sa povlačenjem. Zbog porušenih mostova između Vrbovskog i Gomirja, krenuli su dugačkom kolonom zaprežnih kola preko Vujnovića, zapadno od Dobre, na Musuline i Gomirje. Kao osiguranje puta već su ranije uputili jednu ustašku f"Uniju koja je, krećući se pravcem preko Brezove Poljane i Kosanovića na Ljubošinu, bila bočno obezbjeđenje kolone u pokretu preko Gomirja i Ljubošine. Na ovom su putu ustaški zločinci, kao što su imali običaj, uhvatili i ubili na Brezovoj Poljani Miču Vignjevića i njegovog sina Đuru, i Savu Mamulu Bukvića, a na Ljubošini dvojicu dječaka od 15 godina - Zdravka Maravića i Simu Maravića.¹⁵⁸

Prema dnevnom izvještaju broj 358 Zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva, od 24. decembra 1943. godine, gubici u Vrbovskom

¹⁵⁸ Autorizovana izjava Alberta Račlcog u posjedu autora.

u vremenu od 15-20. decembra bili su 20 poginulih i 45 ranjenih.¹⁵⁹ Pored toga, u borbama na položajima kod Ljubošine neprijatelj je imao izbačenih iz stroja oko 35. Ukupni neprijateljski gubici iznosili su 100 poginulih i ranjenih. Zbog stalnog pritiska partizanskih snaga i ograničenih mogućnosti transporta, neprijatelj je bio prisiljen da napusti Vrbovsko i ostavi znatne količine raznog materijala.

U zajedničkim borbama za oslobođenje Vrbovskog slovenačke i hrvatske partizanske jedinice pretrpjele su slijedeće gubitke: 22 poginula i 31 ranjenog borca i starješina. Od toga broja je 3. brigada i 13. primorsko-goranske divizije imala 14 poginulih i 8 ranjenih. Među poginulima bio je i zamjenik komandanta 4. bataljona »Marko Trbović« Petar P. Kopajtić, rodom iz Benkovca kod Fužina. Prema sjećanju preživjelih boraca tog bataljona, Kopajtić je bio stari borac, hrabar i cijenjen od drugova i starješina.

Među poginulim slovenačkim partizanima nalazili su se komandant 4. bataljona 9. brigade, Jože Grabljevac Novi; zamjenik komandanta u 3. bataljonu te brigade Ivan Smrke i komesar čete Jože Avsec, a ranjen je bio komesar 3. bataljona Fredo Drenik.

Oslobođenje Vrbovskog izvedeno je zajedničkim borbenim dejstvima slovenačkih i hrvatskih partizana. Bila je to kruna njihove dvogodišnje borbene saradnje u širem pojasu sa obje strane rijeke Kupe. Slovenačke jedinice su za vrijeme boravka na području Gorskog kotara, a posebno na teritoriji općine Vrbovsko, uspostavile vanredno prisne i prijateljske veze sa narodom toga kraja. O tome svjedoče i uređeni gorobovi poginulih pripadnika 9. slovenačke brigade u Srpskim Moravicama, kao i povremene i ustaljene veze koje se i danas održavaju, njeguju i razvijaju, uzajamnim posjetama boraca i omladine.

O tim borbama Velimir Kraševac Igor, zapisao je:

»Pored žrtava i slabe ishrane 9. brigada je sačuvala visoki moral i bojevu gotovost, pored ostalog i zbog toga što je većina tamošnjeg stanovništva ispoljavala svoju privrženost prema njoj. U svako doba i u svim vremenskim prilikama ti su zlatni mladići donosili borcima hranu na položaje, brinuli o njihovim ranjenicima, pomagali u pozadini i služili kao kuriri. Domaćinima nikakva žrtva nije bila velika kada je bila u pitanju 9. brigada«.¹⁶⁰

Poslije oslobođenja Vrbovskog štab 13. primorsko-goranske divizije pohvalio je naredbom one jedinice i pojedince koji su se posebno istakli u borbama.

Oslobođenje Vrbovskog, tog malog i lijepog goranskog gradića, 24. decembra 1943. godine, palo je na sam Badnji dan uoči katoličkog vjerskog blagdana Božića, čije je obilježavanje kod Hrvata i Srba toga kraja prevazilazilo stroge vjerske okvire. Familije koje su odbile ustaške zahtjeve da se sa njima povuku za Ogulin, a to je bila većina, prikupile su u teškim ekonomskim i drugim neprilikama i sačuvale ponešto

¹⁵⁹ Zbornik, tom 5, knj. 22, str. 771.

¹⁶¹ Velimir Kraševac Igor, *Deveta SNOU brigada »Kočevska«, Kočevje 1983. stf. 10.*

artikala prehrane za taj dan. Uz prisustvo boraca razmještenih po domaćinstvima, cijeli vjerski obred odvijao se po nešto izmjenjenom i skraćenom protokolu, sa manjom ili većom merom suzdržljivosti i rezervisanosti. Međutim, postepeno se atmosfera mijenjala, da bi ipak preovladalo, makar donekle i usiljeno, domaćinsko gostoprimstvo. Tako su borci toga dana, pored hrane koju su primali na kazanu, bili počašćeni i od domaćina. Običaj je da se toga dana namjernik ne pusti bez ponuda. Uz čašu lukovskog vina i uz fижukanje hladnog zimskog vjetra, bure sa Rožman Brda, začula se i poneka pjesma mješovitog hora, sastavljenog od domaćina i boraca. To je ujedno bio i najrječitiji demanti ustaške propagande o opasnosti koja mještane očekuje od partizana.

Zahvaljujući hrabrosti boraca i starješina, sposobnosti štabova da uspješno komanduju jedinicama i efikasnoj upotrebi raspoloživog naoružanja, pobjeđivane su mnogo jače neprijateljske snage, oslobađani krajevi i mjesta, praćeni različitim raspoloženjem naroda prema narodnooslobodilačkom pokretu i partizanima. Našim pravilnim odnosom prema narodu, bez obzira na njegovo u datom vremenu političko opredjeljenje, kao i političkim djelovanjem, mi smo ih »osvajali« i postepeno pridobijali za narodnooslobodilački pokret. Tamo gdje nismo uspjeli pridobiti narod za sebe, pa makar i u manjem dijelu u prvo vrijeme, taj su prostor i mjesto smatrali »neosvojivim«. Samo povezivanje vojnih i političkih napora, strpljivim i upornim radom, mogao se postići željeni cilj. Pri tome su držanje i odnos partizana prema narodu postajali najbolja preporuka za sve izrećene ili napisane riječi rukovodstava NOP.

Treći dio

Boravak i borbe Brigade na području Like od kraja decembra 1943. do novembra 1944. godine

Dolazak na područje Gacke doline

Po završetku jednomjesečnih borbi za oslobođenje Vrbovskog, brigada je 29. novembra, po hladnom vremenu, sa dotrajalom odjećom i obućom i lakše obolelim od prehlade, nakon četvorodnevnog predaha u toplim domovima Vrbovskog, Gomirja i Ljubošine, prebačena na područje zapadne Like. Tu je trebalo da se oporavi, popuni i pripremi za naredne borbene zadatke. Razmješšana je u Gackoj dolini, po selima Brlog, Kompolje i Drenov Klanac.

Tako je na kraju kalendarske godine, napuštanjem primorsko-goranske matične operativne teritorije i odlaskom u Liku, završena prva, vremenski relativno kratka, ali po zbivanjima burna i dramatična etapa na njenom ratnom putu.

Područje Gacke doline još u proljeće 1943. godine bilo je oslobođeno od talijanskih, ustaško-domobranskih i četničkih jedinica. To je, inače, ekonomski najjači kraj Like, pogotovo u to ratno vrijeme, jer nije preživio stradanja naroda, paljevine i pljačke kao neki drugi krajevi. Tu su postojali dosta dobri uslovi za toliko potreban odmor i oporavak boračkog sastava i pripreme za naredne borbene zadatke.

Već prvih dana po dolasku izvršene su određene kadrovske promjene i popuna starješinskim kadrom, kako bi se, već od prvog dana, pristupilo sistematskom rješavanju brojnih zadataka. Umjesto Martina Dasovića za komandanta brigade postavljen je Bogdan Marmila. Ostali članovi štaba bili su: politički komesar Mića Kosovac Pekić, zamjenik komandanta Dušan Trbović Dude, zamjenik političkog komesara Simo Vučković, operativni oficir Josip Kadak Pepi, obavještajni oficir Marko Drinković, omladinski rukovodilac Ivica Domjan, referent saniteta Mirko Oklobčija, brigadni ljekar Contte Rafaelle, intendant Mate Dika, zamjenik intendanta Mile Gostović, i pomoćnik Vjekoslav Rubeša Lojze.

U prištapskim jedinicama: prateća četa - komandir Miloš Đurić i politički komesar Tugomir Grgurić, tehnička četa - Zvonko Margetić Čedo; jedinica veze - komandir Milan Kosanović, politički komesar Bogdan Čiča, zamjenik komandira Joso Stipanović; pionirski vod - komandir Anton Rak; izviđački vod - komandir Stevo Vujnović, i delegat Mirko Cuculić; sanitetski vod - komandir Božo Grkinić.

1. bataljon: komandant Stojan Knežević Cesar, politički komesar Tode Ivošević Catina, zamjenik političkog komesara i sekretar bataljonskog biroa Aleksandar Lenac, operativni oficir Ilija Stokuća, referent saniteta Ivan Lipovac, omladinski rukovodilac Vinko Marušić i intendant bataljona Ilija Maravić;

2. bataljon: komandant Božo Gostović, politički komesar Nikola Ivošević Lazić, zamjenik političkog komesara i sekretar bataljonskog biroa Josip Jelovica, operativni oficir Đuro Vujić i referent saniteta Anton Mažuranić;

3. bataljon: komandant Đuro Ivošević Capajev, politički komesar Anđelko Blažević, zamjenik političkog komesara i sekretar bataljonskog biroa Milan Lučić, zamjenik komandanta Mile Trbović Čošan, i referent saniteta Milka Ivošević;

4. bataljon: komandant Miloš Radović Rajkan, koga je ubrzo zamjenio Franjo Ožbolt, operativni oficir bataljona, politički komesar Srećko Vičić, zamjenik političkog komesara Nikica Kosanović, referent saniteta Marijan Papež i intendant Nikola Maravić.

U toku borbenih dejstava u novembru i decembru 1943. brigada je imala van stroja (poginulih ili ranjenih) 40 boraca i starješina. Daleko veći broj bio je van stroja zbog bolesti, jačih prehlada i iznemoglosti.

Brigada je stigla u Brlog sa oko 650 boraca i starješina. Za vrijeme odmora, 6. januara 1944. godine, popunila je svoje redove sa 200 novih boraca, Istrana. Prema podacima do 29. februara brojno stanje brigade bilo je 828 boraca i starješina, što je i odgovaralo prosječnom brojnom stanju brigade na tom području Hrvatske.

Od naoružanja, pored pušaka, brigada je raspolagala sa 40 puško-mitraljeza, 8 teških mitraljeza i 4 minobacača raspoređena po bataljonima. U pratećoj četi bilo je 4 minobacača i 2 topa 47 mm. Brigadna komora raspolagala je kombinovanim transportom, tovarnim i vučnim, kao i određenim količinama rezervne municije i mina. Tu su, takođe, bili i kuvari, pekari, mesari i ostale zanatlije, osoblje za radionice kao što su: šnajderska, šusterska, potkivačka itd.¹⁶¹

O zdravstvenom stanju ljudstva brigada u tom vremenu, jednom od bitnih činilaca borbene gotovosti jedinica, piše u svom izvještaju referent saniteta brigade, navodeći da se brigada nalazi 11 dana na odmoru u Brlogu i okolini i da se fizičko i kondiciono stanje boraca stalno popravlja. Takođe, da je dobijena jedna količina nove odjeće i obuće i da je stanje u tom pogledu zadovoljavajuće. Hrana je dosta dobra, a pored redovnog snabdijevanja, borci dopunu ishrane dobijaju i po kućama u kojima su razmješteni za konačenje. Dalje se u izvještaju navodi da se higijenska situacija znatno popravila. Borci se redovno peru i mjenjaju veš, čije je pranje preuzela na sebe omladinska organizacija. Izvršeno je sušenje odjeće i čebadi u partizanskim buradima. Ističe se da nije bilo pojave zaraznih bolesti.

Kako se na odmoru i oporavku boravilo punih 12 dana, što je za ratne prilike dosta dugo i, kako su uslovi bili povoljni, od prvog dana

¹⁶¹ S. Tintor, n. dj., Prilozi - tablica br. 5.

¹⁶² S. Tintor, n. dj., prilog br. 5.

se uz maksimalno angažovanje štabova, partijskih i skojevskih rukovodstava i starješina, pristupilo intenzivnoj realizaciji plana i programa vojničke i političke nastave po četama i vodovima, dostavljenih od strane Štaba divizije. Potrebno je posebno ukazati da je do konca decembra GŠ NOV i PO Hrvatske izvršio detaljnu analizu tromjesečnih borbi sa njemačkim jedinicama i na osnovu uočenih slabosti izvukao određene pouke, koje su objedinjene u instrukciji dostavljenoj jedinicama. Obradene su taktičke postavke kojih bi trebalo da se pridržavaju u borbama protiv njemačkih oklopnih i mehanizovanih jedinica, zavisno, razumljivo, od konkretne situacije. Posebna pažnja bila je posvećena protivtenkovskoj odbrani, borbenom rasporedu jedinica, zarušavanju komunikacija i aktivnim dejstvima. Instrukcija nije imala pretenzije teoretskih uopštavanja, već je starješinama, učesnicima proteklih borbi, bila dobra pomoć kao uopšteno iskustvo za praktičnu primjenu.

Za vrijeme boravka na odmoru, organizovan je kurs za komandire odjeljenja, u čijem radu su bili angažovani i članovi Štaba brigade, dok je u diviziji organizovan kurs za komandire vodova i četa. Iako vremenski kratki, ovi kursevi su bili od izuzetnog značaja za sticanje novih saznanja i izgrađivanje ukupnog odnosa prema starješinskom kadru. Pokazalo se kao izuzetno važno da komandiri odjeljenja osjete da su starješine borcima svoga odjeljenja, što je određivalo i odnos komandira vodova i četa prema njima, kako u borbi tako i van nje.

Brigadni komitet i bataljonski biro, kao i skojevska rukovodstva, bili su neprekidno angažovani u radu partijskih ćelija i skojevskih aktiva po četama. Kritičke analize proteklog perioda obavljene su na partijskim sastancima u tim osnovnim jedinicama političke i vojne organizacione strukture, temeljite i konkretne. Niko nije bio pošteđen, bez obzira na funkciju. Na partijskim sastancima obično je postavljen veliki broj pitanja na dnevni red. Tako je na sastanku jednog bataljonskog biroa, bio postavljen slijedeći dnevni red:

- 1) osvrt na protekle akcije ; 2) vojno-politička nastava sa jedinicama; 3) politička situacija na terenu boravka brigade; 4) kulturno-prosvjetni rad u jedinicama i na terenu; 5) rad SKOJ-a i 6) kritika i samokritika.¹

Ovakav dnevni red proizlazio je iz same ratne problematike, kao i metoda rada partijske organizacije. Bila je praksa da članovi bataljonskog biroa budu konkretno zaduženi za određenu djelatnost, posredno ili neposredno vezanu za njihovu funkciju. Oni bi izneli, ukratko, probleme i svoju ocjenu, kao osnove za diskusiju. Bez obzira na veliki broj pitanja na dnevnom redu, sastanci su uglavnom bili kratki i održavali su se u večernjim satima. Ponekad su kritika i samokritika bili povod i uzrok dužim sastancima. Znalo je biti i žestine u diskusijama. Kritikovani su, opet, znali osporavati argumentaciju kritičara, ali to nije, ili nije u velikoj većini, uticalo na međusobne odnose poslije sastanka. Kritika je mogla i da bude osporena, ali je u cjelini prihvatana kao dobronamjerna.

¹⁶³ Iz autorove bilježnice.

I upravo su ta dobra namjera, međusobno poznavanje i uzajamno povjerenje, bili osnov na kojem je počivala i djelovala partijska organizacija u partizanskim jedinicama.

Političko-propagandni rad bio je posebno razvijen i njegovan u brigadi, a njime su obično bili obuhvaćeni i omladinci na terenu gdje su boravile jedinice. Kao što se može vidjeti iz socijalnog sastava i školske naobrazbe brigade, u jedinicama se nalazio dosta veliki broj visokoobrazovanih boraca i starješina.¹⁶⁴ Velika većina njih je umjela i htjela da se angažuje na tom polju aktivnosti. Značajnu ulogu su imale zidne novine koje su raznovrsnošću sadržaja i aktuelnošću, privlačile pažnju boraca i omladine mjesta u kojem se jedinica zatekla.

Instrukcijom političkog komesara 13. divizije Artura Turkulina, početkom januara 1944. godine, detaljno je razrađena ova djelatnost:

»U zidnim novinama, diletantskim kazališnim grupama, pjevačkim horovima i recitovanju, aktivirati sve borce u kulturno-prosvjetnom radu i osposobiti jedinice za davanje priredbe pred borcima i narodom.

U svakoj četi i samostalnom vodu treba postojati kulturno-prosvjetni odbor (KPO) od 5-7 članova na čelu sa pročelnikom. Rad KPO podjeljen je po sekcijama: za nepismene i polupismene; za novine; za diletantski kazališni rad; pjevanje i predavanje o opštoj naobrazbi. Po svakom sektoru treba da je zadužen jedan od članova KPO. Predsjednici četnih KPO zajedno sa jednim drugom koji je zadužen za KPO u bataljonu i po jednim predstavnikom Skoja, čine bataljonski KPO. KPO sastaju se na redovne sastanke na kojima raspravljaju i odlučuju o kulturno-prosvjetnom radu. Tim sastancima prisustvuju komesari četa, odnosno bataljona. Komesar brigade daje direktive i naređenja za kulturno-prosvjetni rad u brigadi. Tehnika brigade pomaže taj rad sa potrebnim materijalom.

Kao materijal za predavanje koristi ranije poslati materijal o geografiji Jugoslavije. U geografiji Jugoslavije treba govoriti o zemljama (Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji, Crnoj Gori, Makedoniji, Bosni i Hercegovni i Vojvodini) i kao cjelini.

Svaka četa treba da izdaje mjesečno dva broja četnih i zidnih novina. Ona treba da odražavaju stanje u jedinicama, raspravljaju o problemima. Osnovati redakcijski odbor.

KPO treba da budu takođe pomagači političkom uzdizanju boraca.¹⁶⁵

U izvještaju komesara 13. divizije od 17. januara 1944. godine komesar GS NOV i PO Hrvatske, ocjenjujući kulturno-prosvjetni rad po brigadama, iznosi i slijedeće: »KP rad naročito je razvijen i aktivan kod 2. i 3. brigade, jer su prikupljene. Izdaju se četne zidne novine.¹⁶⁶

Kao što je poznato, prema ranijoj operativno-teritorijalnoj podjeli, Lika, Kordun i Banija sačinjavali su jednu operativnu cjelinu, u sastavu

¹⁶⁴ Zbornik, tom 5, knj. 22, str. 216. Iz pregleda socijalnog i nacionalnog sastava divizije na dan 14. decembra vidi se da je u brigadi bilo: 74 namještenika i 24 intelektualca.

¹⁶⁵ Arhiv VII, k. 413, reb. br. 7, dok.

¹⁶⁶ Arhiv VII, k. 429, reg. br. 7, dok. 1/1.

Prve operativne zone NOV Hrvatske, do 22. novembra 1942. godine kada je po naređenju GŠ NOV i PO za Hrvatsku Štab Prve zone prestao da radi te je formiran naredbom VŠ NOV i POJ od 22. novembra iste godine 1. korpusa NOV Hrvatske, sastava 6. lička, 7. banijska i 8. kordunaška divizija.¹⁶⁷ Poslije kapitulacije Italije došlo je do snažnog razvoja NOVJ na cjelom jugoslovenskom ratištu, a posebno na njegovom zapadnom dijelu koji se nalazio pod okupacijom Italije. U vremenu kada je 6. lička divizija napustila Liku, jedinice 1. korpusa NOV Hrvatske bile su u dejstvima orijentisane prema stratezijski izuzetno važnom prostoru dolini rijeke Save, a na bokovima prema donjem toku rijeke Une sa jedne i komunikacije Zagreb - Karlovac - Ogulin sa druge strane. Područje Like, Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre, planinski prostor u zaleđu istočne obale sjevernog Jadrana, postalo je operativno-stratezijska cjelina. Izdužen paralelno sa obalom, taj se prostor našao između njemačkih divizija angažovanih u Italiji na sjevero-zapadu i razvučenih sve do Albanije i Grčke, na jugoistoku, koje je objedinjavala njemačka Komanda za Jugoistok. Te su snage u cjelini, radi manevra na dugim relacijama prostora kojeg su pokrivale, bile upućene na ličko-gorski i primorsko-istarski operativno-stratezijski koridor. S obzirom na to da su Lika, Gorski kotar i Istra činili cjelinu, Vrhovni štab NOV i POJ naredio je januara 1944. da se formira 11. korpus NOVJ, a da se od Operativnog štaba za Liku formira 35. divizija NOVJ.

Ako se uzme u obzir činjenica da su u to vrijeme realno postojali povoljni preduslovi, pa i pripremani određeni planovi, za iskrcavanje vojnih snaga zapadnih saveznika na područje objedinjeno pod 11. korpusom NOVJ, može se shvatiti valjanost i opravdanost odluke o njegovom formiranju, kao i orijentacija 4. korpusa NOVJ, prema dolini Save i prostoru Zagreb - Karlovac.

Naredbom glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 30. januara 1944. godine,¹⁶⁸ o formiranju 10. i 11. korpusa NOVJ, reorganizacija jedinica i postavljanju rukovodilaca, formirana je 35. divizija¹⁶⁹ od 1. i 2. NO brigade (prvobitno 4. primorsko-goranska), Operativnog štaba za Liku i Ličkog NOP odreda (samostalni bataljon »Plavi Jadran«, artiljerijski divizion i prištapska četa). Pod operativnu komandu Štaba divizije stavljena je 3. brigada 19. divizije (prvobitno 7. sjeverno dalmatinska), a nekoliko dana kasnije i 3. primorsko-goranska brigada 13. divizije. Ukupne snage brojale su oko 4.000 boraca i starješina, što je odgovaralo prosječnom brojnom stanju tadašnjih divizija NOVJ. To su bile jedinice sastavljene uglavnom od novih boraca, uključenih u NOB poslije kapitulacije Italije. Jedino 1. brigada je imala uglavnom stare borce koji su ostali na tom prostoru poslije odlaska 6. ličke divizije u sastavu 1. proleterskog korpusa NOVJ. Prema tome, te snage po svojim borbenim mogućnostima i ratnom iskustvu, nisu bile na nivou ranije

¹⁶⁷ *Hronologija*, str. 369, 376.

¹⁶⁸ *Zbornik*, tom 5, knj. 23, str. 554.

¹⁶⁹ Petar Kleut, *Jedanaesti korpus NOVJ*, VINC, Beograd 1987, str. 37.

formiranih divizija u čijem sastavu su bile mahom starije i kroz borbu prekaljene brigade, kao što je to bila 6. divizija.

Štab divizije sačinjavali su: komandant Petar Kleut, do tada komandant Operativnog štaba za Liku, vršilac dužnosti političkog komesara Milivoj Rukavina, do tada politički komesar istog štaba. Za načelnika Štaba postavljen je Vladimir Slobodjaninov.¹⁷⁰

U to vrijeme neprijatelj je na širem području Like, pod ustaškim zapovjedništvom područja Like - Zapoli, raspolagao sa pet ustaških i jednim domobranskim bataljonom, samostalnim jedinicama za podršku, oružničkim jedinicama i ustaškom milicijom u nekim selima na širem prostoru oko Gospića. U Gospiću su se, početkom januara 1944, nalazili: »Odbrambena bojna, Trideset druga ustaška bojna (bez dve satnije), Treći sat bojnih kola PTS, topništvo u pričuvi i oružništvo na položajima za odbranu grada».¹⁷¹ Te snage jačine oko 6.700 ljudi, naoružanih pored pušaka sa 250 mitraljeza i puškomitraljeza, 23 minobacača, 12 artiljerijskih oruđa raznih kalibara i 12 srednjih tenkova, bili su grupisani na širem prostoru Gospića i prema Karlobagu i Gračacu.

Iz sastava njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa, čiji se Štab nalazio u Kninu, na području Like nalazile su se slijedeće snage: 114. lovačka divizija, na pravcu od Knina preko Gračaca do Gospića i prema Obrovcu, i 373. legionarska divizija »Tigar«, duž unskog komunikacijskog pravca od Bihaća preko Lapca do Gračaca. Ova divizija je zaposjela sva veća naseljena mjesta duž komunikacije, koju je, postepeno, pretvorila u dobro utvrđene čvorove i rejone odbrane. Pod njenom komandom nalazili su se četnici sa tog prostora, potčinjeni njemačkim oficirima.

Na osnovu naprijed navedenih podataka mogu se izvući slijedeći zaključci:

- neprijatelj je raspolagao izrazitim prednostima u snagama i njihovim mogućnostima, posebno u pokretljivosti i materijalnoj obezbjeđenosti;

- zaposjedanjem unskog pravca od strane njemačke 373. legionarske divizije i ustaško-njemačkih snaga na jugu i jugozapadu Like, kao i prodorom njemačke 392. legionarske divizije pravcem Ogulin - Jasenak - Drežnica - Jezerane, preko Brinja do Senja i Otočca na sjeverozapadu, koncem januara 1944. godine, neprijateljske snage su se našle u vrlo povoljnom operativnom rasporedu u odnosu na slobodnu teritoriju Like i jedinica pod komandom Štaba 35. divizije.

Marš od Brloga do Karlobaga i nazad

Pomalo neobičan za ratne prilike, odmor brigade u trajanju od 12 dana, prekinut je 10. januara 1944. godine naredjenjem Štaba Divizije da narednog dana krene preko Senja u pravcu Karlobaga, da likvidira ustaške posade i oslobodi taj podvelebitski gradić na obali Jadrana.

¹⁷⁰ Zbornik, tom 5, knj. 23, str. 46.

¹⁷¹ Isto.

U Karlobagu se do 4. januara nalazio jedan bataljon njemačke 114. divizije i jedna satnija ustaša iz sastava 9. ustaške bojne. Te snage su toga dana napustile mjesto i u njega je 5. januara ušao bataljon »Plavi Jadran«, koji je dejstvovao na području Podvelebitskog primorja.

Pošto je obavješten o dolasku u Gospić veće kolone neprijatelja, cestom od Gračaca Operativni štab za Liku naredio je 12. januara svojoj 2. brigadi, koja se nalazila oko Pazarišta, da ispita situaciju na pravcu Gospić - Karlobag. Po povratku jednog bataljona sa tog zadatka, Operativni štab je obavješten da se u Baškim Oštarijama nalaze 9. i 32. ustaška bojna, koje su po naređenju 15. armijskog korpusa 11. januara zauzele Karlobag.¹⁷²

Početkom januara došlo je do prikupljanja snaga njemačke 114. divizije na području Gračaca, a ustaške jedinice zaposjele su komunikaciju Gračac - Gospić. Divizija je 11. januara, napustila prostor Knin - Gračac i prikupila se u Gospiću. U isto vrijeme ustaše su pokušale da osposobe za promet most na rijeci Lici kod Budačkog. Bilo je očito da 114. divizija kreće u pravcu Otočca i Senja.

Naređenjem Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 10. januara 1944. dati su zadaci 114. lovačkoj diviziji:

»1) 114. div. treba u odbrani obale da smeni 71. p. d. (komandno mesto Opatija). U tu svrhu 114. div. stiže u Istru maršovanjem.¹⁷³

2) zadaci div. pri premeštanju:

a) razbiti bande koje se nalaze u Lici i Primorju sa obe strane puteva za marš...

b) Severodal. luke, pre svega na odseku Karlobag - Senj, do smene od strane 392. div. držati u svojim rukama.

c) Crveni komandni centar, za koga se pretpostavlja da se nalazi u Drežnici (22 severoist. od Senja), specijalnom akcijom iznenadno likvidirati.

3) Marševska ruta za glavninu div: Gračac - Gospić - Otočac - Žuta Lokva - Senj - Crikvenica - Rijeka (sa delovima pre svega noćnim marševima, od Karlobaga, preko Jablanca za Senj).

4) Pokret iz rejonu Gračac - Knin 12. 1. Prednji odred napred. Prednji odr. mora 20. 1. da stigne u komandno mesto 71. pd. u Opatiju, pored toga konačarske grupe pukova i bat. za preuzimanje novih obalskih sektora.

5) Oko 25. 1. krenuće glavnina 392. p. d. iz rejonu Ogulin prema jugu za posjedanje obalskog odseka Senj - Karlobag. Vremenski interval, biće premošćen angažovanjem jednog pion. des. bat. Naređenje o tome izdaće se kasnije.¹⁷⁴

Komanda 114. divizije zahtijevala je od ustaške komande za Liku da obezbijedi komunikacije za pokret divizije od Gračaca preko Gospića, i dalje prema Senju.

¹⁷² Zbornik, tom 5, knj. 23, str. 188.

¹⁷³ Petar Kleut, n. dj., str. 31. Prvobitno je bilo predviđeno (2. januara 1944) da se 114. lovačka divizija prebaci u Istru (u sastav 14. armije) željeznicom. Međutim, 8. januara, taj plan je izmjenjen pa je naređeno da se divizija uputi maršem. Zbornik, tom 12, knj. 4, str. 58.

¹⁷⁴ Zbornik, tom 12, knj. 4, str. 58, 59, 60 i 61.

Odluku o upotrebi 3. primorsko-goranske brigade u borbama za oslobođenje Karlobaga Štab 13. divizije donio je na osnovu situacije prije pokretanja 114. divizije prema Gospiću, znači između 5. i 8. januara, kada još nije bila jasna namjera divizije, a ni situacija u Karlobagu.

Pošto je primio zadatak, Štab brigade je naredio jedinicama da se pripreme za pokret i uputio u Senj operativnog oficira i intendanta sa zadatkom da preko Komande Drugog pomorskog sektora obezbijede prevoženje brigade od Senja prema Karlobagu, prenočište i topao obrok po dolasku i polasku jedinica iz Senja. Brigada je 11. januara bila spremna za pokret. Postrojena je na desnoj strani puta, u Rapajić Dolu, novi komandant Bogdan Mamula primio je raport i bio predstavljen cjelokupnom sastavu jedinice. Pošto im se obratio sa nekoliko prigodnih riječi, jedinice su u pokretu formirale marševsku kolonu i, preko Žute Lokve i Vratnika, uputile se za Senj. Na Vratniku je ostao 4. bataljon »Marko Trbović«, radi kontrole tog važnog prevoja iznad Senja. '

Pošto je prenočila i dobila na raspolaganje jednu četu iz auto-bataljona GŠ NOV i PO Hrvatske i jedan broj brodova Drugog pomorskog sektora, brigada se u toku 12. januara prevezla u rejon Prizna - Radlovac - Cačić. Narednog dana, prije nego što su prethodnice sa vodičima krenule u pravcu neprijateljevih položaja, stigao je kurir sa naredjenjem Štaba divizije da brigada u zoru 14. januara krene ubrzanim maršem nazad za Senj. Naznačeno je da će u toku marša biti upoznata sa novonastalom situacijom i primiti novi zadatak. Kako su brodovi i kamioni odmah vraćeni, brigadi je predstojao dug i naporan marš od oko 60 km, cestom uz samu obalu. Krenula je u 3 sata 14. januara. Da bi se borci donekle rasteretili tokom marša, aktivisti narodnooslobodilačkih odbora prikupili su jedan broj tovarnih grla koja su, raspoređena po jedinicama za nošenje municije, nosila i drugog tereta. Upućena je i prethodnica prema Starigradu, kako bi na tom području, na pola puta prema Senju, pripremila zamjenu magaraca i mula, čaj i topli obrok za borce u Senju.

Situacija za marš bila je vrlo povoljna. Borački sastav je poslije odmora bio u dosta dobroj kondiciji, vrijeme pogodno, cesta suva i bez uspona, a aktivnost njemačkog vazduhoplovstva svedena na izviđačke letove. Međutim, postojala je mogućnost, da duga kolona na otkrivenom zemljištu uz samu obalu bude napadnuta podjednako od strane savezničkih kao i njemačkih aviona. Zbog toga su se ispred i iza kolone kretali osmatrači koji su neometano mogli pre kolone da otkriju dolazak aviona i kratkim rafalom iz automata da daju znak za uzbunu, da se ljudstvo brzo skloni u stranu po kamenjaru.

Poslije 4 do 5 sati marša, u susret brigadnoj koloni u pokretu naišao je od Senja u automobilu komandant divizije Veljko Kovačević. Za vrijeme kratkog odmora, upoznao je Štab brigade sa novonastalom situacijom, razložim.a zbog kojih se odustalo od napada na ustaše u Karlobagu, kao i sa narednim zadatkom. Ispostavilo se da se istog dana kada je brigada krenula na marš, njemačka 114. divizija prebacila od Gračaca za Gospić i već drugog dana, 12. januara, kada je brigada bila

u pokretu od Senja za Karlobag, neprijatelj je pokušao da osposobi za saobraćaj most preko Like kod Budaka napadom na položaje 2. brigade Operativnog štaba za Liku. Poslije 24 sata oštre borbe neprijatelj je uspostavio saobraćaj na rijeci Lici i preko pontonskog mosta prebacio dio tehničkih jedinica.

Od komandanta Divizije brigada je dobila zadatak da se usiljenim maršem preko Senja i Krivog Puta vrati na prostor sa kojeg je pokrenuta, zaposjedne i brani pravac Otočac - Senj, na dijelu od Kampilja do Vratnika. Pokret je morao biti ubrzan pošto se na pravcu od Otočca do Senja na Vratniku, nalazio samo 4. bataljon 3. brigade, pa je postojala realna opasnost da se njemačka divizija probije tim pravcem prije nego što se brigada izvuče od obale, preko Krivog Puta, za Brlog. Komandant Divizije je, govoreći o rasporedu jedinica i načinu dejstva, ukazao Štabu brigade da primjeni dubinski raspored u zahvatu komunikacije - prednji kraj postavi na južnoj ivici sela Brloška Stacija, a težište na odsjeku Rapajin Klanac - Žuta Lokva; uzastopnim otporom po dubini i aktivnim dejstvima u toku prelaza njemačkih kolona tim pravcem, usporavati im pokret i nanositi gubitke. Brigadi je stavljeno na raspolaganje oko 50 protivtenkovskih mina, koje su prebačene u Brlog.

Oko 22 časa 14. januara brigada je stigla u Senj i poslije primljenog toplog obroka i odmora od 3 časa, nastavila marš preko Krivog Puta. Ne računajući kraće prekide zbog odmora, brigada je marš-rutu od oko 60 km prešla prosječnom brzinom kretanja 4 km na sat. Borci su vanredno dobro podnijeli taj izuzetno naporan marš i, »samo su četvorica zaostali na putu iza kolone«. ¹⁷⁵ Nastavak marša od Senja do Krivog Puta teško je pao borcima zbog premorenosti i velikog uspona terena.

Borbena dejstva Brigade na sektoru Gacke doline

Raspolažući podacima o neprijatelju Štab brigade je u toku marša, za vrijeme odmora i u prisistvu komandanta i političkih komesara bataljona, donio odluku o rasporedu jedinica i izložio osnovne zamisli izvođenja borbenih dejstava, kao i preduzimanja određenih mjera za pripremu položaja.

Pošto su stigle na područje Brloga, jedinice brigade su u toku 17. januara zaposjele svoje određene rejone za odbranu i odmah pristupile organizaciji sistema vatre, utvrđivanju i maskiranju položaja.

Prvi bataljon zaposjeo je i pripremao za odbranu položaje sa prednjim krajem na liniji Marasovac (k. 630) - južni dio sela Brloška Stacija - Veliki Žlemus (k. 884) na cesti Otočac - Brlog. Na suženom zemljištu prohodnom za tenkove, ispred samog sela, postavljene su protivtenkovske nagazne mine. Jedan dio jedinica bataljona postavljen je po dubini, u stranu od komunikacije, sa zadatkom da vatrom tuku neprijateljsku kolonu u pokretu prema Brlogu.

¹⁶³ Iz autorove bilježnice.

Četvrti bataljon zaposjeo je položaje na dijelu Rapajinog Klanca i po dubini prema Žutoj Lokvi, sa jednom četom za bočna dejstva u rejonu k. 552. Bataljon je zarušavanje ceste kombinovao sa postavljanjem mina.

Prvom i 4. bataljonu stavljeno je na raspolaganje iz brigadnog voda po jedno odjeljenje pionira sa protivtenkovskim minama.

Drugi bataljon je bio raspoređen po dubini, sjeverno od križanja puteva kod Žute Lokve, u visini k. 572. Zadatak je bio da spriječi eventualni pokušaj neprijateljevog prodora prema Brinju i da bude u stanju gotovosti za aktivna dejstva prema Rapajinom Klancu i rejonu Žute Lokve.

Treći bataljon je razmješten zapadno od Prokika, kao rezerva brigade za aktivna dejstva, zavisno od razvoja situacije, gdje se ukaže potreba.

Minobacačka četa brigade bila je na vatrenim položajima južno od Prokičkog Grabra, u stanju gotovosti za otvaranje vatre po neprijateljevim kolonama od Rapajinog Klanca, preko Žute Lokve, do Mačkovca (k- 515).

Štab brigade nalazio se u blizini razmještaja 3. bataljona.

Jedinice Operativnog štaba za Liku zaprečavanjem komunikacije dosta uspješno su zadržavale prodiranje njemačke 114. divizije preko Ličkog Osika, Perušića (kojeg su 16. januara zauzeli dijelovi 114. lovačke divizije) i Janjče ka Gackom polju, tako da su jedinice 3. brigade, u toku dva dana, uspjele da se pripreme za borbu na položajima koje su zaposjele. Jedinice brigade bile su raspoređene u zahvatu komunikacije po dubini na oko 15 km, sa pola snaga u rezervi, namjenjene prvenstveno za aktivna dejstva, u skladu sa razvojem situacije. Ovakvim borbenim poretom stvoreni su potrebni preduslovi za uspješna dejstva brigade, kako u toku prvog dana u borbama protiv prethodnice, tako i narednih dana, prepadima po nailazećim dijelovima glavnine njemačke divizije.

Štabu brigade je 17. januara bilo poznato da prostor od Vrela i Lešća, preko Gackog polja za Otočac, kao i od Otočca do položaja brigade, nije bio zaposjednut od naših jedinica. Ravno, za tenkove prohodno zemljište, u zahvatu toga pravca, nije pružalo uslove za uspješnu odbranu jedinica protiv tenkova i oklopnih vozila. Zato je taj prostor prethodnica njemačke 114. divizije prošla bez borbe, i 18. januara u večernjim satima, ušla je u Otočac. Tada je na njemačku prethodnicu naišao na motokotaču Pero Grubor, obavještajni oficir GŠ NOV i PO Hrvatske, španski borac i organizator ustanka na području zapadne Like i tu poginuo.

Kako je 114. divizija izgubila dosta vremena u probijanju od Gospića prema Gackom polju, a trebalo je da u određeno vrijeme stigne u Opatiju, o čemu su njemački komandanti posebno vodili računa i prema tome prilagođavali dejstva svojih jedinica, prethodnica divizija je samo prenoćila u Otočcu i već narednog dana nastavila pokret prema Senju. Kolonu je u pokretu preko Orovca i Kopolja, u rejonu k. 413,

¹⁶³ Iz autorove bilježnice.

dočekaao oko 8.30 sati snažnom i iznenadnom vatrom 1. bataljon 3. brigade. Jedna oklopna kola izbačena su iz borbe od eksplozije protivtenkovske mine, a posada i neposredna pratnja pokošeni su mitraljeskom vatrom. Izviđački bataljon 114. divizije, koji je bio u prethodnici, razvio se za borbu koja je vođena na tim položajima do 11 sati. Uz podršku artiljerijske i minobacačke vatre njemačke jedinice su potisnule dijelove 1. bataljona sa Marasovca i primorale ga na povlačenje prema Rapajinom Klanцу i Dobrici.

Ne nailazeći na otpor na otvorenom prostoru u rejonu Brloga, prednji dijelovi 114. divizije izbili su pred položaje 4. bataljona u rejonu Rapajinog Klanca. Koristeći relativno povoljno i za odbranu pripremljeno zemljište, bataljon je uspio da frontalnim otporom i bočnim napadima čete sa pravca k. 524, zadrži neprijatelja na odsjeku Žute Lokve sve do 16 sati. Tada se prethodnica probila preko Žute Lokve i dijelovi divizije nastavili pokret prema moru i u večernjim satima, 19. januara, sa Vratnika spustili se u Senj.

U toku 20. januara 3. brigada je vodila borbu na istim položajima napadajući bočno neprijatelja, koji je prolazio neprekidno od 7,30 sati do u samu noć od Otočca za Senj.¹ Prvi bataljon, koji se nalazio zapadno od Rapajinog Klanca, i 4. bataljon »Marko Trbović« sjeverno od Žute Lokve, pošto su odbacili slabije dijelove koji su osiguravali cestu, napali su kolonu u pokretu i nanijevši joj gubitke povukli se dalje od komunikacije.

Krećući se noću, kako je bilo naređeno od strane komandanta 15. brdskog armijskog korpusa, jedna kolona je u jutarnjim satima, 21. januara, pristigla na prostor Žute Lokve. Razdanjivalo se i bila je gusta magla, tako da se samo po povremenom isprekidanom brujanju motora i žamoru ljudstva moglo zaključiti da se kolona zaustavila u Žutoj Lokvi. Htjeli su da izbjegnu pokret po danu, na otvorenom zemljištu uz more, bez zaštite svoje avijacije. Naređeno je 3. i 4. bataljonu, koji su se nalazili sjeverno od naselja Žuta Lokva, da se neprimjetno približe prostoru na kojem su se razmještali pristigli dijelovi 114. divizije, i da izvrše vatreni prepad na njih. Pod uticajem istočnog vjetrova, magla se postepeno podizala, tako da su bataljoni dospjeli na dosta blisko odstojanje i otvorili snažnu vatru iz automatskog oružja. Ubrzo im se pridružila i prateća četa brigade, tukući minobacačima područje Žute Lokve. Neprijatelj je bio potpuno iznenađen, jer nije imao isturena obezbjeđenja na komunikaciji koja bi ih upozorila na opasnost od partizanskog napada. Nastala je pometnja, a neka vozila su zahvaćena vatrom od eksplozije minobacačkih mina. Pošto se uspio donekle srediti, neprijatelj je počeo da djeluje po okolnom zemljištu iz artiljerije i minobacača. Pokrenuo je i dio snaga sa oklopnim transporterima i pješadijom, u napad na položaje koji su bile pod udarom artiljerije. Poslije uspješnog vatrene prepada na neprijatelja, 3. i 4. bataljon su počeli da se izvlače sjeverno od ceste. Pokušaj jedne kolone da se sa pravca Rapajinog Dola, preko Prokičkog Grabra probije za Prokike, u pozadinu 3. i 4. bataljona, bio je onemogućen odbranom 2.

²¹² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 457.

bataljona sa položaja u rejonu Prokičkog Grabra. Neprijatelj je bio prisiljen da zaposjedne okolne položaje i osigurava cestu. U ovom vrlo uspješnom prepadu neprijatelju su naneseni gubici od oko 30 izbačenih iz stroja, a uništena su i 4 vozila.

Od direktnog pogotka granata na k. 572 sjeverno od Žute Lokve poginuli su komandir i komesar 1. čete 3. bataljona Stojan Ivošević i Dušan Trbović, posluga na teškom mitraljezu Milan Radošević i još dvojica boraca, kao i puškomitraljezac Ivan Ban. Četvorica su lakše i teže ranjena, a mitraljez i puškomitraljez su uništeni. To su bili veliki gubici, na malom prostoru i u isti čas. Radilo se o dvojici odličnih mladih starješina i o vrlo hrabrim i vještim mitraljescima. Ovaj tragičan događaj izazvala je neopreznost koja je pratila oduševljenje zbog uspješne vatre po njemačkim vojnicima. Nije se, očito, smjelo dozvoliti da se na tako malom prostoru nađu dva automatska oružja sa komandrom i komesarom čete. Takva se neopreznost skupo plaćala. Neprijatelju je uspjelo da privremeno ovlada kotom, ali je protivnapadom odbačen.¹⁷⁸

Slijedećeg dana 1. bataljon nalazio se na položajima kod Brinjskog klanca. Toga dana prije podne, 2. bataljon je vodio borbu sa jednom kolonom koja se pokušala probiti od Dobrice za Prokike i uspio da je odbaci prema Brlogu. Uveče je bataljon, zajedno sa pratećom četom brigade, prebačen preko ceste prema Bukovlju, gdje se nalazio 4. bataljon.

U toku 23. januara neprijatelj je jačim snagama od Žute Lokve u tom pravcu napao položaje 3. bataljona. Zahvaljujući magli uspio je da iznenadi jednu četvu i prodre do Brinjskog klanca. Treći bataljon je bio angažovan u borbama sa jednom kolonom koja se pokušala probiti od Prokika prema Brinju. Neprijatelj je odbijen i zanoćio je u Prokikama. Tada je poginuo intendant bataljona Mile Ivošević Lazić.

Po naređenju Štaba 13. primorsko-goranske divizije brigada je noću 24/25. januara, bez 3. bataljona koji je ostao na položajima kod Brinjskog klanca, krenula od Bukovlja preko ceste Jezerane - Brinje u pravcu Dobra. Sa brigadom se kretao i Štab 13. divizije, koji je namjeravao da sa 2. i 3. brigadom, aktivnim dejstvima sa istočne strane, napada neprijateljeve kolone na komunikaciji Kapela - Brinje - Prokika. Na ovom putu brigada je naišla na slabiji otpor dijelova njemačke 392. legionarske divizije u rejonu Križpolja.¹⁷⁹

Treći bataljon brigade, koji je po naređenju Štaba Divizije ostao kod Brinjskog klanca, imao je zadatak da zaposjedanjem položaja sa zapadne strane ceste spriječi prodor neprijatelja prema Gornjem brinj-

¹⁷⁸ Zbornik, tom 5, knj. 23, str. 447.

Njeno formiranje počelo je sredinom avgusta, a završeno početkom novembra 1943. godine na poligonu u Austriji. Rukovodeći kadar i specijalne jedinice sačinjavali su Nijemci, dok je ostalo ljudstvo najvećim dijelom nasilno regrutovano i dovedeno iz Hrvatske. U sastavu divizije bile su slijedeće jedinice: 846. i 847. grenadirski puk, 392. artiljerijski puk, Izviđački odred, protivtenkovski i pionirski bataljon i druge jedinice. Komandant divizije bio je general Mickl. Prvog januara 1944. počelo je ukrcavanje i transportovanje divizije na područje Hrvatske, tako da su prvi njeni dijelovi iskrcani u Zagrebu 4. januara 1944. godine. Zbornik, tom 5, knj. 23, str. 91.

skom kraju. Jedan puk njemačke 114. divizije, koji je zanoćio 24/25. januara u Prokikama, krenuo je u ranim jutarnjim satima u pravcu Brinja. Zahvaljujući nebudnosti Štaba 3. bataljona, obišao je zasjedu, nesmetano izbio u Brinje i time ubrzo pokret 392. divizije u pravcu Senja. Ovaj puk morao je za glavninom 114. divizije da krene prema Rijeci, a jedinice 392. legionarske divizije preuzele su položaje koje je držao.

U toku petodnevnih borbi koje je 3. brigada vodila uspješno na području Kopolje - Žuta Lokva - Brinje protiv jakih njemačkih snaga, uspjela je da im nanese gubitke. Brigada je imala 12 poginulih, 10 ranjenih i 6 nestalih boraca. Od toga broja polovina su gubici koje je pretrpeo 3. bataljon 21. januara u rejonu k. 572, kod Žute Lokve.

Sa područja Ogulina preko Kapele krenula je 23. januara u napad i njemačka 392. legionarska divizija. Grupa »Reinsinger« (1. i 2. bataljon 847. puka, jedna četa pionirskog bataljona, jedna baterija 392. artiljerijskog puka i motorizovani dijelovi) pravcem Jasenak - Drežnica - Jezerane - Brinje, i grupa »Rajndl« (3. bataljon 846. i 3. bataljon 847. puka, dijelovi pionirskog bataljona i motorizovani dijelovi pravcem Josipdol - Jezerane - Brinje - Senj.¹⁸⁰

Grupa »Rajndl« je svojim čelnim dijelovima izbila u jutarnjim satima 25. januara u Križpolje i u toku dana spojila se u Brinju sa jedinicama 114. divizije. U isto vrijeme krenula je i ojačana grupa »Reinsinger« preko Bjelskog i Jasenka za Drežnicu, sa zadatkom da uništi »crveni komandni centar« u Drežnici, kako je to formulisao komandant njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa u zapovjesti od 10. januara. Ova grupa probila je odbranu jednog bataljona 1. primorsko-goranskog odreda i jedinica 1. brigade 13. divizije kod Jasenka i uspjela od 25. do 28. januara da se probije u Drežnicu, uništavajući i pljačkajući usput sve na šta je nailazila.¹⁸¹ Međutim, nije uspjela da to postigne u predviđenom vremenu i da razbije jedinice koje su zatvarale taj pravac, čime su stvoreni uslovi za evakuaciju bolnice sa ranjenicima u šumske predjele zapadno od Drežnice. Time je ostao neuništen »crveni komandni centar«.

Borbe oko Drežnice nastavljene su do 28. januara, kada su se u rejonu Jezerana prikupile obje borbene grupe 392. divizije i zajedno sa dijelovima 114. divizije krenule ka Brinju, da bi 31. januara dijelom snaga izbile u Senj. Pošto je time plan zajedničkih dejstava završen, 114. divizija produžila je pokret ka Rijeci, a 392. divizija uspostavila garnizone duž ceste Ogulin - Brinje - Senj.¹⁸² Time je bila izložena stalnim prepadima jedinica 13. divizije, razmještenim sa obje strane komunikacije od Kapele do Senja i dalje.

Štab 392. legionarske divizije je planirao da ofanzivnim dejstvima istočno od ceste u pravcu Dabra nanese gubitke 2. i 3. brigadi i odbaci ih dalje od komunikacije. Koristeći dijelove 846. puka 3. bataljona iz Jezerana, 19. ustaške bojne iz Brinja i dijelove 847. puka (1. bataljon)

¹⁸⁰ Zbornik, tom 5, knj. 23. str. 443.

¹⁸¹ Zbornik, tom 5, knj. 23. str. 504 i 522, i knj. 24, str. 362.

¹⁸² Petar Kleut, n. dj. str. 34.

iz Prokika, neprijatelj je u vremenu od 2. do 4. februara izvršio koncentrični ispad u pravcu Dabra. Međutim, kako su se brigade 13. divizije ranije pomerale na prostoru Glavace - Drenov Klanac - Orovac, neprijatelj je udario u prazno i 3. februara upao u Dabar.¹⁸³

Pošto su se jedinice 114. divizije povukle preko Otočca prema Istri, ustaška komanda više nije raspolagala snagama kojima bi mogla zaposjesti Otočac i obezbjediti komunikaciju Gospić - Otočac - Žuta Lokva. U to vrijeme postojala je realna mogućnost da jedinice 392. legionarske divizije preduzmu napad od Brinja u pravcu Otočca i zaposjednu ga. Računajući na to, Štab 13. divizije je naredio 3. brigadi da krene iz Dabra za Brlog, da zaposjedne položaje Dobrica - Rapajin Klanac - k. 552 i zatvori pravce prema Otočcu, gdje se nalazio PPK bataljon (bataljon za borbu protiv pete kolone). Kada je stigla na odredište, brigada je u toku 29. januara zauzela slijedeći borbeni raspored: 4. bataljon poseo je položaje na sektoru Brinjskog Klanca, zatvarajući pravac prema Žutoj Lokvi; 2. bataljon, desno od njega, zatvarao je pravac od s. Blažine, preko Škamnice, ka Rapajinom Klancu; 1. bataljon zaposjeo je Rapajin Klanac, sa zadatkom da u slučaju prodora neprijatelja prema Žutoj Lokvi, spriječi ispad u pravcu Otočca. Četvrtom bataljonu dodijeljeno je odeljenje pionira sa protutenkovskim^ minama, za postavljanje minskog polja ispred položaja bataljona. Štab brigade i prateća četa, kao i drugi dijelovi, bili su na području Brlog - Rapajin Klanac.

U toku 30. januara desio se neobičan slučaj na položaju u Brinjskom klancu. Jedna četa 4. bataljona, koja se nalazila uz komunikaciju, postavila je stražara kod minskog polja, ispred položaja koje je držala. Stražar je čuvao minsko polje da ko slučajno ne bi upao u njega prije nailaska neprijatelja od Brinja. Oko 16 sati od Brinja naišao je čovjek na motokotaču, zaustavio se kod stražara, i ne gaseći motor nešto razgovarao sa njim. Kroz neku minutu stražar je prebacio pušku preko leđa, sjeo na zadnje sjedište motora, da bi zajedno odjurili prema Brinju.

Borci na položaju udaljenom od mjesta zbivanja i u sumrak, nisu mogli da uoče radi li se o civilu ili vojniku, i da li je motorista uopšte bio naoružan. Slijedećeg dana, jedinice 392. legionarske divizije krenule su prema Klancu. Na čelu kolone kretali su se tenkovi. Dočekan vatrom jedinica 4. bataljona, neprijatelj je, uz podršku minobacača i tenkova, krenuo u napad. Tenkovi su zaobišli minsko polje u zahvatu ceste. Sa njima je bio naš stražar od prethodne večeri kao vodič. Zatim su tenkovi krenuli zapadno od ceste i naišli po dubini na mine. Jedan je teže oštećen a izginula je neposredna pratnja tenkova. Pošto se nije uspio probiti tim pravcem, neprijatelj je istog dana poslije podne težište napada prenio sa pravca od Blažine na Skamnicu, da bi na taj način izmanevrisao položaje 4. bataljona. Uz podršku artiljerije i minobacača pokušao je u dva navrata da ovlada tim pravcem, međutim, bio je prisiljen da se u sumrak povuče prema Brinju. To je bila vrlo uspješna

²¹² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 457.

borba 2. i 4. bataljona 3. brigade vođena sa jakih i dobro pripremljenih položaja, a gubici su bili: 1 poginuo i 2 ranjena borca.

Štab 392. legionarske divizije, je raspoložujući novopridošlim jedinicama od pravca Ogulina, riješio da se po svaku cijenu i što prije probije u pravcu Senja. Njegova odluka bila je ubrzana i od strane komande 15. korpusa, pošto je divizija već kasnila u odnosu na predviđeno vrijeme. U toku 1. februara divizija je sa ojačanim 847. pukom, i uz podršku artiljerije i avijacije iznad Rapajinog Klanca i Žute Lokve, uspjela da potisne 2. i 4. bataljon i da se probije prema Žutoj Lokvi i dalje.¹⁸⁴

Prilikom snažnog bombardovanja područja Rapajinog Klanca od strane njemačke avijacije, 31. januara 1944, tu su se zatekli načelnik 13. divizije Dimitrije Vojvodić Zeko, komandant 2. brigade Viktor Bujanj i komandant 3. brigade Bogdan Mamula. Pošto su istresli svoj teret bombi, na našu sreću bez nekog efekta, avioni su se preko Kapele udaljili prema istoku. Viktor Bujanj, sa završenom pilotskom školom za rezervne pilote bivše jugoslovenske vojske, izazvan valjda slabom efikasnošću bombardovanja, počeo nam je objašnjavati kako sa takve visine pilot može dobro da osmatra ciljeve na zemlji i da ih, pravilnim naletanjem, precizno bombarduje i gađa mitraljeskim naoružanjem. Pri tom je ukazivao kako se u takvim slučajevima treba ponašati i birati zaklone. Zeko, spreman na šalu u svim okolnostima, replicirao je kako je dobro što to nismo ranije znali, jer bismo tražeći povoljniji položaj i zaklon, mogli i glavu izgubiti. Ipak, svako od nas trojice, pošto se prilijepio uz majku zemlju u nekoj škrapu, bacao je poglede oko sebe ne bi li otkrio neko »sigurnije« mjesto. Niko se međutim, nije ni pokušao pomjeriti, jer bi se to moglo različito tumačiti. A mi smo, kao stari borci mnogo puta izloženi takvim i težim situacijama i iskušenjima, znali da to može biti vrlo opasno. Menjanje položaja u borbi, u situacijama kada postane »tjesno« mora uvijek biti dobro promišljeno i vješto izvedeno. To zahtjeva veoma veliko iskustvo stečeno u borbama. Traženje sigurnijeg položaja pod uticajem uznemirenosti, karakteristično je za ponašanje mladih boraca u njihovim prvim borbama, zbog čega je i dolazilo do većih gubitaka kod te kategorije pripadnika jedinica. Najsigurniji, pa i najbolji, je onaj zaklon iza kojeg puška precizno gađa neprijatelja. Toga dana ranjen je komandir čete Gojko Kosovac.

Ofanzivnim dejstvima njemačke 114. lovačke i njemačke 392. legionarske divizije u toku januara 1944. na području zapadne Like, 15. njemački brdski korpus zaposjeo je komunikaciju Gospić - Otočac - Senj, prvu u zaleđu sjevernog dijela podvelebitske obale, a drugu od Ogulina preko Kapele i Brinja za Senj, kao glavnu saobraćajnu okosnicu od prostora Zagreb - Karlovac za luke na sjevernom Jadranu. Obje komunikacije, kao i unsku u jugoistočnoj Lici, neprijatelj će angažovanjem jakih njemačkih, ustaških i četničkih jedinica zadržati do završnih operacija jedinica NOVJ za oslobođenje zemlje u proljeće 1945. godine.

²¹² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 457.

U vezi sa ovom neprijateljevom ofanzivom potrebno je ukazati na slijedeće:

- u borbama za ovladavanje navedenim komunikacijama neprijatelj je pretrpio znatne gubitke i izgubio vrijeme koje je za njega postajalo sve značajniji faktor;

- zaposjedanjem komunikacija neprijatelj nije osigurao bezbijedan saobraćaj. Jedinice 13. i 35. divizije 11. korpusa i 8. divizije 4. korpusa NOVJ su mu, koristeći povoljne zemljišne uslove, čestim prepadima na neprijateljske snage u pokretu, nanosile znatne gubitke;

- štabovi 2. i 3. brigade 13. divizije, poučeni iskustvom iz borbi sa njemačkim jedinicama u oktobarskoj ofanzivi na Hrvatsko primorje i Gorski kotar, zaprečavanjem komunikacija, rasporedom jedinica po dubini i aktivnim dejstvima na bokove neprijateljevih kolona duž komunikacija, nanijeli su neprijatelju znatne gubitke i usporavali njegovo kretanje. Vještije korišćenje raspoloživog naoružanja, veće povjerenje boraca u moć vlastitog oružja, inicijativa, sigurnost i upornost starješina, dali su vrijedne rezultate.

Kada se analiziraju rezultati borbe 3. brigade protiv njemačkih jedinica u toj ofanzivi može se zaključiti da su oni bili od izuzetnog značaja za borbeno stasavanje brigade. Ona je dokazala da, u određenim uslovima, sa manje ili više uspjeha, može da vodi borbe sa takvim njemačkim snagama.

Borbe oko Otočca u februaru i martu 1944.

U borbama vođenim 1. februara 4. i 1. bataljon 3. brigade bili su prinuđeni da se povuku zapadno od ceste Žuta Lokva - Brlog. U 13 sati toga dana 4. bataljon se povukao u selo Vrzići, a u 20 sati uputio se u Srpsko Polje, u sastav brigade. I 1. bataljon se, poslije borbe, iza 15 sati povukao u sastav brigade, takođe u Srpsko Polje, gdje se nalazio Štab brigade.¹⁸⁵ Tu je brigada prenoćila. Kako je neprijatelj u toku 2. februara krenuo u napad od Brinja, Jezerane i Prokika u pravcu Dabra, naređeno je 3. brigadi da se prebaci iz Srpskog Polja i Orovcu i zatvori pravac od Brloga prema Otočcu. U toku dana neprijatelj nije naišao tim pravcem, već je od Brloga krenuo preko Drenovog Klanca za Glavace, gdje je bila 2. brigada 13. divizije. Pošto je neprijatelj svoja dejstva usmjerio u pravcu Dabra, držanje položaja na Orovcu postalo je necelishodno, pa je brigadi naređeno da se preko Otočca prebaci za Zalužnicu. Narednog dana stigla je u to selo.

Drugi februar u Orovcu. Lijep zimski dan, sunčan, ne mnogo hladan i sa malo snijega. Borci siti, neprijatelja nema - dan bez borbi došao je kao naručen. Mladi borci, časom se oporave i raspolože, pa se pjesma zaorila. Skinuli košulje pa tamane vaške. Kako se pretpostavljalo da bi mogli doći do prodora neprijatelja i na tom pravcu, odustalo se od šurenja odjeće u partizanskim buradima da ne bi, kao što je bilo

¹⁸⁵ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 184.

¹⁸⁶ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 184.

slučajeva, borci morali bez odjeće da jure na položaje. Sve su kroz praksu naučili.

Štab brigade smjestio se u partizansku kuću starog Đure Aleksića. Domaćin nas primi prijateljski, obradovan i počastvovan kako reče, što se u njegovoj kući smjestila »komandantura«. Imao je Đuro desetak ovaca, koje su se preko dana nalazile u toru pored štale. Kako je dan bio lijep, pustio ih je »da protegnu noge i otresu trine sa runa«. Iznenada, začula se galama i povici: »Hupi mrcino, kuda si navalio«. Svima, mahom sa sela, bi jasno da je vuk u blizini. Ličani ga tako dočekuju, a pucnjavom iz raznih pušaka ispraćaju. Komandant, ocjenivši da se mora prvi pokazati kad je neprijatelj u pitanju, zgrabi pušku od kurira, izlete iz prostorije, preskoči vatru na ognjištu na sred veže i nađe se na verandi iza kuće. Na stotinak metara vuk je prosto »vodio« ošamućenu ovcu prema obližnjem šumarku. Bojeći se da se ne obruka, malo duže je nišanio, puška se oglasi, ovca osta da leži, a vuk šmugnu prema šumi. Strelac ljutito pogleda pušku što ga »iznevjeri«.

Kad se vratio u prostoriju iz koje je tako žustro krenuo u »ljuti boj« na vuka, dočekaše ga članovi Štaba brigade i u horu, kroz smijeh dobaciše: »Dobro si to izveo«. Već su zamišljali ovcu u kazanu kako se krčka sa kupusom, te je od te pomisli i pljuvačka počela da klizi niz bradu. Naide i domaćin. Poče da objašnjava kako je bolje što je ovca ubijena, nego da je pojede vuk. Obračajući se komandantu dodade strogim glasom: »Onoga što promaši vuka, šalji brate u četu da nauči pucati, jer, ako zagusti, taj te neće odbraniti«. Onda domaćinu kroz grohotan smijeh objasniše da je upravo komandant pucao na vuka i ubio ovcu, ali dodadoše kako je to namjerno uradio. Nadoše se u neobranu grožđu i Đuro i neuspjeli strelac. Počeo Đuro da se izvlači, da govori kako je sigurno i vuk pogođen, ali »mrcina je jaka te pobježe«. Nije on mogao da vjeruje da partizanski komandant može promašiti, nezgodno mu da prihvati da je namjerno ubio ovcu, a ne vuka, njegovog ljutog neprijatelja. A i sam komandant prestao da se vadi na račun kratke talijanske puške, za koju je koliko maločas tvrdio kako ima »proširenu cijev«. Sve u svemu, pala je dobra večera: masna bravina sa kupusom i krompirom.

Četvrtog februara 3. bataljon 846. puka iz sastava 392. legionarske divizije i 19. ustaška bojna probili su se iz Križpolja i Brinja preko Letinca u Dabar, a 1. bataljon 847. puka od Dobrice preko Drenovog Klanca potisnuo je 2. brigadu 13. divizije i zauzeo Glavace, sa raskrsnicom puteva prema Otočcu i Dabru.

Dva dana kasnije 2. brigada 13. divizije sa dva bataljona i 3. brigada 8. divizije sa dva bataljona dobile su zadatak da napadnu neprijatelja u Dabru.¹⁸⁷ Međutim, neprijatelj je, koristeći maglu i snijeg, uspio da se oko 15 sati povuče prema Jezeranama,¹⁸⁸ preko Glavaca za Otočac, a iza njih i 1. bataljon 847. puka sa položaja u Glavacama. Ulazak ustaško-legionarskih jedinica u Otočac predstavljao je završetak borbi u kojima je 392. legionarska divizija sa 19. ustaškom bojnomo, zauzela

¹⁸⁷ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 184-185.

¹⁸⁸ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 329, 330, 366.

konačni raspored radi obezbjeđenja komunikacije Ogulin - Brinje - Senj. Štab Divizije sa izviđačkim bataljonom, razmjestio se u Brinju; divizijska baza u Ogulinu; 846 puk (bez 3. bataljona), sa artiljerijskim divizionom i protivtenkovskim bataljonom, angažovan je na obezbjeđenju komunikacije Ogulin - Brinje; u Novom Vinodolskom se nalazio 3. bataljon 846. puka, a u Senju štab 847. puka sa 2. i pionirskim bataljonom, i 1. artiljerijskim divizionom Divizije. Kao što je već navedeno, u Otočcu je zadržana 19. ustaška bojna.

Pored 2. bataljona i artiljerijskog divizona iz 392. legionarske divizije i 19. ustaške bojne, u Otočcu se nalazila jedna grupa četnika koji su, kao i jedan broj ustaša, bili sa toga područja i zato dobro poznavali ne samo zemljište, već i odnos seoskih domaćinstava prema NOB-i. Taj momenat upućivao je štabove i jedinice 35. divizije na povećani oprez. Držanjem dosta jakih snaga u Otočcu, Brinju i Jezeranama, štab 392. legionarske divizije imao je kontrolu nad dijelom Gacke doline, raspolagao osnovicom sa koje je mogao da preduzima ofanzivna dejstva u pravcu Vrhovina i Gospića, kao i vrlo pogodan operativni raspored snaga u cjelini za preduzimanje ofanzivnih zahvata prema Maloj Kapeli i slobodnoj teritoriji Like. Treća primorsko-goranska brigada 4. februara 1944. godine zauzela je slijedeći raspored: 4. bataljon u Zalužnici, sa zadatkom da zatvara pravac prema Vrhovinama, a Štab brigade sa 1. i 2. bataljonom i prištapskim jedinicama krenuo je u pravcu Škara da bi spriječio prodor neprijateljevih snaga od Otočca i Drenovog Klanca na pravcu Glavace - Škare. Treći bataljon nalazio se u Gornjem kraju sjeverno od Brinje.¹⁸⁹ Pošto legionarski bataljon u Glavacama nije pokušavao da produži napad, brigada je 5. februara izvršila napad na neprijatelja koji se dobro utvrdio na položajima, posebno oko crkve i na koti 665. Napad 1. i 2. bataljona nije uspio, jer je neprijatelj, pored ostalog, brojčano bio jači. Bataljoni su imali 1 poginulog i 3 ranjena borca. Poginuo je Josip Stimac, a lakše je ranjen operativni oficir 2. bataljona Đuro Vujić.¹⁹⁰

Prema direktivnoj zapovijesti Štaba 11. korpusa NOVJ za raspored i dejstva podređenih jedinica, od 7. februara, Štab 13. primorsko-goranske divizije krenuo je sa 2. brigadom iz Like za Gorski kotar i Hrvatsko primorje radi djelovanja na komunikaciji Ogulin - Senj - Sušak i zatvaranja komunikacija iz pravca sjevera i sjeverozapada.¹⁹¹ Treća primorsko-goranska brigada ostala je na području zapadne Like u operativnom pogledu pretpočinjena Štabu 35. divizije koji se u to vrijeme nalazio u Zalužnici. Brigada je dobila zadatak da se razmjesti na prostoru Dabar - Škare - Doljani i da u svakom od ovih sela ostavi po jedan bataljon. Jedan bataljon nalazio bi se u Dabru.¹⁹² Prema navedenoj zapovijesti Štaba Divizije brigada je zauzela slijedeći raspo-

I[®] Isto, str. 330.

T^M Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 409.

Iz autorove bilježnice.

¹ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 102.

¹⁹² Isto.

red: 4. bataljon ostao je i dalje u Zalužnici, 1. bataljon na pravcu Škare - Glavace (iz kojih se neprijatelj povukao), 2. bataljon u Dabru (selo Bobici), sa zadatkom da kontroliše pravce koji od Jezerana i Brinja vode u pozadinu rasporeda brigade.¹⁹³

Po zadatom rasporedu brigada je imala dosta dobre uslove za smještaj, što je bilo od posebnog značaja za ljudstvo i borbenu gotovost jedinica u cjelini, u tim surovim zimskim uslovima. Blizina i sastav neprijateljevih snaga u Otočcu, nalagali su da se obezbjeđenju posveti posebna pažnja, a naročito na najkraćem i najugroženijem pravcu Otočac - Markovićevo Selo - Glavace i u selu Podumu. Brdo Um, razvučeno na sjevernom dijelu Gackog polja na dužini oko 4 km bilo je opasano sa svih strana nizom kuća sela Poduma. Da bi jedinice pri ovakvom rasporedu bile bezbedne i da bi se spriječili upadi i pljačka neprijateljevih jedinica iz Otočca, morala se obezbjeđiti kontrola nad Umom. Prvom bataljonu naređeno je da jednu četu iz Glavaca drži u zapadnom dijelu sela Poduma. Ova četa posjela je položaje na k. 566 i kod grupe kuća na križanju zapadno od ove kote sa po odjeljenjem boraca. Ti položaji, istureni prema selu Markovićevo, u kojem se na oko 2,5 km nalazilo neprijateljevo osiguranje, postaće naredna dva mjeseca poprište čestih okršaja sa neprijateljevim snagama iz Otočca.

Brigada je 12. februara, po naređenju štaba 35. divizije, uputila, jednu desetinu boraca iz 4. bataljona u Sinac da se stavi na raspolaganje komisiji divizije, određenoj za rekviziciju.¹⁹⁴

U sastav takvih komisija su, pored intendantata, bili uključeni i odbornici i politički terenski radnici, kao i članovi komande mjesta Otočac. Desetinu je predvodio komandir voda. Kako se komisija nije pojavila u Sincu do večernjih sati, komandir voda je odučio da se ne vraćaju u Zalužnicu, udaljenu 4 km, po hladnom vremenu i dubokom snijegu, već da prenoće u jednoj kući. Postavili su stražara ispred ulaznih vrata, dok su ostali zaspali. Po dojavi nekih doušnika neprijatelj je iznenada napao u ranu zoru. Od 8 boraca uspjela su se spasiti samo dvojica koji su, iako lakše ranjeni, uspjeli iskočiti kroz prozor i bauljajući kroz duboki snijeg, neopaženo se udaljiti. Jedan od preživjelih bio je Branko Carević iz sela Carevića kod Srpskih Moravica. Komandir voda je bio odviše nesmotren kad se odlučio na prenočište u selu koje je 4 km udaljeno od jedinice i za koje se moralo pretpostaviti da ima izdajnika, kao uostalom i za druga na tom prostoru koja su dugo bila pod kontrolom okupatora, ustaša i četnika. Nakon ovog tragičnog stradanja šestorice boraca, Štab brigade je naredio 1. bataljonu da u toku 17. februara pređe iz Škara u Podum i pojača obezbjeđenje na k. 566. Slijedećeg dana jedna četa 4. bataljona premjestila se iz Zalužnice u Podum kod Sv. Marka.¹⁹⁵

U jutarnjim satima 19. februara osiguranje na k. 566 uočilo je pokret jedne kolone jačine oko 150 vojnika, od sela Markovićevo u pravcu položaja na kome su se nalazili. Štab 1. bataljona zaposjeo je

¹⁹³ Isto, str. 409.

¹⁹⁴ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 410.

¹⁹⁵ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 410.

sa jednom četom položaje na k. 566 i kod grupe kuća, nešto zapadnije odatle. Kako se približavala, kolona se razbijala na manje dijelove. Po ravnom i snijegom pokrivenom zemljištu ustaše su se približavale položajima na k. 566. Kada su se našli na sasvim malom odstojanju, jedinice 1. bataljona otvorile su vatru po njima iz svih raspoloživih oružja. Iznenadeni i zbunjeni zalegli su na zemlju, a jedinice bataljona odmah su krenule u napad. Ustaše su počele da se ubrzano povlače prema Markovićevu. Zarobljena su trojica, a 8 ih je poginulo. Zaplijenjeno je 10 pušaka, municija i druga oprema.¹⁹⁶ U 1. bataljonu poginuo je desetar Anton Cerlon, rodom iz Istre, a dva su borca ranjena.¹⁹⁷

Zarobljene ustaše su izjavile da nisu znale da se na tim položajima nalaze partizani i bili su iznenadeni vatrom. Krenuli su, ustvari, u pljačku toga dijela Poduma.

Poslije te borbe u Štabu brigade procijenjeno je da će ustaše nastojati da prepadom iznenade jedinice brigade na razvučenom rasporedu na kojem su se nalazile. Jedinice su upozorene na takvu opasnost. Već drugog dana, u nedelju 20. februara, u ranim jutarnjim satima, neprijatelj jačine oko 200 ljudi ponovo je krenuo u napad od Markovićeve, na istom pravcu i sa istim snagama. Jedna četa 1. bataljona, koja se nalazila na položajima kote 566, odbila je taj napad, ali su ustaše nastavile sa pritiskom, mada bez neke veće odlučnosti. Štab 1. bataljona zaključio je da su ustaše pošle sa ciljem da pokupe poginule u borbi prethodnog dana, tako da je budnost prema drugim mogućim pravcima napada neprijatelja znatno popustila.

Druga ustaška kolona je rano u zoru neprimjetno stigla preko Špilničkog polja do crkve Sv. Marka i, neotkrivena od patrole 4. bataljona koji se nalazio u Zalužnici, skrenula preko brda Uma i trigonometra 795, koji nije bio zaposjednut od naših jedinica, spustila se grebenom padine prema k. 566. i prepadom iznenadila 1. četu 1. bataljona koja je tu držala položaje. Iznenadena napadom iz neočekivanog pravca koji nije bio pod kontrolom, četa se u neredu povukla u pravcu Glavaca, do korita Bukarinovca. Štab 1. bataljona uspio je, angažovanjem ostalih jedinica da spriječi dalji prodor ustaških snaga, koje su se povukle prema Otočcu.

U borbi toga dana 1. bataljon je imao gubitke: 1 poginulog, 6 ranjenih i 1 zarobljenog borca.¹⁹⁸ U operativnom izvještaju Štaba 3. brigade Štabu 13. divizije za period od 8. do 20. februara 1944. navodi se da su ustaše manevrom preko Uma postigle iznenadenje, zahvaljujući najprije propustu 4. bataljona koji nije kontrolisao prostor između Velikog Umčića i crkve Sv. Marka, a zatim i Štabu 1. bataljona koji se odviše jednostrano vezao za napad ustaša od pravca Markovićeve, a potpuno zanemario brdo Um.¹⁹⁹

Pošto su učestali napadi neprijateljevih jedinica iz Otočca prema Podumu, u pravcu Glavaca, Štab 3. brigade izvršio je u toku 21. febru-

¹⁹⁷ Prema zabilješkama autora.

¹⁹⁸ Iz autorove bilježnice.

¹⁹⁹ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 412.

ara pregrupisavanje svojih bataljona. Četvrti bataljon prebačen je iz Zalužnice u Glavace. Na taj način obezbijeđena je veća dubina rasporeda jedinica na tom pravcu, kao i mogućnost protivnapada sa jačim snagama u pravcu k. 566. Štab brigade sa izviđačkim vodom premjestio se iz Doljana u Škare, i smjestio u kuću Bože Pavičića, prvoborca i komesara bataljona u 6. ličkoj diviziji. Drugi bataljon se i dalje nalazio u Dabru, a 3. u Gornjem brinjskom kraju, privremeno potčinjen 1. brigadi 13. divizije.

Štab 35. divizije uputio je 2. februara 1944. zapovijest štabovima brigada sa procjenom situacije na području rasporeda divizija. U njoj se kaže da neprijatelj »se je pokazao dosta drzak u svojim ispadima na oslobođeni teritorij... Treba očekivati da će neprijatelj sa svojom taktikom i dalje produžiti ...« Takođe, potrebno je »spriječiti ga da izlazi u sela radi pljačke hrane i mobilizacije...²⁰⁰ Zato se zahtijeva od štabova brigada da svestrano procjene situaciju na svome sektoru i preduzmu, makar i manja, ofanzivna dejstva. U takvoj situaciji položaj 3. brigade bio je dosta nepovoljan. Dva bataljona, na prostoru Glavace - Podum, bila su često angažovana u borbama protiv neprijatelja koji je vršio ispade iz Otočca. Ubacivanje diverzantskih grupa na komunikaciju Otočac - Orovac - Brlog, bilo je znatno otežano zbog dubokog snijega. U toj situaciji bio je i bataljon u Dabru, tako da se svaki neprijateljev ispad prema Glavacama završavao protivnapadima jedinica brigade. Tek u martu, kada se poboljšalo vrijeme i kada je isturena jedna četa bataljona u Glavacama prema Drenovom Klancu, stvoreni su povoljni uslovi za diverzije i prepade na neprijatelja na komunikaciji prema Žutoj Lokvi.

S obzirom da su jedinice 3. brigade držale zapadni Podum i k. 566 kao svoje stalno borbeno obezbijeđenje, neprijateljevi dijelovi u Markovićevu su se osjećali neposredno ugroženim. Zato su, ponovo krenuli u napad 27. februara. Uz jaku podršku artiljerije 392. legionarske divizije sa vatrenih položaja u rejonu Dubrava, zapadno od Otočca, kao i minobacača iz rejona Markovićeve, neprijatelj je krenuo u napad sa dvije jake kolone i to: lijevokrillnom u pravcu zapadnog dijela Poduma i Glavaca i, desnokrillnom, preko Špilničkog polja na južni Podum i brdo Um. Neprijatelj je uspio da potisne jedinice 1. bataljona sa k. 566. i iz zapadnog Poduma. Upućena je na taj pravac jedna četa 4. bataljona i, uz podršku minobacačke čete, neprijatelj je odbačen i primoran na povlačenje prema Markovićevu. Kolonu koja je krenula preko Špilničkog polja dočekale su jedinice 2. brigade sa položaja veliki Umčić - crkva Sv. Marka i primorale je na povlačenje.

U tim borbama pored 19. ustaške bojne bile su angažovane i jedinice 3. izviđačkog bataljona 846. puka 392. legionarske divizije, uz podršku artiljerije i četničkih grupa od Tukljaca prema Glavacama. Brigada je imala 3 poginula i 8 ranjenih boraca. Poginuli su Mića Trbović iz Srpskih Moravica i Josip Mrzljak iz Novog Vinodolskog.

Pošto se 1. bataljon nalazio oko tri nedelje na položajima prema Otočcu i često učestvovao u borbama, a pošto je svoj zadatak u cjelini

²¹² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 457.

uspješno izvršio, povučen je u Glavace, a na njegovo mjesto došao je 4. batajon. Jedna četa 1. bataljona isturena je prema Drenovom Klancu u zaselak Lončari.

U toku februara došlo je do kadrovskih promjena u štabu 3. brigade. Za političkog komesara postavljen je Ivo Stipančić, do tada komesar 2. brigade 35. divizije. Mića Kosovac, koji se vratio sa političkog kursa, postavljen je za zamjenika političkog komesara i sekretara brigadnog komiteta KP. Simo Vučković, dotadašnji zamjenik političkog komesara, premješten je u štab 11. korpusa.

Po naredenju štaba 13. divizije upućen je, početkom februara 1944, za Hrvatsko primorje, u Okružni komitet SKOJ-a, omladinski rukovodilac brigade Ivica Domijan.²⁰¹ Na tom putu, sa još jednom grupom partizana, naišli su na neprijateljsku zasjedu na Kapeli i Ivica je tu poginuo. Teško nam je pala smrt tog izvanrednog skojevca. Niži rastom, snažan, uvijek raspoložen i nasmijan - ništa mu teško nije padalo - taj je mladić bio omiljen i cijenjen od cjelokupnog sastava brigade, a posebno od skojevaca. Pokušali smo da ga zadržimo da ne ode u prekomandu ali, nažalost, nismo uspjeli.

Zbog hladne februarske zime i stalnog angažovanja dijela boraca na obezbjeđenju, pojavile su se prehlade i lakše promrzline. Svi ti borci zadržavani su u brigadnoj ambulanti, a iz divizije je upućen i jedan broj boraca koji nisu bili potpuno izliječeni. Tako je brigadna ambulanta pretvorena u manju prihvatnu bolnicu, što je za jednu jedinicu toga ranga predstavljalo opterećenje i kao rješenje nije bilo prihvatljivo. Pošto je štab 13. divizije bio dosta udaljen, to se štab 3. brigade obratio štabu 11. korpusa NOVJ dopisom navodeći da prihvatna bolnica 13. divizije vraća u Liku neizliječene pripadnike brigade, koji su nesposobni za neke veće pokrete i borbu i da brigada ima u svojoj ambulanti boraca promrzlih nogu, što joj je, kao operativnoj jedinici veliko opterećenje. Dalje se moli štab korpusa da, kao operativna i teritorijalna komanda višeg ranga, odredi kuda brigada da uputi ove borce na liječenje.²⁰²

U izveštaju Štaba 11. korpusa NOVJ od 12. marta 1944. Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske o organizacionom stanju jedinice u februaru 1944. za 3. brigadu navodi se: da ima po spisku 1.004 boraca i starješina, u rashodu 159, 692 puške, 31 puškomitraljez, 11 teških mitraljeza, 7 lakih i 3 teška bacača i 2 pt topa.²⁰³ Članova KPJ, kandidata i Skojevaca bilo je 269, ili oko 32% od ukupnog brojnog stanja brigade. To je bio vrlo veliki procenat u odnosu na ostale jedinice iz drugih krajeva Hrvatske.²⁰⁴

Nakon mjesec dana odsustvovanja u sastav 3. brigade vratio se, 2. marta, 3. bataljon. Njegovo dugo odsustvo znatno je umanjivalo borbene mogućnosti brigade. Bilo je dosta teško sa samo tri bataljona zadovoljiti pravilo da se od početka borbe upotrebe jače snage i da se

²⁰¹ Rođen je u Damljanu kraj Crikvenice, u naprednoj partizanskoj porodici. U sjećanju na njega i njegovog poginulog brata Krešu, šetalište uz obalu u pravcu Kačjaka, odlukom Skupštine općine Crikvenica, nazvano je »Braće Domijani«.

²⁰² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 152.

²⁰³ Arhiv VII, k. 424C, f. 34, d. 10.

²⁰⁴ Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 152.

pri tome raspolaže i sa rezervom. Sa bataljonom se nije vratio komandant Đuro Ivošević Čapajev koji je kao lakši ranjenik zadržan u divizijskoj bolnici. Kada je prezdravio, štab divizije ga je uputio u drugu jedinicu, tako da se više nije ni vraćao u brigadu. Bataljon je doveo Mile Trbović Cošan, zamjenik komandanta bataljona, koji je tada brojio svega 91 borca i starješinu, od 130 koliko je ranije imao. Do osipanja je došlo zato što je jedan dio boraca, doznajući da se bataljon vraća u Liku u sastav brigade, tražio i pronalazio načina da se izvuče i priključi jedinicama partizanskih odreda koji su ih, kao već prekaljene borce, rado primali, bez obzira što tako nešto nije bilo dozvoljeno. Pored malobrojnosti i opšte stanje u bataljonu u cjelini bilo je dosta loše, kako u borbenom tako i moralno-političkom pogledu. Kao pridodata jedinica je bila dosta nesamostalna u snabdijevanju, a štab bataljona nije tome posvetio potrebnu pažnju, što se negativno odrazilo na stanje u jedinici.

Rano ujutro, 2. marta, vjerovatno obavještene o smjeni bataljona u Podumu, ustaške jedinice su pokušale da prepadom preko južnog dijela s Poduma, prema položajima k. 566 iznenade jedinicu 4. bataljona. Uz podršku artiljerije i minobacača pokušali su u tri navrata da jurišem odbace jedinicu 4. bataljona, ali su svaki put bili odbijeni. Kolonu koja je krenula preko Spilničkog polja odbile su jedinice 2. brigade 35. divizije. Neprijatelj je u borbama toga dana imao oko 20 vojnika izbačenih iz stroja, dok je 4. bataljon imao četiri poginula i četiri ranjena. Poginuli su: operativni oficir bataljona Ilija Stokuća, iz Gornjeg brinjskog kraja, borci Ljubo Mateić iz Baške, Marijan Matejčić iz Zameta i Josip Drpić iz Dobrinja.²⁰⁶ Među ranjenicima bili su Zvonimir Margitić, politički komesar čete i Tomo Frković, desetar.²⁰⁷

Čvrstim držanjem zapadnog dijela Poduma sa k. 566 i grupom kuća zapadnije, kao i kontrolom brda Uma, obezbjeđivani su osnovni preduslovi za razmještanje i boravak 3. brigade na prostoru Doljani - Škare - Glavace.

Pošto se vrijeme poboljšalo, a teren postao prohodniji, naređeno je štabu 1. bataljona da uputi izviđačku patrolu od Lončara, preko Tukljaca, ka Orovcu da bi ispitao situaciju na komunikaciji Otočac - Orovac - Brlog - Rapajin Klanac. U toku marta upućivane su u tom pravcu grupe mješovitog sastava sa pionirima koji su postavljali mine duž te komunikacije, od kojih je uništeno jedno vozilo između Orovca i Kompolja.

U dva navrata, 9. i 14. marta ustaše, predvođene četnicima, idući preko Starog Sela za Tukljace, napali su četu 1. bataljona u Lončarima. Prvi napad je izvršen 9. marta oko 6 sati ujutro. Pošto je neprijatelj naišao na vatru čete, povukao se prema Starom Selu. U drugom napadu 14. marta upotrebio je jače snage i potisnuo četu 1. bataljona prema Glavacama. Uvođenjem ostalih jedinica bataljona u borbu, ustaše su zaustavljene, a potom i odbačene preko rijeke Gacke. U tim borbama

²⁰⁵ Arhiv VII, k. 913A, f. 1, dok. 1.

²⁰⁶ Arhiv VII, k. 913A, f. 17, dok. 4.

²⁰⁷ Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 45.

poginuo je Milan Stokuća, delegat voda u 1. četi 1. bataljona, rodom iz Gornjeg Kraja i Tomo Frković, borac, rodom iz Ledenica.

Pošto su ispadi iz Otočca prema Glavacama nisu dali očekivane rezultate, ustaše su pokušale da, napadom od Tukljaca prema Glavacama, iznenade jedinice brigade i probiju se u pozadinu položaja te onemoguće njihovo držanje. U toku 10. marta u Škare je stigla sanitetska ekipa 11. korpusa. Na putu prema Gorskom kotaru Štabu 3. brigade naređeno je da joj obezbijedi pratnju preko Drenovog Klanca i Dobrice i osigura prebacivanje preko ceste u rejonu Brinjskog klanca. Pošto se 3. bataljon osam dana nalazio na odmoru u Škarama, za taj zadatak je određena jedna njegova četa sa zamjenikom komandanta na čelu. Zbog neopreznog približavanja prelazu ceste kod Prokika, kolona je upala u zasjedu i pretrpjela značajne gubitke. Zbog toga zamjenik komandanta Mile Trbović Čošar, odgovoran za prebacivanje, bio je smijenjen.

Polovinom marta 1944. godine 8. kordunaška divizija vodila je borbe na području Plaščanske doline, sa ciljem da razbije i izbaci neprijateljske jedinice iz doline, i ponovo je oslobodi. Da bi joj se olakšalo izvršenje tog zadatka, GŠ NOV i PO Hrvatske naredio je Štabu 11. korpusa NOVJ da dijelom snaga 13. i 35. divizije napadne na neprijateljeve snage u zahvatu komunikacije Kapela - Jezerane - Križpolje.

Napad na ustaše u Stajnici

U to vrijeme situacija na području Otočca bila je pod kontrolom 3. brigade 13. i 2. brigade 35. divizije. Neprijatelj tih dana nije preduzimao nikakve ispade prema slobodnoj teritoriji pa je Štab 35. divizije odredio 3. brigadu za izvršenje toga zadatka. Pripremajući se za pokret, Štab 3. brigade odlučio je da ostavi 3. bataljon na položajima na Podumu i Glavacama. Kao pojačanje za predstojeću akciju, Štab 35. divizije dodelio joj je jedan bataljon iz 2. brigade. Zadatak brigade je bio da se likvidira neprijateljeva posada u Stajnici, a potom da se produže dejstva prema komunikaciji Kapela - Brinje u rejonu Razvale. Drugi bataljon brigade koji se duže vrijeme nalazio u Dabru, zahvaljujući podacima koje su prikupile patrole, bio je dobro upoznat sa situacijom na tom prostoru. U Stajnici se tada nalazilo oko 100 naoružanih pripadnika ustaške milicije koji su obezbjeđivali selo, a time i komunikaciju preko Kapele. Imali su vanredno dobro organizovanu izviđačku službu i osiguranje. U slučaju napada jačih jedinica, oni bi se povlačili prema pošumljenim padinama Kapele, gdje bi sa okolnih položaja otvorili vatru po napadaču.²⁰⁸

Treća brigada otišla je iz Glavaca u Dabar 16. marta i tu prenoćila. Štab 2. bataljona iskoristio je predah da upozna starješine pridošlih jedinica sa situacijom na terenu. Nakon toga doneta je odluka o rasporedu i zadacima jedinica u predstojećoj borbi, i to:

²¹² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 457.

- 2. batajon, kao dobar poznavalac zemljišta, dobio je zadatak da se ubaci između Stajnice i Jezerana, zaposjedne položaje u visini Sertića, spriječiti intervenciju od pravca Jezerana i Razvale, kao i povlačenje napadnute posade iz Stajnice u tom pravcu.

- prema Križpolju i Brinju upućen je 1. bataljon 2. brigade, koji je posjeo položaje na liniji Negorski Vrh - Draženovići i imao zadatak da spriječi eventualnu intervenciju neprijateljevih jedinica iz toga pravca.

- za napad na ustaše u Stajnici određeni su 1. i 4. bataljon 3. brigade. Osnovna zamisao napada bila je da se obuhvatnim dejstvima 4. bataljona sa južne i 1. bataljona sa sjeverne strane sela, opkoli neprijatelj i ne dozvoli mu se izvlačenje prema okolnom pošumljenom zemljištu, posebno u pravcu Kapele.

Stab brigade sa pratećom četom nalazio se između 1. i 4. bataljona, u pravcu Tominčeve Drage.²⁰⁹

Iako je izviđanje i noćno obezbjeđenje bilo dobro organizovano, poseban problem za uspjeh napada pričinjavao je veliki snijeg i dosta neprolazan teren. Krećući se usporeno, umorne jedinice su bile otkrivene još dok su prilazile položajima sa kojih su trebale preći u napad. Ustaše su otvorile vatru sa razvučenog fronta, sa čuka rasutih oko sela Stajnice. Pokušaj 1. bataljona da sa jednom ubačenom četom sa sjeverne strane odsječe neprijatelju odstupnicu nije uspio, jer je četa, gazeći dubok snijeg, zakasnila. Razvučeni na širokom frontu, ustaše su se jednostavno rasuli i povlačili u pravcu Kapele.

Zarobljene su 4 ustaše, 1 je nađen mrtav, a bilo ih je, po krvavim tragovima, i nekoliko poginulih i ranjenih. Zaplijenjen je 1 puškomitraljez, 3 puške, 260 metaka i druge razne opreme. Iako nije imala jačeg sudara sa neprijateljem, brigada je od pojedinačnog puškaranja sa raznih strana, imala 6 lakše ranjenih, a među njima je bio i komandir čete Mile Gostović.

Drugi bataljon je istovremeno vodio borbu sa neprijateljevim dijelovima koji su krenuli od Jezerana, prema Stajnici. Međutim, kada je sa pravca Drežnice pristigla 1. brigada 13. divizije i napala Križpolje, te jedinice su se povukle.

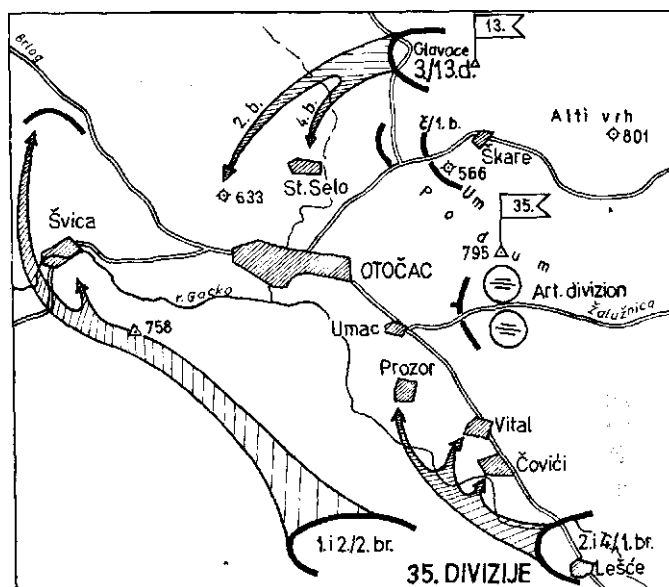
Na tom području 3. brigada je ostala na prenoćištu, a zatim se vratila slijedećeg dana na prostoriju Škare - Glavace. U Dabru je ostavljen 4. bataljon, 3. u Podumu, 1. u Škarama, a 2. bataljon u Glavacama. Kada je brigada krenula za Dabar, veći dio Izviđačkog odreda 392. divizije i 19. ustaška bojna su, doznajući za ovaj pokret, iskoristili 20/21. marta gustu maglu, oprezno se privukli preko Špilničkog polja, jugozapadnom podnožju Uma, zarobili patrolu 3. bataljona i prepadom na k. 566 iznenadili jedno odjeljenje boraca iz sastava 3. bataljona. Od 11 boraca trojica su poginula, a petorica zarobljena. Bataljon je odbačen iz Poduma. U borbu je tada uveden iz pravca Glavaca tek pristigli od Dabra 2. bataljon i tada je neprijatelj primoran na povlačenje prema Otočcu.²¹¹

²⁰⁹ Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 258.

²¹⁰ Isto, str. 358.

²¹¹ Iz autorove bilježnice.

Može se postaviti i pitanje oportunitosti odluke Štaba brigade da se 3. bataljon postavi na tako osjetljivo mjesto, budući da je bio nova jedinica na tom prostoru i nedovoljno upoznat sa opasnostima kojima je bilo izloženo obezbjeđenje na k. 566, bez obzira na sve borbene kvalitete koji još nisu bili na potrebnoj visini.

*Plan napada
na neprijateljeve
posade oko
Otočca 24. marta
1944. godine*

Napad na Staro Selo

Da bi preuzeo inicijativu, prisilio neprijatelja na odbranu Otočca i tako mu suzio manevarski prostor, Štab 35. divizije odlučio je da jednovremeno napadne na ustaško-legionarske jedinice u Prozoru, Štari i Starom Selu. Za napad na Prozor određena je 1. brigada, na Štaru 2. a 3. na Staro Selo/¹²

Posadu u Starom Selu, udaljenom oko 2 km od Otočca, sačinjavala je jedna satnija 19. ustaške bojne. Za napad su određeni 2. i 4. bataljon, koji su bili vrlo snažne jedinice, posebno za napad dejstva. Prvi bataljon, kao rezerva brigade, bio je u Glavacama i sa jednom četom držao položaj na k. 566 u Podumu. Prateća četa bila je na vatrenim položajima zapadno od k. 566 u Podumu.

Štab 3. brigade izvršio je, u skladu sa naređenjem Štaba 13. divizije, 23. marta sa k. 566 izviđanje rejona Starog Sela i procjenio da će neprijatelj, pošto budu napadnuta sela oko Otočca, najprije i najžešće intervenisati prema Starom Selu, jer je ono u neposrednoj blizini Otočca. Zato se napad morao izvesti energično, i u prvom naletu odbaciti neprijatelja iz sela. Zapovješću štaba 3. brigade od 24. marta

²¹² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 457.

predviđeno je da 2. bataljon napada neprijatelja sa jednom četom sa sjeverozapadne strane Starog Sela, drugom četom postavi osiguranje na pravcu Kompolje - Orovac i da se sa leve strane poveže sa 4. bataljonom, koji će sa sjeverne strane sela napadnuti na neprijatelja.²¹³

Napad je počeo 24. marta prije svitanja. Jednovremenim dejstvom bataljona neprijatelj je izbačen iz sjevernog dijela sela i potisnut prema Otočcu. Ubrzo je, kao pomoć napadnutim ustašama stigla jedna četa legionara, koja je zaposjela sjeveroistočne padine Inina Vrh (k. 633) i grupu kuća uz samu obalu Gacke. Pošto su bili dosta povoljni položaji za neprijatelja, ocijenjeno je da bataljoni obustave napade poslije dva sata borbe i da se povuku preko Tukljaca za Glavace.

Može se reći da su 2. i 4. bataljon i pored toga, uspješno izvršili ovaj borbeni zadatak jer se, s obzirom na razvoj situacije, više nije moglo ni postići. Neprijatelj je imao 6 poginulih, trojicu ustaša i tri legionara među kojima je bio i jedan njemački oficir, vjerovatno komandir čete koja je stigla kao pojačanje. Takođe, imao je još gubitaka u mrtvim i ranjenim, koje je uspio izvući sa napuštenih položaja.

Brigada je imala jednog poginulog borca Juraj Mataja, rodnom iz Ledenica, i šestoricu nestalih za vrijeme polaska jedinica u napad, koji su, vjerovatno, po dogovoru i samovoljno krenuli za Hrvatsko primorje i Gorski kotar.

Prihvat novih boraca Istrana i kadrovske promjene

U prvoj polovini 1944. godine 3. brigada je u nekoliko navrata primila oko 650 novih boraca - Istrana. U to vrijeme, pa sve do polovine 1944. godine kada se pristupilo pripremama za formiranje 43. istarske divizije, i druge su jedinice iz sastava 13. a i 8. divizije bile popunjavane Istranima. U dopisu upućenom Štabu 3. brigade o mogućnostima popune u Lici, Štab 13. divizije piše slijedeće:

»Namjeravamo da vam uputimo dvije do tri stotine novih boraca iz Istre za popunu vaše brigade. Ukoliko smatrate da bi bili u stanju primiti i veći broj to smo riješeni da vam pošaljemo i više. S obzirom na prilično velike poteškoće oko prebacivanja toga ljudstva i da će većina njih biti bez oružja, to je potrebno da uputite odmah jednu četvu u Gornji kraj gdje bi ste primili to ljudstvo, a i l. brigada pomoći će vam ih prebaciti. O tome je obavješten štab korpusa«.²¹⁵

Dolaskom većeg broja Istrana u jedinice na zapadnom području Hrvatske posvećena je potrebna pažnja, naravno koliko je to bilo moguće u tim teškim uslovima. Tako politički komesar 13. divizije Đuro Matić koncem marta 1944. godine, u toku najvećeg priliva novih boraca, skreće pažnju političkim komesarima brigada na tu okolnost koja doprinosi da se Istra sve više vezuje za maticu zemlju. Zahtjeva da se

²¹³ Isto, str. 458.

²¹⁴ Iz autorove bilježnice.

²¹⁵ A VII, k. 913, f. 1, dok. 19.

među novim borcima uočavaju najbolji, kako bi mogli da napreduju na razne starješinske i partijske dužnosti.

Pri tako masovnoj mobilizaciji Istrana za jedinice NOVJ i njihovom prebacivanju na dosta udaljena odredišta, dešavale su se i neke nepravilnosti, o čemu govori i dopis Štaba 13. divizije, upućen Operativnom štabu za Istru: »Novomobilisani borci iz Istre dolaze nezadovoljni jer su obmanuti u pogledu njihovog snabdijevanja odjećom i obućom. Govoreno im je prilikom prikupljanja u Istri, kako će u toku puta na punktu dobiti potrebnu odjeću i obuću. Od upućenog broja 305 mora se vratiti za Istru zbog nesposobnosti za svaki veći napor«.²¹⁶

Dolazak Istrana u Liku početkom 1944. godine poklopio se sa surovim zimskim uslovima, što je otežalo njihovu adaptaciju. Ono što im se u tim uslovima moglo pružiti bio je pažljiv, drugarski odnos i briga starješina o njima. Odnos starješina je baš u tim okolnostima mnogo značio za njih kao ljude. Tako je u svakom Istraninu mogao oživjeti jedan »Veli Jože« i oni su kroz borbu stasavali i potvrđivali svoju visoku svijest i sudbinsku vezanost za NOB. Mnogi od njih bili su izuzetno hrabri borci. Jedan od prvih »Ordena za hrabrost«, pred strojem i iz ruku komandanta 35. divizije Nikole Grubora, primio je vodni delegat, Istranin, Božo Hrvatinić.

U martu 1944. godine, naredbom GŠ NOV i PO Hrvatske, a po saglasnosti Vrhovnog štaba NOV i POJ, izvršena je smjena u rukovodstvu 13. primorsko-goranske divizije. Umjesto Veljka Kovačevića za komandanta divizije postavljen je Vicko Antić. U odlasku iz GŠ NOV i PO Hrvatske, koji se nalazio na području Plitvičkih jezera, za Gorski kotar, novi komandant je 22. marta 1944. navratio u Štab 3. brigade u Škarama. Tako je Štab brigade i doznao da je Vicko postavljen za komandanta, a da Veljko odlazi u GŠ NOV i PO Hrvatske.

Sa Veljkom smo ratovali još od jesenih dana 1941. godine, kada je po odluci CK KPH upućen iz Zagreba na područje Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, da rukovodi oružanom borbom. Stari borci toga kraja bili su vezani za Veljka kao prvog komandanta Primorsko-goranskog partizanskog odreda, Pete operativne zone Hrvatske i komandanta 13. primorsko-goranske divizije, cijenili ga i voleli. Ponekad se i ljutili na njega, ali kao na svoga. Veljko je lično poznao mnoge bombaše, mitraljesce, minere i kurire primorsko-goranskih jedinica: On nije bio izuzetak u tome, ali je, vjerovatno, snažnije i dublje od drugih doživljavao to ratno drugarstvo, i ne samo u ratu. (Svi ti njegovi ratni drugovi, koji na svoj način oličavaju i samu oružanu borbu, vremenom su se unjedrili u njega, nisu mu davali mira i u miru podsticali su Veljka, svog ratnog komandanta, da stalno oživljava i otrže od zaborava njihove likove u svojim književnim djelima). Kao što se može vidjeti iz njegovih sjećanja na to vrijeme odlazak iz 13. primorsko-goranske divizije teško mu je pao.²¹⁷

Štab brigade očekivao je da će Veljko doći da se oprosti sa brigadom koja se nalazila na području Gacke, kao što je to uradio i sa

²¹⁶ A VII, k. 913A, f. 14, dok. 4.

²¹⁷ Veljko Kovačević, *Dani koji ne zalazle*, Beograd 1985, str. 212.

drugim jedinicama na području Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Ali, do toga nije došlo. Bilo je to krivo starešinskom kadru 3. brigade. Svaki se objektivni razlog u ratu mogao shvatiti, ali je ipak bilo teško pomiriti se sa osjećajem da si tom prilikom zaobiđen u svojim očekivanjima.

Sa novim komandantom divizije uspostavljen je prisan starješinski odnos zahvaljujući njegovoj neposrednosti, a i poznanstvu sa komesarom brigade Ivom Stipaničićem. Bili su komšije, prvi iz Selaca, drugi iz Grižana. Novog komandanta smo upoznali da se kod boraca pojavilo nostalgично raspoloženje, želja da se vrate u Gorski kotar i Hrvatsko primorje u sastav 13. divizije. Bilo je i pojava samovoljnog napuštanja jedinica. Vicko nas je podsetio na razloge zbog kojih su brigade i formirane, ali i na potrebu stalnog političkog rada i stalne brige o borcima. Kao da je osjetio da i kod članova Štaba brigade postoji želja za povratkom. Stoga je u razgovoru istakao da onaj ko ubjeđuje borce u potrebu ostanka brigade u Lici, mora i sam biti ubjeđen u to. Bilo je jasno da o povratku 3. brigade u sastav 13. divizije nema govora, o čemu je on vjerovatno bio upoznat u GŠ NOV i PO Hrvatske.

U martu 1944. uslijedile su i druge kadrovske promjene u 13. diviziji. Tako je umesto Vinka Švoba, koji je određen za člana naše vojne misije u Sovjetskom Savezu, za političkog komesara postavljen Đuro Matić,²¹⁸ koji će ostati na toj dužnosti sve do marta 1945. godine.

Za komandanta 1. brigade postavljen je Srđan Uzelac, koji je poginuo 1. jula 1944. kod Vrbovskog. Za političkog komesara postavljen je Stevo Lakić, umjesto Bude Bosnića koji je otišao za zamjenika komesara Operativnog štaba za Istru.

Za komandanta 2. brigade, namjesto Viktora Bubnja, koji je kao rezervni pilot BJV upućen na školovanje u SSSR, postavljen je Milan Rustanbeg, koji je poginuo 23. septembra 1944. godine kod Zlobina. Za političkog komesara 2. brigade postavljen je Ilija Petrović, koji je poginuo 10. septembra 1944. godine na Gorjancima.

U štabu 3. brigade, ukinut je položaj zamjenika komandanta, pa je Dušan Trbović Dude povučen u štab 11. korpusa. Istom naredbom i operativni oficir brigade Josip Kadak Pepi, kao i kapetan Dušan Bogunović i poručnik Đorđe Diklić stavljeni su Štabu 11. korpusa na raspolaganje.

Za komandanta 3. bataljona postavljen je Stipe Karakaš, koji se vratio iz bolnice poslije ranjavanja, još potpuno neoporavljen.²¹⁹

Trećeg marta na vojnom savjetovanju sa štabovima brigada u Zalužnici bili su prisutni komandant i politički komesar 11. korpusa NOVJ Pavle Jakšić i Šime Baien. To je bio prvi skup u tom sastavu od formiranja 35. divizije 11. korpusa. Štabovima brigada ranije je javljeno da se komandanti i politički komesari brigada pripreme za referisanje o stanju u jedinicama, iznesu predloge i sugestije po pojedinim pitanjima.

²¹⁸ Zbornik, tom 5, knj. 26. str. 171.
Iz autorove bilježnice.

Komandant i politički komesar 35. divizije, Petar Kleut i Milivoje Rukavina, u svojim uvodnim izlaganjima dali su ocjenu proteklih borbi i prikazali stanje u jedinicama divizije. Posebno je ukazano na slabu taktičku obučenost starješina i kako se to manifestuje u borbenim dejstvima jedinica, na nedovoljnu budnost, upornost u borbi i relativno slabu obučenost boraca za efikasnu upotrebu oružja kojim su bili naoružani. Disciplina, odnos i briga strješina o borcima ocjenjeni su kao nezadovoljavajući. Od strane političkog komesara bilo je govora o nedovoljnoj političkoj svijesti kod pojedinih novomobilisanih boraca, propusta u odnosu prema narodu u nekim selima, problemu odjeće i obuće, a posebno je ukazivano na sve teže probleme ishrane. Obavezani su komandanti i politički komesari brigada da ovakve skupove organizuju sa štabovima bataljona i da im se prenesu ocjene i zaključci sa savjetovanja.²²⁰

Štab 3. brigade održao je 6. marta sastanak sa štabovima bataljona. Na sastanku su upoznati sa stavovima divizije. Raspravljalo se i o konkretnim problemima i pojavama u jedinicama brigade.

Organizacija ovakvih skupova na nivou divizije pokazala se vrlo korisnom za štabove brigada. Izmjenjena su iskustva, svestranije sagledani problemi i nalažena zajednička rješenja za njihovo prevazilaženje. Takva savjetovanja su po formi i metodu rada, problematici koja je raspravljana, imala karakter seminara i posebno su bila značajna za obučavanje i uzdizanje štabova brigada, koji su bili preopterećeni svakodnevnim praktičnim problemima. Međutim, zbog međusobne udaljenosti brigada i posebno zbog potrebe da štabovi budu stalno prisutni u jedinicama, rijetko su održavani na nivou divizije. Sastanci u brigadama sa štabovima bataljona bili su češći, jer je brigada u najvećem broju slučajeva bila na okupu, a potrebe za dogovorima bile su uvijek aktuelne. Tim sastancima su obično prisustvovali komandant i politički komesar divizije.

Napad na Prozor i neprijateljeva ofanziva na slobodnu teritoriju Like

U martu 1944. godine aktivnosti neprijateljevih i jedinica 11. korpusa NOVJ na širem području Otočca i na komunikaciji Kapela - Jezerane - Brinje - Žuta Lokva - Otočac, bile su znatno ograničene. Dubok snijeg i velika hladnoća onemogućavali su veće pokrete jedinica, kao i izviđačko-diverzantsku aktivnost na komunikacijama kojima se neprijatelj služio. Poboljšanjem vremenskih prilika u drugoj polovini marta, pojačana je obostrana borbena aktivnost. Neprijatelj je usmjerio svoje ispade iz Otočca pored Poduma, na Tukljace i Glavace. I jedinice 11. korpusa pojačavaju aktivnost. Upućivane su izviđačko-diverzantske grupe na komunikacije, izvršen je napad na Stajnicu i pritisak na komunikaciju koja vodi preko Kapele, kao i prepadi na isturene neprijateljeve dijelove u Prozoru i Starom Selu. Očito je bilo daje došao

²²⁰ Petar Kleut, n. dj. 70 i 71.

kraj zimskom statičnom rasporedu i da će, nailaskom proljeća, doći do intenzivnijih i zamašnjih borbenih dejstava. O tome je bilo govora i u toku februara kada su vršene pripreme za vojnu i partijsku konferenciju na nivou štaba i komiteta partije 35. divizije.

Postepeno pojačavajući aktivnost jedinica u drugoj polovini marta, Štab 35. divizije namjeravao je da aktivnim dejstvima na komunikacijama i napadima na isturene neprijateljeve dijelove na širem prostoru oko Otočca nanese neprijatelju što veće gubitke, da preuzme inicijativu i prisili ga na odbranu. Trebalo je pod kontrolom zadržati što veće područje Gacke doline, koje je predstavljalo snažnu ljudsku i materijalnu bazu za uspješno vođenje oružane borbe na području Like u narednom periodu.

S druge strane, neprijatelj je pred sam napad na Prozor pristupio pripremama za predstojeća ofanzivna dejstva na slobodnu teritoriju sjeverne Like. Po završenom pregrupisavanju jedinica, raspolagao je u Otočcu sa jakom pokretnom grupom sastavljenom od izviđačkog odreda i 3. bataljona 846. puka 392. legionarske divizije, 19. ustaške bojne i divizijske artiljerije. U Otočac je stigao i Štab 392. legionarske divizije. U rejonu Križpolje - Jezerane prikupio je 20. ustašku bojnu ojačanu dijelovima 847. i 392. artiljerijskog puka, a na području Perušić - Lički Osik, 31. i 34. ustašku bojnu, pod komandom njemačkog majora Beherera. Ovako grupisane vrlo jake snage nalazile su se u povoljnijem početnom operativnom rasporedu u odnosu na jedinice 35. divizije na području Gacke doline.

Štab 392. legionarske divizije, kojem su bile potčinjene u predstojećoj operaciji i četiri ustaške bojne (19, 29, 31. i 34), odlučio je da 31. marta preduzme ofanzivna dejstva širih razmjera sa ciljem da razbije jedinice 35. divizije na području Gacke doline, odbaci ih sa tog prostora te da prodorom na pravcu Otočac - Vrhovine prema[^] Prijeboju i Korenici ovlada područjem Plitvičkih jezera, sjedištem GŠ NOV i PO Hrvatske, raznih ustanova NOB Hrvatske i materijalnih rezervi prikupljenih na tom prostoru. Time bi obezbijedio saobraćaj na pravcu Gospić - Otočac - Senj i Vrhovine - Prijeboj - Bihać.

Već početnim grupisanjem snaga i napadima prvog dana, ispoljena je i osnovna zamisao dejstva u prvoj etapi operacije koja se sastojala u slijedećem: sa glavnom grupom iz Otočca, napadom na širokom frontu na pravcu Otočac - Vrhovine - Babin Potok i obuhvatnim manevrom grupa sa krila Stajnica - Dabar - Škare i Ramljani - Turjanski - Gornji Babin Potok, razbiti jedinice 35. divizije na području Gacke, a potom produžiti u pravcu Plitvičkih jezera.

Sa četiri ustaške bojne, tri bataljona iz sastava 392. legionarske divizije, uz podršku artiljerije, tenkova i avijacije, neprijatelj je bio izrazito premoćan u snagama, posebno u vatrenoj moći, u manevarskim mogućnostima centralne grupacije i mogućnosti redovnog snabdijevanja i zbrinjavanja jedinica u toku borbenih dejstava.

U takvoj o)štoj situaciji, Štab 35. divizije je 30. marta u 20 sati dobio izvještaj Štaba 3. brigade da neprijatelj ima namjeru da napadne

31. marta oslobođeni teritorij.²²¹ Tada su se u Štabu Divizije u Brakusovoj Dragi nalazili komandant, komesar i operativni oficir 11. korpusa Pavle Jakšić, Artur Turkulin i Stevo Opsenica, koji su stigli u 15,30 sati.²²² Odluka Štaba divizije bila je da 30/31. marta napadne neprijateljevu posadu u Prozoru, udaljenom oko 4 km od Otočca.²²³ Štab 35. divizije bio je upoznat sa novonastalim promjenama u rasporedu neprijateljevih snaga i njihovim namjerama i bilo mu je poznato slijedeće:

- da je neprijatelj tih dana pojačao izviđačku aktivnost na području podvelebitskih sela, od Smiljana do Kosinja, pa je na taj teren upućena izviđačka četa 35. divizije da ispita situaciju na pravcu Kosinj - Pazarište - Brušane.²²⁴

- da je na pravac Otočac - Orovac - Brlog upućena 29. marta jedna četa iz sastava 3. brigade, sa zadatkom da noću 29/30. marta postavi zasjedu na području Orovcu i napadne nailazeće neprijateljeve dijelove na toj komunikaciji. Cilj ove akcije je bio prisiliti neprijatelja na angažovanje dijela svojih snaga radi obezbjeđenja komunikacije i time umanjiti udarnu snagu jedinica u samom Otočcu. Od te čete stigao je 30. marta izvještaj da nije mogla neopaženo prići u blizini ceste Otočac - Brlog jer je bila dobro obezbjeđena i na njoj se odvijao vrlo živ saobraćaj.

Iste večeri oko 20 sati kada su jedinice 35. divizije već bile u pokretu ka polaznim položajima za napad, iz Štaba 3. brigade 13. divizije primljen je izvještaj da, prema podatku dobijenom iz Starog Sela, neprijatelj za slijedeće jutro priprema napad. Ni taj podatak nije u Štabu 35. divizije uzet kao dovoljan razlog za obustavljanje započete akcije, jer je preovladalo uvjerenje da se radi o neprijateljevom napadu obima kao nekoliko prethodnih napada na Podum i Glavace. Ovakva procjena neprijatelja i njegovih namjera presudno je uticala na razvoj situacije slijedećih nekoliko dana, jer je glavnina 35. divizije ušla u borbu protiv mnogo nadmoćnijeg neprijatelja u borbenom rasporedu koji joj nije omogućavao uspješan otpor u Gackom polju.²²⁶

Podatak o izviđačkoj aktivnosti neprijatelja na sektoru Smiljan - Kosinj, dobijen preko teritorijalne obavještajne službe, bio je tačan. Imao je za cilj da privuče pažnju štaba 35. divizije na suprotnu stranu od pravca predstojećih dejstava 31. i 34. ustaške bojne iz rejonu Perušića.

Četa upućena na komunikaciju u rejonu Orovcu bila je iz 3. brigade, i njen izvještaj nije upućivao na zaključak da se radilo o redovnom snabdijevanju otočkog garnizona, kako je to zaključio Štab 35. divizije. Snabdijevanje jedinica u Otočcu vršeno je manjim brojem

Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 689.

²²³ Isto.

²²³ Iz depeše koju je Štab 11. korpusa poslao 29. marta Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske vidi se da je divizija vršila pripremu da sa 1. i 2. brigadom napadne 30. marta ustaše u selu Prozor.

²²⁴ Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 687.

²²⁵ Petar Kleut, n. d.i., str. 82.

²²⁶ Isto.

kamiona i to preko dana, a ne intenzivnim saobraćajem noću. Prebacivanje jedinica noću u pravcu Otočca moglo je biti uslovljeno namjerom neprijatelja da se od Štaba 35. divizije prikrije koncentracija snaga u Otočcu. Drugo, kretanjem većih kolona na cestama po danu na tom prostoru, nedaleko od obala Jadrana, moglo se postati meta napada savezničkih aviona. Zato su takvi pokreti vršeni noću. Kao što je bilo poznato, glavnina 114. njemačke divizije, u pokretu od Gospića preko Otočca i Senja za Rijeku, u toku januara bila je etapno prevožena noću.

Podatku da neprijatelj namjerava narednog dana da pređe u napad na partizanske položaje, nije posvećena potrebna pažnja, mada je dobijen iz već do tada provjerenog i vrlo aktivnog obavještajnog punkta u Starom Selu, kojeg je organizovao obavještajni oficir 3. brigade Marko Drinković. U tom izvještaju, koliko se autor sjeća, javljeno je da su u Otočac stigle nove jedinice. Uvjerenje u štabu 35. divizije »da se radi o neprijateljevom napadu onakvog obima kakvi su bili nekoliko prethodni napadi na Podumu i Glavace«, ²²⁷ nije odgovaralo situaciji. Naime, neprijatelj je odranije u Otočcu raspolagao sa Izviđačkim odredom i artiljerijskim divizionom iz sastava 392. legionarske divizije, i 19. ustaškom bojnom, a to su bile snage više nego dovoljne za ispade kakve je vršio prema Podumu. Treba imati u vidu da su se u to vrijeme, kada su razmatrani navedeni izvještaji, u Štabu Divizije nalazili komandant, komesar i operativni oficir 11. korpusa, koji su bili upoznati sa situacijom, učestvovali u procjeni i dali svoju saglasnost na konačnu odluku da se ne odustane od napada.

Pripremajući napad na Prozor, Štab 35. divizije sa štabovima brigada i komandantima bataljona predviđenih za napad na neprijateljeve snage u Prozoru, izvršio je u toku 30. marta komandantsko izviđanje sa padina Uma. U Prozoru se tada nalazila 1. četa Izviđačkog odreda iz sastava 392. divizije, koja je držala položaje na Prozorini (k. 648) i Vitlu (k. 557), na udaljenosti oko 4 km od Otočca. Za napad je određena 1. brigada formirana od stranih boraca, koja se do tada pokazala kao najprodornija jedinica u napadnim dejstvima. Dobro poznavanje terena oko Otočca od strane starješina i vrlo dobar pregled sa Uma, omogućili su Štabu Divizije da precizno odredi pravac pokreta svakoj jedinici i objekte napada. Prva brigada sa tri bataljona, trebalo je da ovlada Vitlom i Prozorinom, istaknutim položajima u neprijateljevom rasporedu, oslobodi selo i da bude spremna da odbije neprijateljeve protivnapade iz pravca Otočca. Četvrti bataljon »Marko Trbović« 3. brigade 13. divizije dobio je zadatak da prepadom ovlada bezimenom kotom, sjevernije od Prozorine i Vitla i sadejstvuje sa tog pravca sa bataljonima 1. brigade i da odbije eventualni napad neprijatelja sa Umca (k. 546). Dva bataljona 2. brigade dobili su zadatak da krenu od crkve Svetog Marka preko Špilničkog polja za Špilnik i da u visini sela organizuju odbranu i spriječe intervenciju neprijateljevih snaga u zahvatu komunikacije prema Lešću. Artiljerijski divizion 35. divizije, sa vatrenih položaja južno od Inića, trebalo je da dejstvuje po neprijatelju prema razvoju situacije u toku borbe.

Raspored ostalih jedinica 3. brigade bio je slijedeći: 2. bataljon je držao položaje u zapadnom Podumu (k. 566) i u Glavacama, radi kontrole pravca Staro Selo - Tukljaci - Lončari - Glavace. Prvi bataljon, kao rezerva divizije, nalazio se u Škarama. Treći bataljon, koji se nalazio u Dabru, dobio je zadatak da noću 30-31. marta izvrši demonstrativni napad na neprijateljeve jedinice u Stajnici i tako ih veže za taj prostor.

Tako je za novi napad angažovano šest bataljona, ili oko polovine od raspoloživih snaga, kao i pri prvom napadu. Međutim, novi napad bio je koncentrisan samo na Prozor, tako da su umjesto dva bataljona, kao u prvom napadu, bila direktno angažovana četiri, dok su dva bataljona 2. brigade bili predviđeni za osiguranje prema Otočcu. Osnovna zamisao dejstva bila je da se iznenadnim i snažnim prepadom slomi otpor neprijatelja u Prozoru, i to za što kraće vrijeme, prije no što uspiju jače snage da pruže pomoć napadnoj jedinici. Dobro upoznavanje terena i rasporeda neprijatelja, utanačeni zadaci po vremenu i objektima, kao i riješenost štabova bataljona da napad uspije, predstavljali su solidnu osnovu za uspjeh.

Do ponoći uoči 30/31. marta bataljoni sve tri brigade, određene za napad na jugoistočne prilaze Otočcu, izbili su na polazne položaje za napad neprimjećeni od neprijatelja i odmah su krenuli u napad. U toku prvog časa borbe 2. bataljon 1. brigade na juriš je zauzeo Vital i podišao vrhu Prozorine. Čelo dvaju ešeloniranih bataljona 2. brigade bez borbe je izbilo u Špilnik i posjelo ga za odbranu. Četvrti bataljon 3. brigade također je bez borbe posjeo bezimenu kotu, 1 km sjeverno od Prozora.²²⁸ Neprijatelj je bio iznenađen u Prozoru, ali se dosta brzo snašao i protivnapadom u 3 sata vratio Vital. Na traženje štaba 1. brigade artiljerijski divizion je tukao tada srednji dio Prozora oko crkve, a odmah zatim bataljoni 1. brigade zauzeli su Prozorinu i ovladali cijelim Prozorom, sem Vitla, odakle je neprijatelj pružao žestok otpor.

Dok se vodila borba u Prozoru, neprijatelj je u Otočcu pripremio snage za odlučan protivnapad, s kojim je prema Špilniku pošao već u 2 časa. Prvi bataljon 2. brigade izdržao je prve napade ali, kada su sat kasnije stigli tenkovi, oba bataljona 2. brigade povukla su se pod borbom prema Oltarima. Oko 4 sata neprijatelj je počeo s oštrim napadom preko Umca na Prozor i bezimenu kotu. Odbrana položaja u Prozoru i na bezimenoj koti bila je jako otežana, pa su jedinice javljale da na njima neće moći dugo izdržati. Da jedinice ne bi u tako nepovoljnom položaju sačekale zoru, Štab Divizije naredio je u 5 sati povlačenje svih jedinica, u rejone iz kojih su krenuli u napad.²³⁰

Zbog energičnog pritiska jakih neprijateljevih snaga, povlačenje dijela jedinica 35. divizije nije vršeno organizovano. Četvrti bataljon 3. brigade uspio je da se organizovano i bez većih gubitaka povuče s

Iz izvještaja 392. legionarske divizije vidi se da je bataljon izbijanjem na ovu kotu potpuno iznenadio neprijatelje i zahvaljujući tome uspio ući u Prozor«. Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 690.

²²⁹ Petar Kleut, n. dj., str. 82.

²³⁰ Petar Kieut, n. dj., str. 83.

bezimene kote, preko Oltara prema Podumu. Jedan bataljon 2. brigade, uporedo s 4. bataljonom 3. brigade, povlačio se prema Iničima, dok je drugi odstupao duž ceste Otočac - Donji Sinac. Štab 1. brigade, s dva bataljona, pod borbom je odstupio prema Lešću, uz obe strane rijeke Gacke, dok je neprijatelj jednom bataljonu 1. brigade uspio presjeći odstupnicu u Čovićima, pa je ovaj promijenio pravac odstupanja, te preko Majatičevog vrška (k. 618) i Krčevina odstupio u Kosinj.

U operativnom izvještaju Štaba 3. brigade za period od 30. marta do 5. aprila 1944, upućenom Štabovima 13. i 35. divizije, o napadu na Prozor i borbama protiv neprijateljevih snaga koje su prodirale ka Vrhovinama stoji:

»Iako su jedinice u napadu na Prozor postigle iznenađenje nijesu ga mogle iskoristiti zbog brze intervencije od Otočca, i to najprije 19. ustaške bojne, a zatim dijelova 392. legionarske divizije, koji su bili prikupljeni u širem rejonu Otočac, radi prodora na slobodnu teritoriju.

..Neprijatelj koji se nalazio na navedenoj koti pobjegao je sa nje tako da naš IV bataljon koji je napadao nije ni imao borbe već šta je pomagao sa svojom vatom I brigadi u napadu na Prozor. Pošto je bila jaka neprijateljeva intervencija i nelikvidacija Vitla dobili smo naređenje u pet sati da se bataljon povuče u pravcu Poduma«.

..Jedna neprijateljska kolona u jačini oko 800 vojnika došla je preko Letinca za Dabar; pola kolone se odvojilo i prošlo za Glavce, a s drugom polovinom vodio je borbu naš bataljon u Dabru od koje je stradao vod III bataljona pri povratku sa Stajnice. U isto vrijeme kada je neprijatelj prodirao u pravcu Prozora bacio je četu II bataljona sa k. 566 i produžio sa nadiranjem prema koti 795. I bataljon koji je bio u pokretu prema koti 566 došao je na blisko odstojanje sa neprijateljem...«³²

U jutarnjim borbama 1, 2. i 4. bataljon imali su 3 poginula i 13 ranjenih boraca i starješina, a 3. bataljon 13. poginulih.²

U toku noći neprijatelj se povukao iz Škara i Doljana prema Podumu i iz Dabra za Lipice.

Bez obzira na faktor iznenađenja u napadu na Prozor i vrlo dobrih početnih rezultata, brza intervencija jakih neprijateljevih snaga od Otočca prema Prozoru, kao i istovremeni napad prema Podumu na položaje 2. bataljona i prodor neprijatelja preko Dabra za Glavce, prekinuo je u početnoj etapi razvoj napada naših jedinica. Izbijanjem na brdo Um prije naših jedinica koje su se povlačile od Otočca, neprijatelj ih je doveo u dosta težak položaj. Imajući vanredni pregled okolnog prostora sa Uma, vrlo preciznom vatom artiljerije tukao ih je dok su se povlačile od sjevernog Poduma, preko polja između Škara i Doljana, a potom po južnim padinama otkrivenog Atlinog vrha. Zahvaljujući vrlo vještom rukovođenju Štaba 4. bataljon 3. brigade

²³² Zbornok, tom 5, knj. 26, str. 206.

²³³ Isto.

prebacivao se preko polja u skokovima, između vatrenih udara artiljerije, koristeći pri tome ljevke od eksplozija granata na površini zemlje. Razlika u vremenu između pojave zvučnog efekta i same eksplozije granate na cilju za vještog i iskusnog borca, bila je dovoljna da se baci u te rupe, kojima je bilo išarano polje. Bataljon je, imao jednog poginulog i tri ranjena borca. Da su neprijateljski artiljerci izvodili pojedinačno gađanje, a ne plotunsku paljbu, situacija bi u tom slučaju bila mnogo teža, a gubici znatno veći. Međutim, oni dijelovi jedinice koji su krenuli uz padinu Atlagina vrha, našli su se u težem položaju nego prilikom prebacivanja preko polja. Padina i vrlo plitak sloj zemlje uslovljavali su daleko veći krug poražavajućeg dejstva eksplozivnih granata. Bila je to izuzetna ratna scena, koja se ne zaboravlja ni poslije toliko proteklih godina. Sa jedinicama koje su se povlačile, silom prilika našao se i dio Štaba 3. brigade. Nastala situacija bila je pored svega i vrlo poučna. Na tom primjeru moglo se uočiti šta znači zaklon u borbi, borbeno iskustvo i prisebnost ratnika pri njegovom korišćenju.

U istorijatu njemačke 392. legionarske divizije o tim borbama zabilježeno je:

»Poslije detaljnih priprema i stavljanja u pripravnost svih raspoloživih snaga IV ust. brigade pod komandom majora Beherera za prodor ka sjeveru, naše su snage trebale da 31. 3. krenu ka Vrhovinama iz prostora Otočca i Gospića, u kom cilju je divizijski štab premešten u Otočac. III/846. je prebačen u Otočac kamionima. Dok je borbena grupa »Beherer« trebalo da bude angažovana iz prostora Perušića preko Ramljana ka Perušiću,²³⁴ dotle su Izviđački odred, III/486. i 19. ust. bataljon imali zadatak da širokim frontom nastupaju ka Vrhovinama. Potpuno iznenada za naše jedinice, još prije polaska naših snaga, u 01,00 čas neprijatelj je izvršio napad na Prozor i u početku pošlo mu za rukom da prodre u Prozor uz teške gubitke. Naše snage su stupile odmah u protivnapad. III/846 je nastupajući preko Škara oko podne zauzeo Atlagin vrh, boreći se sa slabijim neprijateljskim grupama dostigao sev. ivicu Zalužnice i ovde uspostavio vezu sa Izviđačkim odredom koji je nastupao duž puta. U daljem nadiranju 1.4. boreći se sa žilavim neprijateljem, zauzeti su Vrhovine i Crna Vlast gdje je izvršeno sjedinjenje sa Borbenom grupom »Beherer« (31. i 34. ustaškom bojnomo - *primjedba B. M.*)

Protivnapad legionarskih i ustaških snaga od Otočca na jedinice 35. divizije u rejonu Prozora ubrzo se razvio u ofanzivu jakih neprijateljevih snaga na slobodnu teritoriju Like na širokom frontu: 34. i 31. ustaška bojna pravcem Perušić - Ramljani - Turjanski, a 19. ustaška bojna, 3. bataljon 846. puka i Izviđački odred 392. legionarske divizije širokim frontom sa linije Otočac - Dabar ka Vrhovinama.²³⁶ Jedinice 35. divizije našle su se zatečene u vrlo nepovoljnom borbenom rasporedu i bile prisiljene da se povlače.

²³⁴ Riječ je o mjestu Perušić, sjeverno od Gospića i koti Perušić, sjevernoistočno od Crne Vlasti. Zbornik, 5, knj. 26, str. 317.

tz. Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 317, 318.

²³⁶ Isto, knj. 25, str. 690.

r i

Kolona koja je napadala od Križpolja preko Lipica za Dabar, na pola puta između Lipica i Glibodola, na raskrsnici puta koji se odvaja za Stajnicu, otkrila je trag kolone voda 3. bataljona, koji se još nije bio povratio od Stajnice. Neprijatelj je odvojio dio snaga i postavio zasjedu duž prtljane po kojoj se očekivao povratak voda. Ubrzo se pojavila kolona od Stajnice. Ništa ne sumnjajući, vod se kretao prtljnom koju su napravili bataljoni 3. brigade prilikom napada na Stajnicu nekoliko dana ranije, sa skraćenim rastojanjem između boraca u koloni po jedan i bez prethodnice. Kada se čelo voda približilo putu Lipice - Glibodol, cijelom svojom dužinom iznenada se našao ispred fronta zasjede i na njega je sručena snažna vatra iz automatskog oružja i pušaka, ubitačna zbog blizine, otkrivenog zemljišta i dosta dubokog snijega. Poginulo je 13 boraca sa komandirima Zdravkom Galovićem i vodnim delegatom Ivanom Mičetićem. Takav gubitak teško je pogodio borce i rukovodioce 3. brigade, a posebno 3. bataljon, kojem ratna sreća nije bila ni malo naklonjena posljednja tri mjeseca. Poslije svega što je doživio za vrijeme odvojenosti od brigade, o čemu je bilo govora, potom iznenađen prepadom neprijatelja u Podumu i stradanjem sanitetske ekipe na području Brinjskog klanca, koju je obezbjeđivala njegova četa, to je došlo kao najveći gubitak i opet kao posljedica nesmotrenosti. Vod se nije smio kretati bez prethodnice, pogotovo ne na terenu na kojem su se često smjenjivale partizanske i ustaško-legionarske jedinice, i gdje je bila vrlo razvijena neprijateljska obavještajno-izviđačka djelatnost. Trebalo je da Štab bataljona, isturi jedno odjeljenje radi kontrole pravca Lipice - Glibodol, puta u zaleđu voda upućenog na Stajnicu. I tom je prilikom neopreznost starješina koji su se nalazili sa vodom i Štaba bataljona, plaćena velikim i nepotrebnim gubicima.

Pošto je neprijateljeva kolona odvojila dio snaga za zasjede, glavnina je nastavila pokret prema Dabru. Dijelom snaga potisla je 3. bataljon prema Bobićima, a drugi dio je produžio prema Glavacama, gdje je iz pozadine napao 2. bataljon koji je već vodio borbu sa neprijateljevim snagama koje su napadale od Poduma.

Odbačene od Otočca, jedinice 35. divizije našle su se razvučene na vrlo širokom prostoru. Prva brigada, bez bataljona, povlačeći se od Prozora u pravcu Lešća, prebacila se južno od Gacke, prema Kosinju, tako da Štab Divizije nije imao vezu sa njom sve do naveče drugog dana. Druga brigada je bila glavninom nabačena na Godaču iznad željezničke pruge, dok se jedan bataljon povlačio na lijevom krilu 3. brigade preko Doljana za Dugi Dol da bi narednog dana, u jutarnjim satima, za odbranu zaposjeo Perušić (brdo iznad Donjeg Babinog Potoka).

Treća brigada, povlačeći se sa 1. 2. i 4. bataljonom preko Škara i Doljana prema sjeveru, a 3. od Dabra prema istoku, našla se u večernjim satima grupisana, i to: 2. i 3. bataljon u Petrinić Polju, a 1. i 4. sa Štabom brigade u Brezovcu i dijelom sjeverno od Doljana. Tokom večeri jedna patrola 3. bataljona povezala se sa dijelovima Plaščanskog odreda u Živici.

Jedinice brigade bile su premorene neprekidnim borbama i pokretom u toku prethodne noći i cijelog narednog dana, 31. marta. Zahvaljujući intendantima koji su uspjeli da izvuku komore sa područja Škara i Doljana, jedinice su naveče primile prvi topli obrok. Na prostoru Male Kapele, gdje se obrela brigada 31. marta i 1. aprila, na nadmorskoj visini od preko 800 metara, nalazilo se dosta snijega, posebno u šumama, što je znatno otežavalo pokret jedinica. Oko pola noći počeo je da pada snijeg sa hladnim vjetrom, tako da je to još više otežavalo pokret i boravak jedinica brigade na tom prostoru.

Pošto su na pravcu preko Vrhovina za Gornji Babin Potok bile male snage, Štab 35. divizije naredio je 3. brigadi da se u toku noći 31. mart/1. april rokira na taj pravac. Naređenje je primljeno negdje iza pola noći. Imajući u vidu premorenost boraca i vrlo loše vrijeme, Štab brigade je zaključio da bi bilo teško pokrenuti jedinice prije zore i dovesti ih na položaje, spremne za borbu. Zbog toga, odlučio je da se borci odmore i zorom krenu prema Rudopolju, i to sa 1. i 4. bataljonom. Tako je Štab brigade sa bataljonima oko 9 sati stigao u Rudopolje, povezao se sa bataljonom 2. brigade na brdu Perušić i posjeo položaje na k. 913, k. 944 i Velikom Ogradku.²³⁷

Nastavljajući sa napadima, neprijatelj je u jutarnjim satima 1. aprila zauzeo Vrhovine i minirao skladište municije koje vojno-teritorijalne komande nisu uspjele na vrijeme da evakuišu. Da bi pojačao odbranu prema Plitvičkim jezerima, južno od ceste, Štab Divizije je naredio u 3,30 sati 3. brigadi da jedan svoj bataljon prebaci na Metlu, gdje se nalaze dijelovi 2. brigade i da zajedno napadnu neprijatelja u Bogdanovićima. Tako je 1. bataljon napustio dotadašnje položaje i posjeo Metlu u visini kota 910 i 911. U međuvremenu pristigao je u Rudopolje i 2. bataljon, koji je zaposjeo položaje koje je napustio 1. bataljon.

Oko 12 sati neprijatelj je uspio da potisne sa Prušića bataljon 2. brigade. Njegov dalji prodor bio je zaustavljen snažnim otporom 2. i 4. bataljona 3. brigade sa položaja k. 913 i Veliki Ogradak. Napadajući i južno od ceste, neprijatelj je potisnuo sa Metle 1. bataljon koji se povukao na položaje Kriva Draga - Žutulja (k. 984), sa kojih je spriječio neprijatelju dalji prodor u pravcu Gornjeg Babinog Potoka. Oko 13 sati 1. aprila stigao je i 3. bataljon od Petrinić Polja u Gornji Babin Potok, gdje se nalazio i Štab brigade. Naveče je naređeno bataljonima da ostave jače osiguranje na položajima, a jedinice povuku na večeru i odmor, i to: 1. bataljon prema Turjanskom u zaselak Sječivica, a 2. i 4. u Borić Selište.

Toga dana, dok se vodila borba na Velikom Ogradku koji je artiljerija 392. legionarske divizije obilato obasipala granatama, iznenada je, sa neprijateljeve strane, u borbeni poredak 2. i 4. bataljona upao medved. Zvjer je bila teže ranjena i uplašena i urlajući se probijala između stabala prema grupi boraca. Oni su bili prosto šokirani njegovom pretečom i ogromnom pojavom. Lakše bi se obračunali sa grupom legionara, jer protiv njih se bore neprekidno dva dana i dvije noći,

²³⁷ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 108.

²³⁸ Isto.

očekuju ih, ležeći iza zaklona, spremni su da ih dočekaju vatrom i jurnu na njih. Ali, šta sa medvedom, ogromnim i opasnim, kako na njega jurišati. Većina nije nikada u životu ni vidjela medveda. Odjednom, oglasi se kratak rafal mitraljeza i medvjed se opruži po zemlji. Pred borcima odjednom se našla čitava gomila mesa. Uhvatiše medvjeda, ko za šape ko za uši, i odvukoše ga niz padinu prema Borić Selištu! Tu su se nalazile bataljonske komore. Uvijek dobro obavješteni, intendanti su već znali za bogatu lovinu. Dočekaše medvjeda mesar i kuvar. Vezaše mu zadnje noge za neku bukovu oblicu i objesiše ga na obližnje stablo. Za tili čas svukoše sa njega kožu, isekoše na velike komade, a potom na sitnije, na panju, i strpaše meso u kazane. Intendanti su preko dvojice starih odbornika iz Borić Selišta i Donjeg Babinog Potoka, nabavili i nešto krompira izvađenog iz trapa, i pripremili obilatu toplu večeru. Sa punim porcijama na koljenima, borci su posjedali oko vatri i navalili na jelo. Pošto su utolili glad, a rečeno im je da će biti i repete, počeli su zbijati razne šale na račun medvjeda i puškomitraljesca koji ga je oborio. Pokušali su najprije da utvrde kojoj je strani medvjed pripadao, partizanima ili legionarima.

Drugog aprila neprijatelj je dejstva glavnih snaga usmjerio od Crne Vlasti za Turjanski. Poslije žestoke borbe sa jedinicama 1. brigade uspio je da ovlada sjevernim i središnjim dijelom sela, zapalio ga, opljačkao i uništio skladišta koja je pronašao. Po svemu sudeći raspolagao je obavještenjima o rasporedu tih skladišta. Predveče se povukao prema Crnoj Vlasti i Ramljanima. Položaje ispred 2. i 3. brigade, na liniji Perušić - Mali Obijaj - Metla, držale su jedinice 392. legionarske divizije. Ove jedinice nisu u toku 2. aprila ni pokušale da produže sa napadima prema Gornjem Babinom Potoku, što je dobro došlo jedinicama 2. i 3. brigade da se odmore, srede i pripreme položaje za naredne borbe.

Da bi učvrstili front prema Vrhovinama i otklonili opasnost od neprijateljevog prodora prema Gornjem Babinom Potoku i Plitvičkim jezerima, Štabovi 2. i 3. brigade dogovorili su se da 3. aprila izvrše napad na neprijateljeve dijelove na položajima k. 913 (sjeverni dio kose Perušić) i k. 911, na Metli. Uz usmenu zapovijest Štaba Divizije i podršku artiljerijskog divizionu, jedinice su krenule u napad u ranim jutarnjim satima. Neprijatelj, zasut artiljerijskom vatrom nije sačekao napad bataljona i povukao se sa Perušića i Metle prema Malom Obljaju i Crnoj Vlasti. Posmatrajući razvoj situacije sa Perušića, dio Štaba 3. brigade koji se nalazio na tona prostoru, stekao je utisak da će neprijatelj nastaviti da se povlači i dalje. Naređeno je 4. bataljonu da krene od Rudopolja u pravcu Orlovića (k. 1019) iznad Vrhovina. Drugi bataljon se sa pratećom četom brigade nalazio na položajima na Perušiću. Međutim, neprijatelj je reagovao na pokret 4. bataljona, tako što je na taj pravac uputio pojačanje iz Vrhovina. Bilo je očito da neprijatelj nema namjeru da napusti Vrhovine, pa je 4. bataljonu naređeno da se vrati prema Rudopolju.²³⁹

²¹² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 457.

Bataljon 2. brigade, čiji je komandant bio Mića Zrnić, krenuo je od Metle, sa koje se neprijatelj povukao, preko Vrhovinskog polja prema Crnoj Vlasti na k. 827, koju je neprijatelj držao. Osmatrajući pokret bataljona sa Perušića, komandant i politički komesar 3. brigade zapazili su da se na toj koti i kod grupe kuća južnije od nje, nalaze dosta jake neprijateljeve snage. Bilo je očito da je neprijatelj riješen da ne otvara vatru, već sačeka da bataljon bude na bliskom odstojanju. Streljački stroj bataljona se sve više približavao k. 827. Uočivši opasnost, naredeno je pratećoj četi da iz minobacača otvori vatru po neprijateljevim jedinicama na pravcu kretanja bataljona. Kada je bataljon krenuo u juriš, dočekan je snažnom vatrom na brisanom prostoru i bio prisiljen da se povuče. U tom jurišu poginuo je komandant bataljona Mića Zrnić, jedan od najboljih komandanata bataljona u 35. diviziji.

Četvrtog aprila neprijateljeva avijacija bombardovala je Gornji Babin Potok, pogodila zgradu u kojoj se nalazio Štab 3. brigade. Od parčeta bombe lakše je ranjen zamjenik komandanta 2. brigade 35. divizije Miloš Ivošević Rogović koji se zatekao u štabu 3. brigade. Teže je ranjen ljekar brigade Filipe Conte Raffaele.²⁴⁰

U operativnom izvještaju Štaba 3. brigade 13. divizije, za period od 30. marta do 5. aprila 1944. godine,²⁴¹ navodi se da je brigada imala 43 poginula i 24 ranjena borca i starješinu. Od toga broja 13 poginulih je bilo iz sastava voda 3. bataljona, koji je stradao između Lipica i Glibodola 31. marta. Pored ostalog poginuli su: Đuro Vujić, operativni oficir 2. bataljona, rodom iz Gornjeg brinjskog kraja, komandir i delegat stradalog voda Zdravko Galović, rodom iz Vodoteča, Gornji brinski kraj i Josip Mičetić iz Ponikava kraj Škrljeva, Nikola Ivančić, komandir voda, rođen u Crikvenici, Viktor Vičić, delegat, rođen u Pašcu kraj Rijeke i Josip Žic, desetar iz Primuda (Krk).

Među dvadeset četvoricom ranjenih bili su komandant i politički komesar 4. bataljona Franjo Ožbolt i Srećko Vičić, komandiri i komesari četa, Bogdan Buteša, Aleksa Kovačević, Milan Dadasović, Josip Janeš i komandir voda Petar Tomić.²⁴³

Ranjavanje Ožbolta i Vičića predstavljalo je veliki gubitak za bataljon i brigadu u cjelini. Radilo se o starješinama koji su vrlo uspješno rukovodili bataljonom »Marko Trbović« i podigli na visok nivo njegove borbene i moralno političke kvalitete. Ožbolt je u procjenama situacije bio vrlo temeljit i pronicljiv, u borbi hrabar,

²⁴⁰ On je poslije kapitulacije Italije stupio u jedinice 13. divizije. Izuzetno privržen humanom pozivu partizanskog ljekara, neumoran u pružanju pomoći ranjenim za vrijeme borbi, bio je cijenjen i poštovan od cjelokupnog sastava brigade, pa nam je utoliko teže palo njegovo ranjavanje. Neposredno poslije rata obratio se autoru, preko Crvenog Krsta, sa molbom da mu se pošalje izjava kojom bi se potvrdilo da je ranjen kao ljekar jugoslovenskih partizanskih partizana. Želio je da se zna da kao okupatorski oficir u Jugoslaviji nije bio po svojoj volji, i da se dobrovoljno opredijelio za Titove partizane. Izjavu je autor sa zadovoljstvom napisao, ovjerio i poslao na njegovu adresu.

²⁴¹ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 105.

²⁴² Iz autorove bilježnice.

²⁴³ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 110.

energičan i vješt u rukovođenju bataljonom. Cjelokupni sastav bataljona imao je u njega veliko povjerenje.²⁴⁴

U napadima na Prozor jedinice 35. divizije doživjele su neuspjeh. U prvim satima borbe neprijatelj je, prelaskom u protivnapad u pravcu Poduma, uspio da odbaci četu 2. bataljona sa k. 566, odbije protivnapad 1. bataljona i, nastavljajući pokret grebenom Uma, izbije oko 9 sati na sam vrh (trigonometar 795) prije 4. bataljona 3. brigade, koji se povlačio od Prozora po kraćoj relaciji, od približno 4 km u odnosu na 7 km puta kojim je neprijatelj izbio na vrh Uma.

Protivnapadom neprijateljevih snaga i njihovim prelaskom u nastupanje na širokom frontu u tri odvojena pravca, jedinice 35. divizije našle su se ubrzo u vrlo nepovoljnoj situaciji. Razvučene na širokom frontu, neke jedinice su u toku povlačenja bile odbačene u stranu od glavnog pravca prodiranja neprijatelja i isključene iz borbi u najkritičnijem periodu, kao što je bio slučaj sa 1. brigadom. Prelazeći pod pritiskom iz napadnog u odbrambeni borbeni poredak, divizija nije raspolagala ni sa jednom jedinicom po dubini. Zbog premorenosti boraca i dosta otežanog kretanja po snijegu na većem dijelu prostora, znatno je bila umanjena njena i inače skromna manevarska mogućnost, posebno u odnosu na pravce glavnog udara neprijateljevih snaga preko Vrhovina za Gornji Babin Potok, gdje je bio upotrebljen i mehanizovani Izviđački odred 392. legionarske divizije.

Jedinice 392. legionarske divizije imale su i direktivu da se povuku sa isturenih položaja, u slučaju protivnapada jačih partizanskih snaga. U istorijatu njemačke 392. legionarske divizije piše:

»Neprijatelj, koji se ponovo prikupio ist. od Babinog Potoka 3.4. je ponovo preduzeo očekivani napad. Shodno naređenju i bez gubitaka, III/846 i Izviđački odred povukli su se ka Vrhovina-ma. Napad neprijatelja 'na Crnu Vlast je odbijen: ovom prilikom je neprijatelj imao 13 poginulih.«²⁴⁵

Borbe na pravcu Vrhovine - Plitvička jezera u aprilu 1944.

U ofanzivi od 31. marta do 5. aprila 1944. neprijatelj je ovladao prostorom Vrhovina, Dabra i komunikacijom Otočac - Gospić. Bez obzira na izrazitu nadmoćnost i na to što je neočekivano prešao u ofanzivu dok su jedinice NOVJ napadale na Otočac, neprijatelj nije uspio da postigne planirani cilj - da razvije snage NOV i probije se na području Plitvičkih jezera. Zato je u toku aprila nekoliko puta pokušavao, ali su ga jedinice 35. divizije onemogućavale u tim nastojanjima. Štab 11. korpusa NOVJ naredio je 13. diviziji da izvrši napad na

²⁴⁴ je 1922. godine u Gornjim Žagarima, općina Čabar u Gorskom kotaru. Kao šumski radnik proveo je tri godine na radu u Francuskoj. U borbu je stupio početkom 1942. godine. Poslije rata kao slušalac Više vojne akademije u činu potpukovnika, doživio je tešku nesreću i postao stoprocentni vojni invalid. Umro je 1971. u 49. godini života. Glavna ulica u njegovom rodnom mjestu nosi ime Franje Ožbolta Velikog, kako su ga nazivali njegovi mještani, što tom divnom čovjeku, vanrednom komunisti i vrlom ratniku, potpuno odgovara.

²⁴⁵ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 759.

neprijateljeve posade za osiguranje komunikacije Brinje - Modruš raspoređene na prostor Jezerane - Modruš u jačini 4 satnije, legionare 392. divizije koji »Drže Razvalu, vrh Kapele i Carsku kuću«, kako bi time olakšao položaj jedinica 35. divizije. Ta uporišta bila su dobro obezbjeđena utvrđenjima od kamena, oblica i zemlje. Po narednju Štaba korpusa, Divizija je trebalo da likvidira uporišta, spriječi redovni saobraćaj i privuče neprijateljeve snage.²⁴⁷ Dejstva 13. divizije trebalo je da podrže dio snaga sa pravca Dabra, pa je Štab 11. korpusa naredio 1. brigadi 8. divizije, koja se nalazila na prostoru Dabra pod njegovom privremenom komandom, da napadne neprijatelja u selima Stajnica i Lipica, a po mogućnosti i Križpolje.

Kao pojačanje kordunaškoj brigadi određena su dva bataljona 3. brigade 13. divizije. Za taj zadatak Štab brigade angažovao je 2. i 4. bataljon, koji su u toku 6. aprila prebačeni od Borić Selišta za Brezovac. Komandant brigade, koji se nalazio sa ovim bataljonima, stigao je istog dana u Štab 1. brigade 8. divizije u Dabru, gdje se zatekao i komandant 8. divizije Miloš Šumonja. Dogovoreno je da bataljoni 3. brigade obezbjede Kordunaše od moguće intervencije neprijateljevih snaga sa prostora Škare - Doljani, preko Dabra ka Jezeranima. Bataljoni su istog dana uveče zaposjeli položaje južno od Petrinić Polja. U međuvremenu su izviđački dijelovi 1. brigade 8. divizije utvrdili da se neprijatelj povukao iz Stajnice i Lipica. Međutim, kako je 1. brigada 8. divizije morala hitno da krene prema Plaščanskoj dolini, to je izostala planirana pomoć jedinicama 13. divizije. Bataljoni 3. brigade povučeni su sa položaja 7. aprila u jutarnjim satima u Brezovac, gdje su se zadržali cijelog dana.

U toku 7. aprila Komanda 392. legionarske divizije prebacila je Izviđački odred 392. legionarske divizije iz Otočca za Vrhovine i on je narednog dana napao na pravcu Vrhovine - Gornji Babin Potok. Desno od izviđačkog odreda, pravcem Crna Vlast - Metla - Čudin klanac, napadala je 19. ustaška bojna, a preko Rudopolja ka Visibabi 3. bataljon 846. puka 392. legionarske divizije. Napad ovog bataljona zaustavili su 7. i 8. aprila 1. i 3. bataljon 3. brigade 13. divizije na položajima Perušić - k. 913 i k. 944 - Veliki Ogradak. U isto vrijeme Izviđački odred 392. legionarske divizije odbacio je jedinice 2. brigade 35. divizije sa položaja u zahvatu komunikacije, upao u zapadni dio Gornjeg Babinog Potoka, zapalio nekoliko kuća, a potom se povukao za Vrhovine.²⁴⁸

U pokretu od Brezovca prema Rudopolju, u večernjim satima 8. aprila, 2. bataljon 3. brigade je naišao na Dugom Dolu na organizovanu odbranu neprijateljevih jedinica. Neobavješten o situaciji kod 1. i 3. bataljona svoje brigade povukao se prema Odanovoj Kosi, gdje je prenoćio. Komandant 3. brigade 13. divizije, koji se nalazio sa 2. i 4. bataljonom, nemajući vezu sa svojim štabom, procijenio je da bi

²⁴⁶ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 531.

²⁴⁷ Isto, str. 531-532.

²⁴⁸ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 532-533.

neprijatelj, ukoliko se probije do Gornjeg Babinog Potoka, mogao preko Sučanske Drage da se pojavi kod Plitvičkog Ljeskovca i direktno ugrozi Glavni štab NOV i PO Hrvatske na tom prostoru. Zato je naredio 4. bataljonu da ubrzanim maršem krene preko Velikog Javornika i Čorkove Uvale prema Sučanskoj Dragi i zatvori taj pravac. Zbog teškog terena i dugog zaobilaznog puta, bataljon je stigao na cilj tek drugog dana u jutarnjim satima. U izmjenjenoj situaciji, bataljon je, po naređenju Štaba 35. divizije upućen u Jezerce gdje je zadržan u korpusnoj rezervi.²⁴⁹

Prvi i 3. bataljon imali su 8. aprila 3 poginula i 4 ranjena borca.²⁵⁰

Narednih desetak dana nije bilo značajnijih borbenih okršaja sa neprijateljem na prostoru Vrhovine - Gornji Babin Potok. Jedinice 3. brigade bile su raspoređene: 1. bataljon u Dabru, radi kontrole pravaca prema komunikaciji Kapela - Brinje; 2. bataljon na položajima u rejonu Donjeg Babinog Potoka; 3. bataljon u brigadnoj rezervi u Končarevom Kraju, a 4. u Jezercu kao korpusna rezerva. Štab brigade sa prištapskim jedinicama bio je u Gornjem Babinom Potoku. Predah od deset dana dobro je došao jedinicama radi odmora, redovnije ishrane i dezinfekcije odjeće i ćebadi. Partizanska burad su tih dana neprekidno radila. Jednostavna, a vrlo efikasna i korisna, odigrala su izuzetno značajnu ulogu u sprječavanju zaraznih oboljenja. Izvršena je i vakcinacija svih boraca brigade protiv trbušnog tifusa. Drugog dana po vakcinaciji, došlo je do reakcije koja je u znatnoj mjeri uticala na borbenu gotovost jedinica. Kako nije bilo borbe i pokreta, sve se ipak dobro završilo.²⁵¹

Pošto je doznao preko obavještajne službe da je 1. bataljon 3. brigade došao u Dabar, neprijatelj je 12. aprila krenuo iz Glavaca i Doljana sa dva bataljona u tom pravcu sa ciljem da iznenadi i razbije bataljon. Pošto je blagovremeno otkrivao pokret neprijateljevih jedinica, Štab bataljona je procijenio njegove namjere i svoje mogućnosti, te je povukao jedinicu prema Živinicama, na Kapeli. Udarivši u nebranjen prostor, neprijatelj se povukao.

Izviđačka aktivnost neprijateljeve avijacije na pravcu Vrhovine - Korenica i prema Plitvičkim jezerima upućivala je na zaključak da se vrše svestrane pripreme za ofanzivna dejstva. Četrnaestog aprila napadnut je dopunski bataljon 35. divizije u Vrelu kod Korenice. Poginulo je 13 novih boraca - Istrana, a 16 ih je ranjeno. Narednog dana grupa neprijateljevih aviona napala je Štab 11. korpusa NOVJ u Uvalici. Četiri borca su ranjena, jedna žena je poginula i zapaljeno je nekoliko kuća. Napadnuta je i jedna patrola 3. brigade koja je bila pokrenuta od Končarevog Kraja preko polja za Lukiće i tom prilikom je poginuo jedan borac, a puškomitraljez je uništen.

U toku aprila izvršene su kadrovske promjene u brigadi. Za komandanta 1. bataljona, na mjesto Stojana Kneževića postavljen je Đuro Ivošević, koji je stigao sa oficirskog kursa, a Tugomir Grgurić Tugo je postavljen za komesara bataljona. Za komandanta 4. bataljona,

²⁴⁹ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 532-533.

^f Isto, str. 202.

²⁵¹ Iz autorove bilježnice.

na mjesto ranjenog Franje Ožbolta, postavljen je Milan Dadasović, a za komesara, na mjesto ranjenog Srečka Vičića, Bogdan Vraneš.²⁵²

Relativno zatišje na području Vrhovine - Babin Potok narušeno je iznenadnim pokretom neprijatelja 22. aprila u 3 sata poslije pola noći. Ovim, do tada neprimjenjivanim noćnim napadom, neprijatelj je namjeravao da se pod zaštitom mraka ubaci u raspored naših jedinica i potom izvrši jednovremeni, iznenadni napad po cijeloj dubini borbenog rasporeda jedinica. Devetnaesta ustaška bojna, u pokretu od Crne Vlasti, neotkrivena od isturenih dijelova 2. brigade 35. i 3. brigade 13. divizije, prošla je između Metle i Perušića i sa sjeverne strane ceste zaposjela k. 901, južno od Borić Selišta, a u pozadini bataljona 3. brigade na koti Perušić i Veliki Ogradak. U ranim jutarnjim satima 3. bataljon 846. puka njemačke 392. legionarske divizije²⁵ napao je 3. bataljon 3. brigade kod Donjeg Babinog Potoka. Bataljon se poslije jednosatne borbe morao povući na Visibabu, istočno od željezničke stanice Rudopolje. Da bi pomogao 3. bataljonu Štab 3. brigade uputio je 4. bataljon u pravcu Donjeg Babinog Potoka. Neobavješten o mjestu rasporeda 3. bataljona svoje brigade, krećući se po gustom magli, 4. bataljon se sudario u pokretu sa 3. bataljonom 846. legionarskog puka između Vrelina i Borić Selišta. Poslije oštire i kratke borbe protiv mnogo jačih snaga, 4. bataljon se povukao prema Cudinom klancu, spreman da na novim položajima spriječi prodor neprijatelja u pravcu Plitvičkih jezera.

Treći bataljon legionara nije nastavio sa prodiranjem prema Čudinom klancu, kao što se pretpostavljalo, već se okrenuo prema sjeveru, ka Biginoj Ogradi. Taj manevar ocjenjen je kao namjera neprijatelja da se preko Sučanske Drage probije za Plitvički Ljeskovac. Kako se na tom prostoru nalazio Glavni štab NOV i PO Hrvatske i određene materijalne rezerve, hitno su upućeni 4. bataljon 3. brigade 13. divizije i 2. bataljon 2. brigade 35. divizije preko kote 923 ka Biginoj Ogradi, sa zadatkom da spriječe prodor neprijatelja prema Plitvičkom Ljeskovcu. Prateći razvoj situacije Glavni štab NOV i PO Hrvatske uputio je ojačanu tenkovsku četvu od Čorkove Uvale prema Sučanskoj Dragi, kao pojačanje navedenim bataljonima. Odbačen protivnapadom sa pravca Bigine Ograde, 3. bataljon 846. legionarskog puka bio je prisiljen da se u posljedpodnevnim satima povuče prema Vrhovinama. Devetnaesta ustaška bojna se u povlačenju od Gornjeg Babinog Potoka zadržala na položajima Perušić - k. 913 i - k. 944, i odmah pristupila njihovom utvrđivanju.

U borbama 22. aprila 2. brigada 35. divizije imala je 2. poginula i 9 ranjenih, 1 zarobljenog i 4 nestala. Treća brigada 13. divizije imala je 8 poginulih i 3 ranjena borca. Poginuli su vodnici Mile Mrvoš, Pero Tomić i Josip Domitrović, vodni delegati Nikola Justić i Rade Kosanović, a još dvojica boraca su ranjeni.

²⁵ Iz autorove bilježnice.

: Zbornik, tom 5, knj. 26. str. 769.

Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 770.

Zbog toga što su se legionarsko-ustaške snage, pod zaštitom noći ubacile u borbeni raspored 2. brigade 35. i 3. brigade 13. divizije došlo je do iznenadnih sudara kolona u pokretu tako da se situacija brzo mijenjala i bilo je teško pratiti. Zbog odsustva 1. i 3. bataljona, 1. bataljon se nalazio u Dabru, a 2. bataljon u korpusnoj rezervi kod Prijeboja, Štab brigade nije raspolagao rezervom kojom bi mogao odlučnije da utiče na tok i ishod borbenih dejstava. Rasporedom bataljona brigade na većem prostoru, kako bi se zatvorili svi pravci na kojima je neprijatelj mogao da napadne, nije bilo najbolje rješenje. Snage brigade nisu bile spremne da se brzo grupišu i izvrše protivnapad na neprijatelja.

Drama brigade u noći 25/26. aprila kod Vrhovina

Pošto je postojala opasnost od prodora 392. legionarske divizije na pravcu Vrhovine - Prijeboj i njeno povezivanje sa 373. legionarskom divizijom u Ličkom Petrovom Selu, Glavni štab NOV i PO Hrvatske odlučio je da snagama 35. divizije 11. korpusa i 8. divizije 4. korpusa NOVJ, odbaci neprijatelja iz rejonu Vrhovina i uspostavi čvrstu kontrolu u širem rejonu Plitvičkih jezera.²⁵⁵

Svojom zapoviješću od 24. aprila Glavni štab NOV i PO Hrvatske naredio je da 8. divizija, sa dvije brigade, izvrši napad na neprijateljeve dijelove u Zalužnici i Donjem Babinom Potoku sa sjevera, a 35. divizija, sa juga napadne i likvidira neprijatelja u Crnoj Vlasi i Vrhovinama.

Pristupajući realizaciji zadatka, 3. brigada 13. divizije izvršila je pokret 25. aprila od Gornjeg Babinog Potoka za Turjanski, na polazni rejon za izvršenje borbenog zadatka. Toga dana vrijeme je bilo pravo proljetno - sunčano i toplo. Izvršene su svestrane pripreme jedinica i štabova za predstojeća dejstva, kojom je neposredno rukovodio Glavni štab NOV i PO Hrvatske. U obavještenju Štaba 35. divizije Štab 11. korpusa NOVJ naglašeno je »da uz pomoć odličnih snaga VIII divizije... uspješno potučemo neprijatelja«, te da »jedinice vode od početka ovog mjeseca borbu sa neprijateljem, pred kojim smo više puta zbog njegove nadmoći morali odstupiti i trpiti gubitke u borcima i materijalu«. U obavještenju se ističe da će uspjeh zavisi »najviše od štabova, tj. od toga kako će biti izvršene pripreme, kako će jedinice biti vođene, kako će se održavati veze, koliko će biti upornosti i brzine, koliko će se ispoljiti inicijativa u radu, koliko će se pokloniti pažnje saradnji i uzajamnom potpomaganju susjednih jedinica itd.«²⁵⁶

Predviđeno je da se pripremama za napad na Vrhovine i Zalužnicu pristupi odmah. Jedinice moraju pred akciju »biti prikupljene, koliko je moguće bolje odmorene i nahranjene, borci i starješine upoznate sa važnošću i planom akcije, sva oružja pregledana i snabdjevena municijom, te predviđene sve mejre i stvoren detaljan plan za veze i drugo«.

²⁵⁵ Petar Kleut, n. dj., str. 105.

²⁵⁶ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 543.

²⁵⁷ Isto.

Neprijatelj je na tom prostoru, koji se dosta dugo nalazio pod njegovom kontrolom, raspolagao organizovanom mrežom saradnika. Imajući to u vidu skrenuta je posebna pažnja na tajnost priprema, a borci su upoznati sa zadatkom jedinice tek pred neposredni polazak u akciju.

Bez obzira na preduzete mjere opreza, neprijatelj je doznao za pripreme napada, koje snage učestvuju i pravce njihovog angažovanja. Na osnovu te informacije, Komanda 392. legionarske divizije, koja se nalazila u Otočcu, preduzela je hitne mjere da izmjeni raspored snaga pod njenom komandom, kao i maksimalne mjere budnosti i borbene gotovosti. Tako je Izviđački odred 392. legionarske divizije, prebačen u toku 25. aprila od Krivog Puta iznad Senja u Vrhovine, a 31. ustaška bojna pomjerena je iz Perušića za Ramljane, bliže prostoru predstojećih dejstava. Noć pred napad neprijatelj je napustio Zalužnicu, kako bi izbjegao prvi nalet kordunaških jedinica. Zahvaljujući saradnji domaćih izdajnika, ustaških i četničkih saradnika, neprijateljeve snage spremno su u noći 25/26. aprila, sačekale napad jedinica 8. i 35. divizije. Pošto nije postojala mogućnost da se neprijatelj iznenadi, izgubljena je prednost koja se iznenadnim napadom postiže.

Padom mraka 25. aprila 3. brigada 13. divizije krenula je iz Turjanskog grebenom preko Jurišine Metle (k. 1164), u pravcu Belog Vrh (k. 1074), na polazni položaj za napad na Vrhovine sa južne strane. U toku pokreta došlo je do pogoršavanja vremena. Počela je da pada jaka i hladna kiša, koja je ubrzo, pod naletima vjetrova, prešla u snijeg. Nastala je prava mećava koja je, kako su se jedinice postepeno pele prema vrhu Metle, postala sve snažnija i opasnija. Krećući se po mrkloj noći, teškom terenu i pod uticajem nevremena, kolona se sve više razvlačila i znatno je bio usporen tempo kretanja. Čelo kolone, iako sa vodičima, dobrim poznavacima terena, počelo je da gubi orijentaciju u prostoru. U tim uslovima nevrjeme je postalo dominirajući činilac sveukupne situacije, a vojska, sa svojim naoružanjem i štabovima, samo statisti u toj strašnoj ljudskoj drami. Smrznuto odijelo se na borcima pretvorilo u oklop, koji ih ne štiti od hladnoće, već im otežava pokrete.^ Počelo je postepeno osipanje kolone, izostajali su fizički najslabiji. Štab brigade, svijestan stanja u kojem se jedinica našla, a ipak preokupiran odgovornošću za izvršenje datog zadatka, riješio je da odustane od daljeg pokreta i vrati brigadu za Turjanski. Odluka je bila nametnuta snagom nevremena, ali kasno donijeta, tako da je bilo teško izvesti. Borci u smrznutim odijelima, teturajući se u laganom kretanju, jedva su se održavali na nogama - ličili su na priviđenja. Angažovani su snažniji borci i starješine koji su, ispoljavajući izuzetnu požrtvovanost, pridržavali neke u kretanju, a druge nosili na nosilima. Kolona je u jutarnjim satima stigla u Turjanski. Uz pomoć mještana naložene su vatre, pripremljen topao čaj i većina boraca počela se postepeno vraćati u donekle normalno stanje.

Gubici od nevremena u noći 25/26. aprila bili su veliki. U depeši Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske Vrhovnom štabu NOV i POJ rečeno je :

»...Radi velike sniježne mećave i bure te neobično tamne noći jedinice 3. brigade su lutale cijelu noć po šumi i nisu izbile na polazne položaje za napad. U samom pokretu umrlo je od iznemoglosti i zime 18 boraca, 16 teško promrzlih i 55 lakše. Osim toga radi napora neki su putem nestali... Ukupno bez borbe izbačeno iz stroja 138 boraca«.²⁵⁸

Jedinice 8. kordunaške divizije, čije se ljudstvo nalazilo u boljoj fizičkoj kondiciji i bilo zatečeno na nižim predjelima, imale su 3 umrla, a 17 je upućeno u bolnicu na liječenje. Zbog neprilagođenosti hladnim klimatskim uslovima, slabije fizičke kondicije i laganije odjeće, najviše su stradali Istrani.²⁵⁹

Treća brigada 13. divizije imala je 10 umrlih. U naredna dva dana još trojica su umrla u bolnici. Veći broj zadobio je lakše i teže promrzline.²⁶⁰

Drama koju je doživila 3. brigada 13. divizije u noći 25/26. aprila bila je na neki način repriza marša 2. brigade 13. divizije dva mjeseca ranije od Jasenka za Mrkopah", kada je od nevremena stradalo 26 boraca na otkrivenoj Matić poljani.

Glavni štab NOV i PO Hrvatske, neposredno rukovodeći dejstvima na neprijatelja 25/26. aprila, na vrijeme je ocjenio da »Radi te situacije morali smo prekinuti i odgoditi operaciju. Bura i mećava je uslijedila kada su jedinice već bile u pokretu i nismo mogli obustaviti operacije«.²⁶² Uslijed pomanjkanja sredstava veze, naročito između divizije i brigade, naređenje prenošeno kuririma nije na vrijeme stiglo do brigade. Čak i Štab 35. divizije, čije se komandno mjesto nalazilo na Jurišnoj Metli, mjestu inače teško pristupačnom i u normalnim uslovima, nije bio obavješten o odluci GS NOV i PO Hrvatske sve do jutarnjih sati 26. aprila.²⁶³

Odbrana Plitvičkih jezera

Treća brigada 13. divizije 27. aprila prebacila se iz Turjanskog za Trnovac. Narednog dana, Štab brigade sa 2. i 4. bataljonom stigao je u Gornji Babin Potok i Končarev Kraj, a 1. i 3. bataljon za Homoljac. Dan kasnije primljeno je naređenje da brigada sa dva bataljona smjeni jedinice 3. brigade 8. divizije na položajima između Rudopolja i Donjeg Babinog Potoka. Štab 3. brigade 13. divizije odredio je za taj zadatak 2. i 4. bataljon, koji su 30. aprila stigli u Borić Selište. Istovremeno su 1. i 3. bataljon prešli sa Homoljca za Gornji Babin Potok. Dok je

²⁵⁸ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 542-543.

²⁵⁹ Iz autorove bilježnice.

²⁶⁰ « Isto.

²⁶¹ S. Tintor. n. dj., str. 144-146.

²⁶² Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 542-543.

²⁶³ Po prijemu izvještaja GS NOV i POH Vrhovni komandant NOV i POJ ne znajući za prave razmjere nevremena uputio je Glavnom štabu NOV i POH depešu: »U vašoj depeši saopštavate da ste odgodili napad na Vrhovine zbog toga što se pokvarilo vreme. Ovakva izjava i ovakvo gledanje na operaciju nema ničeg zajedničkog sa pravim vojnim vodstvom. Vetar i kiša ne mogu biti uzrok za obustavljanje operacije. Neka se ovo više ne ponavlja. Tito«. Zbornik tom 5, knj. 26, str. 714.

smjena u jutarnjim satima 1. maja bila u toku, neprijatelj je krenuo u napad od Vrhovina na pravcu Gornji Babin Potok - Plitvička jezera.²⁶⁴

Izviđački odred 392. legionarske divizije podržan artiljerijom, napadao je u zahvatu komunikacije, 19. ustaška bojna desno od njega, na pravcu Crna Vlast - šuma Metla - Čudin klanac, a 3. bataljon 846. legionarskog puka lijevo, na pravcu Vrhovine - Rudopolje, na položaje bataljona 3. brigade 13. divizije. Od Ramljana preko Čanka, u pravcu Čudinog klanca, u napad su krenule 31. i 34. ustaška bojna. Legionarsko-ustaške snage krenule su u napad u istom rasporedu kao i osam dana ranije, ali sa jačim snagama i, očito, sa zamašnjim planovima. Sa pravom se može pretpostavljati da je napad 22. aprila predstavljao uigravanje i provjeru plana za dejstva 1. maja.

Napad 3. legionarskog bataljona preko Rudopolja je uslijedio prije nego što su bataljoni 3. brigade posjeli predviđene položaje. Pošto je procenjeno da neprijatelj na tom pravcu raspolaže sa dosta jakim snagama podržanim artiljerijom, težište odbrane 2. i 4. bataljona postepeno je prenijeto na Visibabu, istočno od željezničke stanice Rudopolje. Neprijateljeva kolona, koja je napadala u zahvatu komunikacije, zaposjela je kotu 901, južno od Borić Selišta i našla se na boku i u pozadini bataljona 3. brigade na Velikom Ogratku, kao što je bilo i 22. aprila. Treći bataljon je branio položaje na Čudinom klanacu i spriječavao prodor Izviđačkog odreda u pravcu Plitvičkog Ljeskovca. Ojačan četom tenkova i podržan snažnom vatrom artiljerije iz pravca Vrhovina, žestoko je napadao na položaje 3. bataljona na Čudinom klanacu i nastojao da se probije ka Plitvičkom Ljeskovcu. Iako je 3. bataljon bio potisnut sa k. 828, na lijevom krilu uz samu komunikaciju, uspio je da, po cijenu velikih gubitaka, zadrži prodor jakih neprijateljevih snaga.

Prvi bataljon, koji se zatekao u Končarevom Kraju, u jutarnjim satima stavljen je na raspolaganje 2. brigadi 35. divizije. Dobio je zadatak da krene južno od ceste, kroz šumu Kosa ka Stajini, da zajedno sa jedinicama 2. brigade 35. divizije koje su zatvarale jaravac od Crne Vlasti, spriječi prodor 19. ustaške bojne u pravcu Cudinog klanca, glavnom čvorištu odbrane naših jedinica. Računajući da se na pravcu njegovog kretanja nalaze jedinice 2. brigade bataljon se ubrzano kretao u koloni kroz šumu dosta neoprezno, bez prethodnice. Neprijatelj, koji je potisnuo jedinice 2. brigade na tom pravcu, otkrio je njegov pokret, sačekao ga u zasjedi i iznenadno napao. Razbijena kolona sa Štabom na čelu u neredu se povlačila u pravcu Lisine. U tom sudaru poginuo je komandant 1. bataljona Đuro Ivošević, a zamjenika političkog komesara Nikolu Kosanovića uhvatile su ustaše, međutim, uspio je da im se istrgne iz ruku i pobjegne u šumu. To je uspjelo i još nekim od zarobljenih boraca. Neopreznost je i toga puta skupo plaćena žrtvama koje su se mogle izbjeći. Pošto se povukao prema Končarevom Kraju i donekle sredio[^] 1. bataljon je oko 17 sati smijenio 3. bataljon na položajima kod Cudinog klanca.

²⁶⁴ Petar Kleut, n. dj., str. 111.

Treći bataljon 846. legionarskog puka, pošto je odbacio 2. i 4. bataljon sa Velikog Ogratka i Borić Selišta, krenuo je kroz šumu u pravcu Crnog Vrh. Kretao se neopaženo od naših jedinica sve dok čelo kolone nije izbilo na k. 943, sjeverno od Gornjeg Babinog Potoka. Protivnapadom 2. i 4. bataljona sa sjeverne strane - od Bigine Ograde, ovaj bataljon je zaustavljen.

Nešto poslije 12 sati 3. bataljon je vodio tešku borbu na Čudinom klancu, pa su mu u pomoć krenuli 2. i 4. bataljon. Kada su izbili na šumski put, koji vodi od Gornjeg Babinog Potoka na sjeveroistok ka Sučanskoj Dragi i Plitvičkom Ljeskovcu, po odbačenim kutijama od cigareta i otiscima obuće, ustanovljeno je da je glavnina 3. bataljona 846. legionarskog puka krenula tim pravcem. Bilo je očito da neprijatelj tim manevrom nastoji da se probije za Plitvički Ljeskovac, u područje razmještaja Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i pozadinu jedinica koje su branile Čudin klanac. Komandant brigade, koji se nalazio sa 2. i 4. bataljonom naredio je da se, obustavi pokret prema Čudinom klancu, dok se ne ustanove namjere neprijateljske kolone. Na Crnom Vrh, sjeverno od Gornjeg Babinog Potoka, u to vrijeme bio je jedan bataljon 2. brigade 35. divizije i Štab 3. brigade 8. kordunaške divizije sa dva bataljona. Kad su stigli u taj rejon od njih se doznalo da su odbacili legionarsku kolonu od Sučanske Drage i primorali je da se povuče prema Borić Selištu. U kasnim popodnevnim satima, pošto nije uspio da se probije preko Čudinog klanca i na krilima, neprijatelj je prisiljen da odustane od daljih napada i povuče se prema Vrhovinama i Ramljanima.

Treći bataljon 3. brigade 13. divizije »koji je pod jakom artiljerijskom i bacačkom vatrom održao položaje«, podnio je toga dana najveći teret borbe. Pretrpio je velike gubitke. Poginuo je i komandant bataljona Stipe Karakaš »koji se herojski držao među borcima obilazeći položaj i govoreći da se ne dižu dok se on sam nije toliko sagibao i tako je poginuo«.²⁶⁶ U kritičkoj fazi borbe na Čudinom klancu, kada je angažovana izviđačka četa nalazio se i komandant 35. divizije Petar Kleut, koji je svojim prisustvom podsticao borce da izdrže i neprijatelju onemoguće prodor ka Plitvičkim jezerima.

U borbama 1. maja jedinice 35. divizije su ispoljile visoke borbene kvalitete, onemogućili neprijatelja da ostvari svoje planove i nanijele mu dosta velike gubitke. I same su imale 15 poginulih i 44 ranjenih boraca i starješina.²⁶⁷ Treća brigada 13. divizije, koja se nalazila na pravcu dejstva glavnih neprijateljevih snaga imala je 9 poginulih i 28 ranjenih i to većinom iz 3. i 1. bataljona. Pored komandanta oba bataljona Stipe Karakaša i Đure Ivoševića, poginuli su starješine: Nikola Mihaić, Dušan Paskaš i Nedeljko Maravić, delegat voda. Među ranjenim nalazili su se politički komesar 1. bataljona Tugomir Grgurić Tugo, komandir čete Dušan Gostović, komesar čete Vinko Blažina,

²⁶⁶ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 106.

²⁶⁷ Isto.

Iⁿ Petar Kleut, n. dj., str. 114.

²⁶⁸ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 105.

Aleksa Kovačević i zamjenik komesara čete Bogdan Maljković, vodnik Anton Jugo i desetar Mirko Lisac.²⁶⁹ U ovim borbama posebno su se istakli štab 3. bataljona i komandant koji se »herojski držao među borcima obilazeći položaje«, vodnici Dušan Paskaš i Marijan Kajfeš, Anton Jugo i Vladimir Felkera, desetar Anton Soštarić i nišandžija na teškom mitraljezu Josip Koraca.²⁷⁰

Komandant 1. bataljona Đuro Ivošević poginuo je 12 dana nakon postavljenja na tu dužnost. Mlad, završio oficirski kurs, bio je perspektivan starješina. Stipe Karakaš primio je 3. bataljon po povratku iz bolnice, još neoporavljen od ranjavanja. Bio je hrabar, sposoban i cijenjen starješina. U brigadi su se nalazile njegova drugarica i njena sestra.

Drugi i 4. bataljon 3. brigade 13. divizije sjeverno, i bataljon 2. brigade 35 divizije i 1. bataljon 3. brigade 8. divizije južno od ceste Vrhovine - Gornji Babin Potok vodili su toga dana borbe na velikom prostoru. Svakako da one nisu imale žestinu okršaja 3. bataljona na Čudinom klancu, ali one su, onemogućivši prodor 3. bataljona 846. puka i 31. i 34. ustaške bojne ka Čudinom klancu sa krila, znatno doprinijele da se održi težište odbrane na Čudinom klancu i onemogućiti neprijatelju prodor ka Plitvičkim jezerima.

Borbe na sektoru Duman - Perušić

Poslije uspješne borbe 1. maja, kada je onemogućena ofanziva neprijateljevih snaga da se probiju na područje Plitvičkih jezera, Glavni štab NOV i PO Hrvatske odlučio je da prelaskom u ofanzivu preuzme inicijativu na području Like. Zbog toga je ostavio i dalje na raspolaganju Štabu 11. Korpusa dvije brigade 8. kordunaške divizije. Pristupajući realizaciji te zamisli, Štab korpusa odlučio je da napadne i uništi neprijateljevu posadu u Dumanu. On je 3. maja 1944. godine izdao zapovijest podređenim jedinicama za napad na Duman. Time bi se stvorili povoljni uslovi da se neprijateljeve jedinice iz okolnih uporišta prinude da intervenišu i tuku na otvorenom prostoru. U selu Duman tada se nalazila jedna ustaška satnija sa osiguranjima na k. 1053 (Oštri Grič) i k. 1062 (Lisav). Na prostoriji Ramljane - Duman nalazila se 34. ustaška bojna sa 2. brdska topa.²⁷²

Po naređenju Štaba korpusa u napadu je trebalo da učestvuju: iz 35. divizije 1. i 2. brigada, 3. brigada 13. divizije i 3. brigada 8. divizije." ' Početak napada predviđen je za 5. maj u 4 sata ujutro.²⁷⁴

Štab 35. divizije je 4. maja izdao zapovijest podređenim jedinicama za napad na ustaše na Liscu, Oštrom Griču i Dumanu.²⁷⁵

TM Isto, str. 106.

Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 80.

²⁷² Isto, str. 80-81.

²⁷³ Isto, str. 81.

²⁷⁴ Isto, str. 83.

²⁷⁵ Isto, str. 128.

- 1. brigada 35. divizije dobila je zadatak da likvidira neprijateljeva uporišta na Liscu, Oštrom Griču i u Dumanu,

- 3. brigada 8. divizije dobila je zadatak da se ubaci između Dumana i Ramljana na liniji Stipanov Grič - k. 909 - Vršak (k. 882) i spriječi izvlačenje napadnutih ustaških satnija, kao i intervenciju sa tog pravca ka Dumanu,

- 3. brigada 13. divizije dobila je zadatak da sa dva bataljona zaposjedne i brani položaje na liniji Velika Vidovča (k. 741) - Boište (k. 804) - Vijenac (k. 734) i da sa njih spriječi intervenciju neprijateljevih snaga od Perušića za Duman. Njen 1. bataljon određen je u divizijsku rezervu, u selu Markovići, a 3. bataljon u brigadnu rezervu u selu Magarice.²⁷⁶

- 2. brigada 8. divizije je zadržana u korpusnoj rezervi.

Položaji koje je trebalo da zaposjedne 2. i 4. bataljon, bili su već zaposjednuti od strane ustaških jedinica. Napadom 2. bataljona na desnom i 4. bataljona na lijevom krilu, uspjeli su da potisnu neprijatelja prema Pocrnićima. U borbu je uveden i 3. bataljon pa su neprijateljeva pojačanja od Perušića zaustavljena i primorana da se povuku na položaje Boište - Pocrnici - Vijenac.

Istog dana oko 20 sati napad je obustavljen i bataljoni su se povukli u obližnja sela ostavljajući osiguranje na dostignutim položajima. Slijedećeg dana u jutarnjim satima, neprijatelj je otpočeo sa napadima na Pocrnice i Vijenac (k. 734). Treći bataljon koji se nalazio na desnom krilu, bio je prisiljen da se povuče sjeverno od Gostovače. Pošto su jedinice 1. i 3. primorsko-goranske brigade prešle u protivnapad, neprijatelj je odbačen i prisiljen da se povuče prema Vršiću i Malom i Velikom Čardaku. U večernjim satima 3. brigada je preduzela napad na te položaje, ali je od Štaba 11. korpusa dobila naređenje da odustane od daljnjih napada i jedinice su se povukle na odmor.

U toku dvodnevni borbi, 6. i 7. maja 3. primorsko-goranska brigada imala je 7 poginulih i 20 ranjenih boraca i starješina. Poginuo je i komandant 4. bataljona Milan Dadasović, rodom iz Otoka kraj Ogulina, koji je početkom aprila zamjenio Franju Ožbolta. Bio je to hrabar i sposoban komandant, koji je uspio da održi visoke borbene kvalitete 4. bataljona. Još kao komandir čete bio je ranjen i nekoliko puta pohvaljivan. Bio je to već treći komandant bataljona 3. primorsko-goranske brigade koji je poginuo u tih osam dana. Pored njega poginuli su politički komesar čete Drago Juretić, vodnici Živko Maravić i Branko Blažević,²⁷⁷ četni bolničar u 4. bataljonu Simo Vukelić Pimić iz Breznog, stariji po godinama od ostalih u jedinici, vrlo savjestan u svom pozivu i omiljen od boraca i Simo Stipanović Mema iz Vitunja.²⁷⁸

Borbe u toku 6. i 7. maja bile su karakteristične po žestini sudara, brzim izmjenama situacije, prelazima iz odbrane u napad, na zemljištu pokrivenom žbunjem i ispresjecanom suvim kamenim ogradama. Jedinice su pokazale vrlo dobre borbene kvalitete, racionalno i uspješno

²⁷⁶ Isto, str. 129-130-

²⁷⁷ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 175.

²⁷⁸ Iz autorove bilježnice.

su upotrebljavale oružje, posebno minobacače i teške mitraljeze. Neprijatelj je u tim borbama pretrpio gubitke od oko 20 poginulih i bio je prisiljen na stalno privlačenje novih snaga iz obližnjih garnizona.

Neprijateljeva ofanziva »Morgenstern« na slobodnu teritoriju Like

Početkom maja 1944. godine Štab njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa započeo je planiranu operaciju »Morgenstern« (Zvijezda Danica) da bi uništio jedinice NOVJ i ovladao slobodnom teritorijom Like. Pokušaj da 1. maja od Vrhovina prodre prema Plitvičkim jezerima, predstavljao je pripremnu fazu za ofanzivu. Dejstva jedinica 8. i 35. divizije na prostoru Duman - Perušić - Ramljani, u toku 5. i 6. maja, kojima je bila ugrožena komunikacija Gospić - Otočac, samo su ubrzali pripreme i početak ofanzive. Jednomjesečne borbe na pravcu Otočac - Vrhovine - Gornji Babin Potok, kao i na širem prostoru Jezerane - Dabar i Ramljani - Perušić, uvjerile su komandu njemačkog 15. brdskog korpusa da snage 392. legionarske divizije, ojačane sa nekoliko ustaških bojni, nisu bile u stanju da realizuju postavljene ciljeve. O tome u ratnom dnevniku 392. legionarske divizije je zapisano:

»Krbavsko polje, najveći centar bandi na području korpusa, zavičajno ratno područje bandi, već odavno je uz pomoć korpusnih trupa trebalo da bude likvidirano. Otkako je izvršeno posjedanje Hrvatske nije ni jedna jedinica stupila na ovo područje. Pored oficirskih škola ovdje su obučavane i klase regruta, a prema izvještajima povjerenika ovdje su se nalazila velika provijantska slagališta materijala i jedan aerodrom. Uprkos tome što je ova oblast bila van divizijskog područja, divizija je odavno pripremala jedan poduhvat, koji je stalno morao da bude odlagan, iz razloga što nije bilo dovoljno raspoloživih snaga. Napad bandi na Ramljane i Perušić sada je doveo do preduzimanja ovog velikog poduhvata.«²⁷⁹

Štab njemačkog 15. brdskog korpusa je za ofanzivu u Lici upotrebio jake snage. Angažovani su: glavnina 392. legionarske divizije, 4. ustaški zdruk, dijelovi 373. i 264. divizije, četničke i neke druge jedinice. Šestog maja od tih snaga formirane su četiri borbene grupe:

- prva, oformljena je tako što je 1. bataljon 846. puka 392. divizije izvršio prodor iz Josipdola preko Plaškog u Ličku Jesenicu, a Izviđački odred 392. divizije iz Otočca preko Dabra kamionima prebačen tamo. Ove jedinice su se spojile i kao kolona krenule prema Plitvičkim jezerima;

- druga, sačinjavali su je 3. bataljon 846. puka i 19. bojna; sa polazne osnovice u Babinom Potoku;

- treća, formirana je na prostoru Ramljani — Janjče - Ivčevića Kosa od 31. i 32. ustaške bojne i polubataljona »Dajncer« (2. četa 847. puka i 6. četa 846. puka 392. divizije);

^m Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 160.

- četvrta, ojačani Izviđački odred 373. legionarske divizije²⁸⁰ u rejonu Ličkog Petrovog Sela.

Ofanziva na slobodnu teritoriju Like počela je 7. maja u sjevernom dijelu, prodorom Izviđačkog odreda 373. divizije⁸¹ od Ličkog Petrovog Sela za Prijeboj. Izviđački odred 392. divizije trebalo je da sa 1. bataljonom 846. puka 392. legionarske divizije, dejstvuje od Poljanka prema Plitvičkim jezerima. Od Babinog Potoka preko Homoljca dejstvovali su 3. bataljon 846. puka i 19. ustaška bojna. Njihov zadatak je bio da u prvoj etapi prodorom prema Prijeboju i Koreničkoj kotlini uspostave vezu između 392. i 373. legionarske divizije, odvoje slobodno područje Like od Korduna i stvore polaznu osnovicu za dalja dejstva.²⁸²

Na dan 7. maja, pred početak ofanzive, jedinice pod komandom Štaba 35. divizije nalazile su se u slijedećem rasporedu:

- 1. brigada na prostoru Kozjak, Kuzmanovača, Ljubovo i zatvarala pravce od Široke Kule, Perušića i Ramljana prema Krbavskom polju;
- 2. brigada (bez 4. bataljona) na pravcu od Rudopolja preko Perušića (k. 913) i od Metle do Klanca, braneći pravce Vrhovine - Plitvička jezera i Crna Vlast - Turjanski. Njen 4. bataljon bio je u rejonu Ličkog Petrovog Sela, gdje je zatvarao pravac ka Prijeboju;
- 3. brigada 19. divizije u južnoj Lici, sa dejstvom prema Gračacu, i Lapcu;
- 3. brigada 13. divizije, poslije žestokih borbi 1. maja na Čuđinom klancu i 6. i 7. maja kod Perušića, prebačena je 8. maja u Krbavicu i ostala u korpusnoj rezervi.²⁸³

Na području Plitvička jezera - Poljanak nalazile su se jedinice 8. kordunaške divizije, koje su stupile u borbu 7. maja.

Neprijatelj je bio višestruko nadmoćan kako u živoj sili tako i u borbenoj tehnici. Njegova nadmoćnost posebno je bila izražena u sposobnostima da izvodi brze manevre, u kondiciji ljudstva i mogućnostima da svoje jedinice obezbijedi materijalnim i sanitetskim potrebama u toku borbe. Operativnim razvojem na polukružnoj polaznoj osnovici za napad od Ličkog Petrovog Sela preko Poljanka - Vrhovina — Ramljana do Perušića i Gospića neprijateljeve snage našle su se u vrlo povoljnom početnom rasporedu. Postojeća mreža puteva u potpunosti je mogla da zadovolji njegove potrebe u toku priprema i izvođenja ofanzivnih dejstava.

Devetog maja 3. primorsko-goranska brigada dobila je zadatak da smjeni 1. brigadu na položajima Živulja - Kozjan ~ Ljubovo^{1 c j a} spriječi prodor neprijatelja prema sjevernom dijelu Krbavskog pcw^{a - z} Krbavice brigada je krenula 9. maja u posljedopodnevnim satima^{1 to -} Štab brigade sa 3. i 4. bataljonom prema Kuzmanovači, gdje si).^{8"®11} uveče istog dana: 1. i 2. bataljon preko Trnovca u pravcu ZivuU^{e <}

²⁸⁰ Petar Kleut, n. dj. str. 133 i Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 160-161. ^ .jonima

²⁸¹ Odred je prešao oko 79 km puta i 5. maja ujutru stigao u Otočac. Iste večeri korf je prebačen u Ličku Jesenicu.

²⁸² Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 160.

²⁸³ Petar Kleut, n. dj. str. 132.

zadatkom da uspostave vezu sa jedinicima 1. brigade u tom rejonu i da sa tog pravca izvrše bočni napad na neprijateljeve jedinice koje su se probile do Korita. Pošto su prenoćili u Trnovcu, bataljoni su ujutru 10. maja nastavili pokret. Prvi bataljon koji se kretao na čelu kolone, ne nailazeći na dijelove 1. brigade, naišao je iznenada na neprijateljeve jedinice na Živulji. Jače neprijateljske snage primorale su ga na povlačenje prema Ciceru (trg. 1986), južno od Trnovca. Tom prilikom se odvojilo 15 boraca, zajedno sa političkim komesarom 3. brigade i obavještajnim oficirom. Oni su uspjeli 18. maja da se vrate u sastav svoje brigade.²⁸⁴ Drugi bataljon se sukobio sa neprijateljem između Trnovca i Krbavice, i pošto nije mogao da zadrži napad jačeg neprijatelja, povukao se zapadno od Krbavice u šumi Pisačuša, a odatle se prebacio na Ljubovo u sastav brigade. U takvoj situaciji, a po naređenju Štaba 35 divizije od 11. maja, 3. pismorsko-goranska brigada se pomjerila na Ljubovo, gdje je ostala do idućeg dana, 3. bataljon je ostao u Kuzmanovači da bi obezbijedio jedinice na Ljubovu sa toga pravca.²⁸⁶ Pošto su neprijateljeve jedinice koje su napadale sa pravca Korenice i Krbavice stigle do Bunića, brigada je 11. maja organizovala odbranu prevoja Ljubovo, prema Buniću, Širokoj Kuli i Perušiću sa druge strane. Četvrti bataljon posjeo je položaje zapadno od Bunića držeći pod kontrolom cestu za Ljubovo, 2. bataljon, ojačan četom komande mjesta Perušić, zaposjeo je položaje Podovi — Srdari, prema Širokoj Kuli i Perušiću, a jedna četa na pravcu Široka Kula — Podlapača. Prvi bataljon, bio je u rezervi kod Opsenica, gdje se nalazio i Štab brigade, a 3. bataljon bio je na Kuzmanovači. U toku dana neprijatelj je slabijim snagama napao na 3. bataljon, ali je odbijen.

Slijedećeg dana 3. brigada je vodila tešku i uspješnu borbu na Ljubovu. O tome se u operativnom izvještaju navodi:

»12. ov. mj. neprijatelj je krenuo od Bunića u pravcu Ljubova i borba je počela oko 10 sati. Neprijatelj je bio sačekan i nanijeto mu je dosta gubitaka u ljudstvu i nije uspio da nas zbací sa položaja. Neprijatelj je dobio pojačanje u ljudstvu i tenkovima i borba je počela žešće, tu smo ubacili bataljon iz rezerve i tako je neprijatelj bio ponovo odbijen«.²⁸⁷

Pošto nikako nije uspijevao da se frontalnim napadom od Bunića probije do Ljubova, neprijatelj je ubacio jednu četu od Kozjana na Crni Vrh. Otkrivena je tek pošto je otvorila bočnu vatru sa ivice šume, južno od k. 1175 po jedinicama na položaju prema Buniću. U takvoj situaciji, 1. i 4. bataljon su se morali u 18 sati povući na položaje u rejonu Tonkovića - k. 1002 i k. 967.

Dok se još vodila borba u pravcu Bihaća, neprijatelj je u 16 sati krenuo u napad sa druge strane u tri kolone: od Perušića preko Lipove Glavice ka Podovima; u zahvatu komunikacije Široka Kula - Ljubovo; i od Široke Kule u pravcu Podlapače. Drugi bataljon je sa položaja

²⁸⁴ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 229.

²⁸⁵ Isto, str. 226.

²⁸⁶ Isto, str. 302.

²⁸⁷ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 302.

Podovi — Srdari primorao neprijatelja da zastane ispred položaja gdje je i zanoćio.

Tako se brigada 12. maja uvece našla na malom prostoru između neprijateljevih jedinica koje su napadale od Bunića i Široke Kule sa jedne strane, i Crnog Vrha sa sjeverne strane. Zato je Štab brigade donio odluku da jedinice povuče južno od puta Široka Kula - Podlapača, prema prostoru Stara Šuma. Najprije je upućen 3. bataljon, a za njim ostale jedinice i Štab brigade. Neprijatelj nije otkrio da brigada napušta položaje. Po dolasku u rejon prikupljanja pripremljen je topao obrok i brigada je tu i zanoćila, pokraj vatri.²⁸⁸

Trinaestog maja u 18 sati brigada je primila naređenje Štaba 35. divizije, pisano u 12,30 sati istog dana »da krenemo sa brigadom za Vrebac gdje nas čeka hrana i daljnje naređenje«.²⁸⁹ Pošto je kasno primila naređenje brigada je stigla u Vrebac u 21 sat. Trebalo je da odmah pošto se borci nahrane i odmore, sa velikim brojem izbjeglog naroda krene preko Ličkog polja, ceste i željezničke pruge prema Velebitu, u rejon Počitelja. Poslije ponoći, 14. maja brigada je krenula. U razvučenoj koloni, bilo je i stoke, sporo se kretalo, nikako da se stigne do ceste i pruge. Čelo kolone izgubilo je orijentaciju, pa se kolona kretala u krugu dugom nekoliko kilometara, sve dok se čelo kolone nije priključilo začelju. Tek u praskozorje bila je moguća lakša orijentacija i odrediti pravac pokreta prema Velebitu. Pošto je prešla cestu i prugu, kolona je stigla u Počitelj.

Pošto je neprijatelj ovladao širim prostorom Plitvičkih jezera i Koreničkom kotlinom, probio se u sjeverni dio Krbavskog polja. Time je borbom kod Gorice 16. maja završena prva faza operacije »Morgenštern«.²⁹¹ Neprijateljeve jedinice, predviđene za dejstva u drugoj fazi borbe, krenule su 11. maja u napad prema Krbavskom polju. Jedan bataljon iz sastava 373. divizije, predvođen četnicima, izbio je od Donjeg Lapca preko Kamenskog u Frkašić, gdje je minirao skladište municije. Prvi puk »Brandenburg«, takođe ojačan četnicima, krenuo je od Gračaca glavnom kolonom, preko Rudopolja za Udbinu, a pomoćnim, preko Lovinca i Ploča, za Međugorje. Devedeset drugi motorizovani puk, ojačan 202. tenkovskim bataljonom i četnicima, krenuo je od Lapca preko Kuka za Visuć, a drugim dijelom, preko Mazina i Klapavice, za Udbinu. Tako je neprijatelj do 13. maja sa svih strana krenuo ka Krbavskom polju, smatrajući da su se tu prikupile glavne jedinice 11. korpusa NOVJ i skladišta materijala.²⁹²

U toku 13. maja neprijatelj je, bez većeg otpora, ušao u rejon Podlapača - Srednja Gora i tako zatvorio obruč oko Krbavskog polja sa zapada. Palio je zauzeta sela, pljačkao stoku i u pronađenim zemunicama ubijao sklonjeni narod. U svojoj okrutnosti naročito su se

²⁸⁸ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 302.

²⁸⁹ Isto

²⁹⁰ Povlačeći se pred neprijateljem na Velebit se sklonilo oko 12.000 do 15.000 žena, djece, staraca i razne stoke. Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 303, 442.

²⁹¹* Petar Kleut, n. dj. str. 153.

²⁹² Zbornik, tom 5, knj. 27, d. 74 i *Oslobodilački rat*, knj. II, str. 144-146.

isticali ustaše 19. bojne, koju su i nacisti ocijenili kao »zločinačko izživljavanje mračnih nagona«.²⁹³

U nastaloj situaciji najveći problem za štabove i jedinice NOVJ predstavljao je veliki broj ranjenika. Nastojanja da se prije ofanzive evakuišu iz Like u pravcu Bosne i na obalu prema otocima, nisu uspjela. Zaštita ranjenika i izbjegličkih logora naroda predstavljali su ne samo jednu od osnovnih preokupacija štabova i neposrednih zadataka jedinica, već su bili i njihova izuzetno značajna moralno-politička i humana obaveza. Tako je Štab 11. korpusa NOVJ odredio neke svoje članove i jedinice za zbrinjavanje ranjenika. Oko 800 ranjenika evakuisano je preko Plješevice za Kordun, a zaštitu i pomoć u evakuaciji obavljale su jedinice 8. divizije. Preko 300 ljudi evakuisano je preko Velebita za Vis. Nepokretni ranjenici, sa jednim brojem sanitetskog osoblja, smješteni su u konspirativne zemunice.²⁹⁴

Treća brigada 13. divizije boravila je 14. 15. i 16. maja pod Velebitom, u rejonu Počitelja, gdje je štitila zbjegove naroda. Prvi bataljon 3. domobranskog posadnog zdruga krenuo je u napad 15. maja preko Ribnika u Medak. Naš drugi bataljon je odbio ovaj napad pa je slijedećeg dana neprijatelj krenuo u napad istim pravcem, ali sa jačim snagama. Drugi i 4. bataljon 3. brigade su i ovaj napad odbili, a napadač se povukao u neredu, uz znatne gubitke, preko polja u pravcu Bilaja.

Taj neuspjeh je bio neposredni povod za alarmni izvještaj komande ustaškog Operativnog područja »Velebit« (reorganizovana komanda Zapolija) Štabu njemačkog 15. brdskog korpusa u Kninu i štabu 392. divizije u Otočcu, o neposrednoj opasnosti od napada na Gospić.²⁹⁵ Takvim prikazom situacije ustaška komanda je nastojala da pridobije Štab 15. korpusa da ne izvlači iz borbe puk »Brandenburg« i 92. mehanizovani puk do završetka ofanzive. U ratnom dnevniku njemačke 392. divizije zabilježeno je da je 16. maja »oko 18,00 sati stigao je od oficira za vezu pri IV ust. brigadi izvještaj da je prema jednom zaplijenjenom neprijateljskom naređenju za noć 16/17. V predviđen veliki napad bandi na Gospić«.²⁹⁶ Zato su još iste večeri stavljeni u pokret Izviđački odred iz Bunića ka Ličkom Osiku, 92. motorizovani puk od Mekinjara ka Metku te 1. bataljon 846. puka i 19. ustaška bojna, poslije smjene jedinice »Dajnciger«, preko Turjanskog i Čanka prema Perušiću. Komandno odjeljenje je promijenilo položaj zajedno sa 3. bataljonom 846. puka za Lički Osik. Prostor Krbavskog polja morao je da bude potpuno napušten, a plijen koji nije mogao da se evakuiše uništen je.

Pošto su se jedinice 35. divizije u nastavku ofanzive našle razdvojene u dvije grupe, Štab 11. korpusa u naređenju Štabu 3. brigade 19. divizije napomenuo je da namjeravaju »formirati operativni štab za južnu grupu brigada u Lici u koju bi ulazila naša brigada i III brigada

^f Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 226.

Petar Kleut, n. dj. str. 149-150.

²⁹⁶ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 367.

²⁹⁷ Isto

Isto, str. 319.

XIII divizije».²⁹⁸ Tamo je upućen operativni oficir 35. divizije Momčilo Novković, da do formiranja štaba koordinira radom obeju brigada. Tu su se već nalazili zamjenik komandanta 11. korpusa Stevo Opsenica i komesar 35. divizije Simo Mrda.²⁹⁹ Tih dana formiran je Štab Južnog sektora za Liku sa zamjenikom komandanta 11. korpusa Stevom Opsenicom na čelu, kojemu su bile počinjene 3. brigada 13. divizije, 3. brigada 19. divizije, jedan bataljon 1. brigade 8. divizije, 1. bataljon ličkog područja i još neke teritorijalne jedinice prikupljene na južnom dijelu Like.

U toku noći 16/17. maja pošto je bio »predviđen veliki napad bandi na Gospić«³⁰⁰ Izviđački odred stavljen je u pokret od Bunića ka Ličkom Osiku, 92. motorizovani puk od Mekinjara ka Medaku, a 1. bataljon 846. puka i 19. ustaški bataljon prema Perušiću. Prostor Krbavskog polja je napušten. Devedeset drugi puk je zauzeo Medak i prodro do Divosela. Borbeni grupa »Dvk« (31. i 32. ustaška bojna) krenula je istočno od Ledenice, gdje se nalazila 3. brigada 13. divizije, i sa Izviđačkim odredom 3. bataljona 846. puka 392. divizije dostigla taj prostor, gdje je ostala da pronađe »neprijateljske logore i slagališta i da ga očiste od bandi«. Izviđački odred i ustaški bataljon su od 19-21. maja očistili liniju Landonov gaj i brdski teren od te šume i 22. maja nastavili nadiranje preko Korenice ka sjeveru. Iste večeri prebačeni su u Otočac.³⁰¹

Njemačka komanda 2. oklopne armije naredila je 16. maja da se puk »Brandenburg« izvuče iz akcije i povuče na komunikaciji Bihać - Knin da bi sadejstvovao sa njemačkim snagama u drvarskoj operaciji.³⁰² I 92. motorizovani puk sa 202. oklopnim bataljonom krenuo je za Donji Lapac, a zatim u širi rejon Bihaća.³

Treća brigada 13. divizije prebacila se noću 16/17. maja od Počitelja pod Velebitom u rejon Vrebač - Mogorić - Podlapača, gdje je stigla 17. maja oko 5 sati. U 10 sati jedna satnija 1. bojne 3. posadnog zdruga iznenada je, iz pravca Bilaja, upala u Vrebač i protivnapadom 3. bataljona odbačena prema Barletama. Poslije jednog sata neprijatelj jačine jednog bataljona ponovo je krenuo u napad od Barleta i Bilaja prema Vrebaču. Podržan artiljerijom uspio je da potisne jedinice 3. -brigade u sjeverni dio sela i počeo da pali kuće u dijelu pod njihovom kontrolom. Napadom jednog bataljona sa sjeverne strane u bok i prelaskom jedinica sa fronta u protivnapad, neprijatelj je odbačen i počeo je uz znatne gubitke u neredu da se povlači u pravcu Blagaja. Tom prilikom jedinice 3. brigade opkolile su jedan artiljerijski vod sa dva oružja, ali se on izbavio intervencijom Izviđačkog odreda 392. divizije koji mu je upućen u pomoć.³⁰⁴ U ponovljenom napadu jačih neprijateljevih snaga brigada je bila prisiljena na povlačenje prema Međugorju, gdje je i prenoćila.

²⁹⁸ Isto, str. 319.

²⁹⁹ Isto

^{3TM} Zbornik, tom 5, knj. 27. str. 368.

³⁰¹ Isto

³⁰² Isto, str. 162.

³⁰³ Isto, str. 368.

³⁰⁴ Isto, str. 566.

U jutarnjim satima 18. maja ustaške i legionarske jedinice (Borbena grupa »Dvk« i Izviđački odred 392. legionarske divizije) krenule su sa tri pravca prema prostoru gdje se tog jutra zatekla brigada. Izviđački odred 392. divizije krenuo je od Pavlovca prema Međugorju i Mogoriću. Ustaška borbena grupa »Dvk« (31. i 32. bojna), nalazile su se na sredokračić Podlapača - Vrebac, spremne za napad sa sjeverne strane. U isto vrijeme, kamionima od Gospića, preko Medka ka Ploči, prebačen je 3. bataljon 846. puka. Jedinice brigade prihvatile su borbu sa neprijateljem koji je napadao iz pravca Pavlovca i sa juga. U toj situaciji Štab brigade, ne raspolažući sa dovoljno podataka od obavještajne službe i iz trupnih izviđačkih organa i ne znajući da je u Srednju Goru pristigao jedan bataljon iz 1. brigade, procijenio je da prijeti opasnost od opkoljavanja na relativno malom prostoru južnog ličkog Međugorja. Stoga je Štab brigade donio odluku da razdvoji jedinice u dvije grupe, koje bi se probijale na sjever, prema Ljubovu i južno, prema Srednjoj Gori.

Prvi i 4. bataljon, sa komandantom brigade i zamjenikom političkog komesara, trebalo je da se probiju prema Ljubovu, a 2. i 3. bataljon, sa političkim komesarom i operativnim oficirom, prema Srednjoj Gori.

Pošto je izdato naređenje za pokret, jedinice su sklonile teži teret kao što su kazani, kalemovi sa telefonskim kablom itd. Komandant brigade krenuo je prema položajima koje je trebalo da posjedne 1. bataljon. Krećući se po kraškom terenu pokrivenom šikarom, neočekivano se našao u borbenom rasporedu ustaških jedinica. Ustaše su se kretale u manjim, odjeljenskim kolonama, na rastojanju od 50 do 100 metara bez otvaranja vatre i glasnih komandi. Neprimjećen od ustaša, sklonio se u grm kraj kojeg se zatekao. Pošto se pribrao od prvog iznenađenja, zaključio je da bi pokušaj da se u trku probije do jedinica, bio unaprijed osuđen na neuspjeh. Važno je bilo sačuvati prisebnost, jer bi za svaku nepromišljenost i panično ponašanje, rezultat bio isti. Konačno, ako se dospije u situaciju da se gine, onda će i prosječno hrabar borac odlučiti da »kožu što skuplje proda«. Ubrzo, ustaše su otvorile vatru na jedinice 1. bataljona koje su bile u pokretu prema položajima koje je trebalo posjesti. Odsječen od svojih jedinica komandant je krenuo na sjever prema Ljubovu.

Tokom četiri dana, koliko sam bio odvojen od jedinice, opterećen neizvjesnošću i osjećajem odgovornosti što će biti sa brigadom u pokretu od Međugorja prema sjeveru, uvjerio sam se da je neprijatelj zaposjeo naselja na širem području Krbave. Hraneći se mladim bukovim listom i crijemušom, čega je bilo u izobilju, a umjesto vode ližući jutarnju rosu sa lišća, svaki sat i dan činili su mi se kao vječnost. Zbog vrućine žeđ je postala nepodnošljiva. Četvrtog dana lutanja, u nedelju 21. maja u večernjim satima, dospio sam iznad podlapačkog sela Jagodnje. Uvjerivši se da u selu nema neprijateljeve vojske, prišao sam bliže. Primjetio sam nekoliko mještana oko još nedogorjelih, pramenovima sivoga dima označenih zgarišta izgorjelih bajti. Od jedne domaćice, tada bez domaćinstva, ponuđen sam toplim mlijekom sa purom. Domaćin, stariji čovjek kada se već smračilo poveo me je između sela Tolića i Pišača

i pokazao pravac preko Kravavskog polja za Pecane. Škrt na riječima, rekao je »Tamo su naši«. Slijedećeg dana stigao sam u Frkašić, gdje se nalazio Štab 2. brigade 35. divizije. Obavješten da je komandant 3. brigade poginuo, Miloš Ivošević Rogović gledao je u mene kao u povratnika sa onog svijeta.

Prvi bataljon koji je u pokretu na položaje naletio na ustaše, bio je odbačen i primoran na povlačenje prema selu Srednja Gora, gdje je prihvaćen od jednog bataljona 1. brigade 35. divizije. U tom pravcu povukle su se i ostale jedinice brigade u toku dana, bez većih gubitaka. Naredna tri dana ostale su u Srednjoj Gori da se srede i odmore.³⁰⁵

Noću 23/24. maja brigada je izvršila napad na ustaške jedinice u Mekinjaru. Četvrti bataljon, ojačan sa po jednom četom iz 2. i 3. bataljona, iznenadio je i razbio ustaše na brdu Pilipovača (k. 778), koji su se bježanjem u pravcu Tolića spašavali. Pridodate čete zakasnile su u pokretu i nisu spriječile odstupnicu razbijenim ustašama. Zarobljena su dvojica ustaša, jedan top 47 mm, nešto oružja i opreme, kao i 8 vreća žita kojeg su ustaše opljačkale od naroda.³⁰⁶ Operativni oficir Divizije Momčilo Novković, u izvještaju Štabu 35. divizije napisao je da je borba bila snažna i kratka i da su se ustaše razbježale u paničnom bijegu, a da su jedinice bile odmornije mogli su postići i mnogo veći uspjeh.

Poslije završetka majske ofanzive, ustaške jedinice se nisu povukle iz Korenice i sjevernog dijela Kravavskog polja. Zadržavanjem na tim položajima neprijatelj je imao za cilj da onemogući sređivanje jedinica 35. divizije i situaciju na slobodnoj teritoriji u cjelini, onemogućavajući time korišćenje aerodroma na Kravavskom polju.

Štab 11. korpusa uputio je 35. diviziji naređenje 23. maja da pregrupiše snage i izvrši napad na neprijatelja u Korenici i oslobodi je. Zato je 3. brigada 13. divizije upućena iz Ličkog srednjeg gorja za Šeganovac i Mihaljevac, radi izvršenja zadatka.³⁰⁷ U navedena mjesta brigada je stigla 25. maja, a slijedećeg dana Štab Divizije izvršio je izvidanje i izdao usmjenu zapovijest za napad štabovima 2. brigade 35. divizije i 3. brigade 13. divizije. Napad je trebalo da počne u 3,30 sati 27. maja sa 3. brigadom 13. divizije i dva bataljona 2. brigade 35. divizije.³⁰⁸

Treća brigada dobila je zadatak da sa dva bataljona napadne neprijatelja koji je držao položaje na Mrsinju — k. 1153 - k. 1941 — Vrpile, a potom da produži napad niz istočne padine prema Korenici; da sa dva bataljona napadne od Tuka i Jasikovca neprijatelja na Varićaku, ključnom položaju, i Gradini. Druga brigada 35. divizije dobila je zadatak da sa jednim bataljonom sadejstvuje u napadu na Korenicu preko Vranovače, jedan bataljon da se zadrži na Mrsinju, u rejonu Polica, radi kontrole pravaca od Kravavice, a sa po jednim bataljonom postavi osiguranje prema Homoljcu i Prijeboju.

³⁰⁵ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 567.

³⁰⁷ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 567.

³⁰⁸ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 553.

^{308f} Isto

Zbog magle i guste šikare Štab bataljona nije primjetio raketu koju je za početak napada ispalio Štab 3. bataljona. Zato je došlo do zakašnjenja i nejednovremenog napada bataljona. Prvi i 2. bataljon 3. brigade, koji su napadali na Varićak, prišli su na blisko rastojanje od neprijateljevih položaja platou ograđenom kamenim zidom. Tada je na njih otvorena snažna vatra. Da bi izbjegli veće gubitke i pripremali se za ponovni napad, bataljoni su se povukli za oko 100 metara. Ponovljeni napad uz podršku minobacača, nije uspio. Jedinice su, držeći neprijatelja u blokadi, ostale na položajima do 18 sati, kada je 19. ustaškoj bojni stigla pomoć jačine dvije satnije iz pravca Bunića. Ustaše su odbacile 1. i 2. bataljon do Tuka, a pošto nisu uspjeli da dalje produže sa napadom povukli su se prema Varićaku i Vrpilama.

Treći i 4. bataljon posjeli su položaje na grebenu Mrsinja na kojima nije bilo ustaških jedinica i odatle krenuli u napad na isturene položaje neprijatelja iznad Korenice. Tada je neprijatelj prešao u napad od Galebovca, odbacio 3. bataljon koji se u neredu povukao niz padine Mrsinja prema Pogledalu. Time su bok i pozadina 4. bataljona bili direktno ugroženi, pa se i on morao povući.

U toku noći 27/28. maja ustaše su se neprimjećene povukli iz Korenice: 19. bojna, preko Homoljca, za Gorivji Babin Potok, a pristiglo pojačanje, preko Vrpila, prema Buniću.³⁰⁹

Treća brigada je u borbama prilikom neprijateljevog protivnapada na Mrsinj,³¹⁰ imala 7 poginulih, 12 ranjenih i 15 nestalih boraca iz 3. bataljona. Osnovni uzrok neuspjeha u napadu na 19. ustašku bojnu u Korenici, bio je, pored ostalog, u premorenosti i iscrpljenosti jedinica brigade. Zato je izostala i potrebna prodornost u napadu i znatno su povećivani gubici. Štabovi brigada i Štab Divizije, procijenili su da bi napad na Korenicu trebalo odložiti za nekoliko dana, jer nisu bili uvjereni u uspjeh, što je već samo po sebi moralo uticati na tok i ishod borbe. Vjerovatno da bi bilo bolje da su jedinice usmjerene na dejstva po komunikacijama između Korenice, Gornjeg Babinog Potoka i Ljubova, i na taj način prisilile neprijatelja da napusti zaposjednuta mjesta.

Poslije napada na Korenicu 3. brigada 13. divizije se prikupila na Vujnovim Glavama, a narednog dana neke jedinice spustile su se u Krbavicu. Sa štabovima bataljona održan je 30. maja sastanak kojem su prisustvovali komandant i komesar 35. divizije. Na sastanku je govoreno o stanju u brigadi i razmatrano pitanje popune upražnjenih mjesta starješina.

Nastojeći da zadrži inicijativu na koreničkom sektoru, neprijatelj, pošto je prikupio 29. maja podatke o raspordu snaga jedinica NOVJ oko Krbavice i Trnovca, napao je 31. maja jakim snagama iz više pravaca. Treća brigada 13. divizije, koja je glavninu snaga imala oko Krbavice, pružila je otpor kod Kozjana koloni koja je dolazila od Ramljana (32. ustaška bojna) i povukla se na položaj istočno od Krbavice.

³⁰⁹ Isto, str. 614.

³¹⁰ Isto.

³¹¹ Petar Kleut, n. dj. str. 173.

u operativnom izvještaju 3. brigade 13. divizije o borbama 31. maja³¹² navedeno je da su dvije ustaške satnije 32. ustaške bojne krenule od Čanka prema Krbavici. Ustaše su, neopažene od jedinica 4. bataljona koji se nalazio u Krbavici, uspjele da se spuste u zapadni dio sela i napadnu ga vatrom sa k. 838. Bataljon se ispod vatre povukao prema Gradini, a potom izvršio protivnapad prema k. 838 i odbacio neprijatelja. Opljačkavši nekoliko grla krupne stoke, neprijatelj se, uz tri poginula, povukao preko Cjepala prema Čanku. Bataljon je imao dvojicu poginulih i tri ranjena borca.³¹³

Štab 4. bataljona nije bio dovoljno budan i nije postavio obezbjeđenje prema Čanku odakle je neprijatelj često upadao prema Trnovcu i Krbavici. Kada je neprijatelj upao u selo, Štab bataljona se brzo snašao i energično reagovao, odbacivši ga iz Krbavice. Time su završena izuzetno intenzivna borbena dejstva 3. brigade u maju 1944. godine. Za tih mjesec dana brigada je 16 dana vodila borbe, osam dana je bila u pokretu na dužim relacijama koje su joj teže padale od borbi na ograničenom prostoru. U tim borbama brigada je imala 39 poginulih boraca i starješina; 75 ranjenih, 10 umrlih zbog iznemoglosti, 50 nestalih i dvojicu zarobljenih. Ukupno 174 izbačenih iz stroja.³¹³ Za brojno stanje od oko 800 boraca i starješina,³¹⁴ što sa upućenim u bolnice zbog iznemoglosti iznosi oko 200 ili oko 25% brojnog stanja kojeg je imala početkom maja 1944, to su bili veoma veliki gubici za mjesec dana ratovanja. Stalne borbe protiv nadmoćnih, pokretnih i dobro nahranjenih jedinica neprijatelja, česti pokreti a naročito glad, sve je to imalo za posljedicu veliku iscrpljenost boraca (10 je umrlo). Od 39 poginulih 20 su bili starješine koje su se u takvoj situaciji i sa malim brojnim stanjem boraca stalno nalazile na čelu svojih jedinica.

I pored toga 3. primorsko-goranska brigada je postigla u tom periodu nekoliko vrlo zapaženih uspjeha, i to: u borbama 1. maja kod Babinog Potoka; 6. i 7. maja kod Perušića; u odbrambenoj borbi na Ljubovu 12. maja; u protivnapadu na neprijatelja 15. i 16. maja kod Ribnika i Metka; 17. maja kod Vrepca i 24. maja u napadu na ustaške jedinice kod Mekinjara. Ti uspjesi svjedoče o visokim moralno-političkim kvalitetima boraca i starješina brigade i njihovoj borbenoj gotovosti.

Po snagama koje su u njoj učestvovala, prostoru i vremenu u kojem se odvijala velika majska ofanziva na Liku predstavljala je važnu etapu u planovima njemačke Vrhovne komande za desant na Drvar, izvršen 25. maja 1944. godine, sa ciljem uništenja vojno-političkog rukovodstva NOB Jugoslavije, a posebno vrhovnog komandanta NOVJ maršala Josipa Broza Tita. Imala je, između ostalog, za cilj da razbijanjem partizanskih jedinica na području Like, obezbjedi izvođenje desanta sa te strane. Zbog pridavanja takve važnosti ofanzivi na Liku, u dejstva su uključeni puk »Brandenburg« i 92. mehanizovani puk koji su ranije povučeni iz dejstava u Lici i angažovani u desantnoj operaciji, na širem planu.

³¹² Opis borbe zabilježen je u autorovoj bilježnici.

³¹³ Podaci dati zbirno iz dokumenata i autorove bilježnice.

³¹⁴ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 528-529.

Koncem maja 1944. 35. divizija je primila oko 500 novih boraca, Istrana. Od toga broja 3. brigada 13. divizije primila je 138, a 1. i 2. brigada 180.³ Iako manje od broja izbačenih iz stroja u toku maja, ipak je to predstavljalo znatno ojačanje smanjenog brojnog stanja 3. brigade. U isto vrijeme izvršene su i kadrovske promjene. Tako je, početkom maja, za komandanta 35. divizije postavljen potpukovnik Nikola Grubor, a Petar Kleut, dotadašnji komandant, postavljen je za načelnika Štaba 4. korpusa NOVJ.

U brigadi je na mjesto političkog komesara postavljen, umjesto Ive Stipančića, Anton Kargačin Njunja, a za informativnog oficira, položaj koji je tada uveden u bataljonima i brigadi, Branko Knežević. Za komandanta 2. bataljona postavljen je Đuro Lončar, za političkog komesara 1. bataljona Bogdan Dokmanović, za komandanta 4. bataljona Mate Butković, a Mile Gostović Mali za zamjenika u 3. bataljonu, zastupajući jedno vrijeme i komandanta bataljona.³¹⁶

Oslobođenje Korenice

Prvog juna u 14, 30 sati neprijatelj je jačim snagama izvršio ispad od Babinog Potoka i Ramljana prema Korenici i Prijeboju. Devetnaesta ustaška bojna koja je napadala pravcem Babin Potok — Homoljac — Pogledalo - Korenica, odbacila je 4. bataljon 2. brigade sa Pogledala u pravcu Rudanovca i zanoćila u tom rejonu.³¹⁷ Sutradan je ušla u Korenicu i odmah pristupila utvrđivanju zaposjednutih položaja. Bilo je očito daje neprijatelj namjeravao da zadrži Korenicu pod kontrolom.

Štab 35. divizije nameravao je da 4. juna napadne ustaše u Korenici. Zapovješću od 4. juna 1944. godine određeno je da u napadu učestvuju 1. i 2. brigada 35. divizije i 3. brigada 13. divizije.³¹⁸

Prva brigada trebalo je da napada sa jugoistočnih padina Mrsinja na liniji Mrsinj Grad - Varićak i sa jednim bataljonom da osigura lijevi bok na Fundakovu vrhu sa pravca Homoljaca i Vrela. Druga brigada (bez jednog bataljona), da sa dva bataljona napada sa sjeverne strane od Pogledala preko Vrela na Korenicu, a jednim bataljonom postavi zasjedu radi osiguranja od Koreničke Kapele i Koreničke Reke.³¹⁹

Treća primorsko-goranska brigada dobila je zadatak da, napadajući sa istoka, likvidira neprijateljeve snage na Varićaku i Gradini, ključnim položajima 19. ustaške bojne, a da sa jednim bataljonom obezbijedi se od Bunića, na Vrpilama. Za napad na Varićak angažovani su 2. i 4. bataljon, 3. bataljon za osiguranje prema Buniću, dok je 1. bataljon napadao na Gradinu. Napad jedinica podržavan je preciznom vatrom minobacača prateće čete brigade, kojom su vješto upravljali komandir čete Savo Mamula i vodnik Franjo Čiković. Pritisnut sve snažnijim napadom 2. i 4. bataljona, neprijatelj je jedinicu na Varićaku pojačavao

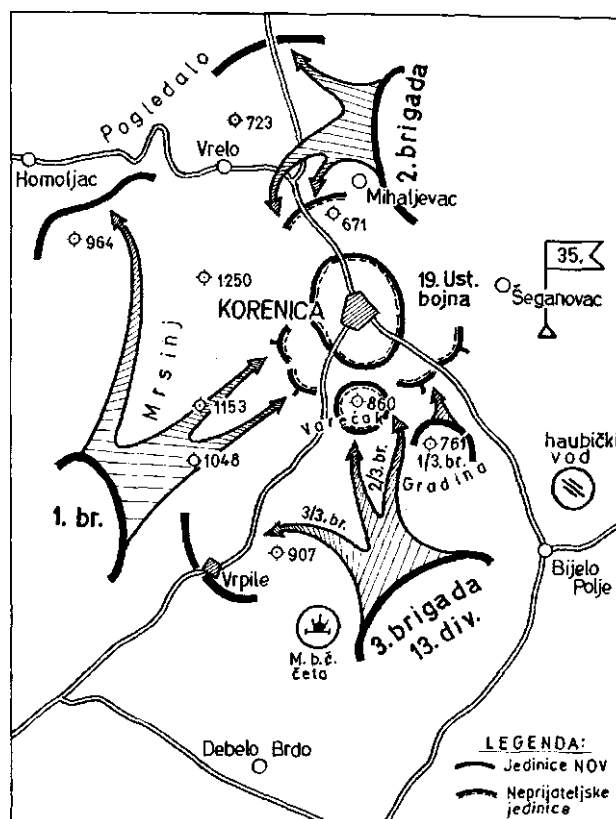
³ Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 158.

Iz autorove bilježnice.

³¹⁷ Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 408.

vodom ustaša. Pokušaj ponovnog pojačanja položaja na Varićaku nije uspio zbog pritiska jedinica 1. brigade u pravcu Kalebovca. Koristeći kamenje i žbunje kao zaklon, 2. bataljon i jedna četa 4. bataljona sve su upornije i prodornije stezali obruč oko čvora odbrane na Varićaku. Operativni dio štaba brigade, koji se nalazio na Derikravi (k. 907), posmatrao je kako vješto komanduje jedinicama Štab 2. bataljona na čelu sa Đurom Lončarom, Nikolom Ivoševićem i Milanom Lučićem.

*Plan napada na
Korenicu 4. juna
1944. godine*

Prenoseći težište napada na desno krilo, jedinice su se sve više ubacivale sa pravca Korenice. Ovaj vješto izvođen i odvažan manevar postepeno je pokolebao ustaše i njihova odbrana počela je da popušta. Pošto je pretrpjela dosta velike gubitke i bila pritisnuta napadom sa pravca Korenice, odbrana Varićaka počela je da pokazuje znake kolebanja. Ocjenivši slabosti branioca naše jedinice su krenule na juriš i slomile njihov otpor. Ostatak posade na Varićaku pobjegao je prema Korenici, što je bio signal za početak neorganizovanog bježanja ustaša iz Korenice prema Vrelu. Bacači 1. i 3. brigade i dvije haubice 105 mm iz artiljerijskog diviziona Divizije gadali su ustaše u povlačenju. U toj, za ustaše vrlo kritičnoj situaciji, izostao je bočni udar jedinica 1. i 2. brigade na Pogledalo i od Mihaljevca prema Boriku, što je olakšalo

19. ustaškoj bojni da se izvuče.³²⁰ Na Varićaku, na jednoj maloj zaravni, ostalo je oko 20 poginulih ustaša.

U operativnom izvještaju Štaba 35. divizije od 24. juna Štabu 11. korpusa NOVJ o ovoj borbi navodi se:

»U 7 časova koncentrisala je minobacačku vatru III brigada i I brigada na k. Varićak, a haubička baterija žestoko je tukla padine k. 731 i samo mjesto Korenicu. Neprijatelj u Korenici počeo je sa bjekstvom, a odmah zatim i neprijatelj sa Varićka (k. 860). Neprijatelj u svom povlačenju tučen je minobacačkom vatrom I i III brigade, artiljerija produžavala je tučenje samog mjesta Korenice. III brigada dok je neprijatelj napustio Varićak, produžila je gonjenje neprijatelja, a I brigada bataljon iz rezerve upućuje hitno na Pogledalo sa zadatkom da sadejstvuju sa III bataljonom koji se nalazio na osiguranju ljevog boka brigade, energično napadne neprijatelja i odsječe odstupnicu.

Druga dva bataljona I brigade produžili su gonjenje neprijatelja prema Pogledalu u sadejstvu sa dijelovima III brigade XIII div. II brigada u samom napadu zakasnila je i nije bila dovoljno energična da posjedne pogodne položaje prema komunikaciji, da svojom vatrom može tući ubitačno neprijatelja koji se povlači u paničnom bijegu, nego je ovu vatru otvarala sa padina k. 769 i k. 685, i tako je neprijatelju uspjelo da se izvuče sa manjim gubicima. Bataljoni I brigade, koji su imali zadatak da napadnu neprijatelja na Pogledalu i da mu odsjeku odstupnicu, nisu postupili energično u sprovođenju svog zadatka, uništavanju neprijatelja, a naročito 4. bataljon koji nije izbio na Pogledalo, nego lijevo od istog prema Homoljcu«.

Citiranjem Operativnog izvještaja 35. divizije o toku borbe, autor je želio da ukaže na razlike između stvarnih događaja i onog što stoji u izvještaju Štaba divizije. Ta se razlika odnosi prije svega na dio u kojem se govori o bitnim činionicima koji su u finalu borbenih dejstava natjerali i 19. ustašku bojnu na neorganizovano bježanje iz Korenice. Time autor želi ukazati na sve činioce koji su utjecali na tok i ishod borbe. Da je Varićak bio ključ odbrane neprijatelja uočeno je i od strane komandanta 35. divizije, koji, ukazujući na njegov značaj, zahtjeva od 3. brigade da ga pokuša zauzeti već u prvom naletu. Od ukupno 7 poginulih, 15 ranjenih i 3 nestala u borbama za oslobođenje Korenice, iz 3. brigade, koja je napadala na Varićak, bilo je 6 poginulih i 9 ranjenih. Među jedinicama pohvaljenim za uspjeh u borbi za oslobođenje Korenice, nalazi se 2. bataljon i četa 4. bataljona, koji su napadali na Varićak. Prema zapisu autora koji se našao na Varićaku neposredno poslije njegovog zauzimanja, tamo je ostalo 20 poginulih ustaša. U izvještaju zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 7. juna, navodi se da je 19. ustaška bojna u borbama 4. juna u Korenici imala 20 poginulih i 28 ranjenih ustaša. Za partizane navodi se da su imali 97 poginulih, čime su se želeli opravdati veliki vlastiti gubici.³²²

Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 413.

Isto, str. 412-413.

³²² Isto, str. 641.

Na prijedlog Štaba 3. brigade, za ispoljenu hrabrost i uspjeh u borbi, pohvaljeni su komandant i politički komesar 2. bataljona Đuro Lončar i Nikola Ivošević, komandant 4. bataljona Mate Butković i nišandžija na teškom mitraljezu Simo Mamula, koji je podlegao ranama.

Borba 4. juna za oslobođenje Korenice bila je prva velika pobjeda jedinica 35. divizije poslije majske ofanzive neprijatelja, ali i neiskorišćena prilika za potpuno razbijanje 19. ustaške bojne.

Zločin nad ranjenicima u selu Krčana

Dok su se jedinice 35. divizije pripremale za napad na 19. ustašku bojnu u Korenici, četnici iz donjeg Lapca, neopaženo su se prebacili preko Plješevice na područje Udbine. Preko svojih saradnika doznali su da je bolnica sa teškim i nepokretnim ranjenicima smještena u selu Krčana. Iznenada 2. juna upali su u selo, razoružali stražu i masakrirali 34 ranjenika, ljekara i medicinskog osoblja. Ubili su ljekare dr Kajfeša, rodnom iz Delnica i dr Uppea, medicinske sestre Mariju Škrobonju i Sofiju Štahler, rođene na Sušaku. Među ranjenicima tada se nalazio i politički komesar 8. kordunaške divizije Aleksandar Backović, za koga su četnici bili posebno zainteresovani. Poginuli su i jedanaestorica iz primorsko-goranskih jedinica, uglavnom iz 2. brigade 35. divizije i 3. primorsko-goranske brigade i to: Stanko Kučan, politički komesar čete, rodnom sa Sušaka, borci Mauro Matejčić, iz Rijeke; Mile Rajačić, iz Žapanjola; Rudolf Rupena, iz Fužine; Branko Balas, iz Grižana; Anton Orlić, iz Punata na Krku; Milan Černeka, iz Pazina; Žarko Emil, iz Kodića u Istri; Umberto Kovačić, sa Motovuna; Branko Ladavac, iz Berana u Istri i Josip Škofaš, iz Pule.

Na traženje GŠ NOV i PO Hrvatske, Štab 11. korpusa dostavio je slijedeće objašnjenje:

«Za neposredno osiguranje ranjenika bila je jedna četa jačine 26 stražara sa 2 puškomitraljeza breda. Straža koja se odmarala bila je iznenađena i pola je zarobljeno sa svim tim oružjem. Neprijatelj je nesmetano upao u selo, tražio ranjenike i ubijao. Upućena pojačanja spriječila su daljnja ubijanja. U borbi sa pojačanjima neprijatelj je imao preko 10 mrtvih i veći broj ranjenih. Prema dosadašnjim obaviještenjima neprijatelj je tačno obaviješten o situaciji. U bolnici uhapšen je seljak koji je pokazao komesara Backovića, a vjerovatno je bio u vezi sa četnicima. Čitavu stvar ćemo ispitati».³²³

Obaviješten o ovom zločinu, Vrhovni štab NOV i POJ je tražio da se sa tim zločinom četnika upoznaju savezničke misije pri našim štabovima i da se o tome piše u partizanskoj štampi.

Poslije uspješno završene borbe za oslobođenje Korenice, Štab 35. divizije procjenio je da su stvoreni povoljni uslovi za napad na neprijateljeve snage na području Babinog Potoka. Položaje Vrhovine - Gornji i Donji Babin Potok branili su 3. bataljon 846. puka 392.

⁴⁰⁵ Zbornik, tom 5, knj. 35, str. 90, 660.

legionarske divizije i 19. ustaška bojna. Legionarski bataljon zaposjeo je Gornji Babin Potok, Čudin klanac i k. 940, a ustaška bojna položaje južno od ceste — Kose — brda Perušić i Vrhovine.³²⁴ Neprijatelj u Gornjem Babinom Potoku pored velikog broja automatskog oružja, raspolagao je i sa tri topa 76 mm i dva minobacača. Pored toga, dio artiljerije 392. legionarske divizije, sa položaja kod Malog Obljaja, podržavao je ove jedinice. Posebno dobro bili su utvrđeni čvorovi odbrane na Čudinom klancu i Perušiću, iznad Donjeg Babinog Potoka. Tako je na Čudinom klancu izradio bunkere, ukopane u zemlju sa puškarnicama pokrivene oblicima i slojem zemlje.

Napad planiran za 6. juni morao je biti odložen jer su neprijateljeve jedinice krenule iz Gornjeg Babinog Potoka prema Prijeboju i Homoljcu, i od Perušića prema Trnovcu.³²⁵ To je bio treći uzastopni pokušaj neprijateljevi'h snaga da iznenadnim prepadima razbiju 3. primorsko-goransku brigadu. Tom prilikom, da bi postigao iznenađenje, neprijatelj je koristio partizanske kape, ali nije uspio da iznenadi brigadu.

Prvi napad na neprijateljeve jedinice na području Gornjeg Babinog Potoka, izveden je u 1,30 sati 8. juna. Prva brigada napadala je od Končarevog Kraja na Čudin klanac gdje je bilo težište neprijateljeve odbrane; 2. brigada napadala je sa sjeverne strane od Crnog Vrha, na k. 923 i 940; Treća primorsko-goranska brigada dobila je zadatak da sa dva bataljona napadne neprijateljeve dijelove na sjevernoj padini šume Stajina - južno od ceste, odbaci ih i produži dejstva, preko pilane, ka zapadnom dijelu sela Gornji Babin Potok. Sa druga dva bataljona trebalo je da, zaposjedanjem položaja na zapadnoj ivici šume Metla, spriječi intervenciju neprijateljevih pojačanja od Crne Vlasti u pravcu Čudinog klanca. Jedinice 35. divizije nisu uspjele da iznenade neprijatelja, već su dočekane snažnom vatrom, posebno sa Čudinog klanca.

Drugi i 4. bataljon 3. brigade uspjeli su da u toku jednog sata borbe odbace neprijateljeve dijelove sa padina Stajine, koji su se povukli prema zapadnom dijelu Gornjeg Babinog Potoka. Nastavljajući sa napadom, bataljoni su prodrli u rejon pilane, na zapadnom dijelu Gornjeg Babinog Potoka. Dalji prodor 2. i 4. bataljona bio je zaustavljen snažnim otporom neprijatelja uz utvrđenog centra sela i posebno bočnom vatrom mitraljeza sa k. 940, koju nije bila zauzela 2. brigada. Artiljerija i minobacači otvorili su vatru po Čudinom klancu. Ponovljeni napad nije uspio, pa je Štab 35. divizije naredio da se jedinice povuku na polazne položaje i tamo zadrže, kako bi se napad obnovio naredne noći. Zbog nesporazuma u prenošenju naređenja, Štab 3. brigade je, pošto je povukao 2. i 4. bataljon od Babinog Potoka, krenuo prema Lisini (trg. 1182). Intervencijom Štaba divizije, 3. brigada se vratila prema položajima koje je napustila i dobila zadatak da sa sjeverne padine šume Stajina produži sa blokadom neprijatelja u Gornjem

³²⁴ Isto, str. 415.

³²⁵ U tome je u istonjatu njemačke 392. divizije zabilježeno: »6.6. su 1/846 i 19. ust. batalj. iz Babinog Potoka i 31. ust. batalj. ponovo poduzeli jedan poduhvat protiv Trnovca, da bi protjerali jednu brigadu 13. divizije, koja se sve više primicala našem putu za dotur«. Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 415.

Babinom Potoku. Međutim, kada se brigada povukla prema Lisini, neprijatelj je u međuvremenu zaposjeo položaje na Stajini. Treća brigada je odbacila neprijatelja i ponovo zaposjela sa tri bataljona sjevernu ivicu šume, držeći pod kontrolom cestu za Vrhovine, 3. bataljon zaposjeo je položaje prema Crnoj Vlasti, na zapadnoj ivici šume Metla.

Pokušaj neprijatelja da odbaci jedinice 3. brigade i deblokira cestu za Vrhovine, nije uspio. Devetog juna u 0,30 sati jedinice su energično krenule u novi napad. Prva brigada je uspjela da zauzme dio položaja na Čudinom klancu, a 2. brigada k. 940. Neprijatelj je, kada su mu pristigla pojačanja, uspio da odbaci sa položaja jedinice 3. i 1. brigade. Tada je Štab divizije ocjenio da više nema realnih izgleda za uspjeh, te je naredio jedinicama da se povuku sa položaja oko Gornjeg Babinog Potoka.

U napadu na Gornji Babin Potok jedinice 35. divizije pretrpjele su gubitke od 9 poginulih, 30 ranjenih boraca i starješina i 7 nestalih. Prva brigada pretrpila je najveće gubitke u napadu na Čudin klanac, 3. primorsko-goranska brigada imala je 3 ranjena borca. Ocjenjujući uzroke neuspjeha napada na neprijateljeve snage u Gornjem Babinom Potoku, Štab divizije u prvi plan ističe »iznurenost i vrlo slabu kondiciju boraca, koji su opterećeni, zbog nedostataka tovarne stoke, nošenjem teškog oružja...«⁶

U sastavu 35. divizije

Polovinom juna 1944. u 35. diviziji, u skladu sa odlukom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske da 3. brigadu 13. divizije i 3. brigadu 19. divizije uključi u sastav 35. divizije, izvršena je reorganizacija. Tako je 13. juna 1944. na Živulji, pred strojem brigade, pročitana naredba Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske kojom je 3. primorsko-goranska brigada 13. divizije ušla u sastav 35. divizije, kao njena 2. brigada. Njena do tada 2. brigada (formirana kao 4. primorsko-goranska brigada) rasformirana je a njeno ljudstvo je raspoređeno u druge jedinice divizije.³²⁸ Oko 100 boraca i starješina iz njenog sastava uključeno je u novu 2. brigadu 35. divizije. Sedma sjevernodalmatinska brigada, odnosno 3. brigada 19. dalmatinske divizije, koja je u operativnom pogledu bila potčinjena Štabu 35. divizije, postala je njena 3. brigada.

U situaciji kakva je bila 1944. u Lici, nije bilo izgleda za povratak brigade u Gorski kotar i Hrvatsko primorje u sastav matične 13. divizije »a i spomenute dvije brigade, ratujući već više od pola godine u Lici bile su se prilagodile ličkom terenu i klimi, zbližile s narodom s kojim su dijelile teške uvjete smještaja i ishrane, naročito u toku majske ofanzive«.³²⁹ Zbog jakih neprijateljevih snaga na području Like, 8.

³¹⁶ Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 418.

³²⁷ Isto

³²⁸ Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 484-485.

³²⁹ Petar Kleut, n. dj. str. 181-182.

kordunaška divizija iz sastava 4. korpusa NOVJ povremeno je bila angažovana u Lici, a u jesen 1944. do proljeća 1945. i kompletna 13. primorsko-goranska divizija. Starješinama i borcima teško je pala promjena imena brigade, posebno onima koji su se u njoj nalazili od formiranja. Pod nazivom 3. primorsko-goranska vodila je mnoge borbe i izgubila znatan broj svojih pripadnika. Pri donošenju ovakve odluke trebalo je voditi računa o ratnoj tradiciji jedinice, koja je stvarana uz velike žrtve i napore i to je trebalo njegovati.

Tako je 3. primorsko-goranska brigada 13. divizije, formirana septembra 1943. u Škriljevu kraj Rijeke, od 13. juna 1944. na Živulji postala 2. brigada 35. divizije.³³⁰ Tada je u stroju bilo 537 boraca i starješina, od toga 38 drugarica.

Toga lijepog sunčanog dana, dok se brigada nalazila na Živulji odjednom se začula tutnjava veće formacije aviona, koja se u letu pojavila sa sjeveroistoka. Jedan avion zaostao za formacijom, leteo je niže i za sobom ostavljao traku gustog dima. Odjednom iz njega počeo je jedan za drugim da iskaču padobranci. Avion je udario u Lisac, južno od Dumana. Sve to odigralo se pred očima okupljenih mještana i partizana. Da bi se prihvatili padobranci i spriječile ustaše iz Dumana da ih zarobe, izviđački vod brigade hitno je upućen u rejon između Mašić Bučaka i Korita, gdje su se padobranci spuštali. Izviđači su se ubrzo vratili sa 7 američkih avijatičara. Bio je to srdačan susret. Avijatičari su očito bili srećni što su se našli na partizanskoj teritoriji. Kapetan, starješina posade oštećenog aviona, zamolio je da sa nama ostane nekoliko dana kako bi izbliza vidjeli borbu jedinica brigade. Nije mu udovoljeno jer je postojalo naređenje da se spašeni avijatičari iz oborenih i oštećenih savezničkih aviona odmah upućuju u viši štab radi sigurnosti i bržeg prebacivanja za Italiju. Za uspomenu kapetan je ostavio komandantu brigade mapu Evrope na svilenom marami, sa ucrtanom frontom u Francuskoj i Italiji.³³¹

Borbe u Lici do kraja juna 1944.

Sredinom juna 1944. prema zapovijesti njemačke 392. divizije preduzeto je čišćenje područja Živulje - Turjanski sa ciljem da se izbije na Krbavsko polje.³³² U tom cilju neprijateljeve jedinice iz rejona Gornjeg Babinog Potoka krenule su 14. juna preko previje i Bačinovca u pravcu Živulje. U susret toj koloni jačine 200 vojnika upućen je 4. bataljon 2. brigade 35. divizije. U kratkom i snažnom sudaru neprijatelj je odbačen i uz gubitke se povukao prema Babinom Potoku. Tom prilikom poginuo je operativni oficir 4. bataljona Bogomir Ivošević, rodom od Breznog. Kao komandir mitraljeske čete bio je nekoliko

Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 489-490.

Partizanske jedinice širom Jugoslavije spasile su mnoge savezničke avijatičare. Štab 11. korpusa NOV i POJ obavještava GS NOV i PO Hrvatske, avgusta 1944. godine, da je na njegovoj teritoriji (Istri, Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Lici) spašeno do tada 134 avijatičara savezničkih armija. Zbornik, tom 5, knj. 29.

Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 524.

puta pohvaljivan za ispoljenu hrabrost i vještu upotrebu teških mitraljeza. Isticao se u vještini obučavanja svojih mitraljezaca i brizi o njima. Za Bogomirom su ostali žena i dvoje djece.

Za vrijeme boravka na Živulji izvedene su i dvije ekonomske akcije. Dva bataljona brigade upućena su na područje Sinca i Lešća da, uz pomoć terenskih radnika, odbornika i intendantata brigade, izvrše rekviziciju stoke i nekih artikala ishrane za potrebe jedinica, većinom od domaćinstava koja su bila imućnija i uz obaveznu priznanicu.

U junu je došlo do izvjesnih promjena u starješinskom sastavu brigade. Iz rasformirane 2. brigade došli su: za obavještajnog oficira brigade Anton Kezele,³³³ za omladinskog rukovodioca Milan Dokmanović, na mjesto Milana Krajnovića; za komandanta 1. bataljona Đoko Orlović, a za komandanta i političkog komesara 3. bataljona Nikica Kleut i Duka Ljiljak, kao i jedan broj četnih i vodnih starješina. Ova popuna sa već iskusnim kadrovima mnogo je značila za brigadu, koja je upravo u kadrovima pretrpjela prilične gubitke.

Po naredenju Štaba 35. divizije, 2. brigada je 21. juna imala slijedeći raspored: u Živulji je ostao 2, a na Kuzmanovači 3. bataljon, radi kontrole pravaca od Turjanskog, Ramljana i Gornjeg Babinog Potoka. Šta brigade se zajedno sa 1. bataljonom i prištapskim jedinicama, smjestio u Opsenicama, a 4. bataljon prema Rakićima. Vrijeme je tih dana bilo kišovito, a u selima, po nekoliko puta paljenim, teško je bilo smjestiti vojsku pod bilo kakav krov. Jedan dio boraca sa narodom smješten je pod improvizovane nastrešnice, a ostali pod šatore.

Jedinica koja bi se zatekla na Ljubovu, bila je obavezna da prati situaciju između Gospića i Otočca, uključujući i područje Kosinja. Obavještajni oficir brigade Anton Kezele krenuo je 26. juna sa izviđačkim vodom iz Kuzmanovače, preko Ivčević Kose i Studenica, prema Kosinju. Naišli su na jednu ustašku patrolu, uništili je i zarobili puškomitraljez, 5 pušaka i drugu opremu. Područje zapadno od komunikacije Gospić - Otočac, Pazarište - Kosinj, kao i Kutarevo - Krasno, kontrolisala je mjesna milicija. U Donjem Kosinju nalazila se grupa od oko 50 četnika koji su sarađivali sa ustašama i milicijom. Bez obzira što je neprijatelj pokrivao cijeli prostor, narodnooslobodilački pokret se u 1944. godini nalazio u stalnom usponu, što je uslovljavalo stalnu prisutnost jedinica NOVJ. Zato su često jače patrole sa obavještajnim oficijom, terenskim političkim radnicima i pripadnicima komandi mjesta upućivane da prokrstare po selima i rasturaju informativno-propagandne materijale. Te grupe, radi prirode posla, morale su biti vrlo oprezne zbog prisustva ustaških patrola iz obližnjih uporišta.

Neprijatelj je nastojao da manjim i većim ispadima i ofanzivnim dejstvima na slobodnu teritoriju zadrži inicijativu i onemogući jedinicama NOVJ sređivanje i odmor. Posebnu smetnju predstavljao je aerodrom na Krbavskom polju, tako da je 30. juna neprijatelj ponovo krenuo u napad preko Ljubova. U 05 sati tri ustaške bojne (31, 32 i 34) krenule su iz Široke Kule i Perušića u napad na jedinice 2. brigade

^m Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 160.

na Ljubovu. Na lijevom krilu, iz Perušića preko Lipove, Glavice i Sv. Trojice, nastupala je 32. ustaška bojna, u zahvatu ceste Široka Kula - Ljubovo 31, a na desnom krilu, od sela Vukave preko Gradine (trg. 912) na Čubrića Stan ka Svračkom Selu 34. ustaška bojna.³³⁴

U to vrijeme 2. brigada sa 3. i 4. bataljonom, držala je položaje frontom od k. 702 - k. 738 (Podovi) - Srdari na komunikaciji i Tepšanovac (k. 862), istočno od ceste. Širina fronta bila je oko 5 km. Oba bataljona imala su oko 240 boraca, što znači po 50 na svaki kilometar fronta. Takvim rasporedom bataljona kontrolisan je prostor i oni su mogli da u prvom sudaru sa nadmoćnim neprijateljevim snagama budu donekle efikasni, ali ne i da prilikom povlačenja na nove položaje održe cjelinu borbenog poretka.

Treći i 4. bataljon sačekali su neprijatelja vatrom sa bliskog odstojanja, ali su se ubrzo morali povlačiti, pritisnuti mnogo jačim snagama. Neprijatelj je krilnim kolonama pokušavao da bataljonima presječe odstupnicu prema Crnom Vrh. Povlačeći se prema Crnom Vrh bataljoni su se prikupili na užem prostoru i povezali na desnom krilu sa 1. bataljonom koji je zatvarao pravac preko Kuzmanovače prema Tromedu (k. 1037) i Pogledalu (k. 1204). Pravac preko Čubrić Stana za Podlapaču ostao je nezaposjednut, što je neprijatelj iskoristio, »oko 150-200 ustaša upalo je u Svračkovo Selo, gdje je palio kuće i poklao neke *civile*, koje je kasnije bacio u vatru«.⁵

Kada je Štab 35. divizije doznao o zločinu ustaša u Svračkovom Selu, naredio je 3. brigadi da sa dva bataljona hitno krene iz Vrebca prema Ljubovu i zajedno sa jedinicama 2. brigade, koja se nalazila na tom prostoru, protivnapadom odbaci neprijatelja.³ Ti bataljoni su već oko 15 sati stigli na položaje prema Čubrića Vrh i odmah krenuli ka Golouri, gdje su uspostavili kontakt sa neprijateljem i Štabom 2. brigade. Toga dana ustaške bojne zadržale su se na položajima Lulica (k. 1005) - Opsenica - Panos - Konjski Vrh (k. 1228) - Goloura - Čardak - Gradina. Bojeći se noćnih prepada naših jedinica, povukle su se noću sa isturenih položaja grupišući jedinice po dubini borbenog poretka.

U 8,00 sati 1. jula ustaše su krenule u napad prema Kuzmanovači, Opsenicama i, na desnom krilu, ka Ratković Poljani. Kolone koje su napadale sjeverno od komunikacije naišle su na snažan otpor jedinica 2. brigade i bile zaustavljene. Tada je, prema dogovoru štabova 2. i 3. brigade izvršen u 15,00 sati protivnapad sa svim raspoloživim snagama: 2. brigada sa tri bataljona sa sjeverne strane od Lisine u pravcu Rakića i Čardaka (trg. 942), a dva bataljona 3. brigade južno od komunikacije. Snažnim naletom jedinica neprijatelj je primoran na ubrzano i dosta neorganizovano povlačenje prema Širokoj Kuli, uz znatne gubitke u ljudstvu i materijalu. Da su jedinice 2. i 3. brigade bile odmornije i u boljoj fizičkoj kondiciji, mogle su nanijeti neprijatelju i mnogo veće gubitke, tukući njegove snage na otvorenom prostoru.

Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 78.

³³⁵ Isto

³³⁶ Isto, knj. 28, str. 525.

Stab 35. divizije, opisujući borbu na Ljubovu u toku ta dva dana u kritičkom osvrtu navodi da je »komandovanje Štaba II brigade bilo pod utiskom jačih neprijateljskih snaga«.³³⁷ Međutim, kako je kasnije utvrđeno, radilo se o neprijateljevim snagama jačine tri bojne. Brigada je mogla biti i efikasnija da je bliže grupisala svoje snage i protivnapadima. Osjećaj obaveze da kontroliše sve pravce kako neprijatelj ne bi iznenadio narod krbavskih sela, nalagao je drukčija taktička rješenja. Međutim, ni to, imajući u vidu navedeni odnos snaga, nije spriječilo neprijatelja da iznenada upadne u Podlapaču i izvrši masakr nad narodom u selu. Osjećaj obaveze prema stalno ugroženom narodu na slobodnoj teritoriji imao je snažnog uticaja na odluke štabova o upotrebi jedinica. Teže je padalo stradanje naroda, kao što je bio slučaj 30. juna sa Svračkovim Selom, nego vlastiti gubici.

Noću 2/3. jula dva bataljona 3. brigade i jedan bataljon 2. brigade izvršili su napad na neprijateljeve dijelove koji su branili Gradinu (trg. 912), na prilazima sa pravca Ljubova ka Širokoj Kuli. Zbog poznavanja zemljišta i organizacije odbrane, neprijatelj je brzo savladan i odbačen prema Širokoj Kuli. U naletu bombaških odjeljenja neprijatelj je imao 6 poginulih (ostali na položaju) i desetak ranjenih. Bataljoni 2. i 3. brigade nisu imali gubitaka.

Jedna satnija iz sastava posadne bojne iznenadila je 3. jula, napadom od Ivčević Kose, 3. bataljon u Kuzmanovači i zarobila jednog zatvorenog partizana kojem je predstojalo suđenje zbog samovoljnog napuštanja jedinice. Brzim protivnapadom bataljona neprijatelj je razbijen, oslobođena dva teška mitraljeza, municija i razna oprema. Partizan odveden iz zatvora spasio se i vrativši se u svoj rodni kraj, ponovo stupio u jedinice 13. divizije.

Na Ljubovu i dalje nije bilo mira. Ustaše su već 4. jula u 6. sati ponovo krenule u napad. Tri bojne, u tri kolone, krenule su pravcem: 31. bojna preko Senokosa pravcem Mileusnići - Čardak (k. 942) - Crni Vrh (k. 1245); 32. bojna pravcem Vukova - Gradina (k. 912) - Tepšanovac (trg. 962) - Konjski Vrh (k. 1228) i 34. bojna na lijevom krilu preko Svete Trojice i Kuzmanovače za Tromedu (k. 1034). Napad neprijatelja zaustavile su 2. brigada sa položaja Srdari - Podovi - Sv. Trojica, zapadno od ceste, i 3. brigada na Tepšanovcu, istočno od ceste. Došlo je do komešanja u rasporedu neprijateljevih jedinica, što je bio povoljan momenat da jedinice 2. i 3. brigade krenu u snažan protivnapad i odbace neprijatelja prema Širokoj Kuli i Perušiću. Zarobljena su dvojica ustaša, nekoliko pušaka i nešto municije. Neprijatelj je imao 8 poginulih i 12 ranjenih. Druga brigada imala je dvojicu lakše ranjenih boraca.

Narednih dana nije bilo borbi na Ljubovu. Izvođena je prije podne vojna obuka, a poslije organizovan političko-zabavni rad.³

³³⁷ Isto, str. 80.

³³⁸ Iz autorove biljeznice

Napad 35. divizije na Široku Kulu, Lički Osik i Perušić

Poslije reorganizacije 35. divizije, koja se pokazala korisnom, ishrana je bila bolja i redovitija, a borbi i pokreta manje. Ljudstvo se oporavilo, a fizička kondicija poboljšala. U borbama krajem juna i početkom jula, znatno je porasla i borbena spremnost i udarna snaga jedinica 35. divizije. Ustaške jedinice pretrpjele su velike gubitke, što je uticalo na opadanje njihovih borbenih kvaliteta. Zbog takvog stanja u većini ustaških jedinica, Komanda 392. legionarske divizije sve se više mješala u komandovanje ustaškim formacijama u Lici.

Znatno se popravilo i opšte stanje na slobodnoj teritoriji. Na aerodrom na Krbavskom polju ponovo su slijetali saveznički avioni, donoseći raznu opremu, oružje i namirnice dok su u povratku evakuisali teže ranjenike za bolnice u Italiji. Zbrinjavanjem većeg broja težih ranjenika, riješen je problem koji je veoma opterećivao štabove i jedinice. Uspostavljena je veza sa Kordunom odakle je dopremana hrana za Liku.

U tako poboljšanoj situaciji, koristeći i zatišje nastalo poslije uspješnih borbi, Štab 35. divizije odlučio je da izvrši napad na ustaške snage u Širokoj Kuli, Ličkom Osiku i Perušiću, ovlada tim mjestima i presječe komunikaciju Gospić — Otočac.

Zadaci jedinica 35. divizije bili su:

- Prva brigada, na desnom krilu borbenog poretka, dobila je zadatak da ovlada Vršićem i Malim i Velikim Čardakom, a potom produži dejstva preko Konjskog Brda za Perušić. Poslije izbijanja na rijeku Liku, trebalo je da dejstvuje u pravcu Gacke doline;

- Treća brigada, na lijevom krilu borbenog poretka, imala je zadatak da odbaci neprijateljeve snage sa položaja istočno od Ličkog Osika i Široke Kule, a potom produži napad i oslobodi Lički Osik, zauzme Budački most i tako obezbijedi lijevo krilo divizije od Gospića,

- Druga brigada, u centru borbenog poretka, imala je zadatak da sa dva bataljona, uz podršku artiljerijskog divizionu i minobacača, zauzme Karaulu (k. 741), sa jednim bataljonom da sadejstvuje 3. brigadi u zauzimanju Gradine (trg. 912), a jednim napada u pravcu Sv. Trojica — Lipova Glavica, na spoju sa 1. brigadom; zatim, poslije oslobođenja Široke Kule, produži dejstvo preko Marine Glave u pravcu Vučjaka i rijeke Like.

Štab divizije izvršio je temeljne pripreme jedinica i 8. jula, na izviđanju sa štabovima brigada, analizirao zadatke na terenu. Izuzetna pažnja posvećena je političkim pripremama, pri čemu je posebno naglašen pravilan odnos prema narodu. Zahtijevano je maksimalno zalaganje starješina i boraca kako bi se što efikasnije iskoristilo dejstvo savezničkih aviona koji su podržavali napad.

U zoni napada divizije, pored 31. 32. i 34. ustaške bojne, nalazile su se, istočno od Široke Kule, jedna posadna bojna, a sjeverno od Perušića, jedna dopunska ustaška bojna na obezbeđenju komunikacije.

³³⁹ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 150. j

Napad je počeo u 7,00 sati 9. jula, a dejstva avijacije u 9,15 sati.³⁴⁰ Bataljoni 2. brigade u napadu na Karaulu, podržani vatrom artiljerije i minobacača, uspjeli su da savladaju odbranu neprijatelja i potisnu ga prema Širokoj Kuli. U napadu na Gradinu, koji su izvršili bataljoni 2. i 3. brigade, neprijatelj je j>otisnut prema Kuli, tako da su jedinice 2. i 3. brigade zauzele prilaze Širokoj Kuli i time izvršile prvi dio zadatka.

U isto vrijeme, 1. brigada je odbacila neprijatelja sa položaja na Vršiću i Malom i Velikom Čardaku, i potisla ga prema Konjskom Brdu. Oko 10 sati 31. ustaška bojna krenula je od Lipove Glavice prema Podovima, na spoju 1. i 2. brigade, sa namjerom da udari u bok i pozadinu 2. brigade. Prvi bataljon 2. brigade od Sv. Trojice i jedan bataljon 1. brigade od Hećimovića sa sjeverne strane krenuli su u protivnapad. Neprijatelj je odbačen i uz velike gubitke povukao se preko Lipove Glavice prema Marinoj Glavi.

Prije napada savezničkih aviona neprijateljeve jedinice potisnute su sa isturenih položaja u Široku Kulu, Lički Osik i Perušić. Nastavljajući sa napadima brigada je u sadejstvu sa jedinicama 3. brigade, oslobodila Široku Kulu i produžila u pravcu Marine Glave. Poslije kraćeg predaha, pošto su se snabdijeli municijom i borci pojeli suvi obrok, jedinice 2. brigade krenule su oko 18 sati u napad na jake položaje na Marinoj Glavi i Ravnom Vrh. Tu je neprijatelj izgradio bunkere od naslaga kamena kao vatrena gnijezda za automatska oružja, a plato opasao zidom. Položaje na Marinoj Glavi i Ravnom Vrh branila je 31. ustaška bojna. Podržana preciznom vatrom artiljerije i minobacača, poletna zbog postignutih uspjeha u toku dana, brigada je u snažnom napadu natjerala neprijatelja da se u neredu, preko ceste, povuče prema Vučjaku.³⁴¹ Time su stvoreni dobri uslovi za oslobođenje Perušića. Brigada se, nastavljajući da goni razbijenog neprijatelja, spustila sa Marine Glave, prešla cestu i prugu i zauzela položaje iznad sela Prvanci, na k. 637 i kod grupe kuća zapadno od Perušića. U isto vrijeme 1. brigada je, napadajući sa pravca Konjskog Brda, podilazila k. 648 (Kujinjači), obuhvatajući Perušić oko 19 sati. Tako je uspješno završen prvi dan napadnih dejstava jedinica 35. divizije. Neprijatelju su nanešeni -veliki gubici, a neke su mu jedinice potpuno razbijene.³⁴²

Saveznički avioni dejstvovali su po neprijateljevim snagama u zoni napada Divizije i doprinijeli uspjehu u cjelini. Međutim, zbog nedovoljnog iskustva naših štabova i jedinica u organizovanju sadejstva sa avijacijom kao i dosta lošeg vremena, jedinice nijesu ta dejstva dovoljno eksplloatisale.

Predveče se 2. brigada povukla iz Perušića prema Lipovoj Glavici i Glunčuši, gdje je i prenoćila obezbeđujući se sa jednom četom na

³⁴⁰ Isto, str. 153.

³⁴¹ Isto

³⁴² U borbama toga dana u borbenoj relaciji Zapovjedništva operativnog područja Velebit od 9. avgusta navodi se: »U 18.00 sati XXXI bojna, koja je držala levo krilo prostora (Marina glava - Ravni vrh), protivno dobivenoj zapovjedi povukla se je nazad... te je došlo do skoro potpunog rasula bojne. Sva momčad iz obližnjih sela pobjegla je svojim kućama u Pazarište i Kosinj, tako da je u bojni ostalo svega oko 150 ljudi«. Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 611.

149!

Marinnoj Glavi. Prva brigada je ostala u Perušiću i slijedećeg dana nastavila sa napadima preko Janjce ka Gackom polju.

Oslobađanjem Široke Kule, Ličkog Osika i Perušića našle su se ugrožene ustaške snage u Gospiću. Zato je Štab 392. legionarske divizije pokrenuo raspoložive snage prema slobodnoj teritoriji u sjevernoj Lici, u pozadinu jedinica 35. divizije. U jutarnjim satima 10. jula sa pravca Vrhovine - Gornji Babin Potok krenule su tri kolone: iz Crne Vlasti, preko Turjanskog i Čanka, u pravcu Perušića napadali su 1. bataljon 846. puka i 19. ustaška bojna. Ova je kolona, pošto je odbacila jedan bataljon 1. brigade sa položaja kod Dumana, izbila u Gostovaču, odakle je 19. ustaška bojna krenula prema Perušiću, a 1. bataljon 846. legionarskog puka preko Podova i Ljubova prema Buniću. U isto vrijeme, Izviđački odred 392. divizije krenuo je iz Gornjeg Babinog Potoka preko Homoljca i Vrela za Korenicu. Odbacio je manje jedinice sa položaja na Homoljačkom klancu i preko Korenice stigao u Bunić, gdje se u popodnevni satima spojio sa 1. bataljonom 846. puka.

U takvoj situaciji, Štab 11. korpusa, koji se nalazio u Bjelom Polju, naredio je istog dana Štabu 35. divizije³⁴⁴ da izvrši pregrupisanje svojih brigada. Druga brigada je napustila položaje prema Perušiću i krenula na područje Krbavice, sa zadatkom da napada neprijatelja na komunikaciji Bunić — Krbavica — Vrpile. Narednog dana brigada se nalazila u slijedećem rasporedu: 1. i 4. bataljon upućeni su na Vrpile da ispituju situaciju na području Korenice i onemogućavaju neprijatelju da saobraća preko Vrpila; Štab brigade i 3. bataljon zadržali su se na Crnom Vrh u iznad Ljubova, a 2. bataljon je upućen u Krbavicu sa zadatkom da spriječi upad neprijateljevih jedinica sa pravca ceste Bunić - Korenica. Pošto je stigao kod Gradine, južno od Krbavice 2. bataljon je pokušao da spriječi saobraćaj između Bunića i Debelog Brda, ali je potisnut, pa je zaposjeo položaj Murgovača (k. 863) - Gradina (k. 827), čime je zatvorio prilaze prema Krbavici.

U popodnevnim satima 12. jula, 1. bataljon 846. puka napao je 3. bataljon na Kozarici, istočnom dijelu Crnog Vrh i prisilio ga na povlačenje preko ceste Kozjan — Bunić na Pisačušu. Sa bataljonom se povukao i Štab brigade sa prištapskim dijelovima. Na cestu Bunić - Debelo Brdo, oštećena su dva tenka od nagaznih mina, koje je postavio minerski vod 2. brigade. Neprijateljevu kolonu koja je krenula iz Debelog Brda prema Korenici, primorali su na povlačenje 1. i 4. bataljon 2. brigade koji su držali položaje Dmitrašnovići (k. 805) - Pejnović.

Prvi i 4. bataljon 2. brigade upućeni su noću 12/13. jula na prostor između Krbavice i Bunića, a ostale jedinice brigade nalazile su se između Sijanove Kose i Trnovca. Jedna neprijateljeva kolona krenula je 13. jula oko 9 sati od Bunića prema Šijanovoj Kosi, ali su je 2. i 3. bataljon primorali na povlačenje. Noću između 14/15. jula 1. i 3.

³⁴³ Isto, knj. 29, str. 154. Imao je zadatak da dejstvom iz pozadine veže za sebe dio snaga 35. divizije i time oslabi njihov napad na ustaše na liniji Bilaj - Ribnik - Lički Osik - Široka Kula - Perušić - Janjce.

³⁴⁴ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 154.

brigada izvršile su napad na neprijateljeve snage na Ljubovu. Štab 392. divizije morao je dopovuče jedinice iz sjevernog dijela Krbavskog polja, preko Ljubova za Široku Kulu, a dijelom preko Korenice na Gornji Babin Potok i Vrhovine.

Druga brigada je u vremenu od 10. do 15. jula imala 6. poginulih: Anton Kraljić, Josip Franolić, Edo Franolić, Vjekoslav Kos, Ginzepe Maznja i Jakov Stupičić i još 10 ranjenih boraca i starješina. Među ranjenicama bili su komandir prateće čete Savo Mamula i vodnik Vinko Kauzlarić, desetar Mirko Kupare, bolničar Rikardo Tomić i Franjo Dvoržak.³⁴⁵

Neprijateljeve snage raspoređene su na sjevernom dijelu Krbavskog polja i oko Ljubova, bile su 13. i 14. jula izložene snažnim napadima jedinica 35. divizije. Zato je Štab njemačkog 15. korpusa uputio dva bataljona, od Ličkog Petrovog Sela ka Prijeboju i Korenici. Jedan bataljon iz sastava 373. legionarske divizije i 3. ustaška bojna krenuli su 14. jula od Ličkog Petrovog Sela i Vaganca prema Prijeboju. Kako u to vrijeme nije bilo naših snaga na tom prostoru ove jedinice su zaposjele Prijeboj i tako prekinule vezu Like sa Kordunom. Reagujući na takav razvoj situacije GŠ NOV i PO Hrvatske uputio je 13. jula depešu Štabu 11. korpusa u kojoj ga obavještava da je upućena 4. brigada 7. banijske divizije na područje Prijeboja za uspostavljanje komunikacije Lika — Kordun.³⁴⁶ Tamo su bile potrebne jače snage da bi se neprijateljeve jedinice odbacile sa Prijeboja i osigurao saobraćaj između Like i Korduna. Štab 11. korpusa naređuje Štabu 35. divizije da uputi jednu brigadu u pravcu Prijeboja radi sadejstva sa 4. brigadom 7. divizije.

Štab 35. divizije je 2. brigadu uputio 16. jula iz Krbavice prema Prijeboju, da zajedno sa 4. brigadom 7. divizije odbaci neprijatelja sa tog područja. Brigada je toga dana stigla u Čujić Krčevine, gdje je i zanoćila. Komandant brigade je slijedećeg dana krenuo u pratnji komandira izviđačkog voda i dvojice boraca u Štab 4. brigade da bi se dogovorili o napadu na neprijatelja. Pošli su iz Čujić Krčevine preko položaja Gusto k. 791 na oko 150 metara zapadno od Prijeboja. Prilazeći vrhu tog malog uzvišenja pokrivenog šumom naišli su na neprijateljevu zasjedu. Od prvog rafala ispaljenog sa bliskog odstojanja smrtno je pogođen vodnik Miloš Brakus, rodom od Vrhovina. Bio je to jedan od boljih komandira Izviđačkog voda, jedinice sastavljene od prekaljenih i hrabrih boraca.

Pošto su izbjegli zasjedu i obišli Gusto sa zapadne strane, komandant i dvojica boraca stigli su u Štab 4. brigade u Jezerce. Dogovoreno je da 17. jula, u 18 sati napadnu neprijatelja u Prijeboju i odbace ga prema Ličkom Petrovom Selu i Gornjem Babinom Potoku. Četvrta brigada će, po dogovoru, napasti neprijatelja sa sjeverne strane, od kose Radosavac, a 2. brigada preko Velikog Javorka, od trg. 878 - sa južne strane. Po zauzimanju Prijeboja 4. brigada nastavila bi sa

³⁴⁵ Iz autorove bilježnice

³⁴⁶ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 238.

gonjenjem neprijatelja prema Ličkom Petrovom Selu, a 2. brigada u pravcu Plitvičkog Ljeskovca.

Prilikom podilaženja Prijeboju neprijatelj je otkrio pokret 4. brigade i krenuo u protivnapad u tom pravcu. Druga brigada, koja se kretala kroz šumu od Uvale preko Velikog Javorka, nije otkrivena i iznenadila je neprijatelja, koji je dio snaga i pažnju usmjerio prema 4. brigadi. Napadom iz pokreta, dva bataljona brigade izbacila su neprijatelja iz Prijeboja³⁴⁷ i primorala ga na povlačenje u pravcu Sorića Krčevine. Tada je u protivnapad krenula i 4. brigada, sa sjeverne strane u pravcu k. 663. Neočekivano, iz pravca Gustog (k. 791) prema Prijeboju, pojavila se neprijateljeva kolona jačine oko 100 vojnika.³⁴⁸ Štab 2. brigade je u susret koloni uputio jedan bataljon. Pošto je otkrila pokret bataljona, neprijateljeva kolona se okrenula i ubrzano produžila u pravcu Plitvičkog Ljeskovca.³⁴⁹

Pošto su potisle neprijatelja sa područja Prijeboja i oslobodile komunikaciju prema Kordunu, 4. brigada 7. divizije krenula je prema Kordunu, a 2. brigada 35. divizije ostala na Prijeboju i Kapeli naredna četiri dana. Tu je primila 37 novih boraca i starješina iz Ličkog partizanskog odreda. - I u narednom periodu vršiče se popuna brigade Ličanima. - Bili su to stari i iskusni borci i starješine. Neki od njih pali su u borbi komandujući jedinicama u sastavu 2. brigade i bili su poznati po svojoj hrabrosti, kao što je to bio Dmitar Pavlica, zamjenik komandanta 3. bataljona i drugi. Time su se u sastavu 2. brigade našli borci i starješine iz cjelokupnog operativnog područja 11. korpusa NOVJ: Istrani, Primorci, Gorani, Drežničani, Gornjaši i Ličani, čineći jednu homogenu ratnu jedinicu sa visokim borbenim i moralno-političkim kvalitetima.

Napad na Babin Potok 22. jula 1944. godine

Poslije završetka ofanzivnih borbenih dejstava na području Široka Kula - Lički Osik - Perušić, jedinice 35. divizije izvodile su uspješna odbrambena i napadna borbeno dejstva protiv brojčano i tehnički jačih neprijateljevih snaga. To je podstaklo Štab 35. divizije da donese odluku za ponovni napad na neprijateljeve snage na području Babinog Potoka i Vrhovina odakle je neprijatelj vršio česte ispade u pravcu Korenice i Krbavskog polja. Zajedno sa snagama iz Bihaća, on je ispadima prema Prijeboju stalno ugrožavao vezu Like sa Kordunom. Znajući iz iskustva da će to biti težak zadatak, Štab divizije je iskoristio zatišje od nekoliko dana za neposrednu pripremu jedinica. Štabovi brigada dobili su zapovjest 21. jula u 12 sati, a napad je predviđen za 0,7 sati slijedećeg dana.

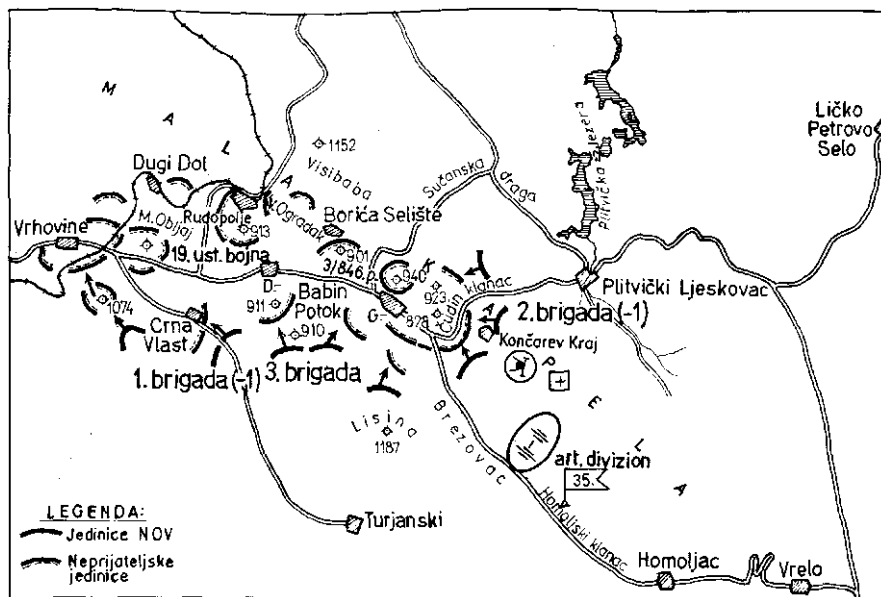
U rejonu zapoviješću predviđenih dejstava Gornji Babin Potok - Vrhovine nalazili su se 3. bataljon 846. puka i 19. ustaška bojna.

³⁴⁷ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 502.

³⁴⁸ Isto

³⁴⁹ Isto

³⁵⁰ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 374, 376.

Dejstva na neprijateljeve položaje na pravcu Vrhovine - Babin Potok 22. jula 1944. godine

Raspored i zadaci jedinica bili su slijedeći:

- Prva brigada da krene iz Turjanskog preko Medenog Dolca i Vrtlina i napada neprijatelja na pravcu Vrhovine — Obijaj — Perušić - k. 913;

Treća brigada sa dva bataljona da napada neprijatelja u Gornjem Babinom Potoku sa južne strane, preko šume Stajine i Kosa. Jedan bataljon ostaje na Ljubovu, a jedan u brigadnoj rezervi:

— Druga brigada, bez 3. bataljona koji je ostao na Prijeboju za osiguranje prema Ličkom Petrovom Selu, dobila je zadatak da iz pravca Končarevog Kraja napada neprijatelja na Čudinom klanacu i Gornjem Babinom Potoku. Dejstva brigade trebalo je da podržava artiljerijski divizion sa vatrenih položaja kod sela Lukići na sektoru Lukići - Obijaj - Brezovo polje.³⁵¹

Napad jedinica 35. divizije koje su do 7 sati zauzele polazne položaje podržavala je od 7 do 8,15 sati jedna eskadrila lovaca-bombardera savezničke avijacije napadom na utvrđene rejone neprijateljeve odbrane od Gornjeg Babinog Potoka do Vrhovina i kontrolu komunikacije Otočac - Vrhovine - Gornji Babin Potok. Zbog slabije orijentacije piloti nisu uočili raspored jedinica 2. brigade na polaznim položajima za napad pa su dvije bombe bačene na jedinice brigade, ali je to srećom, osim ranjavanja dvojice boraca, prošlo bez težih posljedica.

Druga brigada je u napad krenula sa 1. i 4. bataljonom od Nikolića mlina na kote 923 i 940, obuhvatom sa sjeverne strane, a sa 2. bataljonom, od Končarevog Kraja na Čudin klanac. Pošto nisu naišli

³⁵¹ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 374-375.

na neprijatelja na k. 923 bataljoni su, podržani vatrom minobacača, usmjerili napad na k. 940 koja je dominirala sa sjeverne strane Gornjeg Babinog Potoka. Nakon jednosatne borbe kota je na juriš zauzeta, a potom su bataljoni prodrli do grupe kuća na cesti jugozapadno od nje. Drugi bataljon, u napadu na Čudin klanac, zadržan je snažnom vatrom neprijateljevih mitraljeza iz bunkera koje posrednim gađanjem artiljerija nije mogla da neutrališe.

Neprijatelj je oko 8,15 sati izvršio pod zaštitom artiljerijske vatre protivnapad na k. 940, odbacio jedinice 1. i 4. bataljona i potisnuo ih sa kote. Treća brigada u to vrijeme nije stigla na položaj Kosu i kasnila je u napadu sa južne strane ceste, zbog čega je propuštena prilika koja je stvorena prodorom 1. i 4. bataljona 2. brigade preko k. 940 u zapadni dio Gornjeg Babinog Potoka, da se zajedničkim snagama krene u napad sa zapadnog pravca kroz selo prema Čudinom klancu.

Prvi i 4. bataljon, uz podršku minobacača, ponovo su krenuli u napad na k. 940 koju su branile manje snage, kružno raspoređene u rovovima i sa većim brojem automatskog oružja i ručnih granata. Poučeni iskustvom iz prvog napada, kada su zbog grupisanja jačih snaga na malom prostoru imali veći broj ranjenih, ovaj su napad vrlo uspješno izvela bombaška odjeljenja, podržana vatrom minobacača i teških mitraljeza. Iskusne nižandžije su vatrom iz teških mitraljeza gađali preko glava i između grupa svojih boraca koji su podilazili neprijatelju i tako mu onemogućili da preciznom vatrom dejstvuje na bombaška odjeljenja. Bombaši su ponovo zauzeli k. 940 uz vrlo male gubitke. Bataljoni su sa te strane pokušali prodor niz otkrivenu padinu prema Čudinom klancu, ali su zaustavljeni jakom i preciznom vatrom iz bunkera. Pokušaji neprijatelja da ih protivnapadom ponovo odbace sa k. 940, bio je odbijen.³⁵³

Treća brigada, napadom sa južne strane kroz šumu Stajina, uspjela je da zauzme rejon pilane i stigne do ceste, ali zbog zakašnjenja to nije više bitno uticalo na razvoj situacije na Čudinom klancu.

Prva brigada uspjela je da do 12 sati zauzme Panos, željezničku stanicu Vrhovine i Mali Obijaj (k. 835), ali je neprijatelj čvrsto držao dominantno brdo Perušić iznad Donjeg Babinog Potoka sa k. 913, k. 944 i Velikim Ogradkom.

Komanda 392. legionarske divizije, koja se nalazila u Otočcu, u poslijepodnevnim satima intervenisala je svojom rezervom iz Otočca, prema Vrhovinama ka položajima 1. brigade. Te snage, jačine dvije pješadijske i jedne tenkovske čete, potisle su brigadu iz Vrhovina, ali je ona uspjela da se zadrži u Crnoj Vlasti. Dvije ustaške bojne koje su krenule od Perušića u pomoć napadnutim jedinicama u Babinom Potoku, zadržale su u rejonu Čanka jedinice 3. brigade.

Ponovljenim napadom noću 22/23. jula na neprijateljeve snage u Gornjem Babinom Potoku, jedinice 2. i 3. brigade nisu uspjele ozbiljnije narušiti odbranu neprijatelja, pa je Štab 35. divizije odlučio da prekine borbu i povuče jedinice iz Babinog Potoka.

If Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 487.

³⁵³ Isto

U toku ovih borbi, koje su trajale 36 sati, divizija je imala 8 poginulih, 69 ranjenih i 5 nestala boraca.³⁵⁴ Od toga broja 2. brigada je imala 5 poginulih i 48 ranjenih boraca i starjesina. Među poginulima bio je i Branko Pejnović, operativni oficir 2. bataljona, rodom iz Lucana, koji se isticao hrabrošću i, kao iskusni komandir čete, postavljen na dužnost u Štab bataljona. Među ranjenima bili su: Ratko Bojović, politički komesar 1. bataljona i Mate Butković, komandant 4. bataljona, komandiri četa Dragan Orlić, Marijan Kajfeš, Aleksa Tata-
lović Ale, Mile Filipović Broza i Mile Šojat, zatim politički komesari četa Simo Tomić i Branko Tibijaš, zamjenici komandira četa Slavko Turina, Jovo Balas, vodnici Vinko Ravnić i Ranko Miro, delegati vodova Danica Tomić i Rudolf Verbanac i referenti saniteta Anka Vraneš, referent saniteta 1. bataljona Dane Marijan, desetar Miha Brnilić.³⁵⁵ Veliki broj ranjenih u 2. brigadi bio je na k. 940 i od ručnih granata i artiljerijske vatre. Od 48 ranjenih 18 su bili starješine.

U borbama kod Gornjeg Babinog Potoka posebno su se istakli 1. i 4. bataljon i sanitetski vod sa bolničarima i referentima koji su blagovremeno pružali pomoć brojnim ranjenicima na položajima, a od pojedinaca: Ratko Bojović, Mate Butković, Mile Filipović Broza, Aleksa Tata-
lović Ale, Anka Vraneš, referent saniteta 4. bataljona i referent saniteta 1. bataljona Dane Marijan, kao i puškomitraljezac Branko Gostović.³⁵⁶

Analizirajući borbu i napad na neprijateljeve snage u Babinom Potok i Vrhovinama, potrebno je ukazati na slijedeće:

— fizička kondicija boraca, gotovost, prodornost i polet jedinica, bile su na znatno višem i zadovoljavajućem nivou;

— neprijateljeve snage bile su dobro utvrđene na položajima, posebno na Čudinom klancu, a vatreni sistem vrlo efikasan;

— iz podršku avijacije, neprijatelj je napadnut, od Čudinog klanca zaključno sa Vrhovina na dubini oko 12 km. Druga brigada je napadajući na glavni čvor odbrane — Čudin klanac, raspolagala samo sa tri bataljona, čime je bila lišena rezerve i mogućnosti da Štab brigade snažnije utiče na ishod borbe na težištu odbrane neprijatelja:

— pri izvođenju napada nije bilo dovoljne koordinacije u dejstvima između brigada u prostoru i vremenu;

— trebalo je izvršiti jaču koncentraciju snaga na Gornji Babin Potok i ne razvlačiti ih do Vrhovina, jer se moralo računati da će neprijatelj vjerovatno intervenisati od Otočca i Perušića, što se i desilo. Iskustva iz prvog napada na Čudin klanac upućivala su na zaključak da bi, vjerovatno, bilo bolje da se napad dvije brigade na Čudin klanac izveo sa zapadne strane, od pravca Vrhovine kroz naselje Gornjeg Babinog Potoka i sa manjim snagama sa fronta od Končarevog Kraja.

³⁵⁴ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 488.

³⁵⁵ Isto, str. 488^89.

³⁵⁶ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 489.

Posjeta ličke omladine i proslava dana ustanka

Napuštajući područje Gornjeg Babinog Potoka, 2. brigada se preko Končarevog Kraja povukla zapadnim padinama Kika (k. 1084), Homoljca i Vujnovih Glava, za Krbavicu, gdje je ostala na odmoru sedam dana. Tada su se zbila dva događaja koji su ostali u trajnoj i prijatnoj uspomjeni.

Naime, drugi plan po dolasku u Krbavicu brigadu je u ponedjeljak 24. jula posjetila omladina sa područja Udbine. Dovezli su se u 14 zaprega sa okićenim konjima i zastavama, sa pjesmom i borbenim parolama. Mada su sela oslobođene Like nekoliko puta bila paljena i pljačkana od raznih neprijateljskih vojski, gosti su došli, za te ratne prilike, svečano obučeni, sa bogatim ponudama. Bilo je u njihovim košarama od ličke »base« do suvog mesa, pečenih pilića i kolača, Ponude u hrani uvijek su dobro dolazile borcima vječito praznih stomaka. Ali toga puta borcima potištenim zbog pretrpljenih gubitaka od prije dva dana, posjeta je bila kao melem na ranu. Navikli na »posjete« neprijatelja taj susret sa razdraganom, borbenom ličkom omladinom - a i sami su, u velikoj većini, bili omladinci iz Istre, Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Like - ostavio je posebnog traga. Neraspoloženje boraca ubrzo se pretočilo u opšte zajedničko veselje. Za narod i omladinu takvog borbenog morala, vrijedilo je boriti se i podnositi sve ratne tegobe i gubitke. Kroz zajednička iskušenja i stradanja, u kojima je narod svesrdno pomagao oružanu borbu, stvoreno je snažno jedinstvo, jedinica 35. divizije i naroda Like.

Razvilo se široko, razdragano i raspjevano kolo na polju Krbavice, sjedištu i stjecištu partizanskih jedinica, štabova i bolnica. Pjevala je omladina Like pjesme 35. divizije »Trideset i peta, jabuko i grožđe, čuvaj Liku dok Šesta ne dođe«. Bili su to istinski ratni politički časovi, bez velikih riječi, ali snažni po doživljaju.

Povodom trogodišnjice ustanka u Hrvatskoj, vojnopolitičko rukovodstvo Like dogovorilo se da 27. jula obilježi narodnim zborom i paradom jedinica 35. divizije. Za učešće u paradi iz svake od tri brigade 35. divizije izabrano je po 150 boraca i starješina, dobre fizičke kondicije, obučenih i naoružanih, sa više automatskog oružja. Za komandanta parade određen je komandant 2. brigade Bogdan Mamula. Brigadni ešloni prikupili su se dan ranije u Grabušiću, desetak kilometara južnije od Korenice, mjestu predviđenom za zbor i paradu. Već u rano jutro, na dan ustanka, u četvrtak 27. jula, sa svih strana počele su se slivati kolone naroda prema Grabušiću, uz pjesmu, zastave i transparente sa natpisima sela iz kojih dolaze. Bilo je to svojevrsno nadmetanje sela u pjesmi, sadržaju i broju parola, izgledu kolone i snazi koraka. Uvježban je bio taj narod iz onih čestih prilika kada je u brzini trebalo napustiti selo, pokupiti nešto prnja i hrane, kravu ili kljuse natovariti i krenuti u bespuće bježeći pred neprijateljevom vojskom. U tom pogledu njegova borbena gotovost bila je na visokom nivou.

Pored vojno-političkog rukovodstva Like, zboru su prisustvovali članovi Štaba 11. korpusa, Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i CK

KP Hrvatske. Svečanost je počela predajom raporta i defileom tri ešelona pripadnika 35. divizije. Narod je nailazak vojske dočekaao burnim aplauzom i snažnim uzvikivanjem borbenih parola. Nevjesti da održavaju ravnanje i korak, borci su to nadoknađivali snažno udarajući u hod, uzdignute glave i strogog pogleda.

Na zboru je govorio, između ostalih, i komandant 35. divizije potpukovnik Nikola Grubor. Govoreći o vojnom aspektu razvoja NOR-a, sa posebnim osvrtom na Liku, Grubor je istakao da su se i naši preci kroz vjekove borili protiv raznih, ali uvijek daleko jačih neprijateljevih vojnih formacija, da bi se održali na toj »posnoj, ali rodnoj grudi«. Osvrnuo se i na borbu sa Turcima, tu pod Udbinom, daleko 1493. godine, što je narod pozdravio snažnim aplauzom.

Okupljeni na zajedničkom ručku, u dobrom raspoloženju, politički rukovodioci počeli su zadirkivati Grubora zbog evociranja borbe sa Turcima prije više od 450 godina. Nije se on dao zbuniti, budući da je kao oficir bivše jugoslovenske vojske bio dobar poznavalac vojne istorije. Do NOB-a, bile su otprilike njegove riječi, historiju su dijelili na prije i poslije Krista, ali su politički komesari to sada izmjenili, pa je podijelili na prije i poslije ustanka 1941. Raspoloženje je bilo dobro, šale reske, društvo veselo i nikome nije padalo na pamet da pita šta je time mislio reći. Šalilo se na račun pojedinaca, pojedinih krajeva i nacija, bez opterećenosti, ali odmjereno.³⁵⁷

Tridesetog jula brigada je iz Krbavice stigla na Ljubovo, gdje je ostala dva dana bez borbe. Već 2. avgusta u 5 sati ujutro ustaške jedinice krenule su u napad u tri kolone: prva - od Široke Kule preko Gradine ka Jezerskom Vrh: druga - duž komunikacije preko Ljubova za Bunić, i treća od Perušića preko Lipove Glavice za Gostovaču. U napadu su učestvovala tri ustaške bojne: 31. i 34. ustaška bojna iz Široke Kule, 32. bojna iz Perušića i dio Dokadne bojne iz Janjče.³⁵⁸ Prva kolona zaustavljena je u zahvatu komunikacije i južnije, vatrom jedinica 2. brigade sa položaja Senokos - Tepšanovac - Čubrića Stan. Obuhvatnim manevrom dijelom snaga sa južne strane, neprijatelj je izbio na Srnećak (k. 1019) i probio se prema Golouri (k. 1162). U toj situaciji Štab 2. brigade povukao je lijevo krilo prema Ratković Poljani, kako bi

³⁵⁷ Sve ovo asociralo me na jedan raniji događaj: Bila je zima 1941/42. godine. Držeći politički čas u partizanskom logoru, smještenom u baraci u šumama Gorskog kotara, politički komesar je objašnjavao ciljeve NOB, govorio kako nismo sami, da su sa nama veliki saveznici i sve u tom stilu. Tada je jedan partizan, a bili smo odvojeni od sela visokim smetovima, okruženi cičom zimom i zavijanjem vukova, pripitao gdje se sada nalaze frontovi velikih saveznika. Komesar, predratni komunista, pomalo zbunjen odgovori: »Nije važno gdje su, važno je da nismo sami«. Takav odgovor mogao se prihvatiti u takvom sastavu i u to vrijeme. Ali, u 1944. godini iako se kraj rata nazirao itekako smo pratili gdje je front i kojom brzinom kreće. Znam da sam bilježio svaki značajniji događaj na istočnom i zapadnom frontu, posebno istočnom, koji nam je bio bliži, ljutili se na zapadne saveznike zbog odgađanja iskrcavanja u Francuskoj.

Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 143. O namjerama neprijatelja u bojnoj relaciji Zapovjedništva Operativnog područja Velebit piše: »2. kolovoza 1944. Poduzet je podhvat ka području sela Čanka (23. km od Gospića), sa namjerom, da se odmetničke snage koje su prikupljene na tom području razprše«.

onemogućio neprijatelju da se sa te strane probije prema Crnom Vrh, u pozadini jedinica brigade.³⁵⁹

Kolona 32. ustaške bojne, koja je krenula iz Perušića, preko Ivčević Kose, zajedno sa dvije satnije 6. posadne bojne, izbila je na Pogledalo (k. 1204) južno od Kozjana, u namjeri da obuhvatnim manevrom krilnih kolona odsječe jedinice brigade od Crnog Vrh i prisili ih na povlačenje. Time bi se skratio front. Bolje grupisane jedinice 2. brigade zaustavile su prodor ustaških bojni prema Crnom Vrh. Ne uspjevši da odbaci jedinice brigade sa tih položaja, neprijatelj je počeo u 15 sati da se povlači sa Ljubova u pravcu Široke Kule i Perušića.³⁶⁰

Toga dana 2. brigada je imala 6 poginulih, 4 ranjena, 1 zarobljenog i 2 nestala borca. Među poginulima bio je i komesar 1. bataljona Bogdan Dokmanović.³⁶¹

Spašavanje zbijega kod Kosinja

Po dolasku na Ljubovo štab 2. brigade saznao je da se u Kosinju u jednoj pećini nalazi grupa od dvadesetak pristalica NOP-a; da među njima ima ranjenika i da prijeti opasnost da ih ustaše unište. Štab brigade uputio je 1. avgusta 4. bataljon da prihvati skrivene u pećini i prebaci ih na slobodno područje Like. U pokretu prema Kosinju bataljon je otkriven i, iz zasjede kod Studenaca, spriječen da pređe komunikaciju Gospić - Otočac. Štab brigade odlučio je da uputi za Kosinj noću 4/5. avgusta tri bataljona, bez komore i težeg naoružanja. Sa bataljonima pošao je i Štab. Zahvaljujući dobrim vodičima, terenskim političkim radnicima, brigada je neopaženo, između Studenaca i Klenovaca prešla komunikaciju Gospić - Otočac i u zoru stigla do pećine sa zbijegom. Narod je bio iscrpljen i preplašen, a dvoje ranjenih u teškom stanju. Obavješteni od terenskih radnika da seoska milicija iz Kosinja, koju su naoružale ustaše, sa oružjem izlazi u polja na radove, jedan se bataljon sa narodom povukao istočno od Mlakve, a ostala dva raspoređena su na Mlakvenu gredu, istočno od rijeke Like i u zasjedi sačekali izlazak milicije u polje. U 12 sati jedan bataljon napao je na milicionere rasute po polju. Bježeći ispred razvučenog streljačkog stroja dio je odstupio preko vode, a neki su se utopili u nabujaloj rijeci Lici.³⁶² Iste noći brigada se istim putem vratila sa narodom preko Ivčević Kose za Kuzmanovaču. Istoga dana grupa minera iz brigadnog voda postavila je u povratku mine na komunikaciju Gospić - Otočac, južnije od Studenaca, na koju je u jutarnjim satima 5. avgusta naletio automobil sa zapovjednikom 19. ustaške bojne, poznatim zlikovcem Ivanom Mesićem. On je poginuo, a dvojica iz pratnje su ranjena.³⁶³

³⁵⁹ Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 144-145.

Isto, str. 145.

³⁶¹ Rođen u Ogulinu 1925. Gimnaziju je nastavio u Sušaku, odakle je stupio u partizane januara 1943. Bio je to vrlo sposoban, mlad i hrabar starješina

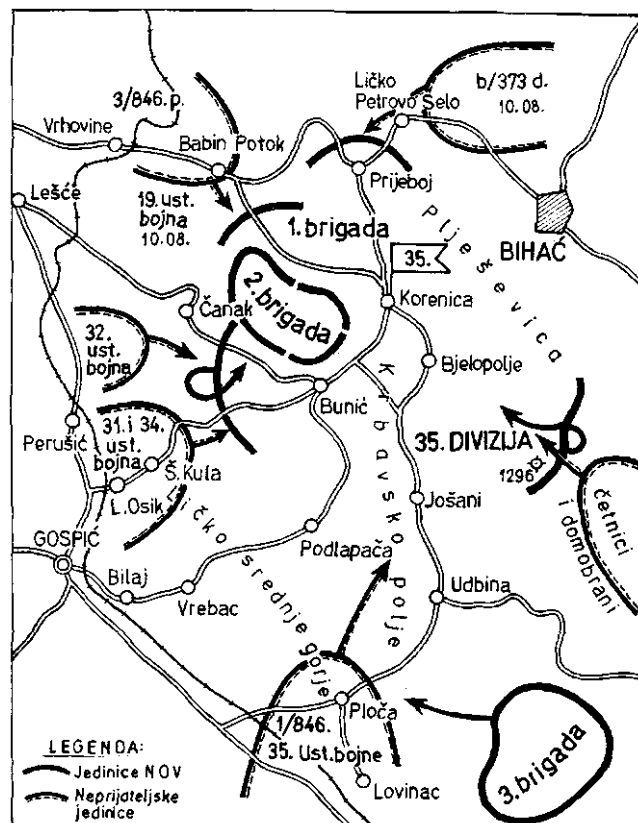
³⁶² Zbornik, tom 5, knj. 21, str. 155.

³⁶³ Zbornik, tom 5, knj. 21, str. 156.

Borba za odbranu ljetine

Već prvih dana avgusta kada ovde dozrevaju žita, očekivalo se da neprijatelj počne pripremu da udruženim snagama (legionarskim, ustaško-domobranskim i četničkim jedinicama), krene u ofanzivu na slobodnu teritoriju Like radi pljačke po selima. Stoga je i predstojeća ofanziva izvođena kao »podhvat ka Krbavskom polju u cilju protjerivanja odmetnika sa istog i prikupljanja žita«.³⁶⁴ Prema planu trebalo je da od Široke Kule preko Ljubova napadaju 31. i 34. ustaška bojna, od Perušića preko Kuzmanovače 32. bojna, iz Babinog Potoka preko

*Odbrana ljetine
na Krbavskom
polju od 8. do
10. avgusta
1944. godine*

Homoljca 19. ustaška bojna i 3. bataljon 846. puka, od Ličkog Petrovog Sela prema Prijeboju Izviđački bataljon 373. legionarske divizije, od Lovinca preko Udbine ka istočnom dijelu Krbavskog polja 1. bataljon 846. puka i 35. ustaška bojna iz Lovinca i od Donjeg Lapca preko Kamenskog četnici sa domobranima.³⁶⁵ Tako su pokrenute jake snage od 9 bataljona sa 7.000 vojnika, ojačane tenkovima i artiljerijom.

³⁶⁴ Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 342.

³⁶⁵ Isto

Polazeći sa kružne osnovice oko slobodne teritorije, neprijatelj je krenuo u napad koncentrično prema Krbavskom polju. Najjača grupa-cija krenula je preko Ljubova ka sjevernom dijelu Krbavskog polja i od Babinog Potoka i Ličkog Petrovog Sela u namjeri da razdvoji slobodnu teritoriju Like i Korduna.

Napad neprijatelja počeo je 8. avgusta u 18 sati na sektoru Ljubovo - Rakići. Jedinice 35. divizije tada su se nalazile u slijedećem rasporedu: 1. brigada sjeverno od Korenice, zatvarajući pravce prema Babinom Potoku i Prijeboju; 2. brigada na Ljubovu, zatvarajući pravce preko Ljubova za Krbavsko polje; 3. brigada u Komiću, južno od Udbine, sa jednim bataljonom u Vrebcu. Lički partizanski odred zatvarao je pravac preko Kamenskog.

Druga brigada koja je bila na Ljubovu, dobro je poznavala zemljište i pravce dejstava neprijateljevih snaga. Velika širina fronta, malobrojnost jedinica brigade i zemljište pogodno za manevar, pružali su prednost brojčano jačim snagama napadača. U 18 sati 31. 32. ustaška bojna i 2. lovačka domobranska bojna krenule su iz Široke Kule i Perušića u tri kolone već ustaljenim pravcima: na desnom krilu preko Čubrića Stana za Podlapaču; u zahvatu komunikacije Široka Kula - Bunić i od Perušića preko Lipove Glavice i Gradine ka Crnom Vrh. Jedinice 2. brigade su se sat kasnije povukle sa položaja Velonj - Čardak - Gradina, na liniji Pogledalo (trg. 1204) - Lisina - Obsenica - Dmitrašinović, na kojoj su u večernjim satima uspjele da zaustave napad neprijatelja.³⁶⁶

Zadržavanje na dostignutoj liniji ujedno je značilo da će se narednog dana nastaviti borbena dejstva. U takvima slučajevima, štabovi jedinica morali su hitno rješavati niz pitanja od kojih je dobrim dijelom zavisio uspješan nastavak borbenih dejstava. Trebalo je, prije svega, jedinice osigurati od mogućih noćnih prepada neprijatelja, pri tome obezbjediti odmor boraca, topli obrok koji je često bio i jedini u toku dana i izvršiti potrebna pregrupisavanja jedinica. U toku noći preduzimani su protivnapadi, većih ili manjih razmjera, radi nanošenja gubitaka neprijatelju i poboljšanja borbenog rasporeda jedinica. Ti brojni i važni zadaci koje je trebalo izvršiti za vrijeme prekida borbi, tražili su veliko angažovanje članova štaba, uz dobru podjelu zaduženja kako bi se obezbjedilo uspješno izvršenje zadataka.

Slijedećeg dana u 11 sati neprijatelj je u više kolona nastavio sa napadima. Desnokrilna kolona koja je napadala južno od ceste, bila je zaustavljena. Jače neprijateljeve snage koje su napadale sjeverno od ceste od Čardaka (trg. 942) preko Lulića Stana i Lisine, odbacile su jedinice brigade na tom pravcu i probile se na Crni Vrh. Time je ugrožen bok 1. i 4. bataljona u zahvatu komunikacije i južnije, zbog čega su bili prisiljeni da se u 14 sati povuku preko Bunića na Pisačušu i Murgovaču, južnije od Krbavice. Drugi i 3. bataljon zadržali su se do noći na Golom trlu (trg. 1259) i zapadno od Pogledala (k. 1204), južno od komunikacije Duman - Bunić, a u toku noći prebacili su se preko komunikacije na Šijanovu kosu.³⁶⁷

³⁶⁶ Isto, str. 343.

³⁶⁷ Isto, str. 344.

Trećeg dana borbi, 10. avgusta, neprijateljeve snage iz Gornjeg Babinog Potoka i Ličkog Petrovog Sela krenule su u napad preko Homoljačkog klanca prema Korenici i Prijeboju, ali su bile zaustavljene od jedinica 1. brigade. Trideset peta ustaška bojna i 1. bataljon 846. puka, nastupajući sa juga preko Udbine, stigli su u Pećane.

Neprijateljeve snage sa Ljubova produžile su nastupanje preko Bunića i probile se u Debelo Brdo, gdje su se spojile sa 35. ustaškom bojnomo i 1. bataljonom 846. puka. Da bi olakšao prodor svojih snaga sa sjevera ka Korenici, neprijatelj je narednog dana krenuo od Krbavskog polja preko Vrpila i Gradine i na Pogledalu se spojio sa 19. ustaškom bojnomo.

Druga brigada se 11. avgusta nalazila u slijedećem rasporedu: 1. i 4. bataljon, na položajima južno od Krbavice - Murgovača - Gradina; Štab brigade i 2. bataljon, u Krbavici, a 3. na Šijanovoj kosi i Trnovcu. Jedan bataljon legionara je toga dana krenuo od Debelog Brda za Krbavicu. Prvi i 4. bataljon primorali su ga da se povuče.

Napad 3. bataljona na neprijatelja na Pogledalu pred zoru 12. avgusta nije uspio. Sutradan su 1. i 4. bataljon od Mrsinja stigli na Vrpile i presjekli komunikaciju Korenica - Bunić, kojom je neprijatelj saobraćao. Protivnapadom neprijatelja od Debelog Brda preko Kovačice i Ivaniševića, bataljoni su potisnuti sa tih položaja i povukli su se za Krbavicu.

Neprijatelj je 14. avgusta jaćim snagama preduzeo napad od Bunića i Debelog Brda prema Krbavici i Pisaćuši, s namjerom da odbaci 2. brigadu i oslobodi komunikaciju Bunić - Duman. Ugrožen napadom 3. brigade na Ljubovu, pokušao je da tim pravcem evakuiše opljačkano žito, ali su jedinice 2. brigade zadržale kontrolu nad tom komunikacijom.

Štab 35. divizije je 15. avgusta naredio 1. brigadi da dva bataljona u toku noći 15/16. avgusta prebaci preko Korenice i Grobušića u rejon Gorica - Ruda glava?³⁶⁸ južno od Bijelog polja i da narednog dana, zajedno sa 2. brigadom, napadnu neprijatelja u Debelom Brdu. Napad je izveden 16. avgusta. Dva bataljona 1. brigade napali su sa sjeverne, a 1. i 4. bataljonom 2. brigade sa sjeveroistoćne strane, od Pogledala. Koristeći kao zaklone zidine popaljenih kuća, neprijatelj je odbio napad bataljona. Zbog nedovoljne pripreme i slabog sadejstva, napad nije uspio iako su, prema procjeni štabova bataljona, postojali realni izgledi da se neprijatelj izbaci iz Debelog Brda. Napad, podržan vatrom artiljerijskog diviziona, ponovljen je narednog dana u 16 sati. Energićnim napadom i preciznom vatrom artiljerije, slomljena je odbrana ustaških jedinica i one su se povukle preko Krbavskog polja u pravcu Laudonovog gaja i Bunića.

Pritisnut napadima 1. i 2. brigade na Krbavskom polju i 3. na Ljubovu, neprijatelj se povlaćenjem iz Debelog Brda povukao i iz

³⁶⁸ Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 347.

³⁶⁹ O napadu na Debelo Brdo u bojnoj relaciji Zapovjedništva operativnog područja »Velebit« navodi se: »... Oko 18,00 sati, odmetnici su ponovo poduzeli napadaj na Debelo Brdo, sa još jaćim snagama. Borba se vodila sa velikom žestinom sve do 19,00 sati, kada je naša posada, uslijed nedostatka streljiva i opasnosti, da bude opkoljena, morala povući ka Buniću...« Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 348.

Krbavskog polja. Ustaška komanda, da bi mogla nastaviti sa pljačkom žita, obratila se za pomoć Štabu 392. legionarske divizije. Tako je 18. avgusta prebačen iz Vrhovina na Ljubovo 2. bataljon 846. puka i tenkovska četa. Sa tim pojačanjem neprijatelj je obnovio napad sa Ljubova i uspio da se sa 2. bataljonom 846. puka, tenkovskom četom, 32. i 34. ustaškom bojnom probije u sjeverni dio Krbavskog polja. Za osiguranje komunikacije Široka Kula - Bunić preko Ljubova, angažovao je 35. bojnu, a kasnije i 31.

U ovim borbama iz 2. brigade ranjeni su: Đuro Lončar, komandant 2. bataljona, Ivan Mataja, komandir čete i Milan Šojat, pomoćnik komesara čete, Marijan Kovačević, delegat, Drago Šarar, desetar, Mate Grlaš i David Pavlić pomoćnik komesara. Poginuo je zamjenik komandanta 1. bataljona Milan Maljković.³⁷⁰

Druga brigada se 18. i 19. avgusta nalazila u slijedećem rasporedu: 1. bataljon prema Pogledalu; 2. na položajima južno od Krbavice; Štab brigade sa prištapskim jedinicama i 4. bataljonom u Krbavici, a 3. bataljon u Trnovcu. Treći i 4. bataljon imali su po jednu četu na Šijanovoj kosi i Pisačuši, radi kontrole komunikacije Duman - Bunić.

Dvadesetog avgusta u 11 sati legionarski bataljon je preko Bunića i Šalamunića napao na Debelo Brdo, a 32. ustaška bojna je preko Crnog Vrh napala na Šijanovu kosu i Pisačušu, usmjeravajući dalji napad u pravcu Murgovače gdje se suprotstavljala napadima 2. brigade na pravcu Murgovača - k. 734 - Cjepala. Brigada je uspjela uz gubitke da se održi na Murgovači dok je manjim dijelovima potpomagala napade dva bataljona 1. brigade na Pogledalo.

Slijedećeg dana 2. i 3. brigada izvršile su u zoru snažan napad na 2. bataljon 846. puka i 32. ustašku bojnu u Debelom Brdu i Buniću te ih prisilile na povlačenje prema Ljubovu. Da bi iskoristio uspjeh, Štab 35. divizije naredio je brigadama da krenu u opšti protivnapad na neprijatelja. Druga brigada je dobila zadatak da se prebaci preko ceste Duman - Bunić za Kuzmanovaču i pređe u protivnapad preko Podova ka zaselku Srdari. Taj obuhvatni manevar bio je dobro zamišljen ali je zbog dužine puta i teškog terena brigada kasnila. Ustaške i legionarske snage su se povlačile u neredu prema Širokoj Kuli, štice tenkovskom četom 392. legionarske divizije. Bježeći sa Ljubova, 2. bataljon 846. puka ostavio je usput jedan top, 2 radio-stanice, kuhinju i raznu drugu opremu i ostavio kolonu zaprežnih kola sa žitom koje je vraćeno seljacima.

Iako je raspolagala brojčano premoćnim snagama, usmjerenim da dejstvuju sa svih strana duž komunikacije pravaca, ustaška komanda nije bila zadovoljna ishodom višednevne ofanzive na slobodnu teritoriju. Nije uspjela da razbije jedinice 35. divizije niti da se domogne žita u onim količinama na koje je računala. Kombinujući defanzivna sa ofanzivnim dejstvima, jedinice 35. divizije nanijele su neprijatelju značajne gubitke i natjerale ga na neorganizovano povlačenje preko Ljubova ka Širokoj Kuli.

^m Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 349.

^m Isto, knj. 33, str. 284.

Koristeći kao pojačanje tenkovsku četvu, neprijatelj je, poslije dva dana sređivanja i odmora, 24. avgusta u 10 sati krenuo u napad preko Ljubova sa već uigranim borbenim poretom - sa tri bojne iz tri pravca. Iz Perušića preko Lipove Glavice i Podova ka Crnom Vrh u krenula je 34. ustaška bojna; u zahvatu komunikacije preko Ljubova usmjerena je 31. bojna, podržana tenkovskom četom i artiljerijom, a južno od ceste, preko Tešanovca i Čubrić Vrh ka Šalamuniću, 32. ustaška bojna. Kao drugi ešalon kretala se cestom 35. bojna, da bi poslužila za obezbjeđenje komunikacije preko Ljubova.

Druga brigada sačekala je neprijatelja na položajima Čardak (k 942) - Rakići i zaustavile ga. Koncentričnom artiljerijskom vatrom po Čardaku 31. ustaška bojna potisnula je jedinice brigade sa tog položaja, dok je 32. bojna, nastupajući južno od komunikacije, zauzela Tepšanovac i Velonj usmjeravajući dio snaga prema Svračkovom Selu. Treća brigada koja je zatvarala pravac južno od komunikacije, uspjela je da zaustavi prodor neprijatelja i pređe u protivnapad na desno krilo neprijateljevog borbenog poretka.

Druga brigada, potisnuta sa Čardaka i od Rakića prema Lulića Stanu i Obsenicama, uspjela je da zaustavi prodor neprijatelja i uputi dva bataljona ka Kuzmanovači sa zadatkom da iz tog rejonu krenu u energičan napad preko Podova ka Srdarima. Ovim manevrom i protivnapadom 3. brigade, neprijatelj je bio ugrožen i otpočeo je povlačenje na položaje Podovi - Srdari - Tepšanovac, na kojima je i zanoćio.

U 9,30 sati narednog dana neprijatelj je obnovio napad preko Ljubova. Za razliku od prethodnog dana, krenuo je jačim snagama na lijevom krilu pravcem Široka Kula - Sv. Trojica - Kuzmanovača,³⁷³ kako bi ovladao Crnim Vrhom i nabacio 2. brigadu prema komunikaciji gdje su napadale 31. ustaška bojna i tenkovska četa. Jedinice 2. brigade zaustavile su taj dosta slab napad neprijatelja i, u 11,45 sati, krenule u protivnapad preko Podova. Treća brigada jednim bataljonom zauzima Gradinu, a drugim Tepšanovac. Neprijatelj, kao da je očekivao protivnapad, ubrzano se počeo pod zaštitom tenkovske čete povlačiti prema Glunčuši i Širokoj Kuli. Zbog premorenosti jedinica i prisustva tenkovske zaštitnice, štab divizije je, da bi se izbjegli nepotrební gubici, naredio da jedinice odustanu od gonjenja neprijatelja na prilazima Širokoj Kuli i Perušiću.³⁷⁴

Dejstvima 2. i 3. brigade na Ljubovu 24. i 25. augusta, uspješno je završena borba jedinica 35. divizije za odbranu letine. U tim borbama neprijatelj je imao preko 50 poginulih i oko 150 ranjenih. Jedinice 35. divizije imale su 33 poginula i 112 ranjenih, a od toga skoro polovina bila je iz 1. brigade.

Kada se upoređuju gubici naših i neprijateljevih jedinica, potrebno je imati u vidu da su neprijateljeve jedinice, pošle u ofanzivu sa daleko većim snagama, a da su unatoč tome izašle iz nje sa znatno narušenim

³⁷² Zbornik, tom 5, knj. 33, str. 204.

⁷³ Isto

³⁷⁴ Isto

³⁷⁵ Petar Kleut, n. dj. str. 753.

borbenim vrijednostima. Za razliku od ustaško-legionarskih jedinica koje su se bježanjem spašavale, brigade 35. divizije izašle su iz ofanzive sa visokim borbenim kvalitetima i novim borbenim iskustvima.

U borbama od 8. do 25. avgusta, 2. brigada je imala 8 poginulih i 18 ranjenih boraca i starješina. Među poginulim je i zamjenik komandanta 1. bataljona Milan Maljković Mima, rođen 1922. godine u Vodoteču. Isticao se hrabrošću i vedrinom, uvijek raspoložen u svim situacijama. Njegovom pogibijom i gubitkom političkog komesara bataljona Dokmanovića, nekoliko dana ranije, 1. bataljon i brigada u cjelini mnogo su izgubili. Među ranjenima bili su i komandant 2. bataljona Đuro Lončar, zamjenik političkog komesara Milan Lučić, četni rukovodioci Ivan Mataja, Ivan Baretić, Milan Šojat, Marijan Kovačević i David Pavlič, delegat Drago Šerar, bolničarka Ivana Mrakovčić, desetar Mate Grlaš i Ernest Rošić. Na upražnjena mjesta upućeno je 20. avgusta oko 100 boraca i starješina iz rasformiranog Ličkog NOP odreda.³⁷⁶

Glavni štab NOV i PO Hrvatske, cjeneći uspjehe koje je postigla 35. divizija u borbama protiv nadmoćnih snaga neprijatelja u toku ljeta 1944. godine, poslao je 30. avgusta Štabu 35. divizije depešu slijedeće sadržine koja je dostavljena štabovima korpusa na području Hrvatske: »Pohvaljujemo borce i rukovodioce 35. divizije. Trideset peta divizija živeći i boreći se pod teškim uslovima razbila je nekoliko neprijateljskih ofanziva u Lici i nanijela neprijatelju velike gubitke u ljudstvu i materijalu. Za pokazanu hrabrost i izdržljivost u borbi pohvaljujemo borce i rukovodioce 35. divizije i ističemo ih za primjer.«³⁷⁷

Borbe u septembru 1944.

Poslije dugih i napornih borbi vojske i naroda da spasi ljetinu na području slobodne Like, nastupilo je zatišje i uspostavljena ravnoteža u odnosima sukobljenih strana. I jedna i druga vojna komanda nastojale su da odgovarajućim ofanzivnim dejstvima izbore i zadrže premoć. Pri tome su izbor prostora i vremena za preduzimanje ofanzivnih dejstava igrali značajnu ulogu. Udružene neprijateljske snage, pod komandom Štaba njemačkog 15. brdskog korpusa, raspolagale su određenim prednostima u pogledu brojnog stanja jedinica, njihove opremljenosti, materijalnog obezbeđenja i sanitetskog zbrinjavanja. Njihov kružni raspored oko slobodne teritorije Like i jedinica 35. divizije, predstavljao je operativnu prednost. Ofanzivna dejstva jedinica 35. divizije, neprijatelj je obično spriječavao prodorom svojih snaga sa drugih pravaca na slobodnu teritoriju i u pozadinu rasporeda jedinica divizije, koje su bile u napadu. Zato su ofanzivna dejstva jedinica 35. divizije kratko trajala i izvođena na malom prostoru. Bez obzira na početne uspjehe, nedostajale su snage koje bi za vrijeme ofanzive spriječavale upade neprijateljevih snaga sa drugih pravaca. Štab 11. korpusa NOVJ, čije su jedinice

³⁷⁶ Iz zbirke dokumenata i autorove biljeznice

³⁷⁷ Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 526.

bile razvučene i dejstvima vezane na planinskom pojasu od Like, preko Gorskog kotara do Istre u pozadini jadranske obale, nije mogao da manevrom divizija prenosi težište borbenih dejstava prema Lici. Povremeno angažovanje 8. kordunaške divizije 4. korpusa NOVJ, na području sjeverne Like, predstavljalo je značajnu pomoć 35. diviziji.>

Sprovodeći naređenje Vrhovnog komandanta NOV i POJ od 17. avgusta 1944. godine,³⁷⁸ o dejstvima po komunikacijama kojima se neprijatelj služi, GŠ NOV i PO Hrvatske naredio je 22. avgusta da jedinice 35. divizije usmjere svoja dejstva na komunikaciju Žuta Lokva - Otočac - Gospić.³⁷⁹ Pristupajući izvršavanju tog zadatka Štab divizije izvršio je određeno pregrupisavanje svojih snaga. Drugu brigadu na Ljubovu zamijenila je 3. brigada, a ona je dobila zadatak da napadne neprijateljeve snage u rejonu Janjce, koje su obezbeđivale komunikaciju Gospić - Otočac. Brigada je krenula 3. septembra do Kuzmanovače preko Ivčević Kose i, iza pola noći, približila se objektu napada. Komunikaciju od Perušića, preko Janjče do Lešća, često izloženu napadima i diverzantskim dejstvima naših jedinica, osiguravala je Dopunska ustaška bojna iz sastava 4. ustaškog zdruza, sa jedinicama raspoređenim u pojedinim naseljima na komunikaciji, kao kružne čvorove odbrane. Nalazeći se duže vrijeme na području Janjče, ustaše su se dobro utvrdile sa obje strane komunikacije, sa težištem na željezničkim stanicama Janjča i Lešće. Zidine stanične zgrade bile su pripremljene kao posebni čvorovi odbrane. Dopunska ustaška bojna bila je sastavljena od mobilisanih domaćih ljudi, a po borbenim kvalitetima bila je slabija od drugih iz sastava 4. ustaškog zdruza.³⁸⁰

Brigada je pred zoru 4. septembra izvršila napad na neprijatelja u Janjči. Sa 1. i 4. bataljonom napadala je sa južne strane prema selu i koti 675, a 3. bataljonom na desnom krilu od Podkorena, preko k. 674, na Tuspovački vrh (k. 679). Trebalo je da presjeku odstupnicu neprijatelju u pravcu željezničke stanice Lešće. Prvi i 4. bataljon su uspjeli da u prvom naletu izbace ustaše iz Janjče. Treći bataljon je naišao na žestok otpor na Tuspovačkom vrhu koji je, zajedno sa željezničkom stanicom, sačinjavao jedinstveni težišni čvor odbrane. Podržan vatrom minobacačke čete brigade, 3. bataljon je oko 8 sati uspio da na juriš zauzme Tuspovački vrh, gdje je neprijatelj ostavio petoricu poginulih.³⁸¹ Ustaše su se povukle u željezničku zgradu na sjevernom dijelu stanice, koja je, sa zazidanim prozorima i puškarnicama, bila pripremljena za kružnu odbranu. Brigada nije imala zadatak da se duže zadržava u zauzetom rejonu na komunikaciji, niti je to realno mogla zbog moguće intervencije jačih neprijateljevih jedinica iz pravca Gacke i od Perušića. Zbog toga je odustala od napada na ustaše zabarikadirane u zgradi.

³⁷⁸ Vrhovni komandant NOV i POJ naredio je svim jedinicama NOVJ da na jugoslovenskom ratištu onesposobe komunikacije za neprijateljev saobraćaj. Time bi se obezbjeđio brži razvoj operacija u Srbiji i onemogućilo prebacivanje neprijateljevih jedinica na pravac prodora Operativne grupe divizija. Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 302.

³⁷⁹ Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 302.

³⁸⁰ Isto, str. 254.

³⁸¹ Isto, str. 255.

Jedinice su povučene iz Janjče prije intervencije neprijateljevih snaga sa pravca Gacke i upućene preko Ivčević Kose u Živulju i Trnovac.

Noćnim napadom na neprijatelja u Janjči, 2. brigada je izvršila dobijeni zadatak, nanijela neprijatelju gubitke i prisilila ga da još više angažuje svoje jedinice oko komunikacije. U toj borbi brigada je imala osam lakše ranjenih, među kojima je bio zamjenik političkog komesara 1. bataljona Ivan Puljanić i 3 nestala borca.³⁸²

Pošto je prenoćila u Trnovcu, brigada se narednog dana, 5. septembra, prebacila na području Prijeboja i Homoljca i smijenila 1. brigadu na tim položajima. Raspored jedinica brigade bio je slijedeći: 1. bataljon ostao je na Homoljcu, 3. bataljon u Koreničkoj Reci, a 2. i 4. bataljon na Prijeboju i Čujić Krčevini; Štab brigade sa prištapskim jedinicama u rejonu Koreničke Kapele.

Reagujući brzo zbog ugrožavanja komunikacije Gospić - Otočac, neprijatelj je već noću 5/6. septembra snagama od četiri ustaške bojne preduzeo ofanzivna dejstva sa polazne osnovice Kula - Perušić - Ramljani, preko Ljubova i Kozjana ka Kravskom polju. Tim noćnim napadom, kakav nije ranije primjenjivan na tom pravcu, neprijatelj je iznenadio jedinice 3. brigade i bez veće borbe dopro do Bunića. Narednog dana produžio je preko Vrpila za Korenicu i Homoljac i do Korenice nije naišao na jedinice 35. divizije. Jedna kolona od 200 vojnika, podržana tenkovima i artiljerijom, krenula je od Korenice u pravcu Mihaljevca, odbacila manje jedinice komande mjesta i ovladala brdom Tupi Mihaljevac (k. 970), sjeverno od sela. Energičnim protivnapadom 3. bataljona 2. brigade preko Rudanovca, neprijatelj je 'odbačen iz Mihaljevca i povukao se prema Boriku. Glavnom snagom neprijatelj je krenuo od Borika preko Vrela na Pogledalo, položaje koje je zaposjeo 1. bataljon. Manevrom dijela snaga preko Koreničke Reke na k. 942, i bočnim udarom sa tog pravca, uspio je da odbaci 1. bataljon koji se povukao na Fundakov vrh, prema Vujnovim Glavama, i U večernjim satima 7. septembra, neprijatelj je produžio preko Homoljca u pravcu Gornjeg Babinog Potoka. Na Homoljačkom polju jedan kamion sa vojnicima i tenk naišli su na mine, koje je postavio / minerski vod brigade. Vozila su onesposobljena, a ljudstvo u kamionu ! izginulo ili ranjeno. Neprijatelj je imao 45 poginulih i oko 20 ranjenih ! vojnika.³⁸² U borbama toga dana, posebno se istakao 3. bataljon u I napadu na neprijatelja u Mihaljevcu, komandant Vlada Zrnić politički I komesar Đuro Ljiljak i zamjenik komandanta Dmitar Rajšić.

U to vrijeme 1. brigada, koja je uspješno dejstvovala na području Dabra, krenula je prema Gackoj dolini i prisilila neprijatelja da se užurbano povuče iz Korenice prema Babinom Potoku radi intervencije preko Škara ka Dabru.

Da bi čvršće povezao slobodnu teritoriju Like i Korduna i stvorio povoljnije uslove za sletanje savezničkih aviona na Kravsko polje, GŠ NOV i PO Hrvatske odlučio je da sa jedinicama 8. i 35. divizije likvidira neprijateljeva uporišta sjeverno od Bihaća, Izačića, Vaganca i Ličkog

³⁸² b t o

³⁸³ Zbornik, tom 5, knj. 33, str. 257.

Petrovog Sela, a u narednoj fazi iz Vrhovine i Babinog Potoka. Druga brigada dobila je zadatak da sa dva bataljona napadne i likvidira neprijatelja u Ličkom Petrovom Selu, a sa ostala dva bataljona da se osigura od Gornjeg Babinog Potoka preko Plitvičkog Ljeskovca i Homoljca, prema Prijeboju.

Posadu u Ličkom Petrovom Selu sačinjavala je jedna satnija ustaša. Neprijatelj se dobro utvrdio na Čelopeku, izgradio rovove i žičane prepreke sa težištem na južnoj strani prema selu. Napad uz dosta strmu, otkrivenu i dugu padinu Čelopeka na utvrđene neprijateljeve položaje opasane bodljikavom žicom mogao je uspijati ako se postigne iznenađenje i napada noću, a danju uz jaku podršku artiljerije i minobacača.

U napad na Čelopek, noću 14/15. septembra, krenuli su 2. i 4. bataljon. Podilazeći neprijateljevim položajima sa pravca Zaklopače, bataljoni su nastojali da iznenadnim prepadom zauzmu taj ključni čvor odbrane. Ustašku jedinicu sastavljenu pretežno od ljudstva sa toga terena, sa dobrom organizacijom noćnog obezbjeđenja, bilo je teško iznenaditi. Kada su bataljoni podišli žičanim preprekama dočekani su jakom vatrom iz automatskog oružja, a teren je osvetljen raketama. Oba bataljona, malobrojni i bez mogućnosti pomoći sa neke druge strane, teško da su mogla savladati otpor neprijatelja. Već u 8 sati neprijatelj je intervenisao sa rezervama od pravca Bihaća prema Ličkom Petrovom Selu i Vagancu, gdje su napadale jedinice 8. kordunaške divizije.³⁸⁴ Procijenivši situaciju, Štab brigade donio je odluku da ne produžava na napadom koji nije imao izgleda na uspjeh, već je povukao jedinice ispred vatre neprijatelja u pravcu Prijeboja.

Druga brigada 8. divizije zauzela je Izačić, ali nije uspjela da savlada otpor neprijatelja u Vagancu. Zbog nepovoljnog razvoja situacije u samom početku i novoiskrsle potrebe da se jedinice 8. divizije angažuju na drugom pravcu, GŠ NOV i PO Hrvatske odustao je od daljeg angažovanja jačih jedinica na tom sektoru, a time i od planirane operacije u cjelini.

Bataljoni 2. brigade 35. divizije pretpjeli su gubitke od 5 poginulih i 14 ranjenih boraca i starješina i to uglavnom već u prvom satu borbe. Među poginulima bili su: politički komesar čete Rudi Prkačin, rodом iz Pazina, vodnici Vitomir Ritte i Ante Rak, komandir minerskog voda brigade i miner Romeo Tomazini. Njih dvojica su poginuli od mine na koju su naišli zaprežnim kolima u povratku iz akcije. Mine su postavile neke naše jedinice o čemu brigada nije bila obavještena. Tako je komandir minerskog voda poginuo od mine, koje je vješto postavljao nanosivši neprijatelju velike gubitke, uključujući i zapovjednika 19. ustaške bojne satnika Sertića. Među ranjenim bio je politički komesar čete Nikola Lukarić komandir voda Josip Janeš, delegat voda Milivoje Pjevač, desetar Bruno Pjetrabano i kurir Rafael Tijan.³⁸⁶

Kako je GŠ NOV i PO Hrvatske odustao od napada na Vrhovine i Babin Potok, Štab 35. divizije nastojao je da napadima na neprijate-

³⁸⁴ Zbornik, tom 5, knj. 33, str. 392.

³⁸⁵ Isto, str. 393.

³⁸⁶ Iz autorove bilježnice

ljeve snage duž komunikacije Gospić - Otočac i dalje zadrži inicijativu. U vezi s tim odlučio je da sa sve tri brigade jednovremeno izvrši napad na neprijatelja od Široke Kule, preko Perušića do Janjče i tako prekine saobraćaj između Gospića i Otočca. Na tom prostoru neprijatelj je raspolagao brojčano jakim snagama; u Janjči 6. dopunska bojna, u Perušiću i na okolnim kotama 31. i 32. ustaška bojna i u Širokoj Kuli 34. ustaška bojna, kao i žandarmerijom i milicijom, raspoređenim po selima duž komunikacije.³⁸⁷

Druga brigada 35. divizije dobila je zadatak da sa dva bataljona likvidira neprijateljevu posadu na području Janjča - željeznička stanica Lešće, a sa druga dva osigura desni bok brigade i 35. divizije od intervencije neprijatelja sa pravca Otočca ka Janjči, i od Vrhovina, preko Turjanskog, prema Ramljanima.

Prva brigada napadala je neprijatelja na području Perušića, a 3. brigada na Široku Kulu i Lički Osik.

Napad je predviđen za 21. septembar u 8 sati, uz podršku 4 saveznička aviona koji su bombardovali i mitraljirali neprijateljeve jedinice u napadnutim rejonivima odbrane.³⁸⁸

Druga brigada prešla je u napad poslije naleta savezničkih aviona u 8 sati. Poslije sata borbe izbacila je neprijatelja iz Janjče i presjekla komunikaciju prema Otočcu. Neprijatelj se povukao na željezničku stanicu Janjča, gdje je nastavio sa otporom koristeći stanične objekte pripremljene za odbranu. Zahvaljujući manevru 2. bataljona zapadno od željezničke pruge u pravcu željezničke stanice Lešće i pritisku 4. bataljona sa istočne strane, neprijatelj je bio prisiljen da se oko 12 sati povuče u pravcu Kosinja. Iznenađen razmjerama i silinom napada jedinica 35. divizije, neprijatelj je snagama prikupljenim u Otočcu tek poslije podne preduzeo protivnapad. Dobro poznavajući teren i na osnovu već prikupljenim podataka o rasporedu jedinica 35. divizije, pod zaštitom guste magle, ustaške jedinice su uspjele da se neopaženo ubace od izvora Gacke prema željezničkoj stanici Lešće. Pošto su zadržale dalji prodor 2. brigade, preduzele su oko 17 sati protivnapad na njene isturene dijelove i primorali je da se povuče prema Ivčević Kosi, gdje je i zanoćila.

Prva brigada je uspjela da već u prvom naletu odbaci neprijateljeve dijelove sa Vrška, Malog i Velikog Čardaka i produžujući dejstva oslobodila je u toku dana Perušić. Preko Antonića vrha (trg. 745) usmjerila je dejstva djelom svojih snaga prema Ličkom Osiku. Treća brigada ovladala je Širokom Kulom i u sadejstvu sa jedinicama 1. brigade sa sjevera, u predvečernjim satima zauzela Lički Osik. Na frontu napada 1. i 3. brigade neprijatelj se povukao na lijevu obalu rijeke Like, braneći prilaze mostu u Budaku. Divizija je u toku prvog dana napada postigla dobre rezultate, nanijela neprijatelju velike gubitke i ovladala komunikacijom između Gospića i Otočca na dužini od 15 kilometara.³⁸⁹

³⁸⁷ Zbornik, tom 5, knj. 33, str. 521.

³⁸⁸ Zbornik, tom 5, knj. 33, str. 521.

³⁸⁹ Zbornik, tom 5, knj. 33, str. 521.

Narednog dana, 22. septembra prije podne, neprijatelj je prebacio iz Otočca za Perušić jedan bataljon iz sastava 846. puka 392. legionarske divizije, ojačan tenkovima i artiljerijom. Sa pristiglim pojačanjem i pregrupisanim ustaškim jedinicama, preduzeo je protivnapad na jedinice 1. brigade, a pošto 3. brigada i pored upornog nastojanja, nije uspjela da zauzme i poruši most u Budaku, Stab 35. divizije je odlučio da povuče 1. i 3. brigadu u pravcu Ljubova.³⁹⁰

Druga brigada, da bi olakšala položaj 1. i 3. brigade, preduzela je oko 14 sati napad na 6. ustašku bojnu u Ramljanima i Turčin Vrh. Napadajući sa sva četiri bataljona uspjela je da razbije odbranu neprijatelja i odbaci ga prema Lešću. Zatim je, koristeći povoljan razvoj događaja, krenula da goni neprijatelja i zauzela Turčin vrh i Čardak. Zbog teže situacije na frontu 1. i 3. brigade, po naređenju Štaba divizije, koje je prenijeto radio-depešom, odustala je od daljeg gonjenja i povukla se prema Živulji.

U dvodnevnom borbama jedinice 35. divizije postigle su značajan uspjeh. Razbile su ustaške jedinice i prisilile ih da se povlače prema Gospiću i Otočcu uz dosta velike gubitke. Razvučene na velikom prostoru, poslije prvog dana vrlo uspješne borbe, jedinice Divizije nisu bile u stanju da produže napadna dejstva i istovremeno spriječe dolazak neprijateljevih rezervi i zadrže se na zauzetom prostoru duž komunikacije. Jedinice su u toku dvodnevnih borbi ispoljile prodornost u napadu, došla je do izražaja umješnost štabova u komandovanju i sadejstvu jedinica.

Druga brigada je u tim borbama imala 3 poginula i 12 ranjenih boraca i stariješina. Među ranjenima bili su komandir čete Josip Frković, komandiri vodova Ivan Dabo i Mate Miklić. Neprijatelj je imao 50 izbačenih iz stroja, zarobljeno je 6 milicionera koji su pušteni kućama i zaplijenjeno oružje, municija i razna oprema.³⁹¹

Iznenadni napad neprijatelja u Trnovcu 2. oktobra 1944. godine

Pošto se 22. septembra povukla od Ramljana, 2. brigada se razmjestila u Trnovcu. Jedan bataljon zadržan je na Živulji radi obezbjeđenja od Ramljana i od Crne Vlasti. Narednih desetak dana jedinice brigade nisu bile angažovane u značajnim borbenim dejstvima. To je vrijeme iskorišćeno za odmor i sređivanje. Svakodnevno se izvodila nastava po planu i programu divizije. Prije podne vojna, a poslije podne politička nastava i prosvjetni rad po sekcijama u okviru četa i vodova. Vrijeme je bilo lijepo, hrana zadovoljavajuća. Borci su se brzo oporavili i u večernjim satima polje Trnovca često je bilo pokriveno brojnim grupama zabavljenim sportskim igrama.

U međuvremenu došlo je do kadrovskih izmjena u brigadi. Operativni oficir Božo Gostović i komandant 1. bataljona Đoko Orlović

³⁹⁰ Isto, str. 523.

³⁹¹ Isto, str. 524.

upućeni su na viši oficirski kurs pri GŠ NOV i PO Hrvatske. Za operativnog oficira postavljen je Milojko Dronjak, a za komandanta 1. bataljona Vlado Božić. Na mjesto referenta saniteta brigade Saše Blivajsa, koji je upućen na oficirski sanitetski kurs, postavljena je Jeti Švarc, koja se vratila sa tog kursa. Brigada je tih dana primila iz dopunskog bataljona 72 nova borca iz Istre, što je bila posljednja grupa Istrana koji su upućeni u Liku radi popune 35. divizije.

Duži periodi bez borbi bili su u jedinicama NOVJ, posebno u to vrijeme na području Like, rijetki i nisu predstavljali »normalno« ratno stanje. Zatišje je obično donosilo opuštanje, i zato nerijetko i razna iznenađenja.

Selo Trnovac, smješteno između brda u manjoj kotlini, imalo je kuće raspoređene u obliku vijenca na samom obodu polja veličine od oko 1.500 sa 750 metara. Selo je okruženo brdima i to višim prema sjeveru i zapadu, a nižim prema Homoljcu na istočnoj strani. Narod sela, kao i šire područje opštine Korenica, bio je listom vezan za NOB i selo je služilo kao baza i utočište partizanskim jedinicama i raznim komandama.

Neprijateljeve jedinice: 1. bataljon 846. puka 392. legionarske divizije i 19. ustaška bojna, razmještena na prostoru Vrhovine - Crna Vlast - Gornji Babin Potok, krenule su 2. oktobra u 3 sata iz Gornjeg Babinog Potoka, od šume Kosa, stazom prema jugoistoku. Krećući se šumom između polja Brezovca i Turjanskog polja, preko Previjske (k. 1038) i između Bačinovaca (trg. 1207) spustile su se kod Korita na put Trnovac - Homoljac. Predvođena legionarima, kolona se, po šumi i gustoj magli spustila u jutarnjim satima sa Bačinovca na put kod Korita i naišla na nekoliko seljaka iz Trnovca, koji su išli putem prema Korenici. Pjevajući partizanske pjesme rekli su seljacima da su domobrani i idu u Trnovac, da se predaju partizanima i pustili ih da nastave put. Za tom grupom seljaka išao je zamjenik intendanta brigade Vjekoslav Rubeša, i pošto mu se kolona učinila sumnjivom, sklonio se u grm, dok su ustaše nastavili pokret prema Trnovcu.

U to vrijeme brigada je bila u slijedećem rasporedu: prateća četa brigade, sanitetski vod i štab brigade bili su razmješteni u istočnom dijelu sela, pri izlazu prema Homoljcu; 2. bataljon kod crkve, u produžetku od prateće čete sa južne strane, a prema istoku 4. bataljon; 1. bataljon, sa sjeverne strane sela ispod Živulje. Na Živulji se nalazio 3. bataljon radi obezbjeđenja prema Ramljanima, Crnoj Vlasi i Gornjem Babinom Potoku. Na Homoljcu udaljenom oko 7 km u pravcu Korenice, nalazio se jedan bataljon 1. brigade.

Kolona je oko 8 sati izbila od Korita na ivicu sela, gdje ju je otkrila prateća četa. Komandir čete uputio je jednog borca da vidi o kojoj se to jedinici radi, računajući prije svega da su to djelovi 1. brigade. Pošto su već zaposjeli zapadne padine Paleža (k. 970), sjeverno od puta i Obijaj (k. 935) sa južne strane, otvorili su iznenadnu snažnu vatru po grupi kuća u kojoj je bila razmještena prateća četa. Pod vatrom se našla i grupa kuća u koje su bili razmješteni sanitetski vod i Štab brigade. Neprijatelj je postigao potpuno iznenađenje i upadom u selo potpuno

razbio prateću čet, zaplijenio minobacače sa tovarnim grlima, zarobio nekoliko boraca, a izvestan broj je poginuo. Sanitetski vod i Štab brigade uspjeli su da se probiju između kuća, sjevernom stranom sela ka Vršku (trg. 1030).³⁹²

Drugi bataljon koji se nalazio u rejonu crkve, brzo se sudio i zaposjeo položaje južno iznad sela. Prvi bataljon se izvukao prema k. 1049, na sjevernoj strani i vatrom iz automatskog oružja onemogućavao neprijatelju da prodiere kroz selo u tom pravcu. U toj kritičnoj situaciji, kada je neprijatelj postigao potpuno iznenađenje i razbio prateću čet, prelomni momenat je nastupio kada su se bataljoni i štab izvukli ispod vatre i posjeli položaje. Tada su jedinice bile spremne da pređu u protivnapad i tuku neprijatelja, kako bi se spasila prateća čet. Upućen je omladinski rukovodilac sa porukom da 4. bataljon krene južno od sela u pomoć 2. bataljonu kako bi zajedničkim snagama usmjerili dejstva u pravcu Obljaja i Korita. Komandant brigade krenuo je sa izviđačkim vodom preko polja u pravcu istočnog dijela sela, gdje se nalazio neprijatelj. Pokret voda preko polja bio je iznenađenje za neprijatelja i predstavljao znak za sve starije brigade da povedu svoje jedinice u obračun sa neprijateljem. Prva čet 2. bataljona, pod komandom Đure Gostovića, napala je neprijatelja koji je uporno branio bezimenu kotu južno od crkve. Bombaške grupe, predvođene komandirima voda Stevom Kovačevićem, pod zaštitom precizne vatre teških mitraljeza, vješto se prebacujući od zaklona do zaklona, postepeno su se približile neprijateljevim položajima i zasule ih ručnim bombama. Zauzimanje kote bio je prelomni momenat za dalji razvoj situacije. Energičan prodor 2. i 4. bataljona na Obijaj (k. 935) prisilio je neprijatelja da se neorganizovano povlači zapadnim padinama Paleža u pravcu Bačinovca (k. 1207). Neprijatelj se povukao put Gornjeg Babinog Potoka, pravcem koji je krenuo prema Trnovcu, uz velike gubitke.

Dok se vodila borba u Trnovcu, dvije ustaške kolone, jačine oko 200 ustaša, u pokretu od Turjanskog preko Svilara i Narandžića ka Živulji otkrivene su od strane 3. bataljona. Štab 3. bataljona, svjestan njihove namjere i opasnosti koju predstavljaju za jedinice brigade napadnute u Trnovcu, spriječio je prodor u tom pravcu. Ojačan jednom četom 1. bataljona izvršio je protivnapad na neprijatelja i prisilio ga na povlačenje prema Crnoj Vlasti. Te ustaške kolone kasnile su u napadu u odnosu na glavne snage, i da nisu blagovremeno otkrivene i spriječene od 3. bataljona, dovele bi jedinice brigade u Trnovcu u daleko teži položaj.

Druga brigada je toga dana imala 9 poginulih, 15 ranjenih i 2 zarobljena borca i to uglavnom iz prateće čete. Iz 2. bataljona poginuo je u napadu na Obijaj vodnik Marko Vuković. Među ranjenim bili su politički komesar čete Stevo Mileusnić, vodnici Branko Mataja i Tomislav Šugar, desetari Nikola Reljac, Josip Andlar, bolničarka Danica Čargonja, borci Rudolf Šporčić i Anton Križanić. Ranjen je bio i zamjenik referenta brigade Ivan Mažuranić, koji je kasnije u bolnici

³⁶⁴ Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 342.

podlegao ranama.³⁹³ Povraćeni su minobacači i dva zarobljena borca, a zaplijenjeno 5 pušaka, 2 automata, dosta municije i opreme. Neprijatelj je imao 15 poginulih i oko 20 ranjenih.³⁹⁴ Među poginulima koji su ostali na padini Paleža, bio je jedan njemački oficir i dvojica ustaških podoficira.

Borcima i starješinama brigade posebno teško je pala pogibija drugova. Neprijatelj je i ranije na tom prostoru pokušavao da iznenadi brigadu pa se nije smjelo osloniti samo na bataljon na Živulji. Tako se desilo da na pravcu kojim je neprijatelj stigao do Trnovca nije bilo obezbjeđenja. Na mjestu razmještaja prateće čete trebalo je razmjestiti jedan bataljon koji bi postavio osiguranje u rejonu Korita. Takođe, bilo je očito da je neprijatelj bio dobro obaviješten o rasporedu jedinica brigade, što je i potvrdio zarobljeni zastavnik nekoliko dana kasnije.

Teško je primljena i vijest o pogibiji vodnika minobacačke čete Franje Čikovića, rodom iz Kastavca. Bio je to pravi majstor u upravljanju vatrom minobacača. Uživao je nepodjeljeno povjerenje i boraca i starješina.

Poginuo je i Ivan Mažuranić, student medicine, rodom iz Novog Vinodolskog, iz poznate porodice Mažuranić čiji su se potomci od prvog dana opredjelili za NOB. Bio je blage naravi, predan svome poslu, neumoran u pružanju pomoći ranjenima.

Kada je poslije borbe komandant 35. divizije Nikola Grubor došao u brigadu i saslušao izveštaj komandanta o uzrocima i posljedicama iznenadnog prepada neprijatelja, rekao je: »Druže komandante, za iznenađenje brigade zaslužio si strogu kaznu, a za konačni ishod borbe, pohvalu«. Svakako da je ishod mogao biti daleko teži da sve starješine nisu brzo reagovala i energičnim sadejstvom.

Da bi došao do što tačnijih podataka o jačini, rasporedu i namjerama neprijatelja u rejonu Vrhovine - Babin Potok, Štab brigade naredio je 3. bataljonu da zarobi nekog od starješina iz neprijateljskog uporišta. Bilo je neophodno doći do potrebnih informacija. Jedna patrola sa komandirom čete ubacila se noću 10/11. oktobra u šumi Metla, između Gornjeg i Donjeg Babinog Potoka i uspjela da zarobi jednog zastavnika. Bio je to student iz sjeverne Hrvatske, koji je završio vojnu obuku u Austriji i bio raspoređen u 1. bataljon 846. legionarskog puka. Radilo se o fašisti, do fanatizma zagriženom, od koga nismo mogli doznati bilo šta pa je upućen u Štab 35. divizije. Jedino je priznao da je učestvovao u prepadu na 2. brigadu 2. oktobra u Trnovcu, i sa dozom ironije, naglasio da su znali za raspored jedinica brigade. Krivicu za neuspjeh toga prepada prebacivao je na ustaške jedinice, koje su zakasnile sa napadom od Turjanskog preko Svilara.³

³⁹³ Iz autorove bilježnice i Zbornika, tom 5, knj. 34, str. 68. U svojoj bilježnici autor je zabilježio imena poginulih i kojim redom su sahranjeni: »Pokopani poginuli borci u polju i to: prva četvorica sa istoka Gauš Anton, Mrle Romano, Veljačić Ivan i Peruško Ivan, sam Križ Milan, a do njega Miškulić Nada, Čiković Franjo i Butković Ruža«.

³⁹⁴ Zbornik, tom 5, knj. 34, str. 68.

Poslije završetka rata doznali smo da je neprijateljeva obavještajna služba imala u sastavu jedinica 35. divizije svoga agenta. Bio je to radista, kojeg su ustaše obučili za radistu i ubacili u partizanske jedinice.

Napad na Janjču i Ramljane

Iznenadenje koje je 2. brigada doživljela u Trnovcu ostalo je opomena i iskustvo da svaka duža neaktivnost može štetno da se odražava na borbenu gotovost jedinica.

Rano ujutro 4. oktobra tri bataljona 2. brigade napali su neprijatelja u Ramljanima. Ustaše nisu izdržali napad i ubrzo su se povukli u pravcu Gacke doline i Perušića. Zapljenjeni su jedan minobacač sa minama, 10 pušaka, šmajser i razna oprema. Brigada se vratila u Trnovac sa 2 zaplinjena konja i izvesnim brojem krupne stoke, za potrebe prehrane jedinica. Za ovu uspješno izvedenu akciju pohvaljena je od Štaba 11. korpusa.³⁹⁶

Od 4. do 20. oktobra, 2. brigada je četiri puta napadala na ustaške jedinice razmještene u rejonu Ramljani - Janjča - željeznička stanica Lešće. Drugi napad na Ramljane izvela je 9. oktobra, sa tri bataljona. Ustaše su otkrile njihov nailazak preko Dumana ka Ramljanima, pa su napustili mjesto i rasuli se po okolnim šikarama čekajući da se brigada povuče. Tom prilikom utvrđeno je da su ustaše zaposjele i pripremile za kružnu odbranu brdo Čardak (k. 789) zapadno od Ramljana, između ceste za Otočac i željezničke pruge. Kao utvrđeni čvor odbrane, štitio je Gacku dolinu sa južne strane. Pošto nije više imala povjerenje u borbene kvalitete Dopunske ustaške bojne, ustaška viša komanda prebacila je na Čardak jednu ojačanu satniju iz 19. ustaške bojne.

Da bi i dalje zadržao prevlast na komunikaciji Gospić - Otočac, Štab 35. divizije naredio je 2. brigadi da napadne i likvidira ustašku posadu na Čardaku kod Ramljana. Brigada je krenula sa 1. i 2. bataljonom i napala posadu na Čardaku u zoru 13. oktobra. Kada su bataljoni došli do vatrenih položaja na samoj koti, bili su iznenađeni jer su naišli na prepreke izrađene od gomile trnja povezane žicom i raspoređene u obliku prstena oko kote. Ovu prepreku, štićenu vatrom iz automatskog oružja, nije bilo moguće pomeriti razvlačenjem. Pokušaj paljenja izazvao je preciznu vatru iz mitraljeza. Pokazalo se da je prepreka, postavljena na bliskom odstojanju ispred vatrenih položaja jedinice branioca, bila vrlo efikasna i teže je bila savladiva od žičane. Da se bataljoni ne bi izlagali većim gubicima po danu, a i očekivala se intervencija radi pružanja pomoći ugroženom Čardaku, Štab brigade govukao je bataljon iz borbe i brigada je krenula preko Dumana i Zivulje za Krbavicu. U toj borbi teže su ranjeni komandant 1. bataljona Vlado Božić, politički komesar čete Janko Linić, desetar Mirko Kumpare i Celesto M. Cuculić.

Da bi prisilio jedinice 35. divizije da odustanu od učestalih napada na komunikaciju Gospić - Otočac, neprijatelj je 18. oktobra pokušao da ponovo prepadom iznenadi brigadu. Krenuo je iz Gornjeg Babinog Potoka, preko Homoljačkog klanca, na Korita u pravcu Krbavice. Blagovremeno je otkriven njegov pokret, pa su dva bataljona brigade posjela položaje Obijaj - Kosa, istočno od Trnovca. U kraćoj žestokoj borbi neprijatelj je primoran na ubrzano povlačenje prema Gornjem

³⁹⁶ Arhiv VII, k. 1237A, f. 13, dok. 3.

Babinom Potoku. Na mjestu sudara ostavio je šestoricu poginulih, a imao je i veći broj ranjenih. Brigada je imala jednog poginulog i četiri ranjena borca.

U borbi su se posebno istakli: komandir 1. čete 3. bataljona Dmitar Pavlica, Aleksa Tatalović, desetar Riko Blašković, puškomitraljezac Đuro Vujnović, borci Stipe Cuculić, Revolucio Bičić i Bogdan Obradović, vodnik Dane Tojagić i delegat Klemento Dujmović

Druga brigada je 20. oktobra u ranu zoru ponovo izvršila napad na neprijateljeve snage u rejonima Janjče i Čardaka. Drugi, 3. i 4. bataljon, podržani minobacačkom četom, krenuli su energično u napad, nastojeći da, prije intervencije neprijateljevih rezervi iz pravca Gacke i Perušića, razbiju neprijatelja i zauzmu položaje prema Gackoj dolini. Poslije jednosatne borbe oslobodili su selo Janjča i uspjeli da izbiju na željezničku prugu. Jače i dobro utvrđene na položajima jedinice 19. ustaške bojne pružale su žestok otpor u odbrani Čardaka. Intervencijom jačih snaga sa pravca Gacke i Perušića, prisilile su brigadu da se povuče prema Alanu (k. 811) i Ramljanima. Jedinice su se povlačile pod jakim pritiskom neprijatelja i prilično neorganizovano stigle na Alan prije sanitetskog osoblja sa ranjenicima. Štab brigade je energično intervenisao i jedinice su vraćene prema napuštenim položajima, te su time omogućile da se ranjenici bezbedno evakuišu. Brigada je toga dana imala trojicu poginulih i 18 ranjenih boraca i starješina. Među poginulima bio je i vodnik Branko Vujnović Medin, rodom iz Vujnovića. Ranjeni su komandir četa Stevo Vujnović, Aleksa Tatalović Zec, komesar čete Andrija Hlača, Andrija Pernar, komandir voda Hugo Gostan, dva komandira vodova, dva delegata i jedan desetar.

U borbi se posebno istakla referent saniteta bataljona Anka Vraneš. Iako je zaostala za jedinicom zbog dvojice teško ranjenih komandira četa, Vujnovića i Tatalovića, nije ih napuštala.³⁹⁸ Ova mlada snažna djevojka je obojicu izvlačila sa položaja. Kao i velika većina sanitetskog osoblja u jedinicama, Anka je svoju dužnost obavljala izuzetno savjesno i u slučajevima kada se nalazila u životnoj opasnosti.

Na vijest o oslobođenju Beograda

Bio je petak 21. oktobra 1944. godine. Druga brigada se zatekla u Krbavici, sa jednim isturenim bataljonom na Vujnovim Glavama. Neko od članova Štaba brigade ili prištapskih jedinica je u večernjim satima preko radio-aparata čuo vijest da su jedinice NOV i POJ, uz sadejstvo sa jedinicama Crvene armije, oslobodile Beograd. Jedan od starješina prištapskih jedinica uzbuđen, izašao je iz kuće i počeo da viče: »Oslobođen je Beograd!« U oduševljenju je opalio nekoliko metaka iz pištolja. Borci iz prištapskih jedinica, koji su se tu zatekli i čuli novost, pucnjavu iz pištolja prihvatili su kao znak za početak opšteg veselja uz vatru iz svih raspoloživih oružja. Tek su starješine, koji su i sami učestvovali u tim svojevrsnim počasnim salvama, uspjeli prekinuti

³⁹¹ A VII, k. 1237A, f. 16, dok. 3

³⁹⁸ Isto, dok. 4.

vatru. Došlo je do spontanog veselja okupljenog naroda i vojske. Bataljon koji je bio na Vujnovim Glavama, ne znajući o čemu se radi, ocijenio je da je neprijatelj izvršio prepad na Štab brigade i u streljačkom stroju krenuo niz padinu prema zaselku Panikovići, gdje je počela pucnjava. Uz povike »juriš« i rafal iznad sela dao je do znanja napadaču i napadnutim da stiže u pomoć. No, srećom, brzo se razjasnilo o čemu se radi. Ustanoviti ko je prvi započeo pucnjavu iz pištolja, bilo je teško u opštem veselju. Neko je dobio da su »krive« jedinice koje su oslobodile Beograd. Tako su 2. brigada i narod Krbavice dočekali i proslavili oslobođenje Beograda, sa nadom da će ubrzo biti oslobođeni i drugi krajevi, a među njima i Lika.

Na Velebit u susret Trećoj brigadi

Loše vrijeme u oktobru sa kišom, niskim oblacima i maglom, onemogućavalo je slijetanje savezničkih aviona na improvizovani aerodrom na Krbavskom polju. Time su umnogome bili dovedeni u pitanje snabdijevanje jedinica 35. divizije i evakuacija teških ranjenika. Štab 11. korpusa NOVJ predložio je GŠ NOV i PO Hrvatske da se potrebna odjeća i obuća prebace brodovima sa otoka Visa do oslobođenih dijelova obale u Podvelebitskom kanalu.³⁹⁹ Prijedlog je prihvaćen i dolazak broda najavljen za 23. oktobar. Za prihvrat opreme i njeno prebacivanje preko Velebita na oslobođeno područje Like, određena je 3. brigada. Na vrijeme je stigla na zakazano mjesto i prihvatila opremu. Preko NO odbora prikupila je izvestan broj tovarnih grla - magarce, mule i ponekog konja, zajedno sa vodičima.

Treću brigadu, opterećenu opremom i tovarnim grlima, mogle su da napadnu neprijateljeve jedinice. Odlučeno je da joj u pomoć krene 2. brigada sa tri bataljona, bez težeg oružja i boraca koji nisu bili u stanju da podnesu dug i naporan pokret. Brigada je krenula na put iz Krbavice 22. oktobra u 16 sati.⁴⁰⁰ U toku noći njena tri bataljona (2, 3. i 4.) prešli su cestu Gospić - Otočac i kosinjski most preko rijeke Like. Kako se u Gornjem Kosinju i Bakovcu nalazila ustaška milicija, a u rejonu Lipovog Polja četnici, brigadna kolona je od mosta krenula stazom preko grebena, prema Velikom Dumanu. Otkrivena od milicije, kolona je usporila kretanje da bi patrole rastjerale grupe neprijatelja koje su sa okolnih visova otvarale vatru. Kod Kosinjskog Ribnika brigada se spustila na put i nastavila pokret prema cesti koja od Krasnog vodi kroz srednji dio Velebita prema jugu. Znajući da na toj marš-ruti nema naselja gdje bi se mogli snabdijeti hranom, borci su u selu Bakovcu konfiskovali stado ovaca, potjerali sa sobom i u rejonu Bovana na Velebitu zanoćili.⁴⁰¹

Drugog dana, 24. oktobra, kolona je nastavila pokret u susret 3. brigadi i stigla do Štirovače, poljane u šumi usred Velebita, sa bistrom tekućom vodom. Tu je i prenoćila. Uz desetak velikih vatri kraj vode

³⁹⁹ AVII, k. 569A, f. 46, dok. 30.

⁴⁰⁰ Zbornik, tom 5, knj. 35, str. 88.

⁴⁰¹ Isto, str. 88-89.

borci su okretali ražnjeve sa ovcima iz brigadne »pokretne rezerve«. Nahranjena i odmorena, kolona je narednog dana produžila marš. Uspostavljena je radio-veza sa 3. brigadom pa je dogovoren susret toga dana u Bakovcu, kod Gornjeg Pazarišta. Na mjesto dogovora kolona je stigla oko 12 sati i tu se sastala sa 3. brigadom. Dogovoreno je da brigade sa tovarnim grlima krenu od Bakovca za Kruškicu, tu pređu rijeku Liku, a potom nastave pokret preko komunikacije Gospić - Otočac, sjeverno od Perušića, prema slobodnoj teritoriji. Uslijed višednevnih jakih jesenjih kiša, rijeka Lika je bila nadošla. Kada je kolona noću stigla na njenu lijevu obalu huka vođene mase podivljale rijeke bila je takva da je odmah odbačen svaki pokušaj da se preko nje napravi prelaz.

Nije bilo drugog izlaza, kolona se morala vratiti istim putem za Bakovac. Razmatrajući novonastalu situaciju štabovi brigada dogovorili su se da jedinice prenoće u Bakovcu i da se narednog dana krene prema Kosinju i pređe rijeka Lika preko kosinjskog mosta. Te večeri intendanti su pripremali obilate obroke do posljednje rezerve ovaca i krumpira prikupljenog u selu. Ujutro su premoreni vođiči sa tovarnim grlima oslobođeni dalje obaveze. Zahvaljeno im je na vanrednom naporu u prenošenju opreme i oni su krenuli preko Velebita ka svojim selima na obali Podvelebitskog kanala. Oprema koju su nosila tovarna grla, podjeljena je borcima, što će ubuduće uticati na njihovu pokretljivost i izdržljivost.

Kolona je iz Bakovca krenula oko 15 sati stazom preko Dragnuše i u sumrak se spustila u Kosinjski Bakovac. Bataljonu koji je bio u prethodnici kolone predalo se 7 naoružanih milicionara, koji nisu otvarali vatru na kolonu i odmah su pušteni kućama.⁴⁰² U prolasku kroz Gornji Kosinj dvojica boraca su ranjena od ispaljenih metaka sa Kosinjskog Boka (trg. 879). U tom pravcu upućen je jedan vod koji se, nakon određenog vremena, vratio sa 4 zarobljena ustaška milicionara. Razoružani i vezani, tvrdili su da nisu otvarali vatru na kolonu, potvrđujući to svojim podmazanim puškama. Iz prakse se tada znalo da oni koji sa većih rastojanja otvaraju vatru na partizanske jedinice, teško mogu biti živi uhvaćeni. Zato su zarobljeni pušteni kućama.⁴ Sitne čarke sa pripadnicima ustaške milicije usporavale su kretanje kolone, signalizirale njeno prisustvo i nanosile gubitke brigadama.

Druga i 3. brigada izbile su pred most na rijeci Lici u Kosinju, koga je neprijatelj, obaviješten o nailasku kolone, branio vatrom sa zaposjednute suprotne obale u rejonu crkve. Pod zaštitom snažne vatre iz pješadijskog oružja, preko mosta je jurnuo 3. bataljon 2. brigade. Uspio je da iz pokreta odbaci neprijatelja koji se povukao prema Kršu. U jurišu preko mosta poginuo je politički komesar čete u 3. bataljonu Vjenceslav Raguzin, rođen u Punatu na otoku Krku. Bilo je nekoliko ranjenih boraca.⁴⁰⁴ Nastavljajući pokret od Kosinja, kolona je oko 5 sati izbila pred zaposjednutu cestu Gospić - Otočac, južno od Janjče.

TM Zbornik, tom 5, knj. 35, str. 90.

TM Isto, str. 90.

Iz autorove bilježnice

Energični napad 3. i 4. bataljona 2. brigade dočekan je snažnom vatrom iz brojnog automatskog oružja. Pored jedinica koje su ranije zaposjele i pripremile položaje za odbranu, na cesti su se nalazili tenkovi povremeno u pokretu, spremni da intervenišu na ugroženom sektoru odbrane. Tri bataljona su ubačena u napad na sektoru sjevernije prema Janjči, ali na taj pokušaj nije uspio. Brigade su imale jednog poginulog i 6 ranjenih boraca. Bilo je očito da su neprijateljeve jedinice na tom sektoru jake i spremne za odbranu, a da ponovljeni napad sa jačim snagama ne bi uspio, već bi se samo povećao broj poginulih i ranjenih, što bi još više otežalo kretanje kolone. Bataljoni su povučeni iz borbe i kolona je krenula preko Paripovića u rejon Markovića Rudine, planinski kraj između Ličkog Lešća i Donjeg Kosinja, gdje su jedinice prenoćile 27/28. oktobra.

Neuspjeh prelaska komunikacije Gospić - Otočac kod Janjce i povratak prema Velebitu sa ranjenicima, otežavali su situaciju. Dugi marševi pod teškom opremom, loše vrijeme, usputne čarke i borbe, povećani broj ranjenika, znatno su umanjili marševsku sposobnost, kao i borbene mogućnosti jedinica. Pošto nije bilo realnih izgleda da se kolona preko ceste probije između Perušića i Lešća, odnosno da to učini bez većih gubitaka, odlučeno je da se postojećim putem prema jugu krene preko Kutareva i Krasnog, središnjim dijelom Velebita, na prelaz između Gospića i Karlobaga. Dužina ove maršrute iznosila je preko 100 km.

Neprijateljeva obavještajna služba raspolagala je podacima o doturu i prenosu opreme i vrlo budno pratila pokrete brigada na Velebitu. Ustaška viša komanda »Velebit«, uz direktno učešće jedinica 392. legionarske divizije, da bi onemogućila prenos opreme i odmogla se nje, odvojila je jake snage sa kojima je zaposjela i obezbjedila kontrolu na sektoru između Gospića i Gacke doline. Pored dvije ustaške bojne iz sastava 4. ustaškog združenja, na taj sektor prebačen je jedan bataljon 392. legionarske divizije, ojačan sa dvije tenkovske čete.⁴⁰⁵ Ustaše su zaposjele komunikaciju, a od bataljona legije i tenkovskih četa formiran je jak mehanizovani odred koji je predstavljao vrlo pokretnu rezervu za intervenciju na ugroženim pravcima. Za razliku od ustaške obavještajne službe, koja je vrlo dobro funkcionisala, obavještajna služba brigada je podbacila, kako trupna, tako i terenska. Ne raspolazeći sa savremenim sredstvima veze, obavještajna je služba kasnila sa prenosom podataka zainteresovanim komandama.

U jutarnjim satima 28. oktobra kolona je krenula stazom preko Dolaca za Kutarevo. U selima Kutarevo i Krasno, jugoistočno od Senjskog Bila u srcu Velebita, ustaše su bile naoružale domaće ljude koji su obezbjeđivali naselja od ulaska manjih partizanskih jedinica. Dva bataljona, upućena ispred glavne kolone da očiste selo, iz pokreta i uz manji otpor brzo su razbili i djelimično zarobili miliciju i zaplijenili dva teška mitraljeza, puške, municiju i nešto opreme i hrane. Doznajući za pokret jake kolone, milicija se u Krasnom razbježala ne pokušavajući

⁴⁰⁵ Zbornik, tom 5, knj. 35, str. 90, 660.

da spriječi dolazak brigade. Zarobljeni teški mitraljezi »dočkins« sa municijom zatrpani su kraj puta, ispod jedne klade.

Iz Krasnog kolona je krenula šumskom cestom na jug do Apatišanske lugarnice, gdje je prenoćila. Naredna etapa »velebitskog marša« završila se u Crnom Padežu, zapadno od Donjeg Pazarišta.

Po jakoj i hladnoj jesenjoj kiši, kroz gluvu planinu, premorena kolona je stigla do Javorovog Bila, na pola puta između Crnog Padeža i Jadovna. Razmještene pod drvećem već napola opalog lišća, koje u tim uslovima ne predstavlja ni skrovište niti sklonište, jedinice su prenoćile uz vatru koju su jedva održavali dežurni po četama. Umorna i gladna vojska nastavila je slijedećeg dana pokret prema Jadovnu, izložena udarima hladnog vjetra sa susnježicom. To je bila posljednja i najteža etapa na dugom i teškom putu kroz Velebit. Kao da su se i planina i vrijeme urotile protiv duge premorene kolone. Bio je to pokret premorenih, gladnih i promrzlih boraca. Niko u koloni od nekoliko stotina ni riječ da progovori. Odjednom, neko je glasno zapjevao. Više zavijanje nego pjesma narušilo je ubitačnu tišinu. Kroz kolonu je prostrujalo: Opet Tojagić. Komandir voda Dane, od oca Steve Tojagića, rođen u Bruvnu kraj Gračaca, bio je poznati jurišnik i bombaš. Bilo je još junaka u 2. brigadi, ali ne i takvih veseljaka i sanjara. Znao je naš Dane da po završetku borbe sa zidina neke popaljene kuće recituje Goranovu »Jamu«, ili pjesme Vladimira Nazora i Skendera Kulenovića. Poginuo je 21. aprila 1945. godine u borbi za oslobođenje Rijeke, kod Klane na koti 566. Spadao je u one omladince koji su znali pokrenuti na juriš streljački stroj i jurišnu grupu, ali i umornoj koloni uliti snagu, produbiti volju koja se pod teretom nevremena i gladi povukla u neki skriveni kutak ljudskog bića.

Kada je kolona stigla u Jadovno, borci su bili toliko premoreni, prokisli i promrzli, da su počeli da se tresu čim je pokret prestao. Trebalo je hitno spriječiti teške posljedice. Odlučeno je da se razvali jedna stara brvnara, pomoćni objekat nekog domaćinstva i da se potpali nekoliko velikih vatri. To su ubrzo uradili fizički spremniji starijine i borci. Bolesni i ranjeni sklonjeni su u obližnje kuće. Vojska, okupljena oko vatri, postepeno se vraćala u život, a intendanti su uspjeli skupiti nešto hrane koja je podijeljena. Nakon predaha od nekoliko sati kolona je oko ponoći 1/2. novembra nastavila pravcem Trnovca ka komunikaciji. Naprijed su upućena dva bataljona koji su postavili osiguranje prema Gospiću i Brušanima. Tako su 2. i 3. brigada prešle cestu i napustile Velebit. Nastavljajući pokret u pravcu Divosela borci su morali do koljena gaziti vodu koja je pokrila polje.

Posljednjeg dana marša prema Jadovnu⁴⁰⁷ 9. ustaška bojna je u rejonu Bužimskog Bila čekala u zasjedi nailazak kolone. Ali, kako se

⁴⁰⁶ U toku marša toga dana, kada je kolona prolazila preko poljane Štirovača gdje je 2. brigada šest dana prije pekla ovce i prenoćila, jedan se borac iz obližnjeg kamenjara vratio noseći pečenu ovčiju plečku zamotanu u koprivu. Kako je onda mesa bilo u izobilju, on je, za svaki slučaj, tu plečku sklonio ispod jedne stijene. Zacheđenim drugovima odgovorio je da je mogao pretpostaviti kako će se brigada kretati kada je komandant vodi po karti.

Odajući dužnu počast žrtvama fašističkog progona na mnogim stratištima širom naše

kolona dosta sporo kretala, ustaše su od čekanja u zasjedi po izuzetno lošem vremenu, prokisli i promrzli, tako da se, kada se kolona pojavila na šumskom putu, nisu usudile da otvore vatru na nju. Ni ustaše, a ni brigada nisu bili u mogućnosti za napad. Dešavalo se u ratu da se u najkritičnijem momentu, obje strane jednovremeno povuku sa poprišta, bez opaljenog metka. Ustaše su se neprimjetno povukle prema Bužimu, a da brigade nisu ni znale u kakvoj su se situaciji našle.

Time se završila odiseja prenošenja opreme od obale, uzduž i poprijeko Velebita koja je trajala 12 dana, pod izuzetno teškim vremenskim uslovima. Izloženi velikim naporima i nevremenu kakvo zna da bude u to doba godine na planini, borci brigade uspjeli su da ih stojički izdrže.

Druga brigada je u sukobima sa neprijateljem u toku marša imala jednog poginulog i sedam ranjenih boraca.⁴⁰⁸

zemlje u proteklom ratu, Jadovno ne može biti registrovano samo kao usputna stanica, u kojoj je promrzla i premorena kolona partizana zastala, da bi se okrijepila i prikupila snagu za nastavak pokreta. U tom malom ličkom selu na Velebitu, nedaleko, od Gospića, od maja do avgusta 1941. godine, nalazio se ustaški logor za masovno uništavanje zatvorenika - Srba, Jevreja i Cigana. Na tom mjestu, na najsvirepiji način, ustaše su pobili oko 35.000 ljudi, žena i djece. O njihovim stradanjima gospički slikar Stipe Golać napisao je poemu »Jadovno«, na osnovu autentičnih kazivanja preživjelog logoraša Branka Cetine.

⁴⁰⁸ Iz autorove bilježnice

Borbe u južnoj Lici i rasformiranje Brigade

Ofanzivna dejstva snaga NOVJ u jesen 1944. godine

Povoljan razvoj situacije u Evropi u korist snaga antihitlerovske koalicije poprimio je u jesen 1944. ubrzani tok. Na jugoslovenskom ratištu, sve više povezanom sa frontovima saveznika na Istoku i u Italiji, došlo je do krupnih promjena. Narasle jedinice NOVJ, odnosno Jugoslovenske armije, oslobodile su velike dijelove zemlje. Uspostavljen je front: više ili manje stabilan od Drave na sjeveru do Jadrana na jugu. Na njemu su angažovane krupne vojne jedinice NOV Jugoslavije, naoružane savremenim naoružanjem dobijenim od ratnih saveznika i od ratnog plijena. Veće količine naoružanja dobijene su od Sovjetskog Saveza za jedinice na sremskom frontu, a na primorskom dijelu fronta znatna pomoć u naoružanju, vojnoj opremi i hrani, kao i direktnoj i pomorskoj podršci jedinicama NOVJ, dobijena je od zapadnih saveznika. Pomoć je doturana preko otoka Visa, gdje je od 6. juna do 19. septembra 1944. bilo sjedište vojno-političkog rukovodstva NOP-a sa maršalom Titom na čelu.

Veći dio jugoslovenske teritorije ostao je i dalje, sve do završnih operacija za oslobodjenje zemlje u proljeće 1945. godine, posjednut brojnim okupacionim i kvislinškim formacijama. Na njoj je u borbi protiv udruženih snaga neprijatelja bio angažovan znatan dio jedinica NOV i POJ. Te snage u pozadini fronta neprijatelja, usklađivale su svoja dejstva sa planovima snaga na frontu i to utoliko neposrednije ukoliko su se nalazile bliže frontu. U tom periodu, pored partizanskog i kombinovanog, primenjivan je i frontalni oblik vođenja ratnih dejstava, koji će u završnim operacijama imati odlučujuću ulogu.

Uporedo sa razvojem oružanih snaga NOVJ i oblika vođenja ratnih dejstava u celini, razvijao se i sistem komandovanja. Od centralizovanog rukovođenja i decentralizovanog komandovanja, kao sistema primjenjivanog od početka NOR-a, pregrupisavanjem snaga i izvođenjem operacija za oslobodjenje zemlje, formirane su krupne vojne formacije na frontu - armijske grupe i armija. Tako je komandovanje postalo više centralizovano na nivou Vrhovnog štaba NOV i POJ. U praksi se realizovalo preko visokih komandi na frontu i nacionalnih i regionalnih Glavnih štabova u pozadini fronta neprijatelja. Taj proces je posebno došao do izražaja na operativnom prostoru 11. korpusa NOVJ.

Osmi korpus NOV i POJ, sa četiri snažne divizije, artiljerijskim jedinicama i tenkovskom brigadom, sa oko 25.000 boraca i starješina, a uz oslonac na materijalne rezerve u bazama na oslobođenoj obali Jadrana, oslobodio je veliki dio Dalmacije sa otocima. Dalja ofanzivna dejstva, usmjerio je na razbijanje jake neprijateljeve grupacije na širem području Knina.

Da bi omogućio što uspješnije izvođenje zamašne i složene operacije 8. korpusa, GS NOV i PO Hrvatske naredio je 24. oktobra Štabu 11. korpusa, da se sa 13. divizijom prebaci iz Gorskog kotara u Liku,⁴⁰⁹ a potom da usmjeri dejstva 13. i 35. divizije prema južnoj Lici, na komunikacije koje iz Knina vode prema unutrašnjosti ka Bihaću, i preko Gračaca ka Gospiću i dalje. To je bila nova etapa u nastavljanju borbenih dejstava jedinica 11. korpusa NOVJ na području Like.

Oslobođenje Lovinca i napad na Brotnju

Zbog zakasnelog dolaska 13. divizije u Liku, kao i dugog zadržavanje 2. i 3. brigade 35. divizije sa opremom na Velebitu, kasnilo se sa realizacijom odluke GS NOV i PO Hrvatske koji je, u nekoliko navrata požurivao Štab 11. korpusa da krene ka južnoj Lici.⁴¹⁰ Druga i 3. brigada stigle su 6. novembra iz Divosela i Poljice kraj Udbine i već narednog dana angažovane su u napadu na ustaške jedinice u Lovincu i Sv. Roku.⁴¹¹

Druga brigada je dobila zadatak da 8. novembra napadne ustašku posadu u Lovincu i oslobodi ovo mjesto sa željezničkom stanicom. Glavni čvor odbrane neprijatelja nalazio se na k. 665 (Cvituša), koja dominira prostorom između Lovinca i željezničke stanice. Trideset peta ustaška bojna, koja je imala jedinice raspoređene u Lovincu i Sv. Roku, bila je slabijih borbenih kvaliteta. U jutarnjim satima 8. novembra napad 2. brigade od samog početka uspješno se razvijao. Pošto su pružili slab otpor, ustaše su se kao dobri poznavaoi tog kraja i stanja po selima, razbježali po okolini, prvenstveno u pravcu Velebita.

Treća brigada, koja je napadala na Sv. Rok, zbog potopljenog polja nije na vrijeme posjela položaje, kako bi spriječila ustaše da se povlače u pravcu Alana, prevoja na Velebitu. U napadu na Lovinac 2. brigada je zaplijenila teški minobacač, dva puškomitraljeza, 50 pušaka i dva kamiona sa municijom, opremom i hranom. U napadu na Cvitušu poginuo je politički komesar 1. čete 1. bataljona Rade Aralica, rodom iz Škara, a Četvorica su ranjena, među njima i vodnik Rade Maravić Maras. Za pokazanu hrabrost i uspjeh u borbi, posebno su istaknuli: komandir 1. čete 1. bataljona Novak Bursać i politički komesar čete Rade Aralica, informativni oficir 4. bataljona Pero Rajačić, vodnik

⁴⁰⁹ Štab 11. korpusa NOVJ bio je na području Like od svog formiranja 30. januara 1944. pa do 23. jula kada je prešao u Gorski kotar. Zbornik, tom 5, knj. 35, str. 554.

⁴¹⁰ U tom smislu u radio-depeši od 26. oktobra GS NOV i PO Hrvatske upućenoj Štabu 11. korpusa stoji: »Kada mislite krenuti u Liku. Treba što prije«. A u radio-depeši od 1. novembra »Vi treba što prije da idete u Liku. Pripreme ste trebali već završiti... Javite kad polazite«. Zbornik, tom 5, knj. 35, str. 554 i 560.

⁴¹¹ Zbornik, tom 5, knj. 35, str. 208.

Rade Maravić, Mile Mataja, Mane Uzelac, Grga Buturac, a iz 3. bataljona komandir 1. čete DMITAR PAVLIĆA, puškomitraljezac, Revolucio Bičić, Franjo Parlov i Đuro Savatović.⁴¹²

Štab 35. divizije, poslije velebitske »odiseje« i uspješne borbe za oslobođenje Lovinca, je predložio GŠ NOV i PO Hrvatske da brigadi dodjeli zvanje »udarna«.

Napad, jedinica 35. divizije na neprijateljeve posade na komunikaciji dolinom Une

Poslije napada na Lovinac i Sv. Rok, jedinice 35. divizije angažovane su u napadu na neprijateljeve posade duž komunikacije dolinom Une. Izvršeno je pregrupisavanje brigada i one su se 9. novembra nalazile na slijedećim polaznim mjestima: 1. brigadu u Mazinu, 2. brigada u Plećašima i 3. brigada u Gubačevu Polju. Tu su se 10. i 11. novembra odmarale i spremale za naredne zadatke. Jedanaestog novembra prije podne štabovi brigada pozvani su u Štab 35. divizije u Klapavici, gdje su upoznati sa situacijom i primili zadatke za napad na neprijateljeve snage u dobrom Selu, Doljanima i Brotnji. Unsku komunikaciju, od izuzetnog značaja za 15. njemački brdski korpus, obezbjeđivala je od septembra 1943. godine 373. legionarska divizija, ojačana ustaško-domobranskim i četničkim jedinicama.

Za predstojeća dejstva brigade su dobile slijedeće zadatke:

- Prva brigada, da sa tri bataljona napadne i likvidira neprijateljevu posadu u Dobrom Selu, a sa jednim bataljonom da se obezbjedi od Lapca;

- Treća brigada, da likvidira neprijateljevu posadu u Doljanima;

- Druga brigada da likvidira neprijatelja u Brotnji i da se jednim bataljonom obezbjedi sa pravca Srba. U Brotnji se tada nalazila jedna ojačana satnija legionara, sa dva topa i većim brojem automatskog oružja. Utvrđene položaje na Gradini (k. 559) trebalo je u početku borbe da drži u blokadi 1. bataljon, a po oslobođenju Brotnje, da ga zauzme. Drugi bataljon napadao je Brotnju sa juga u zahvatu komunikacije, a 3. sa zapada preko bezimene kote koja je bila obuhvaćena u sistem odbrane. Četvrti bataljon, da zaposjedanjem položaja u rejonu Jošavice, obezbjedi dejstva brigade od intervencije neprijateljevih snaga iz tog pravca.⁴¹³

Pokret brigada iz Plećaša padinama Čemernice preko Zaklopače, po stazama i lošim šumskim putevima pokrivenim slojem snijega, na dužini od oko 18 km, bio je naporan. Planina je bila obasjana mjesecom, a dolina Une i komunikacije pokrivene gustom maglom. Pred zoru brigada je stigla do Brotnje. Četničke patrole, isturene po okolnim selima, otkrile su njen pokret, tako da se nije moglo računati sa iznenađenjem. U podilaženju ka objektima napada, jedinice su se

⁴¹² A VII, k. 569, f. 5, dok. 29.

⁴¹³ Zbornik, tom 5, knj. 35, str. 184

⁴¹⁴ Isto, str. 184-185.

teško orijentisale zbog magle i nepoznavanja terena i rasporeda neprijatelja. Kada su 2. i 3. bataljon naišli na žičane prepreke i djelimično ih savladali, magla se, pod uticajem pojačanog istočnog vjetra, pokrenula. Bataljoni su iznenada bili izloženi vatri iz neprijateljevog automatskog oružja, sa dosta bliskog rastojanja. Umjesto da postignu iznenađenje, oni su bili iznenađeni vatrom. Tako su oba bataljona pretrpjela gubitke na samom početku napada. Jedinice 373. legionarske divizije, nalazeći se preko godinu dana na tim položajima, izradile su kružni sistem odbrane sa utvrđenim vatrenim tačkama i žičanim preprekama.

Štab 2. brigade, nalazeći se neposredno iza fronta 3. bataljona, procijenio je da bi forsiranjem napada u tim uslovima jedinice pretrpjele velike gubitke i imale male izgleda za konačni uspjeh. Odlučio je da povuče bataljone iz borbe. Slična je situacija bila i kod drugih brigada, tako da ni jedna nije izvršila postavljeni zadatak i pored ispoljene odlučnosti u napadu. Toga jutra gubici su bili dosta veliki: divizija je imala 25 poginulih i 54 ranjena borca i starješinu. Prema ratnom dnevniku 373. legionarske divizije, njene jedinice su imale u tim borbama 7 poginulih i 14 ranjenih.

Druga brigada je u napadu na Brotnju imala 8 poginulih i 18 ranjenih boraca i starješina. Najveće gubitke pretrpio je 3 bataljon. Teško je ranjen komandant Vlado Zrnić, koji je narednog dana podlegao ranama u Klapavici, gdje je i sahranjen 14. novembra. Vlado Zrnić je bio rodom iz Zrnica - Drežnica, učesnik NOB od prvih dana. Bio je hrabar i odvažan starješina, voljen i cijenjen od boraca i starješina bataljona i brigade. Pored njega poginuli su: bolničar Cvjetko Abramović, Revolucionar Bičić, Mirko Puž, Anton Pavletić, Ivan Kralić, Anton Tomažić i Antonio Demori. Među ranjenima bili su: operativni oficir 3. bataljona Mate Komadina, komandir 1. čete 3. bataljona Đuro Gostović, vodnici Vladimir Antić i Avgust Vukelić, delegat Zvonko L. Šaran, desetari Jovo Krtinić, Milivoj Kružić i bolničarka Jelka Knežević, te Valentin Borčić, Tihomir Toklić.⁴¹⁵

Posebno priznanje odati su pojedincima koji su izvlačili ranjene drugove ispred vatre neprijatelja: zamjenika komandanta 3. bataljona Dmitru Rajšiću, koji je iznio Vladu Zrnića, komandiru čete Dmitru Pavlici, vodniku Ivanu Volkoviću, desetaru Hakiji Mujanoviću, bolničarima: Cvjetku Abramoviću, koji je poginuo, Ivanu Lesici, Milki Kenjalo i Andriji Valjanu.⁴¹⁶

Osnovni uzroci neuspjeha 35. divizije bili bi:

a) nedovoljna pripremljenost jedinica, posebno štabova. Težeći da što prije krene u napad na neprijateljeve jedinice duž unske komunikacije, Štab divizije nije svestrano i temeljito procijenio situaciju, posebno neprijateljeve snage i sistem odbrane. Izostalo je izviđanje na terenu, tako da su jedinice krenule u napad, a da nisu znale osnovne podatke o rasporedu neprijatelja, sistemu odbrane i karakteristikama terena;

b) nije se raspolagalo sa barem približno tačnim podacima o sistemu osiguranja neprijatelja, posebno o ulozi četničkih jedinica u selima na području predstojećih dejstava;

⁴¹⁵ Iz autorove biljeznice.

⁴¹⁶ A VII, k. 12, f. 6, dok. 4.

c) stepen utvrđenosti neprijateljeve odbrane bio je vrlo razvijen, daleko više nego što su to štabovi brigada i bataljona o tome znali.

Ukratko, podbacila je cjelokupna priprema napada, zbog čega su jedinice, još u pokretu prema objektima napada, doživljavale iznenađenja od četničkih isturenih patrola i zasjeda.

Pošto su se povukle u rejone odakle su krenule u napad, jedinice Divizije su nastavile sa izvođenjem akcija na komunikaciji. Tako su noću 15/16. novembra, 1. i 4. bataljon 2. brigade krenuli na komunikaciju između Brotnje i Suvaje, sa zadatkom da postave zasjedu u rejonu Stražbinice (k. 680) i napadnu neprijateljeve djelove na tom pravcu. Međutim, zbog učestalih napada jedinica 13. i 35. divizije na komunikacije, neprijatelj je svoje pokrete orijentisao na dnevne maršrute. Tako se dogodilo da u toku te noći nije bilo saobraćaja duž zaposjednute dionice puta. Dva dana kasnije, 2. i 3. bataljon upućeni su na komunikaciju u istom rejonu, da u zoru postave zasjedu i sačekaju po danu neprijateljeve djelove u pokretu. Odlazeći na izvršenje tog zadatka bataljoni su naišli na neprijateljevu zasjedu između Gornje i Donje Zaklopače. Poslije kratke borbe neprijatelj se povukao prema Brotnji, a bataljoni su se vratili za Plećaše.

Borbe oko Gračaca od 23. novembra do 10. decembra 1944. godine

Dejstvima jedinica 8. korpusa koje su 30. oktobra oslobodile Zadar, 3. novembra Obrovac i Drniš, stvoreni su realni preduslovi za povezivanje Like s tim oslobođenim područjem, kao i za formiranje baze na obali za snabdijevanje jedinica 4. i 11. korpusa NOVJ. Za ostvarenje te zamisli Štab 11. korpusa dobio je saglasnost i podršku NOV i PO Hrvatske. Trinaesta divizija prebacila se preko vrha Kapele u Plaški - Plavča Dragu 6. novembra i time prešla iz Gorskog kotara u Liku. Njena 1. brigada je kod Korenice smijenila 1. brigadu 35. divizije, a 12. novembra Divizija se sa 2. i 3. brigadom prebacila u rejon Lovinac - Sveti Rok.⁴¹⁷ Ona je od 14. do 17. novembra razbila neprijateljeve snage i oslobodila Lovinac, Sveti Rok i Ričicu - raskršnicu puteva Gračac - Gospić i Udbina - Lovinac - Obrovac.⁴¹⁸ Pošto je očistila područje Alana od ustaških dijelova i postavila jaka bočna osiguranja prema Gospiću i Gračacu, obezbijeden je put od Korduna preko Like za Obrovac. Tom uspjelom akcijom presječena je veza između dvije najjače grupacije neprijatelja u Lici (Gospiću i Gračacu).

Da bi se oslobodio sve snažnijeg pritiska jedinica 13. i 35. divizije^u, i^{užnoj} Lici i obezbijedio snabdijevanje snage oko Knina, Štab njemačkog 15. brdskog korpusa pokušao je da ofanzivnim dejstvima od Gospića, Gračaca i Lapca, odbaci jedinice 13. i 35. divizije dalje od

Zbornik, tom 5, knj. 35, str. 550, 558.

Bilo je predviđeno da napad počne 15. novembra, ali je morao biti odložen jer 2. brigada 13. divizije uslijed poplave nije mogla da se iz rejona Ploča prebaci južno od Svetog Roka. Sutradan je napad s uspjehom izveden i 35. ustaška bojna potisnuta je ka Velebitu. Zbornik, tom 5, knj. 35, str. 558.

komunikacija. Njemačka komanda je namjeravala da spajanjem snaga formira povezan front u južnoj Lici, koji će se oduprijeti prodorima snaga 8. korpusa. U jurarnjim satima 23. novembra, neprijatelj je krenuo u napad od Gračaca u pravcu Bruvna, snagama jednog bataljona ojačanog tenkovima i sa snažnom podrškom artiljerije. Druga brigada koja je zatvarala taj pravac, zaposjela je sa dva bataljona južne i istočne padine Občuva (trg. 970), a druga dva raspoređena su po dubini, zatvarajući pravce prema Udbini i Mazinu. Neprijatelj je poslije kraće borbe potisnuo bataljone sa Občuva i stigao do Bruvna.

Nastavljajući sa napadima neprijatelj je narednog dana uspio da se probije do Cerovca i ovlada položajima na Previji, na komunikaciji Bruvno - Mazin. U večernjim satima izvršen je protivnapad na neprijateljeve dijelove na Previji, sa dva bataljona 2. brigade od pravca Cerovca i jednim bataljonom 1. brigade od Mazina. Energičnim protivudarom bataljona neprijatelj je odbaćen sa Previje i povukao se prema Bruvnu. Bataljon 1. brigade zaposjeo je Previju, a jedinice 2. brigade orijentisale su se na zatvaranje pravca od Cerovca preko Klapavice za Udbinu.

Narednog dana, 25. novembra, neprijatelj je svim raspoloživim snagama na tom pravcu krenuo u napad na položaje 2. brigade. Uz pomoć tenkova, na zemljištu pogodnom za njihovu manevarsku upotrebu i uz podršku artiljerije, neprijatelj je uspio da odbaci jedinice 2. brigade od komunikacije i probije se u pravcu Udbine do linije Poljice - Lončari. Procenjujući novonastalu situaciju, Štab 11. korpusa zaključio je da prodorom tim pravcem neprijatelj ima namjeru da se probije do Lovinca, u pozadinu jedinica 13. divizije. Time bi postigao dva cilja — spojio svoje snage na pravcu Gračac - Gospić i presjekao komunikaciju Udbina - Lovinac - Obrovac. Da bi mu onemogućio dalji prodor i odbacio ga prema Bruvnu, Štab 11. korpusa je hitno u tom pravcu uputio 2. brigadu 13. divizije. U zapovijesti Štaba 35. divizije, kojom su određeni zadaci brigadama, navodi se da 2. brigada 35. divizije i 2. brigada 13. divizije, ojačane baterijom brdskih topova, napadnu neprijatelja i to: 2. brigada 35. divizije na k. 846 - k. 986 i južno od ceste Bruvno - Udbina, a 2. brigada 13. divizije sjeveroistočno od ceste na pravcu Anjgiruša (trg. 1976). Baterija topova podržaće napad sa vatrenih položaja u rejonu Kurozeb, sjeverno od Poljica. Početak napada predviđen je u 8,00 sati 26. novembra.⁴¹⁹

Energičnim napadom šest bataljona, podržanih baterijom topova 76 mm i brigadnim minobacačima, neprijatelj je prisiljen da se pod zaštitom tenkova povlači preko Klapavice ka Bruvnu. Pošto naredna dva dana neprijatelj nije obnavljao napadna dejstva iz tog pravca, 2. brigada 13. divizije vraćena je prema Lovincu. Trećeg dana, 29. novembra, neprijatelj je obnovio napad sa istim snagama i istim pravcem - prema Udbini. Uspješnom odbranom toga i narednog dana, 2. brigada je uspjela da zaustavi prodor neprijatelja koji je bio prisiljen da se povuče preko Bruvna za Gračac. Uspjehu su svakako doprinijele uspješne borbe ostalih jedinica 13. i 35. divizije, na drugim pravcima.

⁴¹⁹ Prema zabilješkama autora

Tako je u borbama na području Bruvna, od 24. do 30. novembra 2. brigada uspjela da, upornom odbranom po dubini i protivnapadima sa bataljonom 1. i 2. brigade 13. divizije, zaustavi prodore neprijateljevih snaga na tom pravcu i prisili ga na povlačenje. U ovim borbama neprijatelj je imao znatne gubitke u ljudstvu. Druga brigada 35. divizije imala je 5 poginulih i 21 ranjenog borca i starješinu. Na Občuvu kraj Bruvna teško je ranjen komandir prateće čete Savo Mamula Saco, rodom iz Jasenka. U brigadu je došao aprila 1944. iz oficirske škole i sa uspjehom komandovao pratećom četom. Među ranjenim bili su politički komesar čete Cvjetko Margan i Franjo Poštić, Vaso Šuput, vodni delegati Đuro Đaković i Đuro Savković, Andrija Čemalović, Viktor Tepšić, bolničar Franjo Broznić i Mate Repac.

Trećeg decembra 1944. godine jedinice 35. divizije prikupile su se u Poljicu južno od Udbine, gdje je na svečanosti pred strojem Divizije uručena prelazna zastavica 1. brigadi, kao najboljoj. Jedinicama se kratkim govorom obratio komandant 35. divizije Nikola Grubor. Čestitajući 1. brigadi, ukazao je na razvoj situacije i predstojeće zadatke jedinica. Ta kratka, ali mobilizirajuća ratna svečanost završila se defileom jedinica u prisustvu naroda iz okolnih sela.

Dok je boravila u selu Plećaši, 2. brigadu su 21. novembra posjetili omladinci, predstavnici opštinskog NOO Bruvna i antifašističkih organizacija. Donijeli su brojne košare sa hranom, a kulturno prosvjetni odbor je za njih priredio prigodan program.

U međuvremenu došlo je do određenih kadrovskih promjena u 35. diviziji i brigadama. Za načelnika Štaba divizije postavljen je Mile Počuča, namjesto Mirka Koprivice koji je upućen za Beograd. Za komandanta 1. brigade postavljen je Branko Gostović. U 2. brigadi je za načelnika štaba došao Miloško Dronjak, na mjesto Sime Todorovića. Za komandanta 1. bataljona postavljen je Ljuban Labus, a za zamjenika Mile Gostović. Za komandanta i političkog komesara 2. bataljona postavljeni su Aleksa Momčilović i Cvjetko Cuculić, a za operativca toga bataljona Ilija Kuprešanin, svi iz 1. brigade. Za komandanta 3. bataljona, na mjesto poginulog Vlade Zrnića, postavljen je Dmitar Rajšić, a za operativnog oficira Dmitar Pavlica. Brigada je dobila 96 novih boraca, koji su preko Visa stigli iz logora u Italiju. Tako je brojno stanje brigade povećano na 600 boraca i starješina.⁴²⁰

Stalne borbe i pokreti po hladnom vremenu i sa slabom obucom i odjećom, prouzrokovali su veći broj prehlada boraca, od kojih su pojedini dobili zapaljenje pluća i otpremljeni u bolnicu.

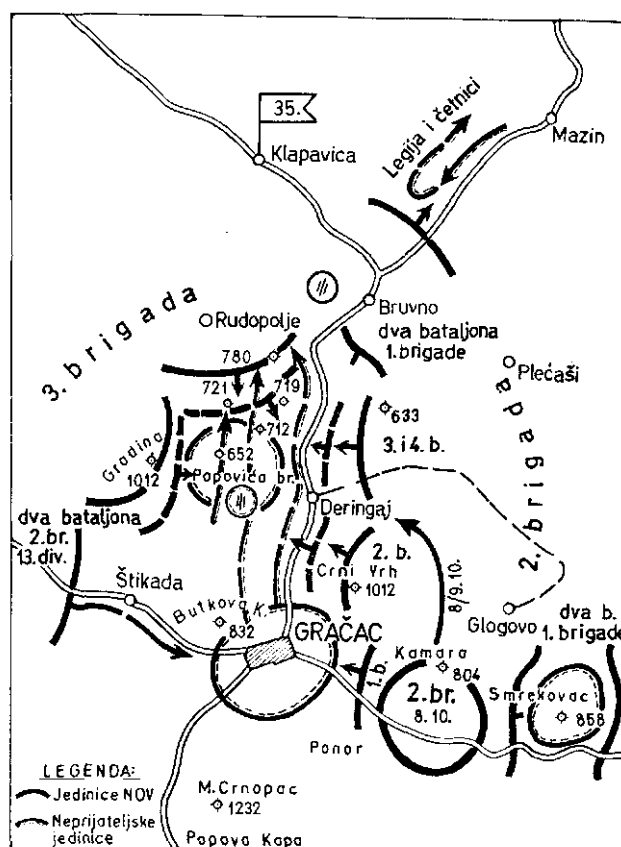
Uništenje neprijateljeve grupacije i oslobođenje Gračaca

Poslije neuspjelih ofanzivnih dejstava posljednje nedjelje novembra 1944. protiv jedinica 13. i 35. divizije, neprijateljeve snage u Gračacu našle su se u teškoj situaciji. Više nisu bile u stanju da pruže bilo kakvu pomoć ugroženoj kninskoj grupaciji, jer su se i same našle u okruženju.

⁴²⁰ A VII, k. 569, f. 5, dok. 29.

Kada su jedinice 8. korpusa NOVJ 4. decembra oslobodile Knin,⁴²¹ da bi pritekao u pomoć ugroženom garnizonu u Gračacu i omogućio njegovo izvlačenje u pravcu sjevera, komandant njemačke 392. legionarske divizije naredio je da se izvede napad pravcem Gospić - Medak - Gračac.⁴²² I Štab 11. korpusa i štabovi 13. i 35. divizije procijenili su da će neprijateljeve snage u Gračacu pokušati da se probiju prema

*Razbijanje
neprijateljeve
grupacije kod
Gračaca
9. decembra
1944. godine*

Gospiću, ili preko Bruvna i Mazina prema Lapcu. Kao treća varijanta uzeta je u obzir mogućnost proboja preko Malovana prema Otriću. Na osnovu takve procjene Štab 11. korpusa naredio je jedinicama 13. i 35. divizije da zatvore sva tri pravca. Da bi se onemogućio proboj prema Gospiću naredeno je 2. brigadi 13. divizije i 3. brigadi 35. divizije da ovladaju mostom preko rijeke Ričice prema Štikadskom klancu, poruše

⁴²¹ Opšti napad jedinica 8. korpusa na Knin započeo je 26. novembra 1944. U ogorčenim borbama vođenim do 4. decembra Knin je oslobođen, a neprijateljeve snage (sem manjih dijelova koji su se probili prema Bihaću) bile su uništene ili zarobljene. Za pobjedu u Kninskoj operaciji jedinice 8. korpusa NOVJ pohvaljene su naredbom Vrhovnog komandanta NOV i POJ i Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Zbornik, tom 5, knj. 35, st. 572, 574.

⁴²² Zbornik, tom 5, knj. 36. str. 26.

ga i zaposjednu položaje. Napadna dejstva ovih brigada 6. i 7. decembra uspješno su završena. U 2 sata 7. decembra most je porušen, likvidirano uporište neprijatelja u selu Štikade i nastavljeno gonjenje neprijatelja prema Gračacu.⁴²³ U borbi za most poginuo je komandant 2. brigade 13. divizije, kapetan Božo Gostović. Pripadnicima 2. brigade 35. divizije teško je pala njegova pogibija. Bio je u toj brigadi komandant 2. bataljona, a maja 1944. godine i operativni oficir brigade. Pod njegovom komandom 2. bataljon je stasao u vrlo prodornu jedinicu. Poslije završetaka višeg oficirskog kursa pri GŠ NOV i PO Hrvatske, raspoređen je za komandanta 2. brigade 13. divizije, na mjesto poginulog Milana Rustanberga.⁴²⁴

Uoči odlučujuće borbe protiv neprijatelja u Gračacu jedinice 35. divizije nalazile su se u slijedećem rasporedu:

- Prva brigada na cesti Gračac - Otrić, sa zadatkom da likvidira neprijateljevu posadu u Vučipolju;

- Druga brigada, prebačena je iz Bruvanjskog Cerovca 6. decembra u rejon Tomin Gaj, između Bruvna i Gračaca, odakle je 7. decembra uveče krenula na položaje istočno od Gračaca: Rujevac (trg. 683) - Radušine - Kamara. Brigada je dobila zadatak da spriječi prodor neprijatelja prema Malovanu i tako obezbijedi 1. brigadu u borbi za Vučipolje. Pošto je 8. decembra zaposjela i uredila položaje za odbranu, brigada je u 21 sat primila naređenje od Štaba 35. divizije da se u toku noći prebaci na komunikaciju Gračac - Bruvno, do zaselka Miljuši, gdje će je sačekati načelnik Štaba 35. divizije i prenijeti naređenje za njeno angažovanje u borbi na tom pravcu. Prvi bataljon je ostavljen na položajima istočno od Gračaca. Kako je te noći vladalo velikim nevremem, prava provala oblaka po kojoj se teško moglo orijentisati, pokret brigade je morao biti za kratko odgođen. Oko 1 sat 9. decembra kiša je prestala i brigada je po mjesečini krenula preko Glogova i Gubačeva Polja prema zaselku Miljuši;

- Treća brigada 35. divizije posjedanjem položaja od Tomin Gaja i Derin Gaja po dubini do Vodene Glave zatvarala je pravac - Bruvno - Mazin.

U toku noći 8/9. decembra neprijateljeve snage u Gračacu (2. bataljon 383. puka, 6. četa 384. puka njemačke 373. legionarske divizije, dijelovi 392. legionarske divizije i neke manje ustaške i četničke jedinice),⁴²⁶ ukupno oko 1.400 vojnika ojačane sa 18 artiljerijskih oruđa, osjećajući se sve ugroženije u Gračacu, krenule su u proboj prema Bruvnu. Prednji dijelovi podržani jakom vatrom artiljerije po položajima u zahvatu ceste, krenuli su u napad na isturene dijelove jedinica 3. brigade 35. divizije, koji su se počeli povlačiti prema prihvatnim položajima po dubini odbrane. Tada su glavne neprijateljeve snage napustile utvrđene položaje u Gračacu i krenule u proboj prema Tomin Gaju i Derin Gaju, ka Stražbenici (trg. 768). Da bi im olakšao

⁴²³ Isto, str. 147.

⁴²⁴ Isto, str. 505.

⁴²⁵ Zbornik, tom 5, knj. 36, str. 177, 178

⁴²⁶ Isto, str. 409.

prodor u pravcu preko Previje, neprijatelj je toga jutra pokrenuo jednu kolonu iz Lapca, preko Mazina, u pravcu Bruvna, a jačim ustaškim snagama iz Gospića preko Medaka i Lovinca, u pravcu Gračaca. Tada je hitno upućena prema Previji, borbena grupa sastavljena od prištapskih dijelova i podoficirskog kursa Divizije, kojoj je ukazano da od njenog uspjeha, zavisi uspjeh Divizije. Oni su iz pokreta energično krenuli u napad i prisilili neprijatelja na povlačenje. Ustaške snage od Gospića, stigle su do Lovinca, ali nisu mogle uticati na razvoj i ishod borbe oko Gračaca.⁴²⁷

Druge brigada 35. divizije, bez 1. bataljona, stigla je oko 8 sati u zaselak Miljuši, gdje je dobila zadatak, od načelnika Štaba divizije da aktivnim dejstvima vrši pritisak sa istočne strane, preko riječice Otuče, na neprijatelja duž komunikacije Gračac - Bruvno, gdje je on uporno pokušavao da odbaci 3. brigadu sa položaja na Vodenoj Glavi. Jedan bataljon je upućen južnije, da napada u pravcu Derin Gaja. Prvi bataljon, koji je ostao na položajima istočno od Gračaca, ocjenivši da je neprijatelj krenuo iz Gračaca prema Bruvnu, krenuo je u 7,30 sati sa položaja Rujevac (trg. 683) u napušteni Gračac, gdje je zatekao grupu neprijateljevih vojnika koji su namjerno zaostali i predali se bataljonu. Negdje u isto vrijeme sa pravca Stikade naišla je 2. brigada 13. divizije, dok je 1. bataljon 2. brigade krenuo u pravcu Bruvna, potiskujući dijelove neprijateljeve zaštitnice.

Dok su 3. i 4. bataljon prelazili rijeku Otuču kod mlina sjeverno od sela Tojagića, a 2. bataljon južnije, podržani efikasnom vatrom minobacača, jedinice 3. brigade su, upornom odbranom na Vodenoj Glavi, uspjele da odbiju posljednji napad neprijatelja i da zadrže te ključne položaje. U toj situaciji, oko 10 sati, sa pravca Pećinova brda (trg. 810) pojavila su se dva bataljona 1. brigade, koji su iz pokreta prešli u napad u pravcu trg. 764, sjeverno od Blanuša. Iz pravca Gračaca pritisak su vršila dva bataljona 2. brigade 13. divizije i 1. bataljon 2. brigade 35. divizije. Bobena dejstva između Gračaca i Bruvna, izvođena su na otvorenom terenu, tako da su svi učesnici borbe mogli da prate razvoj situacije. Naređenje Štaba 35. divizije štabovima brigada da svim raspoloživim snagama energično krenu najuriš na neprijateljeve snage grupisane na malom prostoru u zahvatu komunikacije, došlo je u vrijeme kada su bataljoni krenuli u napad i podilazili jurišnom odstojanju. Tako su bataljoni 2. brigade, po prijelazu riječice Otuče, krenuli uz blagu otkrivenu padinu prema komunikaciji, napadajući neprijateljeve snage, za koje bi zaustavljanje u napredovanu, a pogotovu povlačenje na takvom zemljištu, bilo porazno.

Neprijatelj nije izdržao, a teško da bi i mogao, nalet jedinica 35. divizije na otvorenom prostoru. Onemogućena od jedinica 3. brigade da u posljednjem pokušaju ovlada položajima na Vodenoj Glavi, a napadnuta preko rijeke Otuče od 2. brigade, neprijateljeva grupacija dovedena je u tešku situaciju i tada je komandovanje neprijateljevih jedinica otkazalo. Nailazak bataljona 1. brigade i njihovo uključivanje u napad iz pokreta kao i blokada od Gračaca i nemogućnost da se

⁴²⁷ Zbornik, tom 5, knj. 36, str 507.

??f)

povuku u napušteni utvrđeni rejon, a odsustvo prodornosti da se probiju u pravcu Previjske, doveli su do paničnog povlačenja sa položaja u pravcu gdje su komora i tehnika bile grupisane na cesti. Jedinice u bijegu pratila je minobacačka vatra naših jedinica, eksplozije uništavanih artiljerijskih oruđa. Neprijatelj se masovno predavao, dok su pojedine grupe predvođene njemačkim oficirima pokušavale da se izvuku bježeći prema okolnoj šumi. Poraz neprijateljeve grupacije od oko 1.400 vojnika bio je potpun.

Potrebno je posebno istaći da je Štab 35. divizije budno pratio i dobro procjenjivao situaciju i blagovremeno, noću 8/9. decembra, izvršio pregrupisavanje jedinica na pravac Gračac - Bruvno. Štabovi bataljona neposredno angažovanih u borbama, ispoljili su punu inicijativu i prodornost u napadu. Cjelokupni sastav jedinica 35. divizije ispoljio je izuzetnu spremnost i riješenost da se ne dozvoli neprijatelju izvlačenje iz Gračaca u pravcu Mazina i Lapca. Posebno treba istaći upornost i vještinu odbrane jedinica 3. brigade 35. divizije, koje su onemogućile prodor neprijateljevoj grupaciji preko Vodene Glave ka Previjske i na taj način omogućile da se na taj pravac prebace i angažuju bataljoni 1. i 2. brigade 35. divizije kao i 2. brigada 13. divizije od Gračaca.

U borbama koje su vođene 9. decembra između Gračaca i Bruvna, uništena je jaka grupacija njemačkog 15. brdskog korpusa. Ubijeno je 285, ranjeno 130 i zarobljeno 787 neprijateljevih vojnika i oficira. Zaplijenjeni su cjelokupno naoružanje, oprema i tehnika među kojima 10 ispravnih topova raznih kalibara i 8 oštećenih; 8 minobacača, 5 teških i 70 lakših mitraljeza, 808 pušaka, automata i pištolja.⁴²⁸ Jedinice 35. divizije imale su: 5 poginulih i 25 ranjenih boraca i starješina. Druga brigada 13. divizije nije imala gubitaka.⁴²⁹ Vrhovni komandant NOV i POJ uputio je 4. decembra depešu GŠ NOV i PO Hrvatske u kojoj pohvaljuje 13. i 35. diviziju i Štab, borce i rukovodioce 11. korpusa NOVJ za uspješno izvedenu operaciju kod Gračaca.⁴³⁰ Glavni Štab NOV i PO Hrvatske obje divizije proglasio je udarnim. Time je i 2. brigada 35. divizije postala udarnom, kako je i bila predložena od Štaba 35. divizije, poslije uspješne borbe za oslobođenje Lovinca 8. novembra 1944. godine. U operativnom izvještaju Štaba 35. divizije Štabu U. korpusa, navodi se da su se posebno istakli »... Štab III brigade sa komandantom Brekom Manom, Štab IV bataljona III brigade sa komandantom Gnjatović Đurom i političkim komesarom Rađenović

⁴²⁸ Petar Kleut, n. dj., str. 344, 345.

⁴²⁹ Isto, str. 345.

U depeši Vrhovnog komandanta stoji: »U višednevnim i žestokim borbama za oslobođenje Gračaca, kojom prilikom je uništena jedna njemačka grupacija, a u ruke naših boraca palo je 17 topova, 66 mitraljeza 808 pušaka, 16 motornih vozila, velike količine municije i druge ratne spremlje, naročito su se istakle naše jedinice pod komandom potpukovnika Grubora i potpukovnika Dušana Vlaisavljevića. Za istrajnost i junačko držanje na bojnom polju, pohvaljujemo borce, podoficire, oficire i pplitkomesare XI korpusa na čelu sa pukovnikom Mićunom Šakićem i pukovnikom Šimom Balenom. Neka je slava palim borcima u borbama za slobodu i nezavisnost domovine. Vrhovni komandant NOV i POJ, maršal Jugoslavije Josip Broz Tito«, Zbornik, tom 5, knj. 36, str. 545, 546.

??f)

Mičom, te štab II brigade sa komandantom Mamula Bogdanom i Štab IV bataljona II brigade sa komandantom Ivošević Dušanom i pomoćnikom političkog komesara Kosanović Nikicom».⁴³¹

Poslije završetka žestoke i veoma uspješne borbe oko Gračaca zavladała je tišina. Brojni, po polju rasuti, izginuli neprijateljevi vojnici, na gomilama zaplijenjeno oružje, razvučena po kanalima uz cestu ratna tehnika, pružali su nesvakidašnji prizor. Narednih dana na poprište borbe upućivane su jače patrole koje su uz pomoć NOO i političkih aktivista pobjegle oficire i vojnike.

U selu Blanuša, na cesti Gračac - Bruvno, našli su se na okupu komandant i politički komesar 35. divizije i komandanti i politički komesari brigada. Sa komandantom 35. divizije na čelu, koji je nekoliko koraka išao ispred ostalih, grupa je sa neskrivenim zanosom pobjednika krenula u pravcu Derin Gaja. Do tada ratno poprište preobrazilo se u stovarište razbacanog ratnog materijala. Jedna zaprežna kola zaustavila su se u kanalu sa još upregnutim pobijenim konjima. Na njima je bila ranjena djevojka. Prema izjavi nekih boraca koji su je prepoznali, radilo se o zarobljenoj partizanki, koja je sticajem okolnosti postala četnička kuvarica. Nijemo i odsutno posmatrala je okolinu. Na licu niti radosti niti tuge. Prihvaćena je, ukazana joj je pomoć i istim kolima, sa drugom zapregom otpremljena je u divizijsku ambulantu.

Kraj te zaprege nekoliko topova većeg kalibra sa »rasvjetanim« cijevima od najmanje eksplozije koju su izazvale njihove posade.

Borbe oko Lapca i Korenice

Poslije uspješno završene Gračacke operacije Štab 11. korpusa odlučio je da 35. diviziju prebaci od Bruvna, preko Udbine, prema Lipačkoj dolini i na taj način omogući brži prodor 20. divizije 8. korpusa preko Srba ka Lapcu. Trinaesta divizija sa dvije brigade bila je angažovana na pravcu Lovinac - Gospić, a jedna brigada u rejone Prijeboj - Homoljac. Pristupajući realizaciji plana, Štab 35. divizije izdao je 11. decembra borbenu zapovijest kojom je regulisao pokret brigada prema području Lapca i odredio tačne zadatke. Tako je 1. brigada dobila zadatak da likvidira posadu u Orovcu, a potom produži sa dejstvima na komunikaciju južno od Lapačkog polja. Druga brigada - da odbaci neprijatelja iz Dnopolja i produži dejstva na komunikaciji kod Mamca, sjeverno od Donjeg Lapca. Treću brigadu Štab divizije zadržao je u rezervi na cesti Udbina - Lapac u rejonu Kuka.⁴³²

Prema podacima navedenim u zapovijesti, neprijatelj je na području Lapačke doline raspolagao slijedećim jedinicama: u Donjem Lapcu - dvije ojačane čete iz sastava 373. legionarske divizije; u Dnopolju - jedan četnički bataljon jačine oko 120 četnika sa 4 teška i 7 lakih mitraljeza i 2 minobacača, u Orovcu jedna četa četnika, a u Krugama bila je rezerva namjenjena za intervenciju duž komunikacije Lapac - Bihać.⁴³³

⁴³¹ Zbornik, tom 5, knj. 36, str. 412.

⁴³² A VII, k. 1234, f. 11, dok. 1/2.

⁴³³ Zbornik, tom 5, knj. 36, str. 476, 477.

??f)

Druga brigada je 12. decembra krenula iz Bruvanjskog Cerovca, preko Ondića, Kuka, između Srnećaka i Zobeničinog Gaja i spustila se u večernjim satima u Lapačko polje. Prethodnica je bila ustanovila da u Dnopolju nema četnika. Obavješteni o nailasku brigade, oni su se još za dana povukli u Donji Lapac. Manje neprijateljeve jedinice na obezbijedenju komunikacije, zaposjele su položaje u rejonu Mamca. Drugog dana 1. i 4. bataljon brigade napali su i, poslije kraće borbe, odbacili neprijateljeve dijelove. Četvrti bataljon posjeo je položaje na komunikaciji u rejonu Birovača - Tišmina Glava - Mamac. Prvi bataljon je upućen sjeverno od Tišmine Glave, radi zatvaranja pravca od Kruga preko Kalinovače. Reagirajući na prisustvo jedinica brigade na komunikaciji, neprijatelj je 14. decembra intervenisao jednim bataljonom od Kruga i napao na položajem 4. bataljona. Blagovremeno otkriven, bio je spremno dočekan, od jedinica 4. bataljona. Snažnom vatrom i protivnapadom odbačen je uz velike gubitke. Zarobljeno je 16 legionara sa naoružanjem, dva minobacača sa nekoliko sanduka municije i razne opreme. Neprijatelj je u tom okršaju izgubio oko 50 vojnika. To je bio još jedan veliki uspjeh 4. bataljona, posebno voda sa komandirskom Ivanom Filipovićem i vodnim delegatom Antonom Mancem.

Narednog dana, 16. decembra, neprijatelj je krenuo istim pravcem na napad na položaje 4. bataljona, ali sa jačim snagama. Koristeći kao vodiče 10 dezertera kao i gustu maglu, neprijatelj je iznenada napao na 4. bataljon i to kroz rejon u kojem se nalazio Štab bataljona. Tom prilikom poginuli su politički komesar bataljona Ivan Krpan i informativni oficir Petar Grabovac, a ranjen je komandant bataljona Dušan Ivošević i operativac Drago Lončar. Ranjeni su bili i politički komesar čete Rade Togunjac, komandiri vodova Ivan Volković, Adolf Čargonja, Vinko Ravnić i Zvonko Saradžić.⁴³⁵

Bili su to veliki gubici za 4. bataljon koji je od ulaska u sastav brigade, početkom novembra 1943. godine postigao mnoge pobjede. Analizirajući uzroke neuspjeha štab brigade konstatovao je da su dezerterstvo bivših legionara, zatim gusta magla i zadržavanje bataljona na istim položajima kao i pretnodnog dana, kada je neprijatelj bio tučen, nalagali štabu bataljona daleko veću budnost na položajima. Pošto je morao znati za dezerterstvo bivših legionara, morao je blagovremeno da izvrši određene promjene u borbenom rasporedu jedinica. U tom smislu trebalo je da ispolji inicijativu i Štab brigade.

Pogibijom dvojice vrlih ratnika i ranjavanjem komandanta bataljona i operativnog oficira i bataljon i Brigada izgubili su mnogo.

⁴³⁴ Radilo se o legionarima zarobljenim kod Gračaca, koji su dobrovoljno stupili u brigadu. Oni su te noći dezertirali iz 4. bataljona.

⁴³⁵ Poginuli politički komesar bataljona Ivan Petra Krpan, rođen je u ustaničkim Krmpotama u Hrvatskom primorju. Bio je prvoborac, hrabar, uzoran kao komunist, skroman, odgovoran i objektivan. Služio je za primjer u svakom pogledu. U brigadi se nalazio i njegov mlađi brat Petar koji je kao komandir voda u 1. bataljonu poginuo 12. februara 1945. kod Rakovice.

Petar Mane Rajačić, rodom iz Grabove Lokve, ustaničkog Gornjeg Brinjskog Kraja. Stasao je u bataljonu od nižandžije na teškom mitraljezu u borbama kod Vrbavskog, kada je pohvaljen, preko komandira mitraljeske čete, do informativnog oficira bataljona.

???)

Zaplijenjene minobacače brigada je ostavila ispod jedne klade u šumi zapadno iznad Dnopolja, jer za njihovo nošenje nije bilo tovarnih grla, a jedinice su imale dovoljno oružja i korisnije je bilo ponijeti mine za njih.

Pošto je neprijatelj prodro od Babinog Potoka i Ličkog Petrovog Sela na područje Korenice, 35. divizija je 15. i 16. decembra napustila područja Lapca i, preko Plješevice, povukla se prema Korenici. Druga brigada je po jakoj mećavi 15. decembra krenula od Lapca i Preko Kamenskog stigla do Frkašića. Odmah je angažovana u borbama za sprječavanje ispada neprijatelja iz Korenice u okolna sela. Tih dana Korenicu i okolinu pokrivala je gusta magla, što je znatno otežavalo osmatranje o orijentaciju u toku borbi.⁴³⁶ Prvi napad jedinica 35. divizije na neprijateljeve snage u Korenici izveden je 17. decembra, ali nije uspio. Druga brigada napadala je od Bjelopolja u zahvatu komunikacije preko Gradine. Neprijatelj se dobro utvrdio na okolnim položajima, posebno na Varićaku i Gradini.⁴³⁷

Koristeći odsustvo jačih snaga 8. korpusa na frontu u južnoj Lici i decembru 1944, a da bi odbacila jedinice 35. divizije sa blokade njenih snaga na području Korenice, Komanda 15. njemačkog brdskog korpusa preduzela je ofanzivna dejstva u tom pravcu. Tako je 18. decembra jedan bataljon, ojačan četnicima kao poznavateljima terena, izbio od Donjeg Lapca preko Kuka u rejon Udbine. Protivnapadom 1. brigade 13. divizije i djelovima 1. i 3. brigade 35. divizije, odbačen je prema Lapcu.

Druga brigada se nalazila na položajima kod Bijelog Polja i svakodnevno vodila borbe protiv neprijatelja koji je vršio ispađe iz Korenice. Drugi napad jedinica 35. divizije na neprijatelja u Korenici izveden je 20. decembra i od početka se nije uspješno razvijao. Brojčano i tehnički jače neprijateljeve snage, raspolažući tenkovima, protivnapadima su onemogućile jedinicama 35. divizije da se probiju do Korenice. Borba za Korenicu postojala je iz dana u dan sve žešća. Neprijatelj je htio pošto poto da poveže svoje snage i organizuje front preko centralnog dijela Like, a Štab 11. korpusa NOVJ je bio odlučan da oslobodi Korenicu, Babin Potok i Vrhovine, kako bi stvorio što povoljnije uslove za opstanak jedinica u zimskoj periodu. Ustaše su 22. decembra preko Ljubova, izvršile prodor od Široke Kule i Perušića, za Bunić i iz tog pravca ugrozile jedinice divizije kod Korenice. Toga dana jedan neprijateljev bataljon ojačan tenkovima probio se do Frkašića i minirao skladište municije u njemu. Zatim se povukao prema

⁴³⁶ Koliko je magla otežavala orijentaciju govori i slučaj koji se desio u 2. brigadi. Hrana za jedinice, koje su se nalazile na položajima prema Korenici, kuhala se u Bjelopolju. Jedan kuhar je krenuo sa mulom natovarenom sa dva brdska tovarna kazana, od Bijelopolja za Jasikovac, gdje se nalazila njegova četa. Krećući se po gustoj magli izgubio je orijentaciju, promašio Jasikovac i stigao u Gradinu, gdje su bili istureni neprijateljevi položaji. Grupa vojnika, iznenađena, uz galamu i sa uperenim puškama, krenula je prema njemu. Mula, preplašena vikom, dala se u bijeg i po magli dospjela u selo Ponor, gdje su bile naše jedinice. Kada su jedinice oslobodile Korenicu našli su kuhara skrivenog u porušenim zidinama jedne zgrade.

⁴³⁷ A VII, k. 572, f. 10, dok. 1. i 3.

??f

Korenici, dok je dio snaga zadržao na položajima kod Bijelog Polja. Pripremajući se za odlučan napad na neprijatelja, jedinice 35. divizije izvršile su 23. decembra napad na njegove dijelove u Bijelom Polju, Debelom Brdu i Buniću i potisle ga sa tih položaja.⁴³⁸ Time su stvoreni povoljni uslovi za opšti napad sa ciljem da se oslobodi Korenica. Tridesetpeti divizion sa 1. brigadom 13. divizije prikupila se 23. decembra u polaznim rejonima za napad na Korenicu: 1. brigada na pravcu Bunić - Vrpile, 2. brigada kod Bijelog Polja i 3. brigada u rejonu Ponor - Šeganovac. Štab 35. divizije izdao je jedinicama zapovijest za napad na neprijateljeve snage u Korenici.⁴⁴ Prva brigada trebalo je da napada sa pravca Vrpile - Mrsinj; 2. brigada preko Orovca, Jasikovca i Gradine na Korenici i 3. brigada 35. divizije od Mihaljevca preko Rudanovca na Pogledalo. Prva brigada 13. divizije da napada od Vujnovih glava preko Fundakovog vrha na Homoljac i Pogledalo.

Njihov napad trebalo je da podržavaju brdski i haubički divizion i sa vatrenih položaja sjeverno od Bijelog Polja, sa artiljerijskom pripremom od 20 minuta i početkom u 7 sati.

Osnovna namjera bila je da se napadom sa četiri strane, koncentrično prema Korenici i Pogledalu, razbiju neprijateljeve snage na području Korenice i onemogućiti im povlačenje u pravcu Babinog Potoka. Prva brigada 35. i 1. brigada 13. divizije trebale su da obuhvatnim manevrom na Pogledalo izbiju u pozadinu i na pravac povlačenja neprijatelja. Druga brigada nalazila se na pravcu glavnog udara, u zahvatu komunikacije Bijelo Polje - Korenica - Vrelo, podržavana dejstvom artiljerije.

U toku 24. decembra neprijatelj je oktrio prikupljanje jedinica 35. divizije oko Korenice. Pošto je procijenio da se radi o jačim snagama nije ni pokušao da ispadima, kao ranije, omete njihove namjere. Pored toga, znao je da jedinice grupisane za napad raspolažu jakom artiljerijom i dovoljnim količinama municije, pa se noću 25/26. decembra povukao iz Korenice prema Boriku, Vrelu i Pogledalu.

Napad je počeo 26. decembra u 7 sati artiljerijskom pripremom po položajima neprijatelja na prilazima Korenici. Ubrzo je ustanovljeno da je neprijateljeva posada napustila mjesto neposredno prije početka napada. U Korenici su se tada nalazili manji dijelovi njemačke 373. legionarske divizije.⁴⁴¹ Artiljerijska priprema napada je prekinuta i jedinice su krenule u napad. Nastupajući preko Gradine i Korenice u pravcu Vrela, 2. brigada je naišla na žestok otpor neprijatelja koji je držao položaje u Boriku, oko raskrsnice cesta prema Vrhovinama i Prijeboju i na Pogledalu. Toga dana u ranim jutarnjim satima neprijatelj je sa jednim bataljonom krenuo iz Babinog Potoka preko Homoljačkog klanca i napao 1. brigadu 13. divizije na Vujnovim Glavama, onemogu-

^{4,s} Zbornik, tom 5, knj. 36, str. 349.

⁴³⁹ Isto, str. 349.

⁴⁴⁰ Prema planu Štaba 11. korpusa trebalo je da 35. NOU divizija i 2. brigada 13. NOU divizije napadnu Korenicu 23. decembra, ali je uslijed prodora njemačkih i ustaških snaga pravcem Ljubovo - Bunić i Korenica - Vrpile - Bunić, napad morao biti odložen. Zbornik, tom 5, knj. 36, str. 553.

⁴⁴¹ Zbornik, tom 5, knj. 36, str. 559.

čivši joj da krene u napad prema Pogledalu. Zadržavanjem dominantnih položaja na Pogledu, neprijatelj je spriječavao 1. i 2. brigadi prodor sa fronta. Posebno efikasno djestvovali su sa Pogledala, njegovi dvocjevni »flakovi« kalibra 20 mm od kojih su jedinice 2. brigade u Boriku kod raskrsnice cesta trpile gubitke. Manevrom 3. brigade od Mihaljevca, preko Rudanovca i Koreničke Reke, prema Pogledalu, a zatim i 1. brigada 13. divizije od Fundakovog vrha ka Homoljcu, uz uporna dejstva 1. i 2. brigade sa fronta, slomljen je otpor neprijatelja i on je prisiljen da se, u večernjim satima, povuče prema Homoljačkom klancu, a potom prema Gornjem Babinom Potoku. Oslobođenjem, omogućeno mu je da uspostavi front preko srednje Like i, ponovo su bile razdvojene 272. i 392. legionarska divizija.

Trideset peta divizija je toga dana imala 12 poginulih i 63 ranjena borca i starješinu.⁴⁴² Druga brigada imala je 10 poginulih i 22 ranjena. Među poginulima bili su komandir čete Jandre Rašeta, politički komesar čete Nikola Vuksan i vodni delegat Jerko Ivezić. Ranjeni su komandant 4. bataljona Đoko Orlović, zamjenik političkog komesara čete Jovo Balas, referenti saniteta Anka Vraneš i Marica Anić, zamjenik Danica Majstorović i delegat voda Stanko Katić. Zaplenjeno je 5 puškomitraljeza i 45 pušaka, kao i veća količina municije i razne opreme.

U borbi su se istakli: iz 1. bataljona Avdo Ahmetagić, Božo Lujo; iz 2. bataljona Dušan Berdec, Franjo Filipović, Stanko Linić, Jovo Zobenica, Blaž Miculinić, Ibrahim Kuturović i Martin Seci, a iz 4. bataljona komandir čete Novak Bursać i komesar čete Dušan Mara-
VIĆ.⁴⁴³

Borbe za oslobođenje Korenice, 26. decembra 1944. godine, po žestini kojom su vođene spadaju u napadna dejstva u kojima su se do maksimuma ispoljile upornost i prodornost pojedinaca i jedinice u cjelini i koja su se završavala razbijanjem i odbacivanjem neprijatelja, bez obzira na težinu borbe i vlastite gubitke.

Glavni štab NOV i PO Hrvatske, nastojeći da iskoristi ofanzivni polet i prodornost jedinica 13. i 35. divizije i otkloni opasnost od stalnih neprijateljevih ispada na slobodnu teritoriju i ugrožavanja komunikacije od Korduna, preko Prijeboja i Lovinca, kroz Liku za Obrovac, naredio je Štabu 11. korpusa da odbaci neprijateljeve snage iz Vrhovine i Babinog Potoka. Kao pojačanje, Štab 11. korpusa dobio je 1. brigadu 8. divizije i zadržao artiljerijski divizion 8. korpusa. Sprovodeći odluku GŠ NOV i PO Hrvatske, Štab 11. korpusa odlučio je da sa pet brigada, uz podršku dva artiljerijska divizona, izvrši napad na neprijateljeve snage na području Gornji i Donji Babin Potok i Crna Vlast. Zavisno od razvoja situacije u narednoj etapi, trebalo je da zauzme Vrhovine i probije se prema Gackoj dolini.⁴⁴⁴

Neprijatelj je na tom prostoru raspolagao jakim snagama: dva bataljona 846. puka 392. legionarske divizije, divizijskim izviđačkim

⁴⁴² Zbornik, tom 5, knj. 37, str. 45.

⁴⁴³ Zbornik, tom 5, knj. 37, str. 45, 46.

⁴⁴⁴ Isto, str. 43.

pojedincu je dodijeljeno po pregršt kukuruza, koji je po bajtama popaljenih sela kuhan u vodi dobijenoj od istopljenog snijega.

Drugi težak problem u tim surovim zimskim uslovima, bio je smještaj jedinica. U izvještaju sanitetskog odjeljenja 11. korpusa, upućenom Štabu korpusa od 20. januara 1945. godine, navodi se da teški uslovi smještaja jedinica i naroda u improvizovanim bajtama i nemogućnost održavanja minimuma higijene, dovode do pojave težih prehlada i zaraznih bolesti. Daje se i osvrt na zdravstveno-epidemiološko stanje na operativnom području korpusa i navode slučajevi pojave tifusa u Ceiju kod Gračaca, Otriću, tri slučaja u 13. i jedan u 35. diviziji. U Jadrcu, općina Vrbovsko, pojavilo se obolenje stoke od bedrenice od koje je umrlo i nekoliko mještana iz toga sela. U prihvatnim bolnicama divizija nalazio se veći broj ranjenih i oboljelih, koji zbog naglog pogoršanja vremena nisu mogli biti evakuisani iz Like u Dalmaciju.

U nastojanju da deblokira područje Like prema jugu i sjeveru, Štab 11. korpusa naredio je da se upotrebe jedinice za raščišćavanje komunikacija od Prijeboja preko Korenice i Udbine, za E>almaciju. Zbog iscrpljenosti boraca, slabe ishrane, oskudne odjeće i obuće, hladnog i vjetrovitog vremena, dnevni učinci su bili dosta, slabi.

Jaka zima sa dubokim sniježnim pokrivačem ograničavala je pokrete jedinica, a time i izvođenje većih borbenih dejstava u januaru i početkom februara 1945. godine. Neprijateljeve jedinice u Babinom Potoku već su bile primile skijašku opremu za jedan bataljon, što je samo po sebi nalagalo posebno mjere osiguranja i pojačanu, borbenu gotovost, naročito dijelova isturenih prema neprijatelju.

Pošto su se povukle od Babinog Potoka jedinice 35. divizije razmjestile su se 30. decembra na širem području Koreničke kotline. Druga brigada sa Štabom i dva bataljona smjestila se na sektoru Vranovača - Vrelo, jedan bataljon na Homoljcu i jedan u Uvalici, radi kontrole pravaca od Babinog Potoka prema Homoljcu, Plitvičkom Ljeskovcu i Uvalici.

Pošto je raspolagao podacima o grupisanju jedinica i štabova na području Korenice, neprijatelj je iz haubičkih oruđa sa vatrenih položaja u Baljevcu, preko gole Plješevice, skoro svako veče gađao položaje jedinice. Njegov cilj je bio uznemiravanje jedinica i naroda na toj teritoriji.⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ Zbornik, tom 5, knj. 37, str. 321, 322.

⁴⁴⁹ Novu 1945. godinu, Štab brigade dočekao je u jednoj maloj, staroj kući u Vranovači. Primljeno sledovanje kukuruza za članove štaba i kurire kuhalo se kraj vatre, na ognjištu u centralnom dijelu kuće. Leškareći na klupama oko zidane peći u večernje sate uz svijetlo lojanice, tišinu su narušile prve ispaljene granate kod bolnice. Iznenada, u prostoriju gdje se nalazio Štab brigade ušao je kurir i poluglasno rekao: »Počeli su da bacaju«. Da bi se razumjela ta kratka i nepotpuna rečenica, trebalo se potruditi i povezati je sa uobičajenim i tek oglašenim eksplozijama granata. Referent saniteta Saša Blivajs, onako opušten, upitao je: »A šta bacaju«. Zamjenik političkog komesara brigade Mića Kosovac, već iznerviran, skočio je sa klupe i viknuo: »Kišobranec«. Mića je tada već bio oženjen, a Milka, aktivistkinja od ustaničkih dana i mali sin nalazili su se u Gornjem Brinjskom kraju, gdje su, kao i narod tog kraja, bili stalno izloženi upadima neprijateljeve vojske. Otuda su i njegovi živci bili »tanji« nego kod drugih članova Štaba brigade, koji su bili neoženjeni i nisu ih morale takve brige. Veliku većinu pripadnika brigade, kao i drugih jedinica NOVJ, sačinjavali su neoženjeni mladići, i kao takvi nisu baš imali uvijek razumijevanja za drugove koji su ostavili kod kuće ženu i djecu, ne znajući i po duže vrijeme šta je sa njima.

Trećeg januara jedna jača neprijateljeva patrola na skijama upala je u selo Lukiće kod Homoljačkog klanca i zapalila dvije kuće. Slijedećeg dana jedan bataljon legionara na skijama probio se od Čudinog klanca za Plitvički Ljeskovac i tu zanoćio. Drugog dana nastavio je pokret u pravcu Prijeboja, ali su ga odbacile jedinice 3. brigade. Po naređenju štaba 35. divizije upućena su prema Plitvičkom Ljeskovcu dva bataljona 3. i jedan bataljon 2. brigade, sa zadatkom da u jutarnjim satima 7. januara napadnu i odbace neprijateljev bataljon iz Ljeskovca. Dok su se bataljoni probijali po dubokom snijegu ka Ljeskovcu, neprijatelj, je ne sačekavši napad, na brzinu napustio Plitvički Ljeskovac i povukao se prema Babinom Potoku, ostavljajući poginule, nešto opreme i municije. Neuspjeh ispada skijaša prema Prijeboju uticao je na veći oprez neprijatelja i on se kasnije nije upuštao u slične akcije.

Prema naređenju Štaba 35. divizije, po dva bataljona 2. brigade bila su svakodnevno angažovana na raščišćavanje snijega od Borika prema Prijeboju. Dnevni učinak bio je skroman. Pored slabe ishrane i velike hladnoće i alat je bio neprikladan. Na toj dionici puta, posebno preko Rudanovca, udari istočnog vjetrova - brzo bi snijegom zatrpali očišćene dijelove. Pojavilo se i nerazumijevanje u jedinicama o svrsishodnosti angažovanja na tom neborbenom zadatku. Intervencijom po komandnoj i partijskoj liniji takva shvatanja su suzbijena i dnevni zadaci su izvršavani bez pogovora. Uz pojačane napore jedinica i postepenim smirivanjem vremena, cesta je osposobljena za saobraćaj. Počelo je redovitije i obilatije snabdijevanje jedinica hranom i stanje se ubrzo popravilo.

Dvanaestog januara patrola 2. brigade idući prema Babinom Potoku upala je u zasjedu. Ranjen je komandir čete Stevo Kovačević. Istog dana dezertirala su dvojica boraca iz 2. brigade, koji su kao legionari bili zarobljeni kod Gračaca.⁴⁵⁰

Krajem 1944. i početkom 1945. godine iz jedinica 35. divizije, upućivan je veći broj mladih i najboljih boraca i starješina na školovanje za potrebe vidova, rodova i službi jedinica NOVJ, odnosno Jugoslovenske armije. Time se, i inače malo brojno stanje jedinica stalno smanjivalo, a izvori popune novim borcima postali su vrlo ograničeni na tom prostoru.

Tada su izvršene i kadrovske izmjene u štabu 2. brigade. Umjesto Duke Ljiljka, koji je upućen na školovanje, za političkog komesara brigade postavljen je Cvjetko Cuculić. Za zamjenika političkog komesara i sekretara brigadnog komiteta KPJ postavljen je Nikola Ivošević Lazić, politički komesar bataljona od formiranja brigade. Dotadašnji zamjenik političkog komesara Mića Kosovac Pekić premješten je za zamjenika političkog komesara 13. primorsko-goranske divizije, a na mjesto Milojka Dronjka, za načelnika štaba brigade postavljen je Radovan Zec. Izvršene su i popune upražnjenih mjesta u štabovima bataljona i četama.⁴⁵¹

⁴⁵⁰ Zbornik, tom 5, knj. 37, str. 579, 580.

⁴⁵¹ Zbornik, tom 5, knj. 37, str. 366.

??f)

Borbe na sektoru Prijeboj - Rakovica

Pred kraj januara 1945. godine zima je bila nešto popustila i vrijeme se ustalilo. Glavni štab NOV i PO Hrvatske dobivao je podatke da Komanda njemačkog 15. brdskog korpusa vrši pregrupisavanje snaga u zapadnoj Lici i na unskom pravcu, da bi pripremila ofanzivu na slobodnu teritoriju Like. Cilj te ofanzive bio je da se odbace jedinice 13. i 35. divizije dalje od komunikacija u zoni planirane operacije, da se spoje razdvojene grupacije 392. i 373. divizije u rejonu Prijeboja i Plitvičkih jezera i da se organizuje front preko centralnog dijela Like kako bi se spremno dočekao početak ofanzive 8. korpusa NOVJ.⁴⁵²

Na osnovu ovakve procjene trebalo je da 35. divizija pomjeri svoje jedinice sjevernije od Plitvičkih jezera i rasporedi ih u povoljniji operativni položaj u odnosu na vjerovatne pravce dejstva neprijateljevih jedinica u predstojećoj ofanzivi. Realizujući naredenje Štaba korpusa, 35. divizija je izvršila pokret 30. januara i zauzela slijedeći raspored:

- Prva brigada razmještena je: 1. bataljon na Poljanku i Plitvicama, 2. bataljon u Sertić Poljani, da kontrolišu i zatvaraju pravac Saborski - Poljanak;

- Druga brigada (svi bataljoni, štab brigade i prištapski dijelovi) razmještena je u sela oko Rakovice (Brajdići, Grabovac i Sabljakovo);

- Treća brigada zadržana je na prostoru Prijeboj - Jezerce, da kontroliše i zatvara pravce: Babin Potok - Plitvički Ljeskovac - Prijeboj i Ličko Petrovo Selo - Prijeboj.

- Štab divizije i svi prištapski dijelovi smješteni su u Rakovici.⁴⁵³

U takvom rasporedu jedinice divizije ostale su i narednih desetak dana, bez značajnih sudara sa neprijateljem. Poboljšana je ishrana i kondicija boraca i starješina.

Očekivana neprijateljeva ofanziva počela je 10. februara napadima od Plaškog preko Ličkih Jesenica. Narednog dana neprijatelj je krenuo u napad iz tri različita pravca:

- od Babinog Potoka preko Plitvičkog Ljeskovca sa 2. bataljonom 846. i 3. bataljonom 847. puka 392. divizije. Pošto su potisli 3. brigadu, bataljoni su usmjerili prodiranje preko Bigine Poljane ka Poljanku, a ne prema Prijeboju, kao što se pretpostavljalo;

- od Saborskog preko Biljevine napad je produžila jedna taktička grupa sastavljena od 1. i Dopunske ustaške bojne i dijelova 392. divizije. Jedinice 1. brigade, koje su bile angažovane u borbama na tom području, povlačile su se prema Kuselju;

- jedinice 373. divizije, ojačane jednom ustaškom bojnomo, krenule su u napad od Bihaća - iz polaznih rejona Vaganca i Rešetara preko Smoljanca i Arapovdola prema rijeci Korani, potiskujući dijelove 8. kordunaške divizije.⁴⁵⁴

U večernjim satima 10. februara, Štab 35. divizije zaključio je da najveća, neposredna, opasnost prijeti od neprijateljevih snaga iz pravca

⁴⁵² Petar Kleut, n. dj., str. 368 i 369. i Zbornik, tom 5, knj. 38, str. 17.

⁴⁵³ Zbornik, tom 5, knj. 37, str. 599.

⁴⁵⁴ Isto, knj. 38, str. 354, 355.

??f)

Saborski - Poljanak. Zato je naredio Štabu 2. brigade, koja je već bila pomjerila svoje bataljone u Čatrnju i Selište, da sa dva bataljona napadne neprijatelja između Biljevine i Kuselja, a jedan bataljon uputi kao pojačanje 1. brigade na Poljanak te da zajednički zaustave i odbace neprijatelja prema Saborskom. Prvi bataljon upućen je odmah za Poljanak, a 2. i 3. ojačani vodom minobacača, krenuli su oko 10 sati 11. februara od Korita u pravcu Biljevine. U međuvremenu neprijatelj je odbacio jedinice 1. brigade prema Poljanku, a veći dio snaga sa tog pravca usmjerio od Biljevine u pravcu Korita i Čatrnje. Pošto je otkrio pokrete 2. i 3. bataljona, postavio je zasjedu u šumi sjeverno od Vodene Drage, sačekao njihovo približavanje i prepadom ih odbacio. Uz znatne gubitke bataljoni su se povukli u pravcu Korita. Neprijatelj je u toku dana izbio do zapadnog dijela sela Korita, gde je prenoćio.^{4 5}

U večernjim satima 11. februara 2. brigada je bila raspoređena: 2. i 3. bataljon, poslije povlačenja od Biljevine, zaposjeli su položaje na liniji Logorište - Lipov Vrh - Crkvine; 1. bataljon, koji je povučen od Poljanka, dijelom snaga zaposjeo je Maglić Brdo (k. 465) - sjeverni dio sela Selište. Štab brigade i 4. bataljon nalazili su se razmješteni u Čatrnji.

Tako je koncentričnim dejstvom iz tri različita pravca, neprijatelj već prvog dana ofanzive usmjerio napad glavnih snaga sjeverno od Plitvičkih jezera, ka Čatrnji i Drežniku, a ne Prijeboju, kako se očekivalo. Komanda njemačkog 15. brdskog korpusa orijentisala se na prohodnije zemljište i kraći pravac za susret jedinica 392. i 373. divizije, jer se oko Plitvičkih jezera i Prijeboja nalazilo dosta snijega koji je ograničavao upotrebu snaga i znatno usporava tempo dejstava i, usmjeravajući dejstva od Saborskog i Bihaća ka Čatrnji i Drežniku, težila je da razdvoji jedinice 4. i 11. korpusa NOVJ.⁴⁵⁶

Druga brigada, potisnuta na relativno mali prostor, našla se već prvog dana neprijateljeve ofanzive u dosta teškom položaju. U toj situaciji Štabu brigade naređeno je da uporno brani rejon Čatrnja - Selište i ne dozvoli neprijatelju da presječe komunikacije Rakovica - Prijeboj. Da bi otklonio opasnost od neprijateljevog napada od Korita i stvorio jedinicama veći prostor za menevar, Štab brigade naredio je 2. i 3. bataljonu da u jutarnjim satima 12. februara napadnu i odbace neprijatelja u pravcu Kuselja. Napad je uspio i neprijatelj je bio prisiljen da se povuče iz Korita prema Crnoj Kosi.

Dvanaestog februara uslijedio je napad na svim pravcima. Jedinice 8. kordunaške divizije bile su prisiljene da se povlače prema Drežniku. Time je 2. brigada u Čatrnji i Selištu bila direktno ugrožena vatrom iz tog pravca. Da bi usporio nadiranje neprijatelja, Štab brigade je uputio 4. bataljon prema Korani, južno od Selišta.

Prva ustaška bojna sa dijelovima 392. divizije, krenula je u napad preko Korita ka Čatrnji te iznenadila i odbacila 1. bataljon sa Magdić Brda. Štab brigade, koji se nalazio u Čatrnji ispod k. 422, pošto je osmotrio prodor neprijatelja iz tog pravca, krenuo je sa izviđačkim

⁴⁵⁵ Isto, str. 357, 358.

⁴³⁶ Petar Kleut, n. dj., str. 372, 373.

??f

vođom i kuririma na kotu iznad kuća, da bi držanjem toga položaja zaustavio dalji prodor neprijatelja. Iznenada našao se u situaciji da drugog izbora nije imao već da, kao borbena grupa, krene u susret neprijatelju. Kada su izbili na vrh k. 422, dočekani su sa kratkog odstojanja vatrom neprijatelja koji je već bio zaposjeo taj položaj. U naletu ranjeni su komandant i politički komesar brigade Bogdan Mamula i Cvjetko Cuculić. Zahvaljujući hrabrosti i snalažljivosti izviđačkog voda i kurira, ranjeni su izvučeni ispod vatre u pravcu Crkvina prema Rakovici. U tom pravcu povlačile su se jedinice brigade izložene unakrsnoj vatri sa dva suprotna pravca. Prvi i 4. bataljon zaposjeli su Crkvine (k. 414) i selo Irinovac, a 2. i 3. bataljon na položajima **na** Logorištu (k. 458) i Lipovom Vrh (k. 463) zadržavali su dalji prodor neprijatelja u pravcu Rakovice. Dijelovi 373. i 392. legionarske divizije spojili su se u Čatrnji i Selištu, gdje su i prenoćili 12/13. februara

Glavni štab NOV i PO Hrvatske, pridajući posebnu važnost komunikaciji od Rakovice, preko Poljanka za Liku i Dalmaciju, naredio je 12. februara uveče, Štabu 11. korpusa, da angažuje sve raspoložive snage na tom prostoru, uključujući i dvije brigade 8. divizije, da odbaci neprijatelja sa komunikacije i ponovo osigura saobraćaj preko Prijeboja za Liku i Dalmaciju.⁴⁵⁷ Druga brigada 35. divizije, podržana artiljerijskim divizionom 8. kordunaške divizije, dobila je zadatak da narednog dana napadne neprijatelja u rejonu Čatrnje i odbaci ga od komunikacije. U isto vrijeme naređeno je 1. brigadi da napadne neprijatelja u Poljanku, a 3. brigada, prebačena je od "Prijeboja ka Ličkom Petrovom Selu, da napadne bok i pozadinu neprijateljevih snaga koje su se iz pravca Bihaća probile do Čatrnje. Napad 2. brigade bio je dosta uspješan i neprijatelj je bio prisiljen da se povlači ka Drežniku. Koristeći prispjela pojačanja iz pravca Bihaća, neprijatelj je toga dana prešao u protivnapad, odbacio 2. brigadu i ponovo ovladao rejonom Čatrnje. Zbog sve snažnijih protivnapada jedinica 8. i 35. divizije, neprijatelj se u jutarnjim satima 14. februara povukao sa tog prostora.⁴⁵⁸

U trodnevnim žestokim borbama između Poljanka i Rakovice, neprijatelj nije uspio da zadrži kontrolu nad komunikacijom između Korduna i Like i da razdvoji jedinice 4. i 11. korpusa NOVJ. Pretrpjevši znatne gubitke, oko 150 izbačenih iz stroja, bio je prisiljen da napusti zauzeti prostor.⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ Petar Kleut, n. dj., str. 373. 374.

⁴⁵⁸ Zbornik, tom 5, knj. 38, str. 358.

⁴⁵⁹ U izjavama zarobljenih dvojice njemačkih oficira, Desidermsa Reindla i hridriha Zmoelinga iz 1. bataljona 846. puka njemačke 392. divizije, između ostalog piše: »... Prema naređenju 15. brdskog armijskog korpusa sve borbene grupe trebalo je 13. II 1945. da dostignu u Poljanak, ali uslijed jakog neprijateljskog otpora i vrlo visokog snijega navedeni zadatak nije izvršen. U popodnevnom časovima 13. II 1945. neprijatelj je sa visova sjeveroistočno od Poljanka izveo jak protivnapad i odbacio 1. bataljon 846. puka u Sertić Poljanu. Istovremeno jedna neprijateljska kolona napala je bataljon s leđa. Bataljon nije imao mogućnosti da se povuče ka Plitvicama. Pošto nije imao vezu sa ostalim borbenim grupama, a pretrpio je velike gubitke, bataljon je bio prisiljen da se povuče u Ličku Jesenicu, gdje je stigao 14. II 1945. u zoru, a odatle je bio opet vraćen u Dabar.

Ukupni gubici 35. divizije bili su: 30 poginulih, 42 ranjena, 22 zarobljena i 14 nestalih.⁴⁶⁰ Druga brigada, vodeću borbu na ograničenom prostoru i napadnuta sa dvije suprotne strane, pretrpjela je najveće gubitke; 20 poginulih, 24 ranjena i 23 nestala i zarobljena. Među nestalim i zarobljenim nalazili su se, uglavnom, ranije zarobljeni i mobilisani pripadnici neprijateljevih formacija koji su pristigli jedinicama/NOVJ.

Među poginulima bio je komandant 2. bataljona Aleksa Momčilo-
vić, rođen u selu Rebiću kraj Udbine. Za kratko vrijeme koliko se najAzio na dužnosti komandanta pokazao se kao vrlo odlučan, hrabar i sposoban starješina. Takođe i operativni oficir 3. bataljona DMITAR PAVLICA, rođen u Počitelju 1919. godine. Na dva dana prije pogibije pratio se iz bolnice, još nedovoljno zaliječen poslije ranjavanja. Kao izuzetno hrabar i sposoban starješina nekoliko puta je pohvaljivan. Poginuo je i zamjenik političkog komesara i sekretar bataljonskog biroa Partije Marijan Kovačević. Rođen u Sušaku 1925. godine, hrabar borac i cjenjen partijski rukovodilac, uspješno je obavljao odgovornu dužnost u 2. bataljonu. Poginuli su i vodne i četne starješine: Petar Krpan, Nikola Marinković, Josip Bezjak, Bogdan Plećaš, Alojz Kovač, Martin Seci, Ivan Blažić, Drago Car. Među ranjenim, pored komandanta i političkog komesara brigade bili su starješine: Anton Curi, Juraj Pavlić, Martin Vidović, Ivan Jakovac, Miloš Krajnović, Ivan Mataja, Srećko Medić, Esad Mujanović, Andrija Đaković i Đuro Krajnović.⁴⁶¹

Koristeći relativno povoljan razvoj situacije, Štab 11. korpusa NOVJ odlučio je da 14. februara izvrši potrebne pripreme i napadne neprijatelja u Babinom Potoku. Za taj zadatak angažovane su 1. brigada 13. divizije i 3. brigada 35. divizije, jer su po zatečenom rasporedu i borbenoj spremnosti mogle biti upotrebljene za tako kratko vrijeme.⁴⁶²

Na brzinu organizovan, sa slabim snagama, bez podrške avijacije, sa neprijateljem koji nije tučen u povlačenju od Plitvica i sa ojačanim snagama u odbrani, napad nije imao realnih izgleda na uspjeh. Otpočeo je u sumrak 14. februara. Treća brigada, napadajući iz pravca Končarevog Kraja, uspjela je da ovlada dijelom Čudinog klanca i k. 940. Brza intervencija neprijateljevih rezervi iz pravca Vrhovina i Ramljana, prisilila je Štab 13. divizije, koji je rukovodio napadom, da prekine borbe i izvuče jedinice u pravcu Homoljca.

Poslije ovih borbi u 2. brigadi izvršene su kadrovske promjene: za komandanta i političkog komesara postavljeni su Gojko Trbović Čošan i Gojko Uzelac. Za šefa Propagandnog odsjeka Ivan Ožbolt, za političke komesare 1. i 2. bataljona Blaž Saban i Mirko Cuculić, a 4. Zvonko Lukarić. Za zamjenika i vršioca dužnosti komandanta 2. bataljona Mile Gostović Mali, a za operativnog oficira 3. bataljona Dušan Knežević.⁴⁶³

⁴⁶⁰ Zbornik, tom 5, knj. 38, str. 358.

Prema podacima koje je autor prikupio.

Petar Kleut, n. dj. str. 376, 377.

Zbornik, tom 5, knj. 38, str. 364, 365.

??f

Još jedan napad na Babin Potok

Poslije neuspjeha neprijateljeve ofanzive na slobodnu teritoriju Like, polovinom februara 1945. i napada dvije brigade 13. i 35. divizije na Babin Potok, narednih 10 dana jedinice divizija nisu imale većih borbenih okršaja. To je bilo zatišje pred buru, jer su se obje strane užurbano pripremale na naredne, mnogo zamašnije operacije. Štab 11. korpusa NOVJ, nije odustao od plana likvidacije neprijateljevih uporišta u Babinom Potoku i Vrhovinama, pa je 23. februara izdao zapovijest štabovima divizija za pripremu jedinica. Za napad na neprijateljeve snage u Babinom Potoku i Vrhovinama određena je 35. divizija, ojačana 2. brigadom 13. divizije, koja je sa jednom brigadom zatvarala pravac od Ramljana preko Živulje za Gornji Babin Potok. Jedna brigada 13. divizije određena je u korpusnu rezervu.

Početak napada predviđen je 24. februara u 15 sati.⁴⁶⁴

Napad jedinica podržavali su dvije grupe aviona i divizion artiljerije 75 mm, sa vatrenih položaja u rejonu Lukići - Obijaj, kod Homoljačkog klanca.

Štab 35. divizije precizirao je zadatke brigada:

- Prva brigada da napada od željezničke stanice Rudopolje, da ovlada neprijateljevim položajem na brdu Perušić i u sadejstvu sa 2. brigadom 13. divizije koju napada od Crne Vlasti, spriječiti intervenciju neprijateljevih rezervi od Vrhovina prema Gornjem Babinom Potoku;

- Druga brigada da napada sa južne strane ceste, preko šume Kosa, probije se u Gornji Babin Potok i sadejstvuje 3. brigadi u slamanju otpora na Čudinom klanecu, težištu cjelokupne odbrane neprijateljevih snaga;

- Treća brigada, da napada na Čudin klanac iz pravca Končarevog kraja i sa sjevera preko k. 940 (Visibaba). Ona je imala glavni zadatak u operaciji;

- Druga brigada 13. divizije da zauzme Crnu Vlast i u sadejstvu sa 1. brigadom 35. divizije spriječi prodor neprijateljevih rezervi od Vrhovina prema Gornjem Babinom Potoku.⁴⁶⁵

Neprijatelj je u to vrijeme raspolagao jakim snagama - dva legionarska bataljona, dvije ustaške bojne, tenkovske i artiljerijske jedinice u Vrhovinama i Otočcu, gdje se nalazio i Štab 392. legionarske divizije.

Napad je počeo avio i artiljerijskom pripremom. U vremenu od pola sata (od 14,15 do 14,45) avioni i artiljerija, gađanjem po Čudinom klanecu i po dubini do Vrhovina, završili su pripremu napada. Zatim je 3. brigada energično krenula u napad na Čudin klanac, a 2. brigada sa Kose ka zapadnom dijelu sela Gornji Babin Potok. U prvom naletu 3. brigada je uspjela da zauzme pojedine vatrene tačke na Čudinom klanecu i upadne u prve kuće istočnog dijela sela. Druga brigada zauzela je pilanu i prve kuće u zapadnom dijelu sela. Dalji prodor 3. i 2. brigade su suprotnih pravaca, neprijatelj je zaustavio snažnom vatrom iz brojnog

⁴⁶⁴ Zbornik, tom 5, knj. 38, str. 397 i 398.

⁴⁶⁵ Zbornik, tom 5, knj. 38, str. 398, 399.

automatskog oružja iz dobro utvrđenih bunkera. Artiljerija i avijacija nisu bile uništile te vatrene tačke, a prilaz bombaških grupa, preko brisanog i vatrom tučenog prostora, bio je teško izvodljiv.

Jedinice 1. brigade uspjele su u prvom naletu da zauzmu utvrđene položaje na brdu Perušić iznad donjeg Babinog Potoka, ali su ih u protivnapadu neprijateljeve rezerve odbacile prema Velikom Ogratku. Druga brigada 13. divizije nije uspjela da ovlada čvorom odbrane u Crnoj Vlasti. Njen neuspjeh i odbacivanje 1. brigade sa Perušića omogućili su neprijatelju da dobije otvoren pravac prema Gornjem Babinom Potoku, za intervenciju rezervama.

Štab 35. divizije nije želio da odustane od započete operacije, pa je naredio 2. i 3. brigadi da noću 24/25. februara obnove napad na Čudin klanac. Prva brigada 35. divizije i 2. brigada 13. divizije dobile su zadatak da ovladaju Perušićem i spriječe prodor neprijateljevih rezervi od Vrhovina prema Gornjem Babinom Potoku. Ponovljeni noćni napad i jedne i druge grupe brigada nije dao neke značajnije rezultate. Intervencijom rezervi od Vrhovina neprijatelj je odbacio ove brigade prema Velikom Ogratku i Turjanskom. Pri takvom nepovoljnom razvoju situacije, Štab 11. korpusa naredio je da se jedinice povuku iz borbe u polazne rejone.

Iako su pripreme i plan upotrebe jedinica u ovoj operaciji, posebno početni uspjesi brigada, bili bolji nego u bilo koja ranije izvedena četiri napada, nije se uspjelo slomiti odbranu neprijatelja i odbaciti ga sa tog prostora. U ocjeni napada 24. februara 1945. godine potrebno je ukazati na neke činjenice, koji su uticali na tok i ishod operacije:

- kada je ugroženost prostora Babinog Potoka - Vrhovine od napada jedinica NOVJ postajala veća, a njegova uloga sve značajnija, komanda njemačkog 15. brdskog korpusa postepeno je pojačavala snage i dalje usavršavala sistem odbrane;

- neprijatelj je u odbrani raspolagao sa dva legionarska bataljona i dvije ustaške bojne. Te snage, po brojnosti i naoružanju, bile su jače od četiri brigade koje su upotrebljene u napadu. Neprijateljeve jedinice, tenkovske i artiljerijske, kao i rezerva, angažovani su u prvim satima borbe, što je povećavalo prednost neprijatelja;

- prvi nalet naših jedinica u napadu na neprijateljeve utvrđene položaje u Gornjem Babinom Potoku bio je odlučujući za uspjeh napada u cjelini. Brigadu iz korpusne rezerve trebalo je i u to vrijeme, kada su 3. i 2. brigada u prvom naletu uspjele djelimično narušiti odbrane neprijatelja, uključiti u dejstva i tako pojačati udarnu snagu jedinica, jer su postojali povoljni uslovi za to;

- boraveći godinu dana na tim položajima neprijatelj je izradio razvijen sistem poljske fortifikacije, veoma uspješno prilagođenje konfiguraciji zemljišta i pojedinim objektima na njemu. Posebno važnu ulogu u sistemu odbrane imao je Čudin klanac k. 940 (Visibaba) i pojedine zidane zgrade u selu, sa ukopanim i pokrivenim bunkerima i saobraćajnicama;

⁴⁶⁶ Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 455.

- neprijatelj je raspolagao brojnim automatskim oružjem i vrlo dobro obučenom vojskom, što mu je omogućavalo da za borbu sa bliskih odstojanja organizuje efikasan sistem vatre;

- u pripremi napada od strane artiljerije i avijacije⁴⁶⁷ nisu neutralisane vatrene tačke na Čudinom klancu, što je i toga puta bilo od bitnog uticaja na uspjeh jedinica u napadu. To se moglo efikasnije postići samo neposrednim gađanjem iz artiljerijskih oruđa;

- učestvujući u odbijanju napada naših jedinica kao i u prethodnim borbama neprijateljeva artiljerija za posredno gađanje raspolagala je vrlo preciznim elementima za otvaranje vatre, bez korekture pojedinačnih oruđa, po određenom ograničenom prostoru na kojem bi se zatele naše jedinice u napadu.

Područje Babinog Potoka i Vrhovina predstavljalo je istureni bastion jedinica njemačkog 15. brdskog korpusa prema slobodnoj teritoriji Like. Neprijatelj je vrlo brzo intervenisao rezervama preko Vrhovina ka napadnutim jedinicama. Da se napad naših jedinica produžio i dovela u pitanje odbrana položaja na Babinom Potoku i Vrhovinama, Komanda njemačkog 15. brdskog korpusa imala je mogućnost da interveniše u tom pravcu i od Ramljana i Jezerana preko Dabra, što je praktikovala i ranije. Prema tome, uspjeh naših jedinica u napadu na neprijateljeve snage u Babinom Potoku i Vrhovinama, bio je u uslovljen i time koliko bi dugo napad trajao.

U završnim borbama za oslobođenje Like

Pošto se povukla od Babinog Potoka, 2. brigada je razmještena u rejonu Koreničke Reke, Uvalice i Homoljca, sa zadatkom da kontroliše pravac od Čudinog klanca preko Homoljca za Korenicu i preko Plitvičkih jezera na Prijeboj. Narednih 8 dana nije imala nekih značajnijih sukoba sa neprijateljem. Drugog marta 2. i 3. bataljon upućeni su ka Ličkom Petrovom Selu da napadnu neprijatelja i ispituju situaciju prema Vagancu i Bihaću. Noćnim prepadom bataljoni su u prvom naletu odbacili manje neprijateljeve dijelove, zauzeli Cesarov Kamen, južno od sela, i u jutarnjim satima vratili su za Priboj.

U to vrijeme bile su u završnoj fazi pripreme jedinica Jugoslovenske armije za konačno oslobođenje zemlje.

Po naredbi Vrhovnog komandanta JA, 1. marta preformiran je 8. korpus NOVJ u 4. armiju Jugoslovenske armije na lijevom krilu jugoslovenskog ratišta. Pored četiri divizije 8. korpusa (9, 19, 20. i 26) u sastv 4. armije uključene su i jedinice 7. i 11. korpusa NOVJ, raspoređene po dubini teritorije na kojoj će se izvoditi operacije oslobođenja.

Trinaesta i 35. divizija našle su se neposredno iza fronta neprijateljevih snaga u Lici, a 43. divizija na području Gorskog kotara.

⁴⁶⁷ Avioni koji su podržavali jedinice 13. i 35. divizije bacali su letke po rejonima rasporeda naših jedinica na kojima je bio ispisan kratak slogan: »Nisam Englez m Amerikanac, znam dobro gdje je Čudin Klanac«. To su poznavali i piloti iz 1. i 2. eskadrile NOVJ.

⁴⁶⁸ Petar Kleut, n. dj., str. 381.

??f

Jedinice 13. divizije bile su u to vrijeme raspoređene od Gospića do Lešća, sa istočne strane komunikacije, a jedna brigada u rejonu Medak - Vrebac. Tridesetpeti divizija nalazila se u sjevernoj Lici, na prostoru Homoljac - Prijeboj - Plitvička jezera. Druga brigada bila je u slijedećem rasporedu: 2. i 3. bataljon u rejonu Cujić, Krčevina - Prijeboj; 1. bataljon u Uvalici, a 4. na Koreničkoj Kapeli. Štab brigade bio je na Koreničkoj Kapeli.

Za vršioca dužnosti komandanta 2. brigade postavljen je Dušan Duja Čubrilo, na mjesto Gojka Trbovića koji je premješten na drugu dužnost.

Jedinice njemačkog 15. korpusa sa polukružne polazne osnove, od Lapca pravcem Bihać - Vaganac - Saborski - Jezerane - Vrhovine - Perušić - Gospić do Bilaja, krenule su u napad noću 3/4. marta.⁴⁶⁹

Neprijateljeva kolona je krenula od Ličkog Petrovog Sela u pravcu Prijeboja, napala isturene dijelove 2. bataljona i jutarnjim satima zauzela Prijeboj, te nastavila pokret duž ceste u pravcu Korenice i preko šume Javornik ka Koreničkoj Kapeli. Četvrti bataljon u pokretu od Koreničke Kapele preko Javornika, sukobio se sa neprijateljem pritisnut jačim snagama prisiljen na povlačenje. Oko 10 sati Štab brigade je morao odustati od protivnapada na kolonu, koja je izbila od Rudanovca, zbog nailaska jedne kolone iz pravca Uvalice. Narednih sati jedinice brigade imale su manje sukobe sa neprijateljem između Koreničke Reke i Koreničke Kapele. Od Babinog Potoka preko Homoljačkog klanca neprijatelj je izbio u Homoljac i zaposjeo položaje na Pogledalu.

Narednog dana, u prepodnevnom satima, brigada je sa tri bataljona napala neprijateljeve jedinice sjeverno od Rudanovca koji su osiguravale komunikaciju Korenica - Prijeboj i obacila ih prema Mihaljevcu. Poslije toga 1. bataljon postavio je zasjedu između Rudanovca i Koreničke Kapele, u rejonu k. 850. U 16,15 sati naišla su od Korenice dva putnička automobila u pratnji kamiona sa vojnicima. Pošto su podišli rejonu rasporeda 1. bataljona izašli su iz vozila i krenuli prema položajima na kojima se nalazila zasjeda, vojnici naprijed a putnici iz automobila za njima. Bataljon je otvorio vatru i, predvođen komandantom, krenuo u juriš. U tom kratkom i snažnom naletu, bataljon je razbio neprijatelja i zarobio obavještajnog oficira 392. legionarske divizije sa pratiocem i dokumentima koji su se nalazili kod njih. Sedmorica neprijateljevih vojnika ostali su na mjestu borbe, a ostali su se spašavali bijegom preko Rudanovca. U jurišu je poginuo komandant bataljona Ljuban Labus. Rođen je u Velikoj Popini kod Zrmanje 1919. godine, prvoborac, iskusni vojni starješina, hrabar i odvažan komandant. On je bio šesti komandant bataljona, koji je poginuo na ratnom putu brigade dugom 18,5 mjeseci.

Trećeg dana borbe, 6. marta u 0,30 sati, po naređenju Štaba 35. divizije, 2. brigada je izvršila pokret ka rejonu Seganovac - Ponor, gdje su se, u rejonu Kržina Vrh, nalazili zbjegovi naroda i ranjenici. Neprijatelj je toga dana nastavio sa prodorom od Korenice prema Buniću i preko Gradine ka Bijelom Polju, gdje su se spojile jedinice

⁴⁶⁹ Petar Kleut, n. dj., str. 383.

392. i 373. legionarske divizije, koje su prodirale od Lapca preko Udbine u Krbavsko polje.

^ Pošto su 7. marta neprijateljeve kolone sa zapada preko Ljubova i Čanka izbile u sjeverni dio Krbavskog Polja, a kolona iz Donjeg Lapca na Udbini, Štab 35. divizije uvidio je da je zadržavanje 2. i 3. brigade na Plješevici kod Ponora, neodrživo. Bolnica, pozadinske ustanove i zbjegovi morali su se što prije izvući. Pokret na jug, u baze između Kamenskog i Jošana, nije više bio moguć, jer je neprijatelj izbio u Frkašić i na Goricu, s Kamenskog i od Udbine, pa je donijeta odluka da se evakuacija izvrši kroz sjeverni dio Plješevice ka Plitvičkim jezerima i da se ranjenici otpreme na Kordun.

Druga brigada je primila 7. marta u 14 sati naređenje da se sa tri bataljona prebaci u pravcu Koreničke Kapele i da u toku narednog dana osigura koloni iz Plješevice prelaz preko ceste Ličko Petrovo Selo - Prijeboj. Kada je stigla šumskim putem preko Stare ceste do komunikacije, brigada je sa dva bataljona postavila zasjedu prema Prijeboju, a jednim prema Ličkom Petrovom Selu. Prvi bataljon ostao je na Plješevici na neposrednom osiguranju naroda u zbjegovima.

U rano jutro 8. marta formirana je kolona na Križnom brdu (k. 1060), u kojoj su bili Štab 35. divizije, dopunski bataljon i oko 100 teških ranjenika, od kojih jedna trećina na nosilima. U pratnji dva bataljona 3. brigade, kolona je krenula zapadnim padinama Plješevice, po dosta dubokom snijegu i terenu teškom za nošenje ranjenika. Prešla je cestu kod Sarić Krčevine i predveče stigla u Jezerce, gdje je i prenoćila. Neprijatelj je otkrio njen pokret i pokušao od Prijeboja da je napadne, ali je odbijen bataljonima 2. brigade. Narednog dana ranjenici su otpremljeni na Kordun.⁴⁷¹

U borbama od 3. do 8. marta jedinice 35. divizije nanijele su neprijatelju znatne gubitke, ali su i same imale 14 poginulih, 41 ranjenog i nekoliko nestalih boraca.

U tim borbama posebno su se istakli: komandant bataljona Ljuban Labus, politički komesar 2. bataljona Marijan Mušević, Stevo Kovačević, Stevo Mileusnić, Josip Cuculić, Milan Platiša, Andrija Kajfeš, Stjepan Petrović, Čedo Zrnić i Božo Hrvatin.⁴⁷²

Prebacivanjem teških ranjenika sa Plješevice na Kordun, veći dio jedinica 35. divizije našao se sjeverno od Plitvičkih jezera, van prostora na kojem su se grupisale jake neprijateljeve snage. Time su se jedinice našle u povoljnijem operativnom položaju. Na sektoru Poljanak - Sertić Poljana razmjestila se 1. brigada, kontrolišući pravac od Saborskog i od Plitvičkog Ljeskovca preko Bigine Poljane za Poljanak. Treća brigada je sa dva bataljona obezbjeđivala prebacivanje ranjenika na području Čatrnje. Druga brigada zadržala se na prostoru Jezerce - Selo Plitvice, a njen 1. bataljon i dalje je bio na Plješevici.

Devetog marta u 9 sati neprijatelj je sa dva bataljona od Kuselja napao na položaje 1. brigade. U 15 sati Štab 2. brigade primio je

⁴⁷⁰ Petar Kleut, n. dj., str. 386.

⁴⁷¹ Prema podacima autora

⁴⁷² Petar Kleut, n. dj., str. 387.

??f)

naređenje od Štaba divizije da sa dva bataljona krene u pomoć 1. brigadi da zajednički spriječe prodor neprijatelju prema Poljanku. Pošto je potisnuo bataljone 1. i 2. brigade, neprijatelj se probio do Sertić Poljane gdje je i zanoćio. Sutradan je izvršen napad na Sertić Poljanu i to sa dva bataljona 2. brigade sa južne i sa dva bataljona 1. i jednim 3. brigade sa sjeverne strane. Neprijatelj nije izdržao snažan nalet pet bataljona i ubrzo je počeo da se povlači u pravcu Kuselja i dalje.

U toj borbi ranjen je načelnik Štaba brigade Radovan Zec.

Odbacivanjem neprijateljevih snaga u pravcu Ličkih Jesenica otklonjena je opasnost sa te strane. Prva brigada ostala je i dalje na prostoru Poljaka - Sertić Poljana. Po naređenju Štaba 35 divizije 2. brigada bez 1. bataljona se prebacila zapadno od Prijeboja, na prostor Čujić Krčevina i Uvalica, da odatle izvodi prepade na neprijateljeve jedinice u pokretu na komunikacijama Prijeboj - Korenica; Prijeboj - Plitvički Ljeskovac - Babin Potok i Babin Potok - Homoljački klanac - Korenica.

Dolazak brigade na taj relativno mali prostor, nije mogao ostati nezapažen od strane neprijatelja i on je već drugog dana sa manjim snagama krenuo od Prijeboja i Plitvičkog Ljeskovca da izvidi jačinu snaga, koje su sa tog prostora ugrožavale saobraćaj navedenim komunikacijama. Brigada je odbila taj ispad i drugog dana, 14. marta, napadala legionarski bataljon u Prijeboju. Taj napad nije bio uspješan jer je neprijatelj raspolagao jačim snagama na položajima uređenim za odbranu i bio je već otkrio pokret bataljona. Prvi bataljon postavio je 15. marta zasjedu sjeverno od Rudanovca i prepadom nanio velike gubitke neprijateljevoj koloni koja je dolazila od Korenice. Narednog dana tri bataljona su napala neprijateljeve jedinice u Jezercu i iznenadile ih. Zarobljeno je 14 legionara, oružje, municija oprema, a veći broj neprijateljevih vojnika izbačen je iz stroja.⁴⁷⁴

Uspješnim četvorodnevnim prepadima na navedenim komunikacijama brigada je postigla dobre rezultate, ali se i sama našla u vrlo nepovoljnoj situaciji. Da bi obezbjedio sigurnost pozadine jedinica na prostoru Koreničke kotline, neprijatelj je odlučio da izvrši prepad na brigadu. U jutarnjim satima 18. marta krenuo je iz više pravaca: od Čudinog klanca, Plitvičkog Ljeskovca, Prijeboja, Vrela i Homljica, koncentrično prema prostoru na kome se ona nalazila. Zbog nedovoljne budnosti, neprijatelj je iznenadio jedinice brigade i u prvom naletu ih je potpuno razbio. Razbijene u manje grupe, jedinice su se neorganizovano izvlačile u raznim pravcima. Brigada je pretrpjela velike gubitke: 24 poginula, 23 ranjena i 42 nestala i zarobljena. To su bili i najveći gubici brigade u jednom danu poslije njemačke ofanzive na sušačkom sektoru 7. oktobra 1943. godine.

Pored velike nadmoćnosti neprijatelja u snagama, navedenih operativnih i taktičkih prednosti, nedovoljna ili nikakva budnost bili su glavni uzrok što je brigada potpuno iznenađena i što je doživjela tako velike gubitke.

TM Petar Kleut, n. dj., str. 387.

Petar Kleut, n. dj., str. 388.

Za vrijeme ofanzivnih dejstava na slobodnu teritoriju Like u periodu februar - mart 1945. godine neprijatelj je vršio neviđena zvjerstva nad zatečenim narodom u selima i u zbjegovima na Plješevici, Maloj Kapeli i Velebitu. Uništavao je sve na što je nailazio, ukoliko njemu nije moglo poslužiti. Veliki dio naroda izbjegao je na vrijeme ispred neprijateljevih jedinica u zbjegove koje su neposredno štitile jedinice posebno određene za to. Međutim, loše vrijeme i jaki noćni mrazovi otežavali su položaj tog, ratom napaćenog, naroda, nekoliko dana prije konačnog oslobođenja Like.

Naredbom Vrhovnog komandanta JA od 2. marta 1945. formirana je 4. armija u čiji sastav su ušle jedinice 8. udarnog i 11. korpusa.⁴⁷⁵

Rasformiranje brigade

U vrijeme završnih operacija za oslobođenje Like, poslije formiranja 4. armije (naredbom Vrhovnog komandanta JA od 2. marta 1945.) u čiji sastav su ušle jedinice 8. udarnog i 11. korpusa, 13. i 35. divizija raspolagale su sa relativno malim brojnim stanjem i slabijim naoružanjem za uspješno vođenje predstojećih borbi sa neprijateljevim snagama od Gorskog kotara, Istre i Slovenačkog primorja do rijeke Soče. Za njihovu popunu nije bilo vremena, niti potrebnih izvora. U takvoj situaciji, kada su tempo operacije i vrijeme njenog trajanja bili presudni operativno-strategijski faktori, u Štabu 4. armije odlučeno je da se obje divizije spoje u jednu. Pošto je 35. divizija bila mlađa po ratnom stažu i sa matičnim područjem koje je oslobođeno, odlučeno je da njeni borci i starješine (2. i 3. brigade i artiljerijski divizion) budu raspoređeni u jedinice 13. divizije. Prva brigada, popunjena pretežno Ličanima, ostala je kao 1. lička samostalna brigada 4. armije u Gospiću zajedno sa jedinicama KNOJ-a. Tako se jedan broj Primoraca, Gorana i Istrana ponovo našao u sastavu 13. divizije, prve više matične jedinice i u njenom sastavu nastavili su borbu za konačno oslobođenje zapadnih krajeva Jugoslavije.

U toku marta, prije rasformiranja, izvršene su određene kadrovske izmjene u brigadi. Tako je, na mjesto ranjenog Radovana Zeca za načelnika štaba postavljen Dušan Ivošević Crni, a za operativca DMITAR Rajšić. Do manjih promjena došlo je i u štabovima bataljona.

Preformiranje jedinica 13. i 35. divizije izvršeno je 30. i 31. marta 1945. godine u Laudonovom gaju, na Krbavskom polju. Za komandanta 13. divizije postavljen je potpukovnik Nikola Grubor, komandant 35. divizije, a za političkog komesara Đuro Matić, za zamjenika komesara Bude Bosnić,⁴⁷⁷ za načelnika Štaba Mile Počuča, koga će u rejonu Gumance 2. maja zamjeniti Bogdan Mamula, po povratku iz bolnice.

Vršilac dužnosti komandanta 2. brigade 35. divizije Dušan Duja Čubrilo postavljen je za zamjenika komandanta 3. brigade 13. divizije, politički komesar i zamjenik Gojko Uzelac i Nikola Ivošević Lazić, postavljeni su za političke komesare 1. i 2. brigade 13. divizije.

⁴⁷⁵ Hronologija, str. 1079.

⁴⁷⁶ Petar Kleut, n. dj., str. 396.

⁴⁷⁷ Isto, str. 396.

??f)

Poslije 18 mjeseci i 15 dana završen ratni put 3. brigade 13. primorsko-goranske divizije, formirane 15. septembra 1943. godine u Skrljevu, preimenovane u 2. brigadu 35. divizije 13. juna 1944. godine na Živulji i rasformirane 31. marta 1945. godine u Laudonovom gaju, na Kravskom polju.

Umjesto zaključka

Uporedo sa razvojem NOP-a sve se snažnije potvrđivalo uvjerenje da su brigade, kao taktičko-operativne i manevarske jedinice, postale ne samo nezamjenjivi, već i najpostojaniji oblik organizovanja NOV i POJ, jer su, prije svega, bile osposobljene za duža samostalna dejstva u vrlo različitim borbenim situacijama. Brigade su najčešće bile sastavljene od četiri bataljona, prateće čete, čete za vezu, izviđačkog voda, kao i organizacijskih jedinica za materijalno snabdijevanje i sanitetsko zbrinjavanje. Brojno stanje u brigadama kretalo se od slučaja do slučaja, uglavnom između 800 i 1.000 boraca i starješina.

Formiranjem većeg broja brigada u toku 1942. godine, a krajem godine i prvih divizija i korpusa, došla je do izražaja potreba za većom stručnom osposobljenošću kadrova u štabovima, kao organa za pripremu i izvođenje složenijih borbenih dejstava. Međutim, sam proces osposobljavanja kadrova zaostajao je za razvojem oružanih snaga. Tako je je pri izvođenju većih borbenih dejstava i kod 13. i 35. divizije u čijem sastavu se nalazila Brigada, dolazilo ponekad do izvjesne neusaglašenosti dejstava brigada i, u okviru njih, bataljona i sredstava podrške.

Treća brigada je po svom ljudskom potencijalu, kao i operativnom prostoru djelovanja, bila primorsko-goranska. Dolaskom u Liku popunjavana je novim borcima - Istranima, a kasnije, kada je već bila 2. brigada 35. divizije, i Ličanima. Dejstvujući na celokupnom operativnom prostoru 11. korpusa NOVJ Brigada je, pored primorsko-goranske, postala istarska i lička. Primorci, Gorani, Istrani i Ličani, zajedno, dali su joj obilježje snažnog borbenog jedinstva.

Dejstvujući tridesetpeti divizija NOVJ je pokrivala područje Like. Cesti ispadi i veći ofanzivni zahvati na slobodnu teritoriju, koje su poduzimale jake neprijateljeve snage raspoređene duž osnovnih komunikacijskih pravaca, uslovili su da je 35. divizija imala naglašenu teritorijalnu ulogu. Prilikom izvođenja većih ofanzivnih dejstava ona je, prenošenjem borbe iz jednog u drugi kraj Like, obezbjeđivala pokretom međusobno dosta udaljenih brigada.

U Lici, gdje se Brigada borila i boravila najveći dio svog ratnog puta, borbeni dejstva su izvođena neprekidno zbog stalne potrebe odbrane slobodne teritorije, kao i nastojanja da se ofanzivnim dejstvima preuzme inicijativa od neprijatelja. Prema zabilješkama autora i podacima iz sačuvanih dokumenata, Brigada je tokom petnaestomjesečnog boravka u Lici bila angažovana ukupno 130 dana u manjim ili većim borbenim dejstvima. U istom periodu, između borbi, nalazila se u pokretu na relacijama dužim od 10 km 80 dana, što znači da je u prosjeku svaki drugi dan bila ili u borbi, ili u pokretu. Tako velike

???

napore kojima su bili izloženi borci i starješine, pratile su i druge nedaće: prije svega neredovna i slaba ishrana, surovi klimatski uslovi u većem dijelu godine, oskudna odjeća i obuća, kratak i nedovoljan odmor u predahu između dvije borbe.

Bez obzira na poteškoće koje su je stalno pratile, Brigada je uspjela da održi visok stepen moralno-političke i borbene gotovosti, što je posebno došlo do izražaja za vrijeme majske ofanzive kada je Brigada imala nekoliko vrlo uspješnih ofanzivnih dejstava (Počitelj, Pavlovac i Mekinjar - 16,17 i 24. maja).

Prisna veza sa narodom sa kojim je dijelila sudbinu i nedaće zajedničke borbe, bila je stalni i veliki podsticaj da se prebrode teškoće i iskušenja.

U vrijeme borbenih dejstava Brigada je imala veliki broj boraca i starješina izbačenih iz stroja. Tako je pored 442 registrovana poginula, bilo dosta ranjenih i oboljelih. Veliki broj je upućivan u bolnice zbog iscrpljenosti, a njihov oporavak je u prosjeku duže trajao nego liječenje ranjenika.

Od 442 poginula, koliko se nalazi na spisku,* 35 je umrlo uslijed iscrpljenosti u bolnici ili u koloni u svojim jedinicama, za vrijeme borbi ili pokreta.

Od ukupnog broja poginulih, 332 su bili borci, a 110 starješine, odnosno 55% : 25% (komandiri odjeljenja nisu u spisku starješina pošto autor nije raspolagao takvim podacima). Prosječan odnos boraca i starješina u Brigadi kretao se oko 82% : 18%, što ukazuje da je u redovima starješina bio veći broj poginulih. Među poginulima bilo je i 6 drugarica. Za manji broj poginulih bilo je teško tačno utvrditi kojoj su od dvije 2. brigade 35. divizije pripadali, a moguće su i druge greške u podacima o svakom pojedincu.

Prema mjestu rođenja poginuli su bili iz Istre (163), Hrvatskog primorja (150), Gorskog kotara (57), Like (48), a bilo je i Italijana (4), i boraca iz drugih krajeva Jugoslavije (20).

Brigada je najteže gubitke u toku jednog dana pretrpjela na sušačkom sektoru, i to: 7. oktobra oko 70 poginulih i 18. marta 1945. godine u rejonu Čujić Krčevina (Uvalica), kod Korenice, 20 poginulih. Do gubitaka na sušačkom sektoru došlo je 22 dana poslije formiranja Brigade, a u rejonu Čujić Krčevina (Uvalica), 12 dana prije njenog rasformiranja. Oba puta Brigada je bila potpuno iznenađena od jakih neprijateljevih snaga. Samo u ta dva dana izgubila je 20% od ukupnog broja poginulih na svom ratnom putu dugom 18 i po mjeseci, što svjedoči o izuzetnom značaju faktora iznenađenja. U oba slučaja odgovornost je štabova jedinica koji su zbog slabog rada obavještajne i izviđačke službe znatno umanjili borbenu gotovost jedinica u inače složenim situacijama.

Spisak poginulih, kao i monografija, sastavljen je na osnovu arhivske građe pohranjene u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu. Verifikovan je preko općinskih i regionalnih odbora SUBNOR-a za ličku i gospićku regiju. Provjeren je i dopunjavan podacima iz do sada objavljenih monografija istarskih i primorsko-goranskih jedinica, kao i iz autorovih zabilješki. Pored svih napora, objektivno nije bilo moguće prikupiti podatke o svim poginulim. To se odnosi prije svega na poginule 7. oktobra 1943. godine na sušačkom sektoru.

??f

Prilikom likvidacije gračačke grupacije neprijatelja jačine oko 1.400 pripadnika raznih jedinica iz sastava 15. njemačkog brdskog korpusa, 9. decembra 1944. godine, odlučujuću ulogu, zajedno sa 3. brigadom, imala je 2. brigada. Ta je operacija u cjelini, uključujući i sedamnaestodnevne neprekidne i žestoke borbe jedinica 35. i 13. divizije radi okruženja i izolacije neprijateljevih snaga u Gračacu, predstavljala najveći ratni uspjeh ovih divizija i najteži poraz neprijateljskih snaga u NOP na području Like, pa i šire.

Najveće gubitke u borbama, u određenom vremenu i prostoru, Brigada je pretrpjela na sektoru Vrhovine - Babin Potok - Plitvički Ljeskovac: 45 poginulih i oko 120 ranjenih boraca i starješina. Ukupni gubici svih jedinica angažovanih u borbama na tom prostoru, od aprila 1944. do aprila 1945. godine (35, 8, 13 i 19. divizija), bili su 100 poginulih i 289 ranjenih boraca i starješina. Toliki gubici za samo godinu dana, i to na relativno ograničenom prostoru, pokazuju koliko je značaj pridavan pravcu Vrhovine - Babin Potok - Plitvička jezera - Prijeboj.

Kao što se može vidjeti iz spiska članova štabova, najčešće promjene za 18 i po mjeseci postojanja Brigade bili su u slučajevima komandanata bataljona - 7 do 8 na jednom od četiri komandantska položaja, ili, u prosjeku do smjene je dolazilo svaka dva i po mjeseca. Tako česte promjene bile su uglavnom rezultat ranjavanja (10) ili pogibije (6).

Spisak četnih i vodnih starješina kao i bolničara Brigade i pored svih nastojanja autora, vjerovatno nije potpun, i njime nisu obuhvaćeni svi koji su se u različito vrijeme nalazili na tim dužnostima. S obzirom da nije raspolagao preciznim podacima o činovima navedenih starješina, autor se opredijelio da navede samo položaje starješina u Brigadi.

Poslije rasformiranja 35. divizije, 31. marta 1945. godine, borci i starješine 2. brigade bili su raspoređeni u jedinice 13. divizije, prvobitnu matičnu jedinicu i u njenom sastavu učestvovali u borbama za oslobođenje Like, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Istre.

Za postignute uspjehe u borbama Brigada je, naredbom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 11. decembra 1944. godine, proglašena udarnom. Tri puta je pohvaljivana za uspješno izvođenje akcije od Štaba 11. korpusa NOVJ i Štaba 35. divizije. Za izvojevanu pobjedu u gračačkoj operaciji jedinice 35. i 13. divizije pohvaljene su naredbom vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Josipa Broza Tita.

Brigada je odlikovana Ordenom za zasluge I stepena, i Ordenom bratstva i jedinstva I stepena.

Ratne tradicije Brigade nastavlja jedinica JNA stacionirana u Otočcu. Otočac je i domicilni grad 35. divizije i u tom svojstvu organizator i domaćin susreta boraca prilikom obilježavanja godišnjica Divizije.

Kao ratni komandant brigade želio bih da u ime preživjelih saboraca i svoje, ovim putem odam dužnu počast palim drugovima iz Brigade. Sjećanje na njih traje. Traje i naša obaveza da čuvamo ciljeve za koje su oni položili svoju mladost i živote. Neka i ova monografija ostane kao zalog sjećanju i obavezi.

Naredba br. 25

4. 12. 1943.

STABA XIII DIVIZIJE IV. KORPUSA N.O.V.H. 28. XII. 1943.

U poslednjim borbama koje su naše jedinice vodile na sektoru Vrbovsko-Gomirje - Brestovac, radi njihovog hrabrog držanja u borbi i rukovođenja jedinicama,

Pohvaljujemo:

ROKOVODJELACI

IV. bataljon "M. Trbovića" III. brigade, koji je u borbama od 29. XI. do 24. XII. 1943. god. u neprekidnim borbama sa ustašama u Vrbovskom pokazao svoju hrabrost i izdržljivost u dugotrajnim borbama. Borci ovog bataljona uspjeli su da u toku svih borbi za Vrbovsko buduću vijek na čelu jedinica koje su vršile napada, i s njim je zaslužio pobjedno više neprijatelja i uslovljeno napuštanje nje ovo iz Vrbovskog. Počasno isti čamo i pohvaljujemo:

a/ Operativnog oficira ovog bataljona druga ČOBIĆA FRANKU, koji je pravilnim rukovođenjem dviju četa odbio sve neprijateljske protunapade, kada je njegov bataljon bio u Vrbovskom i u najtežoj situaciji uspio po čistom terenu izvući svoje jedinice bez gubitaka, ističući se svojom ličnom hrabrošću, gdje je ubio iz svog smajlera nekoliko ustaša.

b/ Puškomitraljeza MIHAILIJA IVANA, politdelegata KOSOVIĆA IVANA i borca JURČIĆA KATICA, koji su svojom hrabrošću i požrtvovnošću omogućili svojim drugovima pravilno otatupanje, natjerujući veću grupu ustaša na bijegstvo.

c/ druga RAJACIĆ ILIJA nišandžiju kod "Brede", desetara FILIPOVIĆ MILANA, delegata MARAVIĆ DUSANA, svi iz IV. bataljona, za junačko držanje u ovim borbama.

II. Komesara Mitraljezke čete III bataljona III brigad druga BORDINI SALVATORA za nje ovo hrabro držanje u borbama na Ljubošinu, koji je ličnim primjerom omogućio dobar uspjeh svoje čete u borbi.

III. Drugove MARAVIĆ DUSANA i setara, MARAVIĆ ŽIVKA voznika I. čete II. bataljona III. brigad, za pravilno rukovođenje svojim jedinicama i junačko držanje u borbama.

IV. vodnika I. bataljona III. brigad, GOSTOVIĆ DJURU, za vješto vođenje jedinice u borbi i energično držanje prema neprijatelju.

V. 1. naubičku bateriju bez jednog odeljenja i dva odeljenja III. brdske baterije artiljerijskog divizionu XIII divizije, za pravilno izvršene pripreme i majstorsko gadjanje na neprijateljske utvrde u Vrbovskom gdje su postignuti odlični rezultati, kao i njihovo hrabro držanje u borbi na bliskim odstojanjima i vještina snalaženjem u teškim prilikama. Počasno ovih ističemo i pohvaljujemo:

a/ Komandira I. naubičke baterije druga KALAFATIĆ NIKOLU i komandira III. baterije druga ČURČIN ŽIVANA, za pravilno postavljanje i izvršene pripreme svojih baterija, kao i tačno gadjanje neprijateljskih ciljeva u Vrbovskom.

b/ Drugove KOSSI BRUNA i MASCI LONGO IVANA bivše talijanske oficire za njihovo savjesno i predano zauzimanje oko gadjanja i majstorstvo u gadjanju

c/ Vodnika III. baterije druga RADULOVIĆ NIKOLU i nišandžije STANIĆ PETRA i ZDROBLJIĆ IVANA za njihovo prisetno i bliskokrvo držanje kad im je baterija bila napadnuta neprijateljskom pješadijom.

d/ Zamjenika komesara Art. divizionu druga LONČAR DANU, koji je rukovodio radom I. baterije.

Sve napred navedene jedinice i istaknuti borci neka služe kao primjer ostalim našim jedinicama i stariješinama, kako se treba držati u borbi i rukovoditi jedinicama za vrijeme borbe.

Ovu naredbu pročitati pred strojem.

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

Politkomesar:

A. Turbulin v.r.

M.P.

Komandant, potpukovnik:

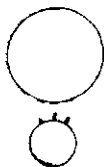
V. Kovačević v.r.

Točnost prepisa ovjerava
Čelnik staba:

Nm/Vojnik

Naredba Štaba 13. divizije od 28. decembra 1943. godine kojom se pohvaljuje
4. bataljon 3. primorsko-goranske brigade

ОБЈАВЕЉАЈНИ

II. bat. 847. пука јачине око 400 војника и борбена група Миларман јачине 140 војника који су дијелом најбоље ни у кућима, а остало по bunkerима.

Bunkeri u kojima se налази стална посада од 2-10 војника са 1 t. mitr. или 1 p. mitr.

Bunkeri na koti 828 i 940 su већи solidniji izgrađeni i са posedom до 10 војника.

Налази се штаб II. bat. 847. пука i то u кући Јове Јуџића.

2 topa 105 mm

1 top 75 mm

Vođiljaka zica

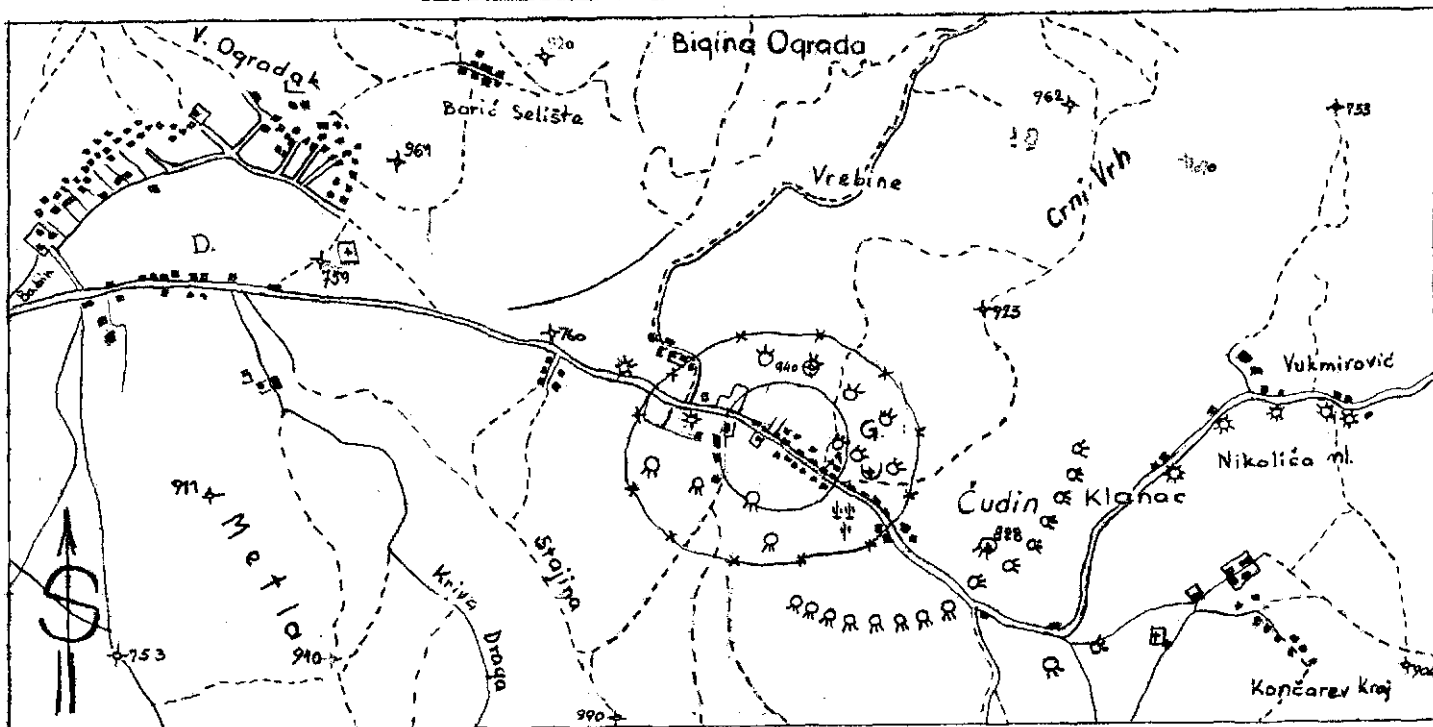
Obs. oficir-porušnik:

Ernest Krušić

Izveštaj obavještajnog oficira u Štabu 11. korpusa Zvonka Krušića

(original u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, k. 571, reg. br. 17-1/2)

Babin Potok

24. xi. 1944

Mjerilo 1:20.000

Vojno-obavještajni odsjek
Korpusa

Hronologija

dogadaja na ratnom putu 3. primorsko-goranske
brigade 13. divizije, odnosno 2. brigade
35. divizije NOVJ

Godina 1943.

15. septembar

Toga dana u rejonu Škrljeva u Hrvatskom primorju završeno je formiranje brigade.

7. oktobar

Jake njemačke mehanizovane snage prikupljene u zapadnoj Istri, prešavši u ofanzivu na Hrvatsko primorje i Gorski kotar, u potpunosti su iznenadile i razbile 2. i 3. primorsko-goransku brigadu na sušačkom sektoru fronta.

8 - 18. oktobar

Nedovoljno prikupljena i oporavljena, brigada je u stalnom pokretu, po kiši i teškom terenu Gorskog kotara, nastojeći da izbjegne udare nadmoćnih njemačkih mehanizovanih jedinica angažovanih u dejstvima na tom prostoru.

26. oktobar - 4. novembar

Brigada je u selima Rajkovići, Jezerane i Stajnica na sređivanju, popuni i reorganizovanju. U njen sastav tada je uključen bataljon »Marko Trbović« Prvog primorsko-goranskog NOP odreda.

27. novembar - 4. decembar

U sadejstvu sa 9. i 10. brigadom 18. slovenačke divizije brigada je angažovana u borbama za oslobođenje Vrbovskog.

28. i 29. decembar

Brigada je napustila primorsko-goransko operativno područje i prebacila se u zapadnu Liku (Brlog i okolna sela), radi odmora i priprema za naredne borbene zadatke u Lici.

Godina 1944.

2-6. januar

Dok je bila na odmoru u Brlogu brigada je za popunu primila prvu grupu od 200 novih boraca Istrana. Ona je, kao i druge jedinice 13. i

??f)

35. divizije, do septembra 1944. godine i dalje popunjavana borcima iz Istre.

11. - 16. januar

Poslije dvanaestodnevnog odmora brigada je krenula na marš preko Senja u pravcu Prizma - Cesarica, sa zadatkom da oslobodi od ustaških jedinica Karlobag sa okolinom. Zbog prodora njemačke 114. divizije od Gračaca za Gospić i namjere da krene dalje preko Otočca i Senja prema Istri, brigada je usiljenim i dugim maršem vraćena u polazne rejone. Narednih dana bila je angažovana u borbama sa tom divizijom na pravcu Brloška Štacija - Brlog - Žuta Lokva - Vratnik.

7. februar

Štab 13. divizije NOVJ sa 2. brigadom napustio je Liku i krenuo za Gorski kotar i Hrvatsko primorje. Treća brigada ostala je u Lici i u operativnom pogledu potčinjena bila je Štabu 35. divizije.

30/31. mart

Zajedno sa 1. i 2. brigadom 35. divizije brigada je angažovana u napadu na ustaško-legionarsku posadu u Prozoru kraj Otočca. Protivnapad neprijateljevih jedinica od Otočca predstavljao je početak ofanzive na slobodnu teritoriju Like iz više pravaca.

25/26. april

Zajedno sa 1. i 2. brigadom 35. divizije i dvije brigade 8. kordunaške divizije brigada je angažovana u napadnoj operaciji za oslobodenje Vrhovine, Crne Vlasti i Zalužnice. Dok se kretala prema objektima napada iznenada je došlo po pogoršanja vremena, tako da je brigada bila prisiljena da odustane od planiranog napada i da se, uz veliki broj umrlih i promrzlih boraca, vrati u polazne rejone.

1. maj

Zatvarajući komunikacijski pravac Vrhovine - Gornji Babin Potok - Plitvički Ljeskovac, u sadejstvu sa 2. brigadom 35. divizije i dijelovima 8. divizije, u žestokim borbama i uz velike gubitke, posebno na Čudinom klancu, brigada je spriječila prodor ustaško-legionarskih jedinica na područje Plitvičkih jezera.

Maj 1944. godine

Zajedno sa jedinicama pod komandom Štaba 35. divizije brigada je angažovana u neprekidnim iscrpljujućim borbenim dejstvima protiv nadmoćnih udruženja snaga neprijatelja, koje su u ofanzivi »Morgestern« nadirale iz više pravaca prema Krbavskom polju, centralnom dijelu slobodne teritorije, i prema partizanskom aerodromu.

4. jun

U borbama jedinica 35. divizije za oslobodenje Korenice i u nanošenju znatnih gubitaka neprijatelju (19. ustaškoj bojni), odlučujući ulogu imala je brigada.

??f

13. jun

Pred postrojenim jedinicama brigade na Živulji pročitana je naredba GŠ NOV i PO Hrvatske kojom se 3. primorsko-goranska brigada 13. divizije uključuje u sastav 35. divizije kao njena 2. brigada. Dotadašnja 2. brigada (prvobitno 4. primorsko-goranska) rasformirana je i njeno ljudstvo raspoređeno u jedinice 35. divizije.

Toga dana brigada je spasila sedam američkih avijatičara, koji su iskočili iz oštećenog bombardera i padobranima se spustili između Živulje i Dumana.

9. i 10. jul

Jedinice 35. divizije u ofanzivnim dejstvima oslobodile su Široku Kulu, Lički Osik i Perušić i nanijele ustaškim bojnama velike gubitke - posebno 31. bojni. Druga brigada, koja se nalazila u centru borbenog poretka divizije, napadala je preko Široke Kule i Marine Glave prema Perušiću.

22. jul

Jedinice 35. divizije napale su ustaško-legionarske jedinice na području Babinog Potoka. Druga brigada napadala je od Končarevog Kraja na težište neprijateljeve odbrane Čudin klanac i kotu 940. Zbog slabe koordinacije dejstava između brigada i uspješne neprijateljeve odbrane sa razvijenim objektima poljske fortifikacije i intervencije njegovih rezervi od Otočca preko Vrhovina, napad je obustavljen drugog dana u zoru i jedinice su povučene u polazne rejone.

24. jul

Poslije napuštanja područja Babinog Potoka brigada se razmjestila u Krbavici, gdje je toga dana posjetila omladina kotara Udbina. Stigli su sa 14 konjskih zaprega, uz pjesmu i sa ponudama u hrani. Susret je protekao u veselju, manifestujući snažno borbeno jedinstvo omladine Like i boraca.

27. jul

Na godišnjicu ustanka naroda Hrvatske održan je zbor naroda i parada jedinica 35. divizije u Grabušiću, desetak kilometara južno od Korenice.

Avgust 1944. godine

Jedinice 35. divizije i narod oslobođenog dijela Like svrstali su se u jedinstven front za prikupljanje i odbranu ljetine, koja je postala cilj stalnih napada neprijatelja iz više pravaca.

2. oktobar

Nalazeći se razmještena u selu Trnovcu kraj Korenice, brigada je iznenadnim prepadom napadnuta od ustaško-legionarskih jedinica. Napad je izveden iz neočekivanog i slabo kontrolisanog pravca na prateću četu, sanitet i Štab brigade.

??f)

22. oktobar - 4. novembar

Druga i 3. brigada 35. divizije upućene su na područje sjevernog Velebita sa zadatkom da preuzmu odjeću i obuću prebačenu sa Visa na obale Velebitskog kanala, namijenjenu jedinicama 35. divizije. U povratku brigade nisu uspjele da se prebace preko nabujale rijeke Like istočno od Kruščice, niti preko ceste Perušić - Otočac, zaposjednute jakim ustaško-legionarskim snagama. U takvoj situaciji prisiljene su da po lošem vremenu, pod opremom i sa ranjenicima, krenu na dug i veoma naporan put preko Kutareva i Krasnog na jug, preko ceste Gospić - Karlobag, istočno od Brušana. Nakon četrnaestodnevnog »velebitske golgote« brigada je stigla u Mekinjar, gdje se sastala sa dijelovima koji su bili ostali na slobodnoj teritoriji i nisu učestvovali na putu za Velebit.

12. novembar

Neuspjeli napad sve tri brigade 35. divizije na legionarsko-četničke jedinice na unskom pravcu. Druga brigada napadala je na Brotnju.

23. novembar - 9. decembar

Brigada, zajedno sa jedinicama 35. i 13. divizije, vodi danonoćne borbe sa nadmoćnim neprijateljem na području Gračaca. Brigade su uspjele da ih okruže između Gračaca i Bruvna i konačno unište 9. decembra. To je bila ne samo najveća pobjeda jedinica obeju divizija već i jedan od najtežih poraza neprijatelja u toku NOR-a u Lici i šire.

26. decembar

Brigada vodi žestoke borbe u rejonu Borik — Vrelo sa neprijateljevim snagama koje su se izvlačile iz Korenice preko Homoljca za Babin Potok.

Godina 1945.

Januar

Po nepovoljnim vremenskim uslovima - sniježan prekrivač, niske temperature i povremeni udari istočnog vjetrova, uz slabu ishranu i teške uslove smještaja pod improvizovanim nastrešnicama - zajedno sa drugim jedinicama 35. i 13. divizije, brigada je angažovana na raščišćavanju komunikacije koje vode kroz Liku radi uspostavljanja saobraćaja sa Kordunom i Dalmacijom.

11 - 13. februar

Jedinice 35. i 8. divizije vode žestoke borbe između Rakovice i Prijeboja sa, mnogo jačim legionarsko-ustaškim snagama. Druga brigada je angažovana u borbama u rejonu Čatrnje, gdje su svoja dejstva usmjerile neprijateljeve snage od pravca Saborskog i Vaganca.

7-8. mart

Brigada je vršila prebacivanje teških ranjenika sa Plješevice, preko Prijeboja i Plitvičkih jezera, na Kordun, ometana vremenskim nepogo-

dama, mučena glađu i stalnim napadima neprijatelja iz pravca Koreničke kotline.

18. mart

Poslije četvorodnevnih uspješnih prepada na neprijateljeve jedinice u pokretu na komunikacijama Korenica - Prijeboj, Korenica - Homoljac - Babin Potok i Prijeboj - Plitvički Ljeskovac, brigada je bila iznenađena prepadom jakih ustaško-legionarskih snaga na prostoru Uvalica - Čujić Krčevina i pretrpjela je znatne gubitke.

30-31. mart

U Laudanovom gaju na Krbavskom polju rasformirana je 35. divizija. Borci i starješine njene 2. i 3. brigade raspoređeni su u jedinice 13. primorsko-goranske divizije. U njenom sastavu oni su učestvovali u završnim operacijama 4. armije, u borbama za oslobođenje Gorskog kotara, Hrvatskog primorja, Istre i Slovenačkog primorja.

??f)

Prilog broj 1

Narodni heroji

3. primorsko-goranske brigade,
odnosno 2. brigade 35. divizije

MAMULA Sime Bogdan

Rođen je 13. aprila 1918. godine u Gomirju, u Hrvatskoj. Poslije završene osnovne škole radio je sa roditeljima na imanju i povremeno učestvovao u poslovima na šumskim radilištima ili na pilani. Godine 1939. odlazi na odsluženje vojnog roka i tu ga zatiče okupacija Kraljevine Jugoslavije.

Kada je otpočeo narodni ustanak stupa u Gomirski partizanski logor bataljona »Marko Trbović«. Postaje desetar i u martu 1942. godine odlazi na oficirski kurs pri Glavnom štabu Hrvatske. Poslije završetka kursa raspoređen je za komandira 3. čete 1. proleterskog bataljona Hrvatske. Prilikom formiranja 13. proleterske brigade »Rade Končar« postavljen je za komandanta 3. bataljona. Oktobra 1943. godine upućen je u Pomorsku komandu Sjevernog Jadrana. Od januara 1944. do ranjavanja februara 1945. bio je komandant brigade, najprije u 13. a zatim u 35. diviziji. U završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije bio je načelnik štaba 13. divizije.

Bezbroy je bitaka kroz koje je prošao Bogdan Mamula. Po junaštvu je zapažen u likvidaciji žandarmerijske jedinice u selu Ponikve, kraj Ogulina, u borbi sa Talijanima u selu Vitunju. Veoma hrabar podvig učinio je septembra 1943. godine u Žumberku. Tada je sa svojom četom izvršio protivjuriš na neprijatelja - koji je bio ugrozio bolnicu sa velikim brojem ranjenika - razbio neprijatelja i zaplijenio dosta ratnog materijala.

Sličan podvig izveo je kod sela Gornja Vas u Žumberku, kada je sa svojom četom uspio da razbije neprijatelja i probije obruč jedinicama koje su se nalazile opkoljene na planini Gera, sa ranjenicima i izbjeglim narodom.

??f)

Za narodnog heroja proglašen je 20. decembra 1951. godine. Poslije rata završio je 4 razreda gimnazije, jednu godinu akademije »Frunze« u SSSR-u, Višu vojnu akademiju i Ratnu školu JNA. Penzionisan je u činu general-potpukovnika.

Pored ove monografije, koautor u monografiji: „Prvi proleterski bataljon Hrvatske“, bavio se istraživanjem NOP-a u Gorskom kotaru i rodnom Gomirju. Učestvovao je i na više naučnih skupova na kojima je raspravljano o razvoju NOR-a u pojedinim dijelovima Hrvatske ili o pojedinim jedinicama NOVJ.

??f)

Prilog broj 2

Spisak članova Štaba brigade, štabova bataljona i starješina samostalnih jedinica

Štab brigade

Komandanti

Gojko TRBOVIĆ ČOŠAN, od formiranja do 8. novembra 1943. godine
Martin DASOVIĆ, od 8. novembra do 30. decembra 1943. godine
Bogdan S. MAMULA, od 1. januara 1944. godine do ranjavanja 12.
februara 1945. godine
Gojko TRBOVIĆ ČOŠAN, druga polovina februara 1945. godine
Dušan ČUBRILO DUJA, u martu 1945. godine

Politički komesari

Mića Š. KOSOVAC PEKIĆ, od formiranja do 1. marta 1944. godine
Ivo STIPANIČIĆ, od 1. marta do juna 1944. godine
Anton KARGAČIN NJUNJA, od juna do 17. septembra 1944. godine
Ratko BOJOVIĆ, od septembra do decembra 1944. godine
Duro LJILJAK, od polovine decembra 1944. do januara 1945. godine
Cvjetko CUCULIĆ, od januara do 12. februara 1945. godine
Gojko UZELAC, od polovine februara do konca marta 1945. godine

Zamjenici komandanta

Milan FUČAK ATA, od formiranja brigade do pogibije 5. oktobra
1943. godine

Dušan TRBOVIĆ DUDE, od novembra 1943. do marta 1944. godine

Zamjenici političkih komesara

Simo VUČKOVIĆ, od formiranja brigade do 1. marta 1944. godine
Mića Š. KOSOVAC PEKIĆ, od 1. marta 1944. godine do januara 1945.
godine

Nikola IVOŠEVIĆ LAZIĆ, od januara do konca marta 1945. godine

Načelnici štaba

Simo TODOROVIĆ MIMO, od oktobra do 26. novembra 1944. godine
Milojko DRONJAK, od 26. novembra 1944. godine do januara 1945.
godine

??f

Radovan ZEC, od januara do ranjavanja 10. marta 1945. godine

Operativni oficiri

Branko SIROVATKA, od formiranja brigade do 8. novembra 1943. godine

Josip KADAK PEPI, od novembra 1943. do aprila 1944. godine

Bozo GOSTOVIĆ, od konca aprila do 24. septembra 1944. godine

Milojko DRONJAK, od 26. septembra do 26. novembra 1944. godine

Dmitar RAJŠIĆ, od konca februara do 18. marta 1945. godine

Pomoćnici u operativnom

Dušan BOGUNOVIĆ, *Jovo RAPAJIĆ* i *Dorđe DIKLIĆ*

Obavještajni oficiri

Marko DRINKOVIĆ, od formiranja brigade do maja 1944. godine

Anton KEZELE, od 15. juna 1944. do marta 1945. godine

Informativni oficiri

Branko KNEŽEVIĆ, od aprila do ranjavanja 27. maja 1944. godine

Bozo DOJČ ACO, od početka maja do 15. juna 1944. godine

Dušan ČUJIĆ, od juna 1944. do marta 1945. godine

Šef propagandnog odsjeka

Ivan OŽBOLT, marta 1945. godine kada je uvedena ta dužnost

Omladinski rukovodioci

Ivica DOMIJAN, od formiranja brigade do pogibije februara 1944. godine

Milan KRAJNOVIĆ, od marta do juna 1944. godine

Milan DOKMANOVIĆ, od juna 1944. do marta 1945. godine

Referenti saniteta

Mirko OKLOBČIJA, od formiranja brigade do juna 1944. godine

Saša BLIVAJS, od juna do septembra 1944. godine

Jeti D. SVARC, od 29. septembra do 20. novembra 1944. godine

Saša BLIVAJS, od 20. novembra 1944. do konca marta 1945. godine

Filipe Contte dr Rafaelle, brigadni ljekar od formiranja brigade do ranjavanja 4. aprila 1944. godine

Ivan MAŽURANIĆ, zamjenik referenta do 2. oktobra 1944. godine kada je ranjen

??f)

Cicognoni Terze Guerinno, sanitetski vodnik, ljeakarski pomoćnik od formiranja brigade do pogibije 5. marta 1945. godine

Sanitetski vod

komandiri: Božo GRKINIĆ i Stevo MILEUSNIĆ

Higijeničarke

Blinka D. ŠVARC i Marija BOANURA

Intendantura

Mate DIKA, intendant od formiranja do maja 1944. godine

Mile ORLIĆ, intendant od maja 1944. do marta 1945. godine

Vjekoslav RUBEŠA LOJZE, zamjenik intendanta

Dušan TOMIĆ i *Ilija* MARAVIĆ, intendant prištapskih jedinica

Kancelarija štaba

Martin ROŠIĆ - *Franjo* MIČIĆ

Samostalne jedinice

Prateća četa

Komandiri: Miloš DURIĆ, Vinko HERLJEVIĆ, Savo MAMULA i zamjenik *Franjo* FUSEK. Politički komesari: Tugomir GRGZRIĆ, Bogdan VRANEŠ i Vitomir BEČIĆ.

Četa za vezu

Komandiri: Milan KOSANOVIĆ, Veljko LONČARIĆ i Branko RAJAČIĆ. Zamjenik: Joso S. STIPANOVIĆ. Politički komesar: Božo ČIČA.

Pionirski vod

Komandiri: Anton RAK i Nikola RADULOVIĆ

Izviđački vod

Komandiri: Stevo VUJNOVIĆ i Miloš BRAKUS. Delegat: Mirko CUCULIĆ

Štabovi bataljona

Prvi bataljon

Komandanti: Srećko BALEN, od formiranja do početka oktobra 1943. godine

??f)

Stojan KNEŽEVIĆ CESAR, od oktobra 1943. do aprila 1944. godine
Duro IVOŠEVIĆ, od 19. aprila do pogibije 1. maja 1944. godine
Dorđe ORLOVIĆ, od 17. juna do 24. septembra 1944. godine
Vlado BOŽIĆ, od 24. septembra do ranjavanja 13. oktobra 1944. godine
Ljuban LABUS, od oktobra 1944. do pogibije 5. marta 1945. godine
Politički komesari: Tode IVOŠEVIĆ CATINA, od formiranja brigade do aprila 1944. godine
Tugomir GRGURIĆ TUGO, od aprila do ranjavanja 1. maja 1944. godine
Ratko BOJOVIĆ, od juna do ranjavanja 22. jula 1944. godine
Bogdan M. DOKMANOVIĆ, od 23. jula do pogibije 2. avgusta 1944. godine
Blaž SABAN, februara 1945. godine
Ivan PLEŠE, od februara do konca marta 1945. godine

Zamjenici komandanata i operativni oficiri: Franjo ČOR, zamjenik od formiranja brigade do pogibije oktobra 1943. godine
Milan MALJKOVIĆ MIMA, zamjenik do pogibije 9. avgusta 1944. godine
Andrija ZDJELAR, zamjenik februara i marta 1945. godine
Gojko IVOŠEVIĆ GOJA, operativac od formiranja brigade do ranjavanja 2. oktobra 1943. godine
Mile GOSTOVIĆ CRNI, operativac od novembra 1943. do aprila 1944. godine
Bozo RAJČEVIĆ, operativac u februaru i martu 1945. godine

Zamjenici političkog komesara: Nikola KOSANOVIĆ, od formiranja brigade do januara 1944. godine
Aleksandar LENAC, od januara do ranjavanja maja 1944. godine
Mile KUKUČ, od maja do ranjavanja 2. avgusta 1944. godine
Ivan, PULJANIĆ, od 5. avgusta do ranjavanja 4. septembra 1944. godine
Milan LUČIĆ, od 10. septembra do 10. decembra 1944. godine
Branko LUKOVIĆ, februara i marta 1945. godine

Informativni oficir: Gojko VITAS

Omladinski rukovodioci: Vinko MARUŠIĆ i Rade ARALICA

Referenti saniteta: Ivan LIPOVAC, od formiranja do aprila 1944. godine
Dane MARIJAN, od aprila do ranjavanja 22. jula 1944. godine
Milka MARIC, od jula 1944. do pogibije 12. februara 1945. godine
Danica MAJSTOROVIĆ, februara i marta 1945. godine

Drugi bataljon

Komandanti: Milan HAJDUKOVIĆ MAČAK, od formiranja brigade do konca decembra 1944. godine

??f)

Bozo GOSTOVIĆ, od konca decembra 1943. do konca aprila 1944. godine[^]

Đuro LONČAR KLIPA, od konca aprila do ranjavanja 18. avgusta 1944. godine

Stevo PLECAŠ, od 20. avgusta do 3. decembra 1944. godine

Aleksa MOMČILOVIĆ, od 3. decembra 1944. do pogibije 12. februara 1945. godine

Mile GOSTOVIĆ MALI, zastupao komandanta do konca marta 1945. godine

Politički komesari: Nikola IVOŠEVIĆ-LAZIĆ, od formiranja brigade do oktobra 1944. godine

Joso DRAGAŠ, oktobar i novembar 1944. godine

Cvijetko CUCULIĆ, od 3. decembra 1944. godine do polovine januara 1945. godine

Mirko CUCULIĆ, februara i marta 1945. godine

Zamjenici političkog komesara: Josip JELOVICA, od formiranja brigade do ranjavanja marta 1944. godine

Milan LUČIĆ, od marta do ranjavanja 2. avgusta 1944. godine

Mane VRANEŠ, februara i marta 1945. godine

Operativni oficiri: Đuro VUJIĆ, od formiranja brigade do pogibije 31. marta 1944. godine

Branko PEJNOVIĆ, od aprila do pogibije 22. jula 1944. godine

Ilija KUPREŠANIN, od februara 1945. godine

Nikola BAKLAJIĆ, februar i mart 1945. godine

Informativni oficir: Jovo S. VUJNOVIĆ

Referenti saniteta: Alojz KINKELA, od formiranja do pogibije 10. maja 1944. godine

Marica ANIĆ, prije i poslije ranjavanja ljeta 1944. godine

Petar DRAŽIĆ, do konca marta 1945. godine

Intendant bataljona: Marko MARAVIĆ BRATIĆ

Omladinski rukovodilac: Nikola PLIŠIĆ

Treći bataljon

Komandanti: Đuro IVOŠEVIĆ ČAPAJEV, od formiranja do februara 1944. godine

Stipe KARAKAŠ, od 10. marta do pogibije 1. maja 1944. godine

Mile GOSTOVIĆ MALI, zastupao komandanta do 17. juna 1944. godine

Nikola KLEUT, od 17. juna do ranjavanja 1. jula 1944. godine

Vlado ZRNIĆ, od 1. jula do pogibije 12. novembra 1944. godine

Dmitar RAJŠIĆ, od 12. novembra 1944. do februara 1945. godine

Mile TRBOVIĆ ČOŠAN, zastupao komandanta do konca marta 1945. godine

??f)

Politički komesari: Anđelko BLAŽEVIĆ, od formiranja do juna 1944. godine

Đuro LJILJAK, od juna 1944. do januara 1945. godine

Ivan OŽBOLT, januar i februar 1945. godine

Blaž ŠABAN, marta 1945. godine

Zamjenici komandanata i operativni oficiri: Mile TRBOVIĆ ČOŠAN, zamjenik od formiranja do aprila 1944. godine

Mate KOMADINA, operativni oficir do ranjavanja 12. novembra 1944. godine

Đmitar PAVLICA, operativni oficir od novembra 1944. do pogibije 13. februara 1945. godine

Dušan KNEŽEVIĆ, operativni oficir februara i marta 1945. godine

Zamjenici političkog komesara bataljona: Milan LUČIĆ, od formiranja do marta 1944. godine

Zvonko BARETIĆ, od marta 1944. do marta 1945. godine

Referent saniteta: Milka MARAVIĆ i Dušan RAĐENOVIĆ

Intendanti: Mile IVOŠEVIĆ LAZIĆ, od formiranja do pogibije februara 1944. godine

Dušan TOMIĆ BAS, od marta od jula 1944. godine

Rade STOKUĆA, do konca marta 1945. godine

Četvrti bataljon

Komandanti: Ivan FRANČIĆ, od formiranja do polovine oktobra 1943. godine

Miloš RADOVIĆ RAJKAN, došao sa bataljonom »Marko Trbović« u sastav brigade novembra 1943. godine. Na toj dužnosti do januara 1944. godine

Franjo OŽBOLT, od februara do ranjavanja 3. aprila 1944. godine

Milan DADASOVIĆ, od 5. aprila do pogibije 6. maja 1944. godine

Mate BUTKOVIĆ, od maja do ranjavanja 22. jula 1944. godine

Dušan IVOŠEVIĆ CRNI, od konca jula do ranjavanja 15. decembra 1944. godine

Đorđe ORLOVIĆ, od 18. decembra do ranjavanja 26. decembra 1944. godine

Dane LABUS, do konca marta 1945. godine

Politički komesari: Božo DOJČ ACO, od formiranja do polovine oktobra 1943. godine

Srećko VICIĆ, došao sa bataljonom »Marko Trbović« u sastav brigade, na dužnosti do ranjavanja 3. aprila 1944. godine

Bogdan VRANEŠ, aprila i maja 1944. godine

Ivan P. KRPAN, od maja do pogibije 15. decembra 1944. godine

Zvonko LUKARIĆ, do konca marta 1945. godine

??f)

*Zamjenici komandanata i operativni oficiri: Petar P. KOPAJTIĆ, zamjenik od formiranja do pogibije 16. decembra 1943. godine
Branko KNEŽEVIĆ^ zamjenik do aprila 1944. godine
Nikola OREŠKOVIĆ, zamjenik od aprila do jula 1944. godine
Milan ŠOJAT, zamjenik februara i marta 1945. godine
Ilija STOKUĆA, operativni oficir od formiranja do pogibije 2. marta 1944. godine
Bogomir IVOŠEVIĆ, operativni oficir od aprila do pogibije 15. juna 1944. godine
Drago LONČAR, operativni oficir od juna ranjavanja 15. decembra 1944. godine*

Zamjenici političkog komesara: Nikola KOSANOVIĆ od maja 1944. do januara 1945, Aleksa KOVAČEVIĆ, do marta 1945. godine

Informativni oficiri: Petar RAJAČIĆ, od ljeta 1944. do pogibije 15. decembra 1944. godine

*Referenti saniteta: Marijan PAPEŠ, od formiranja do ranjavanja 9. decembra 1944. godine
Vinko HRAST, od decembra 1944. do ranjavanja februara 1945. godine
Anka VRANEŠ, februara i marta 1945. godine*

Intendanti: Nikola MARAVIĆ, Đurać TATALOVIĆ i Miloš VRANEŠ

Omladinski rukovodioci: Joso JOVANOVIĆ i Vinko MARUŠIĆ

Prilog broj 3

Spisak starješina brigade i četnih bolničara

ABRAMOVIĆ J. *Cvjetko*, četni bolni-
ničar
ABRAMOVIĆ *Vladimir*, četni bolni-
čar
ALDO *Marčun*, četni bolničar
ANIĆ *Marica*, referent saniteta bata-
ljona
ANTONIĆ *Vladimir*, komandir voda
ARALICA *Ilija*, politički komesar
čete
BAĆAC *Mario*, politički komesar
čete
BALAS S. *lovo*, politički komesar
čete
BALEN *Srećko*, komandant bataljona
BAKLJAJIĆ *Nikola*, operativni oficir
bataljona
BAUNAGURA *Marija*, higijeničarka
BARBARIĆ *Joso*, komandir voda
BARETIĆ I. *Zvonko*, zamjenik poli-
tičkog komesara bataljona
BEČIĆ *Viktor*, politički komesar čete
BALETIĆ *Ivan*, politički delegat voda
BEZJAK *Ignac*, komandir voda
BLAŠKOVIC *Ivan*, politički komesar
čete
BLAZEVIĆ *Anđelko*, politički kome-
sar bataljona
BLAZEVIĆ *Branko*, komandir voda
BLAZIĆ I. *Ivan*, politički delegat
voda
BLAŽINA M. *Vinko*, politički kome-
sar čete
BLIVAJŠ *Saša*, referent saniteta bri-
gade
BOGUNOVIĆ *Dušan*, pomoćnik
operativnog oficira brigade
BOJOVIĆ *Ratko*, politički komesar
brigade
BORDINI *Salvador*, politički kome-
sar čete
BOŽIĆ *Vlado*, komandant bataljona
BOŽIČKOVIĆ *Mile*, pomoćnik ofi-
cira OZN-e brigade
BRAKUS *Miloš*, komandir izviđač-
kog voda
BRECEVIĆ *Stjepan*, komandir voda
BROZNIĆ *Marica*, četna bolničarka
BRUČIĆ *Milan*, četni bolničar
BUJACIĆ *Oktavio*, komandir voda
BUKVIĆ P. *Nikola*, komandir voda
BUKVIĆ *Milan*, komandir voda
BURSAĆ *Novak*, komandir čete
BURSIĆ *Josip*, politički delegat voda
BUTEŠA *Bogdan*, komandir čete
BUTKOVIĆ Roke *Mate*, komandant
bataljona
BUTKOVIĆ *Ruža*, četna bolničarka
BUTORAC *Ivan*, komandir voda
BUTORAC *Josip*, komandir čete
CAR I. *Drago*, komandir voda
CAR *Ivan*, komandir čete
CICOINOZI *Tereza Guerino*, sani-
tetski vodnik
CRGONJA *Nerej*, politički delegat
voda
CRNKOVIĆ *Franjo*, politički kome-
sar čete
CUCULIĆ *Cvjetko*, politički komesar
bataljona
CUCULIĆ *Josip*, komandir čete
CUCULIĆ *Krsto*, četni bolničar
CUCULIĆ *Mirko*, politički komesar
bataljona
CUKUMERIĆ L. *Stipe*, komandir
voda
CURL *Anton*, komandir čete
ĆUJIĆ *Dušan*, informativni oficir bri-
gade
ČANKOVIĆ *Jela*, četna bolničarka
ČARGONJA Adolf, komandir voda
ČARGONJA *Danica*, četna bolni-
čarka

ČIČA *Božo*, politički komesar čete za vezu,
 ČIKOVIĆ *Franjo*, komandir minobacačkog voda
 ČOR *Franjo*, zamjenik komandanta bataljona
 ČUBRILO *Dušan Duj*, komandant brigade
 DABO *Ivan*, komandir voda
 DADASOVIĆ *Milan*, komandant bataljona
 DAKOVIĆ *Marijan*, četni bolničar
 DASOVIĆ *Martin*, komandant brigade
 DELAČ *Josip*, politički komesar čete
 DIKLIC *Đorđe*, pomoćnik operativnog oficira brigade
 DELIC *Jure*, komandir voda
 DERENČINOVIĆ *Valerije*, zamjenik političkog komesara čete
 DIKA *Mate*, intendant brigade
 DOBRIC I. *Drago*, politički komesar čete
 DOKMANOVIĆ M. *Bogdan*, politički komesar bataljona
 DOKMANOVIĆ *Milan*, omladinski rukovodilac brigade
 DOJČ *Božo Aco*, politički komesar bataljona
 DOMIJAN *Ivica*, omladinski rukovodilac brigade
 DOMITROVIĆ *Josip*, komandir voda
 DORIĆ *Juraj*, zamjenik političkog komesara čete
 DRAGAŠ *Joso*, politički komesar bataljona
 DRAGOSAVAC *Stevo*, komandir voda
 DRAŽIĆ *Petar*, referent saniteta bataljona
 DRINKOVIĆ *Marko*, obavještajni oficir brigade
 DRPIĆ *Josip*, politički komesar čete
 DRONJAK *Milojko*, načelnik štaba brigade
 DVORŽAK *Franjo*, četni bolničar
 DUBAJIĆ *Dragan*, komandir voda
 DUJMOVIĆ *Klemento*, politički delegat voda
 DRUŽETA *Anton*, politički delegat voda
 DAKOVIĆ *Đuro*, politički delegat voda
 DAKOVIĆ *Ilija Icela*, intendant bataljona
 ĐENANOVIĆ *Hakija*, komandir čete
 ĐURIC *Miloš*, komandir minobacačke čete
 FELKER *Vlado*, komandir čete
 FILIPE *Contte dr Rafaello*, liječnik brigade
 FILIPOVIĆ *Drago*, komandir voda
 FILIPOVIĆ A. *Ivan*, komandir voda
 FILIPOVIĆ *Josip Broza*, komandir čete
 FRANIĆ *Josip*, komandir čete
 FRANCISKOVIĆ A. *Ivan*, politički komesar čete
 FRANČIĆ *Ivan*, komandant bataljona
 FRGAČIĆ *Stanko*, komandir voda
 FRKOVIĆ *Josip*, komandir čete
 FUČAK *Milan Ata*, zamjenik komandanta brigade
 FUČAK *Martin*, komandir voda
 FUŠEK *Franjo*, zamjenik komandira minobacačke čete
 GALOVIĆ *Zdravko*, komandir voda
 GIZDULIĆ I. *Stanko*, komandir voda
 GOSTOVIĆ *Božo*, operativni oficir brigade
 GOSTOVIĆ *Ranko*, komandir voda
 GOSTOVIĆ *Dušan*, komandir čete
 GOSTOVIĆ *Đuro*, komandir čete
 GOSTOVIĆ *Mile Crni*, zamjenik komandanta bataljona
 GOSTOVIĆ *Mile Mali*, zamjenik komandanta bataljona
 GOSTAN *Hugo*, komandir voda
 GRBAC *Celestin*, politički komesar čete
 GRBAC *Stanko*, zamjenik političkog komesara čete
 GRGURIĆ *Tugomir Tugo*, politički komesar bataljona
 GRKINIĆ *Božo*, komandir sanitetskog voda
 HAJDUKOVAC *Milan Mačak*, komandant bataljona
 HARAMIJA J. *Josip*, komandir voda
 HEBERLING *Marijan*, četni bolničar
 HERLJEVIĆ *Vinko*, komandir prateće čete
 HLAČA A. *Andrija*, politički komesar čete

??f

HRAST *Vinko*, referent saniteta bataljona
 HRNJAK *Mane*, zamjenik komandira čete
 HRVATIN M. *Božo*, zamjenik političkog komesara čete
 IGLIĆ C. *Petar*, politički delegat voda
 IVANČIĆ M. *Slavko*, politički komesar čete
 IVANČIĆ *Nikola*, komandir voda
 IVEZIĆ M. *Jerko*, politički delegat voda
 IVOŠEVIĆ *Gojko Gojac*, operativni oficir bataljona
 IVOŠEVIĆ LAZIĆ *Gojko*, komandir čete
 IVOŠEVIĆ LAZIĆ *Nikola*, zamjenik političkog komesara brigade
 IVOŠEVIĆ *Bogomir*, operativni oficir bataljona
 IVOŠEVIĆ *Dušan Crni*, komandant bataljona
 IVOŠEVIĆ *Đuro Čapajev*, komandant bataljona
 IVOŠEVIĆ M. *Đuro*, komandant bataljona
 IVOŠEVIĆ *Mane*, komandir voda
 IVOŠEVIĆ *Milka*, referent saniteta bataljona
 IVOŠEVIĆ *Stojan*, politički komesar čete
 JAKOVAC I. *Ivan*, politički komesar čete
 JANEŠ J. *Josip*, komandir čete
 JELOVICA *Josip*, zamjenik političkog komesara bataljona
 JERČINOVIĆ I. *Ivan*, politički delegat voda
 JOHAN *Adolf*, politički komesar čete
 JOVANOVIĆ *Joso*, omladinski rukovodilac bataljona
 JUGO *Anton*, komandir voda
 JURANIĆ *Stanko*, politički komesar čete
 JURIČIĆ *Katica*, politički delegat voda
 JURIČIĆ *Milan*, zamjenik političkog komesara čete
 JURETIĆ *Drago*, politički komesar čete
 JURETIĆ *Ivo Mali*, komandir voda
 JUSTIĆ *Nikola*, politički delegat voda
 ??f)

KADAK *Josip Pepi*, operativni oficir brigade
 KAJFEŠ *Andrija*, komandir voda
 KAJFEŠ *Marijan*, komandir čete
 KARAKAŠ *Stipe*, komandant bataljona
 KARALIĆ I. *Ivan*, komandir voda
 KARGAČIN *Anton Njunja*, politički komesar brigade
 KATIĆ M. *Stanko*, politički delegat voda
 KAUZLARIĆ *Zvonko*, politički delegat voda
 KEBER *Savo*, omladinski rukovodilac bataljona
 KERN *Aleksandar*, četni bolničar
 KENJALO *Milka*, četna bolničarka
 KEZELE *Anton*, obavještajni oficir brigade
 KINKELA *Alojz*, referent saniteta bataljona
 KLEUT *Nikola*, oficir OZN-e brigade
 KNEŽEVIĆ *Branko*, informativni oficir brigade
 KNEŽEVIĆ *Dušan*, operativni oficir bataljona
 KNEŽEVIĆ *Jelena*, četna bolničarka
 KNEŽEVIĆ *Stojan Cesar*, komandant bataljona
 KOMADINA *Mate*, operativni oficir bataljona
 KOMADINA *Joso*, komandir voda
 KOLIĆ *Marko*, komandir voda
 KOPAJTIĆ P. *Petar*, zamjenik komandanta bataljona
 KOSANOVIĆ *Boško*, komandir voda
 KOSANOVIĆ *Dušan*, zamjenik referenta saniteta bataljona
 KOSANOVIĆ *Milan*, komandir čete za vezu
 KOSANOVIĆ *Nikola*, zamjenik političkog komesara bataljona
 KOSANOVIĆ *Mane Rade*, politički delegat voda
 KOSOVAC *Gojko*, komandir čete
 KOSOVAC Š. *Mića Pekić*, politički komesar brigade
 KOSOVAC *Milan Tesla*, zamjenik političkog komesara čete
 KOSOVAC *Ivan*, politički delegat voda
 KOVAČ *Alojz*, komandir voda

KOVAČEVIĆ *Aleksa*, zamjenik političkog komesara bataljona
 KOVAČEVIĆ *K. Marijan*, zamjenik političkog komesara bataljona
 KOVAČEVIĆ *Stevan*, komandir čete
 KRPAN *P. Ivan*, politički komesar bataljona
 KRPAN *P. Ivan*, komandir voda
 KRPAN *M. Ivan*, komandir voda
 KRPAN *Š. Marko*, politički delegat voda
 KRAJNOVIĆ *Milan*, omladinski rukovodilac brigade
 KRAJNOVIĆ *Miloš Mišo*, komandir čete
 KRMPOTIĆ *J. Josip*, komandir čete
 KRKLJUŠ *Jovan*, komandir čete
 KRIŽANIĆ *Josip*, četni bolničar
 KUČAN *D. Stanko*, politički komesar čete
 KUKUĆ *Milan*, zamjenik političkog komesara bataljona
 KUPREŠANIN *Ilija*, operativni oficir bataljona
 LABUS *Ljuban*, komandant bataljona
 LABUS *Dane*, komandant bataljona
 LADIĆ *Ilija*, politički komesar čete
 LEGAC *Marijan*, komandir voda
 LEKA *M. Jelena*, četna bolničarka
 LENAC *Aleksandar*, zamjenik političkog komesara bataljona
 LESICA *Ivan*, četni bolničar
 LINIĆ *Janko*, komandir čete
 LIPOVAC *Ante*, komandir voda
 LIPOVAC *Ivan*, referent saniteta bataljona
 LONČAR *Drago Lajša*, operativni oficir bataljona
 LONČARIĆ *Veljko*, komandir čete ze vezu
 LUČIĆ *Milan*, zamjenik političkog komesara bataljona
 LUČIĆ *Mate*, komandir voda
 LUKARIĆ *Nikola*, zamjenik političkog komesara čete
 LUKARIĆ *Zvonko*, politički komesar bataljona
 LUKOVIĆ *Branko*, zamjenik političkog komesara bataljona
 LJILJAK *Đuro*, politički komesar brigade
 MAJSTOROVIĆ *S. Danica*, referent saniteta bataljona
 MAKARIJA *M. Ivan*, komandir čete
 MAKOVIĆ *Josip*, politički delegat voda
 MALJKOVIĆ *Bogdan*, zamjenik političkog komesara čete
 MALJKOVIĆ *Mića*, zamjenik političkog komesara čete
 MALJKOVIĆ *Milan Mirna*, zamjenik komandanta bataljona
 MAMULA *Sime Bogdan*, komandant brigade
 MAMULA *Savo Saco*, komandir prateće čete
 MANCE *Anton*, politički delegat voda
 MANCE *I. Matija*, komandir voda
 MANDIĆ *Srećko*, komandir voda
 MARAČ *Ljubica*, referent saniteta bataljona
 MARAVIĆ *Rade Maras*, komandir voda
 MARAVIĆ *Dušan*, politički komesar čete
 MARAVIĆ *Nedjeljko*, politički delegat voda
 MARAVIĆ *Milan*, politički delegat voda
 MARAVIĆ *Živko*, politički delegat voda
 MARAVIĆ BRATIĆ *Lako*, komandir voda
 MARAVIĆ BRATIĆ *Marko*, intendant bataljona
 MARAVIĆ *Nikola*, intendant bataljona
 MARAVIĆ *Ilija*, intendant bataljona
 MARAVIĆ *Milka*, referent saniteta bataljona
 MARGAN *Cvjetko*, politički komesar čete
 MARIJAN *Dane*, referent saniteta bataljona
 MARIĆ *Milka*, zamjenik referenta saniteta bataljona
 MARGITIĆ *Zvonko Čedo*, politički komesar čete
 MAROT *Bogdan*, komandir voda
 MARUŠIĆ *R. Tomo*, politički delegat voda

??f)

MARUŠIĆ *Vinko*, omladinski ruko-
vođač bataljona
MARIČIĆ R. *Karmela*, referent sani-
teta bataljona
MATAIJA I. *Ivan*, komandir čete
MATAIJA G. *Branko*, komandir
voda
MATAIJA *Mile*, komandir voda
MATIĆ *Mate*, komandir voda
MATIĆ *Zlatko*, komandir voda
MATRLJAN *Veljko*, politički delegat
voda
MARTINČIĆ *Franjo*, komandir voda
MAVRINAC I. *Ivan*, komandir voda
MAVRINAC *Franjo*, komandir voda
MAVRINAC *Stanko*, četni bolničar
MATULIN *Milan*, politički delegat
voda
MAŽURANIĆ *Ivan*, zamjenik refe-
renta saniteta brigade
MIČETIĆ *Franjo*, politički delegat
voda
MIČETIĆ *Josip*, politički delegat
voda
MIČETIĆ K. *Zdravko*, politički dele-
gat voda
MIKIĆ *Mate*, komandir voda
MIHAČIĆ C. *Nikola*, komandir voda
MILEUSNIĆ *Stevo*, komandir sani-
tetskog voda
MILOŠEVIĆ J. *Anton*, komandir
voda
MIRKOVIĆ *Nikola*, komandir voda
MIŠČEVIĆ *Dušan*, politički komesar
čete
MIŠLJENOVIĆ *Ilija*, komandir voda
MOMČILOVIĆ *Aleksa*, komandant
bataljona
MOHORIĆ *Josip*, politički delegat
voda
MRAKOVČIĆ *Ivanka*, četna bolni-
čarka
MRVOŠ P. *Bozo*, komandir čete
MRVOŠ P. *Mile*, komandir voda
MUJAGIĆ *Esad*, politički delegat
voda
MURGOVIĆ *Ivan*, komandir voda
MUŽEVIĆ *Marijan*, politički kome-
sar bataljona
NARANČIĆ M. *Miloš*, komandir
voda
NOVAKOVIĆ M. *Ljuban*, politički
delegat voda

OBRADOVIĆ *Bogdan*, komandir
čete
OBRADOVIĆ B. *Jovan*, komandir
čete
OKLOBČIJA *Mirko*, referent sani-
teta brigade
OREŠKOVIĆ *Nikola*, zamjenik ko-
mandanta bataljona
ORLIĆ P. *Petar*, komandir čete
ORLIĆ F. *Petar*, komandir voda
ORLIĆ *Dragan*, komandir čete
ORLIĆ *Mile*, intendant brigade
ORLOVIĆ *Đorđe*, komandant bata-
ljona
ORLOVIĆ J. *Vlado*, komandir voda
OŠTRIĆ *Franjo*, politički komesar
čete
OŠTRMAN *Anton*, komandir voda
OŽBOLT *Franjo*, komandant bata-
ljona
OŽBOLT *Ivan*, šef propagandnog od-
sjeka brigade
PAPEŽ *Marijan*, referent saniteta ba-
taljona
PARAVIĆ *Ivica*, zamjenik političkog
komesara čete
PASKAŠ R. *Dušan*, komandir voda
PAVLIČIĆ *Marko*, politički komesar
čete
PAVLIČIĆ I. *Marica*, četna bolni-
čarka
PAVLIČIĆ/«ra/, politički komesar čete
PAVLIĆ M. *David*, politički komesar
čete
PAVLICA D. *Dmitar*, operativni ofi-
cir bataljona
PEJNOVIĆ *Branko*, operativni oficir
bataljona
PELČIĆ I. *Ivan*, komandir čete
PERNAR A. *Andrija*, zamjenik poli-
tičkog komesara čete
PERNAR A. *Ivica*, zamjenik politič-
kog komesara čete
PETROVIĆ *Stjepan*, komandir voda
PIŠKULIĆ *Andrija*, politički delegat
voda
PJEVAČ *Milivoje*, politički delegat
voda
PLATIŠA *Milan*, politički komesar
čete
PLEČAŠ *Bogdan*, komandir čete
PLEČAŠ *Stevo Bičo*, komandant ba-
taljona

??f)

PLEŠE *Ivan*, politički komesar bataljona
 PLISIĆ *Nikola*, omladinski rukovodilac, bataljona
 POČUČA *Jovo*, komandir čete
 POSTIĆ *Franjo*, politički komesar čete
 PRKACIN *Rude*, politički komesar čete
 PRIMOŽIĆ *Franjo*, zamjenik političkog komesara čete
 PROSEN *Andrija*, politički delegat voda
 PULJANIĆ *Ivan*, zamjenik političkog komesara bataljona
 PUTICA *J. Anton*, politički delegat voda
 RADAKOVIĆ *I. Stevo*, politički komesar čete
 RADELIĆ *M. Ivan*, politički delegat voda
 RADOJČIĆ *Ć. Rade*, komandir voda
 RADOJČIĆ *Vajo*, komandir voda
 RADOVIĆ *Miloš Rajkan*, komandant bataljona
 RAGUZIN *Slavko*, politički komesar čete
 RADULOVIĆ *Čedo*, politički komesar čete
 RADULOVIĆ *Nikola*, komandir minerskog voda
 RAĐENOVIĆ *S. Dušan*, politički komesar čete
 RAJAČIĆ *Branko*, komandir voda
 RAJAČIĆ *L. Đuro*, komandir čete
 RAJAČIĆ *M. Petar*, informativni oficir bataljona
 RAJAČIĆ *B. Gojko*, komandir voda
 RAJČEVIĆ *Radoš*, zamjenik političkog komesara čete
 RAJČEVIĆ *Božo*, komandir čete
 RAJČEVIĆ *Luka*, politički komesar čete
 RAJŠIĆ *Dmitar*, komandant bataljona
 RAPAJIĆ *Jovo*, pomoćnik operativnog oficira brigade
 RASETA *S. landre*, komandir čete
 RAVNIĆ *Vinko*, komandir voda
 RAK *Anton*, komandir minerskog voda
 RITTE *Vitomir*, komandir voda
 RONKO *Miro*, komandir voda
 ROŠIĆ *Ernest*, politički delegat voda
 ROŠIĆ *Martin*, politički delegat voda
 ROZANIĆ *Marijan*, četni bolničar
 RUBESA *Vjekoslav Lojze*, zamjenik intendanta brigade
 RUDETIĆ *Pave*, komandir voda
 SARADZIĆ *Zvonko*, komandir voda
 SAVKOVIĆ *Đuro*, politički delegat voda
 SECI *Martin*, komandir voda
 SIČEV *Branko*, politički delegat voda
 SIROVATKA *Branko*, operativni oficir brigade
 SKAKAVAC *M. Đuro*, komandir voda
 SLADIĆ *Ilija*, zamjenik političkog komesara čete
 STANIĆ *Mile*, komandir voda
 STANIĆ *Nikola*, komandir voda
 STANIĆ *B. Rade*, intendant bataljona
 STIPANIČIĆ *Ivo*, politički komesar brigade
 STIPANIČIĆ *I. Anton*, politički delegat voda
 STIPANOVIĆ *S. Joso*, zamjenik komandira čete za vezu
 STOKUČA *Ilija*, operativni oficir bataljona
 STOKUČA *Milan*, politički delegat voda
 STOKUČA *Dane*, politički delegat voda
 STOKUČA *Boško*, politički delegat voda
 STOKUČA *Đuro*, komandir voda
 STOKUČA *S. Petar*, komandir voda
 STOKUČA *R. Rade*, intendant bataljona
 STRIKA *Josip*, komandir voda
 SUBOTINČIĆ *I. Cvetko*, politički komesar čete
 ŠABAN *Blaž*, politički komesar bataljona
 ŠARAN *Zvonko*, politički delegat voda
 ŠARAR *Drago*, politički delegat voda
 ŠEPIĆ *Viktor*, komandir čete
 ŠIROLA *A. Vence*, komandir voda
 ŠOJAT *Milan*, zamjenik komandanta bataljona
 ŠTAHLER *Krešimir*, politički komesar čete
 ŠTOKALO *F. Pavle*, politički delegat voda
 ŠUGAR *Tomislav*, komandir voda

??f)

ŠUPUT I. *Vaso*, politički komesar čete
 ŠVARC D. *Blimka*, higijeničarka brigade
 ŠVARC D. *Jeti*, referent saniteta brigade
 TATALOVIĆ *Aleksa Ale*, zamjenik komandira čete
 TATALOVIĆ *Aleksa Zec*, komandir čete
 TATALOVIĆ P. *Đuro*, intendant bataljona
 TATALOVIĆ *Đuro*, komandir čete
 TEPŠIĆ *Viktor*, komandir čete
 TIBLJAŠ *Branko*, politički komesar čete
 TIJAN *Zvonko*, informativni oficir bataljona
 TIKIĆ *Nedeljko*, politički delegat voda
 TODOROVIĆ *Simo Mimo*, načelnik štaba brigade
 TOGUNJAC P. *Rade*, politički komesar čete
 TOJAGIĆ *Dane*, komandir voda
 TOMAŠIĆ *Anton*, komandir voda
 TOMIĆ P. *Danica*, politički delegat voda
 TOMIĆ P. *Petar*, komandir voda
 TOMIĆ *Đurađ*, politički komesar čete
 TOMIĆ *Simo*, politički komesar čete
 TOMIĆ *Rikardo*, četni bolničar
 TRBOVIĆ *Dušan Dude*, zamjenik komandanta brigade
 TRBOVIĆ P. *Dušan*, politički komesar čete
 TRBOVIĆ *Gojko - Čošan*, komandant brigade
 TRBOVIĆ *Mile Čošan*, zamjenik komandanta bataljona
 TROHA *Katica*, politički delegat voda
 TROŠELJ *Dujo*, politički delegat voda
 TURINA *Dragan*, zamjenik političkog komesara čete
 TURINA *Slavko*, komandir čete
 UZELAC *Gojko*, politički komesar brigade
 UZELAC Đ. *Savo*, komandir čete
 VACIĆ *Ivan*, politički delegat voda
 VALJAN *Andrija*, politički delegat voda

??f)

VERBANAC *Rudolf*, politički delegat voda
 VIČIĆ *Srećko*, politički komesar bataljona
 VIČIĆ *Viktor*, politički delegat voda
 VITAS *Gojko*, informativni oficir bataljona
 VIDOVIĆ *Martin*, politički komesar čete
 VRANEŠ *Bogdan*, politički komesar bataljona
 VRANEŠ *Mane*, zamjenik političkog komesara bataljona
 VRANEŠ *Anka*, referent saniteta bataljona
 VRANEŠ *Branko*, komandir voda
 VRANEŠ *Đuro*, komandir voda
 VRANEŠ *Miloš Kujica*, zamjenik komesara čete
 VOLKOVIĆ I. *Ivan*, politički delegat voda
 VUJIĆ *Đuro*, operativni oficir bataljona
 VUJNOVIĆ M. *Branko*, komandir voda
 VUJNOVIĆ S. *Jovo*, informativni oficir bataljona
 VUJNOVIĆ N. *Stevo*, komandir čete
 VUČKOVIĆ *Simo*, zamjenik političkog komesara brigade
 VUKOVIĆ *Marko*, komandir voda
 VUKSAN *Nikola*, politički komesar čete
 VUKELIĆ *Avgust*, komandir voda
 VUKELIĆ M. *Marijan*, komandir voda
 VUKELIĆ - PIMIĆ *Simo*, četni bolničar
 ZDJELAR *Andrija*, operativni oficir bataljona
 ZEC *Radovan*, načelnik štaba brigade
 ZORKO J. *Ivan*, politički delegat voda
 ZRNIĆ *Čedo*, komandir voda
 ZRNIĆ *Vlade*, komandant bataljona
 ŽDERIĆ *Ivan*, komandir čete
 ŽAGAR *Drago*, komandir voda
 ŽIC *Mate*, politički delegat voda
 ŽIC *Ivan*, politički delegat voda
 ŽIC *Vinko*, komandir voda
 ŽNIDARIĆ *Ivan*, komandir voda
 ŽUNIĆ *Dane*, komandir voda.

Prilog broj 4

Spisak poginulih pripadnika brigade

ABRAMOVIĆ *Jure Cyjetko*, bolničar, rođen u Kuželju - Delnice, poginuo 12. novembra 1944. godine na Brotnji kod Srba

ABRAMOVIĆ *Filipa Ivan*, borac, rođen u Crnom Lugu - Delnice, poginuo 1. juna 1944. godine na Ljubovu

ALBANEZE *Ivana Ivan*, borac, rođen u Omišlju na Krku, umro u Opštoj vojnoj bolnici (OVB) u jesen 1943. godine

ANTONAC *Karlo*, borac, rođen u Postoli - Istra, poginuo 31. marta 1944. godine između Lipica i Glibodola

ALTRINI *Giordano*, borac, rođen u Grožnjanu - Istra, poginuo 21. septembra 1944. godine na Janjči kod Ramljana

APOLON *Armado*, borac, rođen u Rovinju, poginuo 16. maja 1944. godine kod Korenice

ARALICA *Ilija*, komesar čete, rođen u Škarama kod Otočca, poginuo 8. novembra 1944. godine na Lo vincu

ARBANIĆ *Josipa Ivan*, borac, rođen u Žminju - Istra, poginuo 27. maja 1944. godine kod Korenice

BABIĆ *Ernest*, borac, rođen na Krku, poginuo 20. avgusta 1944. godine na k. 863 - Murgovača kod Krbavice

BABIĆ *Josip*, borac, rođen u Rovinju, poginuo 18. februara 1945. godine kod Plitvičkih jezera

BADURINA *Vladimir*, desetar, rođen na Pagu, poginuo 15. decembra 1944. godine kod Donjeg Lapca

BAXA *Ivan*, borac, rođen u Bistrici - Istra, poginuo 22. jula 1944. godine kod Gornjeg Babinog Potoka

BALAS *Stjepana Ivo*, komandir čete, rođen u Grižanima - Crikvenica, poginuo 26. decembra 1944. godine u Vrelu kod Korenice

BAN *Ivan*, borac-mitraljezac, rođen u Hrvatskom primorju, poginuo 21. januara 1944. godine kod Žute Lokve

BARBARIĆ *Tome Tomislav*, borac, rođen u Triblju kod Crikvenice, poginuo 29. aprila 1944. godine kod Končarevog Kraja

BARBALIĆ *Franje Marijan*, rođen u Baškoj na Krku, poginuo 7. oktobra 1943. godine na frontu kod Sušaka

BARIČEVIĆ *Mate Nikola*, borac, rođen u Donjem Zagonu kao Ledenica, poginuo 16. novembra 1943. godine kod Vrbovskog - Gorski kotar

BATEGARO *Stjepan*, borac, rođen u Vižnjanu - Istra, poginuo 31. marta 1944. godine između Lipica i Glibodola

BATUZINA *Mate Vladimir*, borac, rođen na Pagu, poginuo 15. decembra 1944. godine kod Donjeg Lapca

BENAZIĆ *Ivana Ivan*, borac, rođen u Pićanu - Istra, stradao od nevremena 25/26. aprila 1944. godine kod Vrhovina

??f)

BENČIĆ *Jure*, borac, rođen u Puli, poginuo 7. oktobra 1944. godine na Pogledalu kod Korenice

BENKOVIĆ *Josipa Atilio*, borac, rođen u Kršanu - Labin, poginuo 10. maja 1944. godine na Živulji kod Trnovca

BERGIĆ *Ivan*, borac rođen u Barbami - Pula, poginuo 8. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka

BERHABIĆ *Benedetto*, borac, rođen kod Labina, poginuo 20. marta 1944. godine kod Otočca

BESEDEČKI *Bartola Franjo*, borac, rođen u Derventi, poginuo 26. decembra 1944. godine u Vrelu kod Korenice

BEZJAK *Antona Josip*, desetar, rođen u Kastavu - Rijeka, poginuo 12. februara 1945. godine kod Čatrnje - Rakovica

BIČIĆ *Grge Revolucionio*, rođen u Koromačni kod Raše, poginuo 12. novembra 1944. godine na Brotnji kod Srba

BLAGOVIĆ *Ivana Oktavio*, borac, rođen u Labinu, poginuo 31. marta 1944. godine kod Otočca

BLAŠKOVIĆ *T. Ivan*, komandir čete, rođen u Grižanima, podlegao ranama 8. marta 1944. godine u prihvatajnoj bolnici 35. divizije

BLAŠKOVIĆ *Josipa Anton*, borac, rođen u Sumperu kod Labina, poginuo 31. marta 1944. godine u Doljanima kod Otočca

BLAŽEVIĆ *Branko*, komandir voda, poginuo 6. maja 1944. kod Perušića

BLAŽIĆ *Ivana Ivan*, delegat voda, rođen u Drenovi kod Rijeke, poginuo 12. februara 1945. godine kod Čatrnje - Rakovica

BLEČIĆ *Antona Tilio*, borac, rođen u Sumperu kod Labina, poginuo 15.

decembra 1944. godine kod Donjeg Lapca

BONIFAČIĆ *Ivana Ivan*, borac, rođen u Puntu na Krku, poginuo 7. oktobra 1943. godine na frontu kod Sušaka

BONIFAČIĆ *Nikole Jakica*, borac, rođen u Supetarskoj Dragi na Krku, poginuo 7. oktobra 1943. godine na frontu kod Sušaka

BOŽAC *Martin*, borac, rođen u Basatima kod Pule, poginuo 6. maja 1944. godine kod Perušića

BOŽILJKO *Podreka*, borac, rođen kod Buzeta, umro 25. aprila 1944. godine u Opštoj vojnoj bolnici (OVV) u Lici

BRAKUS *Miloš*, komandir izviđačkog voda, rođen kod Vrhovina, poginuo 16. jula 1944. godine na koti Gusto kod Prijeboja

BRATOVIĆ *M. Mate*, borac, rođen u Tijanu kod Vižnjana, poginuo 15. maja 1944. godine kod Vrebca - Gospić

BRAUS *Anton*, borac, rođen u Cukunima - Istra, poginuo 15. decembra 1944. godine kod Donjeg Lapca

BRLOŽIĆ *Pavia Ivan*, borac rođen kod Đakova, poginuo 18. marta 1945. godine kod Čujić Krčevine - Korenice

BRNČIĆ *Franje Ivan*, borac, rođen u Grižanima, poginuo 4. juna 1944. godine kod Korenice

BRNELIĆ *Martin*, borac, rođen u Brnelićima kod Rijeke, poginuo 12. februara 1945. godine kod Čatrnje - Rakovica

BRNETIĆ *Anton*, borac, rođen u Jelšanoma - Istra, umro u OVB u Lici februara 1944. godine

BRNIC *F. Franjo*, borac, rođen u Sv. Jakovu kod Senja, poginuo 7. oktobra 1943. godine na frontu kod Sušaka

BRNJAC *Milan*, borac, rođen u Santalezima kod Labina, poginuo 7. oktobra 1943. godine na frontu kod Sušaka

BROZNIĆ *Marica*, bolničarka, rođena u Orehovici kod Rijeke, poginula 6. maja 1944. godine kod Perušića

BRUMJAK *Karla Ivan*, borac, rođen u Maloj Učki, poginuo 12. februara 1945. godine kod Catrnje - Rakovica

BRUMJAK *Petra Milan*, borac, rođen u Mošćeničkoj Dragi, poginuo 25. novembra 1944. godine kod Bruvna

BRUSIC *Anton Jurić*, borac, rođen u Puntu na Krku, poginuo marta 1944. godine kod Otočca

BUDIĆ *Genorilo*, borac, rođen u Barbami - Istra, poginuo 5. aprila 1944. godine u Babinu Potoku

BURIĆ *Petar*, borac, rođen u Kanfanaru - Istra, poginuo 9. avgusta 1944. godine na Ljubovu

BUTKOVIĆ *A. Anton*, borac, rođen u Ledenicama, poginuo 4. juna 1944. godine kod Korenice

BUTKOVIĆ *Ruža*, bolničarka, rođena u Gospiću, poginula 2. oktobra 1944. godine u Trnovcu kod Korenice

BUTORAC *Josip Jušta*, komandir čete, rođen u Krmpotima - Crikvenice, poginuo 6. juna 1944. godine kod Končarevog Kraja - Lika

BUZA-VIDAZ *Ante Ivan*, borac, rođen u Supetarskoj Dragi - Rab, poginuo oktobra 1943. godine kod Sušaka

BUŽIĆ *Miho*, borac, rođen u Radetićima kod Pule, poginuo oktobra 1943. godine kod Sušaka

CAR *Ivana Drago*, komandir voda, rođen u Crikvenici, poginuo 11. februara 1945. godine na Poljanku kod Plitvičkih jezera

CAR *Ivana Ivan*, delegat voda, rođen u Crikvenici, poginuo 17. marta 1945. godine na Koreničkoj Kapeli

CERIĆ *Todor*, borac, rođen u Sanskom Mostu, poginuo 26. decembra 1944. godine u Vrelu kod Korenice

CICOGNONI *Terza Guerinno*, sanitetski vodnik, rođen u Raveni - Italija, poginuo 5. marta 1945. godine kod Korenice

CRNAC *Anton*, borac, rođen u Rovinju, poginuo 10. jula-1944. godine kod Perušića

ČEBULA *Ivan*, borac, rođen na Pagu, poginuo 8. avgusta 1944. godine na Ljubovu

ČERNJUL *Z. Ivan*, borac, rođen u Katurama kod Labina, poginuo 1. maja 1944. godine kod Gornjeg Babinog Potoka - Lika

ČERLON *Anton*, desetar, rođen u Istri, poginuo 27. februara 1944. godine u Podumu kod Otočca

ČERNAKA *A. Milan*, borac, rođen u Beranu kod Pazina, stradao od četnika u bolnici u Krčani kod Udbine 2. juna 1944. godine

ČIČA *Maksim*, borac, rođen u Otriću kod Gračaca, poginuo 18. marta 1945. godine kod Babinog Potoka

ČIKOVIĆ *Franjo*, komandir minobacačkog voda, rođen u Čikovićima - Kastav, poginuo 2. oktobra 1944. godine u Trnovcu kod Korenice

ČOP *Stjepana Božo*, borac, rođen u Malom Lugu kod Delnica, poginuo oktobra 1943. godine kod Sušaka

??f

ČOR *Franjo*, zamjenik komandanta bataljona, rođen u Bribiru - Crikvenica, poginuo 5. oktobra 1943. godine kod Sušaka

ČERIM *Ivana Božo*, borac, rođen u Marčanima - Pula, poginuo 1. maja 1944. godine na Čudinom klancu kod Gornjeg Babinog Potoka

DADASOVIĆ *Milan*, komandant bataljona, rođen u Otoku kod Ogulina, poginuo 6. maja 1944. godine kod Perušića

DADIĆ *Marko*, borac, rođen u Stanićima - Pula, poginuo 8. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka

DEBELIĆ *Frana Josip*, borac, rođen u Barbatu - Rab, poginuo oktobra 1943. godine na frontu kod Sušaka

DEKOVIĆ *Mario*, bolničar, rođen u Dekovićima - Istra, umro u OVB aprila 1944. godine

DELAČ *Josipa Franjo*, borac, rođen u Slemenu - Delnice, umro od iznemoglosti 18. maja 1944. godine u Srednjoj Gori - Lika

DEMORI *Anton Margarito*, borac, rođen u Galijani - Istra, poginuo 12. novembra 1944. godine na Brotnji kod Srba

DEMORI *Antonia Anton*, borac, rođen u Galijani - Pula, poginuo 12. novembra 1944. godine na Brotnji kod Srba

DEMARKI *Renato*, borac rođen u Albanu - Pula, poginuo 6. maja 1944. godine kod Perušića

DERANJA *Nikole Pave*, borac rođen u Zagonu kod Ledenica, poginuo 16. novembra 1943. godine kod Vrbovskog - Gorski kotar

DERENČINOVIĆ *Petra Ivan*, borac, rođen u Jurandvoru na Krku, poginuo decembra 1943. godine kod Vrbovskog

??f)

DERENČINOVIĆ *Antonia Anton*, borac, rođen u Galijanu - Pula, poginuo 12. novembra 1944. godine na Brotnji kod Srba

DERENČINOVIĆ *Antona Valerije*, zamjenik komesara čete, rođen u Baškoj na Krku, poginuo decembra 1943. godine kod Vrbovskog

DEZIAKOMO *Angela Giusto*, borac, rođen u La Vali - Italija, poginuo 27. maja 1944. godine kod Korenice

DIMINIĆ *Anton*, borac, rođen u Kapelici kod Labina, poginuo januara 1944. godine kod Žute Lokve - Brinje

DIMINIĆ *Antonia Metodjo*, borac, rođen u Lovreču - Istra, poginuo 21. septembra 1944. godine na Janjči kod Ramljana - Lika

DOBRAN *Lovreoca Đulio*, borac, rođen u Lišanju kod Pule, poginuo 8. juna 1944. godine kod Korenice

DOBRIĆ *Jakov*, borac, rođen u Dobriću - Istra, poginuo 8. juna 1944. godine kod Korenice

DOKMANOVIĆ *Milutina Bogdan*, politički komesar bataljona, rođen u Ogulinu, poginuo 2. avgusta 1944. godine na Ljubovu

DOMIJAN *Ivica*, omladinski rukovodilac brigade, rođen u Dramlju kod Crikvenice. Poginuo februara 1944. godine na Kapeli

DONATO *F. Anton*, borac rođen u Dobrinju na Krku, poginuo 17. maja 1944. godine u Međugorju - Lika

DORIĆ *Frane Mate*, borac, rođen u Bribiru - Crikvenica, poginuo oktobra 1943. godine kod Sušaka

DORČIĆ *Silvia Nevio*, borac, rođen u Rijeci, poginuo 18. marta 1945. godine u Uvalici kod Korenice

DORCIC *Vinka Zlatan*, borac, rođen u Baškoj na Krku, poginuo početkom 1944. godine u Lici

DRAČIĆ *Ivana Ivan*, borac, rođen u Bogovićima na Krku, poginuo 7. oktobra 1943. godine na frontu kod Sušaka

DRAGOSAVAC *Stevo*, komandir voda, rođen u Vrebcu - Lika, poginuo 18. marta 1945. godine u Uvalici kod Korenice

DRPIĆ *Antona Josip*, borac, rođen u Dobrinju na Krku, poginuo 2. marta 1944. godine u Podumu kod Otočca

DRUŽETA *Ivana Anton*, delegat voda, rođen u Medančićima - Sutivan kod Pule, poginuo 12. avgusta 1944. godine na Vujnovim Glavama kod Korenice

DUJMOVIĆ *Franje Klement*, borac, rođen u Bašćanskoj Dragi na Krku, poginuo maja 1944. godine kod Korenice

DUJMOVIĆ *Vinka Stanko*, borac, rođen u Jurandvoru na Krku, poginuo marta 1944. godine kod Otočca

DJEKIĆ *Jovo*, borac, rođen na Otriću kod Gračaca, poginuo 18. marta 1945. godine u Uvalici kod Korenice

EMIL *Martina Zorko*, borac, rođen u Kodićima kod Pazina, stradao od četnika u bolnici u Krčani kod Udbine 2. juna 1944. godine

FABRIS *Anton*, borac, rođen u Pazinu, poginuo 6. maja 1944. godine kod Perušića

FABLE *Aldo*, borac, rođen u Koršuli - Istra, poginuo 6. maja 1944. godine kod Perušića

FONOVIC *Ivana Ivan*, borac, rođen u Skitačima kod Labina, stradao od nevremena 25/26. aprila 1944. godine kod Vrhovina

FARAGUNA *Anđelko*, borac, rođen kod Labina, umro 28. februara 1944. godine u OVB u Lici

FARAGUNA *Dino*, borac, rođen kod Labina, umro marta 1944. godine u OVB u Lici

FORGIONI *Rafaelo*, borac, rođen u Renevente - Italija, poginuo 30. juna 1944. godine na Ljubovu

FRANOLIĆ *Stanko Katinica*, borac, rođen u Puntu na Krku, zarobljen i streljan od ustaša u Gospiću početkom 1944. godine

FRANOLIĆ *Edo*, borac, rođen u Puntu na Krku, poginuo 10. jula 1944. godine na Ljubovu

FRANOLIĆ *Josip*, borac, rođen u Grobniku - Rijeka, poginuo 10. jula 1944. godine kod Široke Kule - Lika

FRANČIŠKOVIĆ *Josip*, komesar čete, rođen u Praputnjaku kod Rijeke, poginuo 6. maja 1944. godine kod Perušića

FRANIĆ *Nikole Dane*, borac, rođen u Rudopolju kod Bruvna, poginuo 13. februara 1945. godine kod Rakovice

FRGAČIĆ *Ivana Stanislav*, borac, rođen u Bašćanskoj Dragi, podlegao ranama marta 1944. godine kod Vrhovina

FRKOVIĆ *Mate Tomo*, borac, rođen u Ledenicama kod Crikvenice, poginuo 14. marta 1944. godine u Podumu kod Otočca

FUČAK *Milan Ata*, zamjenik komandanta brigade, rođen u Pašcu kraj Rijeke, teško ranjen 5. oktobra 1943. godine kod Kukuljanova i istog dana podlegao ranama

GALOVIC *Marka Zdravko*, komandir voda, rođen u Vodoteču kod Brinja, poginuo 31. marta 1944. godine između Lipica i Glibodola - Brinje

??f

GAJSKI *Dominik*, borac, rođen u Hreljinu kod Sušaka, poginuo 29. novembra 1944. godine kod Bruvna - Lika

GAJIĆ *Branko*, borac, rođen kod Gračaca, poginuo 18. decembra 1944. godine kod Korenice

GALJANIĆ *Franjo*, borac, rođen u Puntu na Krku, poginuo 13. februara 1944. godine u Sincu kod Otočca

GALJANIĆ *Ivan Sušić (Mežnarić)*, borac, rođen u Puntu na Krku, poginuo februara 1944. godine kod Otočca

GAŠPARAC *Josipa Alfonzo*, borac, rođen u Gorskom kotaru, poginuo 13. februara 1944. godine u Sincu kod Otočca

GAUŠ *Anton*, borac, rođen u Klani kod Rijeke, poginuo 2. oktobra 1944. godine u Trnovcu kod Korenice

GLUŠIĆ *Josip*, borac, rođen u Gobanji - Istra, poginuo 10. maja 1944. godine na Živulji kod Trnovca

GLUŠIĆ *Romano*, borac, rođen u Glušićima - Istra, poginuo 7. maja 1944. godine kod Perušića

GOSTOVIĆ *Marka Milan*, borac, rođen u Gostovu Polju kod Brinja, poginuo 31. marta 1944. godine između Lipica i Glibodola

GRAHOVAC *Marijana Vlado*, borac, rođen u Labinu - Istra, poginuo 9. maja 1944. godine kod Trnovca - Korenica

GRBAC *Alberta Celestin*, politički komesar čete, rođen u Kastvu kraj Rijeke, poginuo 4. juna 1944. godine kod Korenice

GRBAC *Josipa Mirko*, borac, rođen u Lanišću kod Buzeta, poginuo 17. juna 1944. godine kod Korenice

??f)

GRDINIĆ *Mi he Josip*, borac, rođen u Gobanji na Krku, poginuo oktobra 1943. godine kod Sušaka

GRKOVIĆ *Ilija*, borac, rođen u Lici, poginuo 18. marta 1945. godine u Uvalici kod Korenice

GRŽETIĆ *Antona Vinko*, borac, rođen u Gostinju - Krk, poginuo 31. marta 1944. godine u Rudopolju kod Vrhovine

GRŽINIĆ *Rač*, borac, rođen u Istri, poginuo 5. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka

GNJEZDA *Petra Petar*, borac, rođen u Vojsko - Idrija, poginuo 17. decembra 1944. godine kod Korenice

GRŽINIĆ *Ivana Miro*, borac, rođen u Motovunu - Istra, poginuo 29. novembra 1944. godine kod Bruvna

HAJDIN *Nikole Vlado*, borac, rođen na Sušaku, poginuo 27. maja 1944. godine kod Korenice

HALIĆ *Matije Mate*, borac, rođen u Bribiru - Crikvenica, poginuo 15. septembra 1943. godine u Sušaku

HETIN *Giordano*, borac, rođen u Grižnjanju - Istra, poginuo 21. septembra 1944. godine na Janjči kod Ramljana

HROSTIĆ *Josip*, borac, rođen kod Pazina, poginuo 6. maja 1944. godine kod Perušića

HRVATIN *Feručo*, borac, rođen u Presiki kod Pazina, poginuo 21. oktobra 1944. godine na Janjči kod Ramljana

HRVATIN *Jože*, borac, rođen kod Pazina, poginuo 9. avgusta 1944. godine na Ljubovu

IVANČIĆ *Nikola*, komandir voda, rođen u Crikvenici, poginuo 3. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka - Vrhovine

IVETIĆ Š. Šime, borac, rođen u Tinjanu - Istra, poginuo 27. maja 1944. godine kod Korenice

IVEZIĆ Mile Jerko, delegat voda, rođen u Štikadi kod Gračaca, poginuo 26. decembra 1944. godine u Boriku kod Korenice

IVOŠEVIĆ Mane Bogomir, operativni oficir bataljona, rođen u Ponorcu - Drežnica, poginuo 15. juna 1944. godine na Živulji kod Trnovca

IVOŠEVIĆ Đurđa Đuro, komandant bataljona, rođen u Debelom Lugu - Drežnica, poginuo 1. maja 1944. godine kod Gornjeg Babinog Potoka

IVOŠEVIĆ Todora Stojan, komandir čete, rođen u Krakaru - Drežnica, poginuo 21. januara 1944. godine kod Zute Lokve - Brinje

IVOŠEVIĆ Mane Mane, komandir voda, rođen u Ponorcu - Drežnica, poginuo 7. oktobra 1943. godine na frontu kod Sušaka

IVOŠEVIĆ - LAZIĆ Mile, intendant bataljona, rođen u Krakaru - Drežnica, poginuo 25. januara 1944. godine kod Brinjskog klanca

IVOŠEVIĆ S. Rade, borac, rođen u Drežnici, poginuo 18. maja 1944. godine u Srednjoj Gori

JADREŠKO Josipa Ivan, borac, rođen u Jadreškima kod Pule, umro marta 1944. godine u OVB u Lici

JAKOVAC Dragutin, borac, rođen u Brod Moravicama, poginuo 22. aprila 1944. godine u Gornjem Babinom Potoku

JAKOVČIĆ Franje Miho, borac, rođen u Novom Marofu, poginuo 26. decembra 1944. godine u Vrelu kod Korenice

JANEŠ Ivana Anton, borac, rođen u Gerovu - Gorski kotar, poginuo marta 1944. godine kod Otočca

JANKEZ Mario, borac, rođen u Velikim Mlinima - Istra, poginuo 5. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka

JARDAS Miroslav, borac, rođen u Brezi kod Matulja, umro 10. marta 1944. godine u OVB u Lici

JELIČIĆ Mihovil, borac, rođen u Selcu kod Crikvenice, poginuo 1. jula 1944. godine na Ljubovu - Lika

JARČINOVIĆ Ivana Ivan, delegat voda, rođen u Driveniku kod Hreljina, poginuo 22. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka

JURETIĆ Drago, politički komešar čete, rođen u Hrvatskom primorju, poginuo 6. maja 1944. godine kod Perušića

JURKOVIĆ Lovro, borac, rođen u Senju, poginuo 30. juna 1944. godine na Ljubovu

JURIČIĆ Miroslav, borac, rođen u Novom Vinodolskom, poginuo marta 1944. godine kod Otočca

JUSTIĆ Nikola, delegat voda, rođen u Hrvatskom primorju, poginuo 22. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka

JUSTINOVIĆ Ivana Tomo, borac, rođen u Omišlju - Krk, poginuo 16. septembra 1943. godine kod Sušaka

KABALIN Josip, borac, rođen u Žminju - Istra, stradao od nevremena 25/26. aprila 1944. godine kod Vrhovina

KADUM Šime, borac, rođen u Postolima - Istra, poginuo 31. marta 1944. godine između Lipica i Glibodola - Lika

KARABAJIĆ Ivan Kanajtar, borac, rođen u Puntu na Krku, teško ranjen 4. juna 1944. kod Korenice, i nakon dva dana podlegao ranama

??f)

KARAKAŠ *Antona Stipe*, komandant bataljona, rođen u Plašćici kod Brinja, poginuo 1. maja 1944. godine na Čudinom klancu - Gornji Babin Potok

KARALIĆ *Josipa Ivan*, bolničar, rođen u Motovinu - Istra, poginuo 12. novembra 1944. godine na Brotnji kod Srba

KATNIĆ *Ernesta Ernest*, borac, rođen kod Crikvenice, poginuo 18. decembra 1944. godine kod Korenice

KAŠTELAN *Ante Franjo*, borac, rođen u Barbatu na Rabu, poginuo 6. maja 1944. godine kod Perušića

KERSAN *I. Grga*, borac, rođen u Kersanima - Istra, poginuo 30. juna 1944. godine na Ljubovu

KERŠIĆ *Nedjeljko*, borac, rođen u Vinjevcu kod Novigrada - Istra, poginuo 6. maja 1944. godine na Ljubovu

KINKEL *A Andrije Alojz*, referent saniteta bataljona, rođen u Matuljama kod Rijeke, poginuo 10. maja 1944. godine na Živulji kod Trnovca

KLARIĆ *Ivan*, borac, poginuo 12. novembra 1944. godine na Brotnji

KMET *Ivan*, borac, rođen u Žminju - Istra, poginuo 2. avgusta 1944. godine na Ljubovu

KNEŽEVIĆ *Josip*, borac, rođen u Novigradu - Istra, poginuo 22. jula 1944. godine na Čudinom klancu kod Gornjeg Babinog Potoka

KOPAJTIĆ *P. Petar*, zamjenik komandanta bataljona, rođen u Kraljevcu, poginuo 16. novembra 1943. godine na Vrbovskom - Gorski kotar

KORACA *Josip*, borac, rođen u Matovi kod Pule, poginuo 1. maja 1944. godine na Čudinom klancu kod Gornjeg Babinog Potoka

??f)

KORDIŠ *Mirko*, borac, rođen u Staroj Sušici - Gorski kotar, poginuo 10. avgusta 1944. godine na Prijeboju

KORUŽA *Josip*, borac, rođen u Matesima kod Pule, poginuo 1. juna 1944. godine kod Babinog Potoka

KOS *Josip*, borac, rođen u Sumperu kod Labina, poginuo 21. marta 1944. godine kod Otočca

KOS *Vjekoslav*, borac, rođen u Dragi kod Sušaka, poginuo 10. jula 1944. godine na Marinoj Glavi kod Perušića

KOSANOVIĆ *Mane Rade*, delegat voda, rođen u Gomirju, poginuo 22. aprila 1944. godine u Babinom Potoku

KOVAČ *Petra Alojz*, komandir voda, rođen u Mandlima kod Čabra, poginuo 13. februara 1945. godine kod Rakovice

KOVAČEVIĆ *Marijan*, komesar čete, rođen na Sušaku, poginuo 11. februara 1945. godine na Poljanku kod Plitvičkih jezera

KOVAČIĆ *Umberto*, borac, rođen u Motovunu - Istra, stradao od četnika sa bolnicom 2. juna 1944. godine u Krčani kod Udbine

KRAJCER *Mate*, borac, rođen u Bojunu kod Pule, poginuo 27. maja 1944. godine kod Korenice

KRANJC *Jakov*, borac, rođen u Bistrici - Istra, umro 21. maja 1944. godine kod Korenice

KRALJ *Vitima Mirko*, borac, rođen u Našicama, poginuo 15. decembra 1944. godine kod Donjeg Lapca

KRALJIĆ *Josipa Anton (Štipan)*, desetar, rođen u Dubašnici na Krku, poginuo 10. jula 1944. godine kod Široke Kule - Ljubovo

KRAJNOVIĆ *Nikola*, borac, rođen u Čitluku - Lika, poginuo 22. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka

KRESINA *A. Blaž*, borac, rođen u Lukovdolu kod Vrbovskog, stradao od nevremena 25/26. aprila 1944. godine kod Vrhovina

KRIZMANIĆ *Ivnei Mirko*, borac, rođen u Lukovdolu kod Vrbovskog poginuo 4. juna 1944. godine kod Korenice

KRIŽ *Milan*, borac, rođen u Čabru - Gorski kotar, poginuo 2. oktobra 1944. godine u Trnovcu kod Korenice

KRIŽANIĆ *Martin*, borac, rođen u Žminju - Istra, poginuo 1. maja 1944. godine na Čudinom klancu kod Babinog Potoka

KRIŽANIĆ *Antona Anton*, borac, rođen u Čabru - Gorski kotar, poginuo maja 1944. godine u Lici

KRIŽANIĆ *Gaspara Vide*, borac, rođen u Žminju - Istra, poginuo 15. decembra 1944. godine kod Donjeg Lapca

KRKLJUŠ *Jovan*, komandir čete, rođen u Lici, poginuo 24. decembra 1944. godine kod Korenice

KRMPOTIĆ *Josipa Josip*, komandir čete, rođen u Krmpotama, poginuo 10. maja 1944. godine na Živulji kod Trnovca

KRPAN *Petra Ivan Juranko*, komesar bataljona, rođen u Ruševu - Krmpote, poginuo 16. decembra 1944. godine kod Donjeg Lapca

KRPAN *Petra Petar Juranko*, komandir voda, rođen u Ruševu - Krmpote, poginuo 12. februara 1945. godine na Čatrnji kod Rakovice

KRPAN *Stipe*, borac, rođen u Smokvici kod Lovinca, poginuo 12. februara 1945. godine na Čatrnji kod Rakovice

KRSTINIĆ *Mate Ivan*, borac, rođen u Staroj Baski na Krku, poginuo decembra 1944. godine u Lici

KRVAVAC *Ivan*, borac, rođen u Kastronatu - Istra, poginuo 31. marta 1944. godine između Lipica i Glibodola

KUCAR *Antona Franjo*, borac, rođen u Baškoj na Krku, poginuo maja 1944. godine kod Čanka - Ramljani

KUTIĆ *Mihe Josip (Bepo)*, borac, rođen u Gajanu kod Vodnjana - Istra, poginuo 7. maja 1944. godine kod Perušića

LABUS *Dane Ljubomir*, komandant bataljona, rođen u Velikoj Popini, poginuo 5. marta 1945. godine na Koreničkoj Kapeli

LADOVAC *Šime Branko*, borac, rođen u Beranu - Pazin, stradao od četnika sa bolnicom u Krcani kod Udbine, 2. juna 1944. godine

LAKOŠĆUNAC *Stanko*, borac, rođen u Motovunu - Istra, poginuo 1. maja 1944. godine kod Babinog Potoka

LAZARIĆ *Rudolf*, borac, rođen u Kršanu - Istra, poginuo 17. juna 1944. godine kod Korenice

LEGAC *Sergio*, borac, rođen u Rijeci, umro 21. septembra 1944. godine u OVB u Lici

LEKA *Milana Jelena*, bolničarka, rođena u Vranovaču kod Korenice, poginula 12. februara 1945. godine na Čatrnji kod Rakovice

LENIĆ *Antona Karlo*, borac, rođen u Štokavcima - Istra, umro 25. januara 1945. godine u OVB u Lici

LEVAK *Ivan*, borac, rođen u Levacima - Istra, poginuo 31. marta 1944. godine između Lipica i Glibodola

LIPOVAC *Vladimira Vlado*, borac, rođen u Frbežarima kod Čabra, poginuo aprila 1944. godine kod Babinog Potoka

??f

LISAC *Emil*, borac, rođen u Turkima kod Delnica, umro 21. septembra 1944. godine u OVB u Lici

LUČIĆ *Mile*, borac, rođen u Dušikravi kod Jablanca, poginuo 1. aprila 1944. godine kod Rudopolja - Vrhovine

LUKEŽIĆ *A. Drago*, borac, rođen u Jelenju kod Rijeke, poginuo 9. maja 1944. godine kod Trnovca - Korenica

LUKEŽIĆ *Ivana Ivan*, borac, rođen u Jelenju kod Rijeke, poginuo 18. marta 1945. godine u Čujić Krčevini kod Korenice

LUKEŽIĆ *Vlado*, borac, rođen u Jelenju kod Rijeke, poginuo 22. jula 1944. godine kod Babinog Potoka

LUSINA *Ljubo*, borac, rođen u Sušaku, poginuo 19. maja 1944. godine na Ljubovu

LUSINA *Ivana Mario*, borac, rođen na Krku, poginuo 14. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka

MAFARDIN *Pave*, borac, rođen u Frankovićima kod Pazina, poginuo ljeta 1944. godine u Lici

MALJKOVIĆ *Mičo*, borac, rođen u Maljkovićima kod Brinja, umro 18. maja 1944. godine u Međugorju - Lika

MALJKOVIĆ *Vuje Milan Mima*, zamjenik komandanta bataljona, rođen u Maljkovićima kod Brinja, poginuo 9. avgusta 1944. godine na Ljubovu

MAMULA *Sava Saco*, komandir minobacačke čete, rođen u Jasenku, kod Ogulina, poginuo 23. novembra 1944. godine kod Bruvna

MAMULA *Simo*, mitraljezac, rodом iz Jasenka kod Ogulina, poginuo 4. juna 1944. godine na koti Varićak kod Korenice

??f)

MARAVIĆ *Nedjeljko*, delegat voda, rođen u Drežnici, poginuo 1. maja 1944. godine kod Babinog Potoka

MARAVIĆ *Mile Milan*, borac, rođen u Drežnici, poginuo 4. juna 1944. godine na Korenici

MARAVIĆ *Rade*, kurir Štaba brigade, rođen u Drežnici, poginuo 27. maja 1944. godine ispod kote Varićak kod Korenice

MARAVIĆ *Bože Živko*, komandir voda, rođen u Drežnici, poginuo 6. maja 1944. godine kod Perušića

MARGAN *Ivan*, borac, rođen u Pičanu kod Pazina, umro 10. marta 1944. godine u OVB u Lici

MARIČIĆ *Antona Karmela*, bolničarka, rođena u Baškoj na Krku, poginula aprila 1944. godine kod Babinog Potoka

MARIČIĆ *Petra Anton*, borac, rođen u Baškoj na Krku, poginuo oktobra 1943. godine kod Sušaka

MARIĆ *Petra Milka*, bolničarka, rođena u Širokoj Kuli, poginula 18. marta 1945. godine u Čujić Krčevini

MARJANOVIĆ *Milica*, borac, rođena u Podrumu kod Otočca, poginula 10. maja 1944. godine na Živulji kod Trnovca

MARUŠIĆ *Rudolfa Tomo*, delegat voda, rođen u Barcima - Crikvenica, poginuo 26. decembra 1944. godine u Vrelu kod Korenice

MANZENI *Vinka Joakim*, borac, rođen u Jurandvoru na Krku, poginuo 7. oktobra 1943. godine na sušačkom sektoru

MATAIJA *Ivana Juraj*, borac, rođen u Ledenicama - Crikvenica, poginuo 24. marta 1944. godine u Starom Selu kod Otočca

MATEJČIĆ *Marija Mauro*, borac, rođen u Zametu kod Rijeke, stradao od četnika sa bolnicom 2. juna 1944. u Krčani kod Udbine

MATEJČIĆ *Marijan*, borac, rođen u Zametu kod Rijeke, poginuo 2. marta 1944. godine na k. 566 - zapadni Um kod Otočca

MATEJČIĆ *Ljubo*, borac, rođen u Baškoj na Krku, poginuo 21. marta 1944. godine u Podrumu kod Otočca

MATEJČIĆ *Ivana Ivan*, borac, rođen u Jadranovu kod Crikvenice, stradao sa bolnicom 2. juna 1944. godine u Krčani kod Udbine

MATES *Mauro*, borac, rođen u Basatima kod Pule, poginuo 6. maja 1944. godine, kod Perušića

MATIĆ *Milan*, borac, rođen u Srpskim Moravicama, poginuo 13. februara 1944. godine u Sincu kod Otočca

MATKOVIĆ *Dušan*, borac, rođen na Sušaku, poginuo 1. jula 1944. godine na Lisini kod Ljubova

MAVRINAC *Tugomir*, borac, rođen u Orehovici kod Rijeke, poginuo 21. marta 1944. godine u Podrumu kod Otočca

MAVRINAC *Branko*, borac, rođen na Grobniku kod Rijeke, poginuo 15. septembra 1943. godine na Sušaku

MAZNJA *Cinteppe*, borac, rođen u Italiji, poginuo 12. jula 1944. godine na Ljubovu

MAŽURANIĆ *N. Ivan*, zamjenik referenta saniteta brigade, rođen u Novom Vinodolskom, ranjen 2. oktobra 1944. godine u Trnovcu, podlegao ranama u bolnici -

MICULUNIĆ *Jakova Blaž*, borac, rođen u Cerniku kod Rijeke, poginuo 10. marta 1945. godine na Sertić Poljani kod Plitvičkih jezera

MIČETIĆ *Josip*, delegat voda, rođen u Ponikvama kod Škrljeva, poginuo 31. marta 1944. godine između Lipica i Glibodola - Brinje

MIČETIĆ *Stanko*, borac, rođen u Škrljevu, poginuo 22. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka - Vrhovine

MIČETIĆ *Klementa Zdravko*, delegat voda, rođen u Kukuljanovu, poginuo 5. marta 1945. godine na Koreničkoj Kapeli

MIHAIĆ *Svjetka Nikola*, komandir voda, rođen u Dobrinji na Krku, poginuo 1. marta 1944. godine na Čudinom klancu kod Gornjeg Babinog Potoka

MIHALIĆ *Josipa Mate*, borac, rođen u Vrbniku na Krku, poginuo 9. maja 1944. godine na Ljubovu

MIHELČIĆ *Josipa Slavko*, borac, rođen u Lokvama - Gorski kotar, umro 14. aprila 1944. godine u OVB u Krbavici

MIČIĆ *Josip*, borac, rođen u Žminju - Istra, stradao od nevremena 25/26. aprila 1944. godine kod Vrhovina

MILETIĆ *Josip*, borac, rođen kod Pazina - Istra, stradao od nevremena 25/26. aprila 1944. godine kod Vrhovina

MLADENOVIĆ *Mario*, borac, rođen u Zametu kod Rijeke, poginuo 30. juna 1944. godine na Ljubovu

MIŠKULIĆ *Nada*, borac, rođena u Kladama - Senj, poginula 2. oktobra 1944. godine u Trnovcu kod Korenice

MODRUŠAN *A. Ivan*, borac, rođen u Babićima kod Rovinja, poginuo 18. maja 1944. godine u Srednjoj Gori - Lika

MOMČILOVIĆ *Nikole Aleksa*, komandant bataljona, rođen u Rebiću kod Udbine, poginuo 12. februara 1945. godine kod Catrnje - Rakovica

??f)

MOSENJA/cwzp, borac, rođen u Puli, poginuo 22. jula 1944. godine kod Gornjeg Babinog Potoka

MRLE *Romano*, borac, rođen u Gerovu - Gorski kotar, poginuo 2. oktobra 1944. godine u Trnovcu kod Korenice

MOŠNJA *Ivana Ivan*, borac, rođen u Sutivanu kod Labina, poginuo 6. maja 1944. godine kod Perušića

MRVOŠ *Petra Mile*, komandir voda, rođen na Ljubošini - Gomirje, poginuo 22. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka

MRŽLJAK *Petra Josip*, borac, rođen u Novom Vinodolskom, poginuo 27. februara 1944. godine kod Otočca

MUJAGIĆ *Esad*, delegat voda, rođen u Bosanskoj Gradišci, poginuo 18. marta 1945. godine u Čujić Krčevini kod Korenice

MULC *Vilim*, borac, rođen u Malom Selu kod Skrada - Gorski kotar, poginuo 11. maja 1944. godine na Ljubovu

MULNIĆ *Anton*, borac, rođen na Krku, poginuo 18. marta 1944. godine u Podumu kod Otočca

NAČINOVIĆ *Franjo*, borac, rođen u Plominu - Istra, poginuo 8. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka - Vrhovine

NAČINOVIĆ *Josip*, borac, rođen u Istri, poginuo 26. decembra 1944. godine u Vrelu kod Korenice

ORLIĆ *Ivana Vladimir*, komandir voda, rođen u Dragi kod Sušaka, poginuo 19. decembra 1944. godine u Tuku kod Korenice

OPAČIĆ */ Mirko*, borac, rođen u Cerovlju - Istra, poginuo 4. juna 1944. godine kod Korenice

??f)

ORLIĆ *Franje Petar*, komandir voda, rođen u Puntu na Krku, poginuo 16. marta 1945. godine na Koreničkoj Kapeli

ORLIĆ *Nikola Mocić*, borac, rođen u Puntu na Krku, poginuo koncem marta kod Vrhovina

ORLIĆ *Anton Mocić*, borac, rođen u Puntu na Krku, stradao sa bolnicom od četnika u Krčani kod Udbine 2. juna 1944. godine

ORBANIĆ *Valentina Josip*, borac, rođen u Orbonićima kod Rovinja, poginuo 22. aprila 1944. godine u Babinom potoku

ORBANIĆ *Jakova Miha*, borac, rođen u Kanfanaru kod Rovinja, poginuo 27. maja 1944. godine kod Korenice

OŠTROMAN *Anton*, rođen u Velikom Lošinju, poginuo 4. juna 1944. godine kod Korenice

ORBANIĆ *Ivan*, borac, rođen u Ribarićima kod Rovinja, poginuo 27. maja 1944. godine kod Korenice

OŽBOLT *Antona Miroslov*, borac, rođen u Žagarima kod Čabra, poginuo 21. marta 1944. godine u Glavacama kod Otočca

PAHLIĆ *Vinka Vinko*, borac, rođen u Bačkoj na Krki, poginuo 1. aprila 1944. godine kod Vrhovina

PALADIN *Jose Nikola*, rođen u Novom Vinodolskom, poginuo 20. oktobra 1944. godine na Janjči kod Ramljana

PALČIĆ *A. Josip*, borac, rođen u Gerovu - Gorski kotar, poginuo u jesen 1943. godine kod Sušaka

PASKAS *Rade Dušan*, komandir voda, rođen u Kuniću - Plaški, poginuo 1. maja 1944. godine na Čudinom klancu kod Gornjeg Babinog Potoka

PAVLETIĆ *Stjepan*, borac, rođen u Krasici kod Rijeke, poginuo 30. juna 1944. godine na Ljubovu

PAVLETIĆ *Anton*, borac, rođen u Križpolju kod Brinja, ranjen 12. novembra 1944. godine na Brotnji kod Srba i dva dana kasnije podlegao ranama

PAVLETIĆ *Mate*, borac, rođen u Brinju, poginuo 9. avgusta 1944. godine na Ljubovu

PAVLICA *Dane Dmitar*, zamjenik komandanta bataljona, rođen u Počitelju, poginuo 13. februara, 1945. godine kod Rakovice

PEJNOVIĆ *Ise Branko*, operativni oficir bataljona, rođen u Lučanima kod Brinja, ^ poginuo 22. jula 1944. godine na Čudinom klancu - Babin Potok

PELČIĆ *I. Ivan*, borac, rođen u Jelenju kod Rijeke, ^ poginuo 10. maja 1944. godine na Živulji kod Trnovca

PELČIĆ *Ivan*, komandir čete, rođen u Jelenju kod Rijeke, poginuo 26. decembra 1944. godine u Boriku kod Korenice

PERARIĆ *Josip*, borac, rođen u Novalji na Pagu, poginuo 31. marta 1944. godine između Lipica i Glibodola

PERCAN *Antona Miho*, borac, rođen u Rakiju - Istra, teško ranjen 22. septembra 1944. godine kod Ramljana, podlegao ranama 5. oktobra 1944. godine

PERUŠKO *M. Ivan Klinac*, borac, rođen u Perušcima - Pula, poginuo 14. septembra 1944. godine na Čardaku kod Ramljana

PERUŠKO *Josip*, borac, rođen u Perušcima kod Pule, poginuo 2. oktobra 1944. godine u Trnovcu kod Korenice

PERUŠIĆ *Gašpar*, borac, rođen u Grobniku kod Rijeke, poginuo 31. marta 1944. godine u Podumu kod Otočca

PETROVIĆ *Ivan*, borac, rođen kod Škriljeva, poginuo 1. maja 1944. godine na Čudinom klancu kod Babinog Potoka

PETEK *Martin*, borac, rođen u Pazinu, poginuo 2. avgusta 1944. godine na Ljubovu

PILAŠ *Klemento*, borac, rođen u Grižanima - Crikvenica, poginuo 10. maja 1944. godine na Živulji kod Trnovca

PIŠKULIĆ *Stjepana Andrija*, delegat voda, rođen u Novom Vinodolskom, poginuo 4. juna 1944. godine na Korenici

PLATIŠA *M. Milan*, komesar čete, rođen u Vojvoduši - Brinje, poginuo 18. marta 1945. godine u Uvalici kod Korenice

PLEČAŠ *Bogdan*, desetar, rođen u Donjem Selu kod Gospića, poginuo 12. februara 1945. godine na Čatrnji kod Rakovice

POLJE *Ivana Blaž*, borac, rođen u Žagarima kod Čabra, poginuo 26. decembra 1944. godine u Boriku kod Korenice

POLJE *Josip*, borac, rodom iz Osilnice na Kupi, poginuo 21. januara 1944. godine kod Žute Lokve - Brinje

POLAK *Anton*, borac, rođen u Ravnoj Gori - Gorski kotar, umro ljeta 1944. godine u OVB u Lici

POLANEC *David*, borac, rođen u Crnom Vrhju kod Gorice, umro ljeta 1944. godine u OVB u Lici

POMIĆ *Mate Josip*, desetar, rođen u Žminju - Istra, poginuo 26. decembra 1944. godine u Boriku kod Korenice

??f)

PRAVALI *Ginseppe*, borac, rođen u Italiji, poginuo 10. jula 1944. godine u Boriku kod Perušića

PRENDIVOJ *Nikole Nikola*, borac, rođen u Policama na Krku, poginuo oktobra 1943. godine kod Sušaka

PRICETIĆ *Viktor*, borac, rođen u Levacima - Istra, poginuo 31. marta 1944. godine između Lipica i Glibodola

PRČINIĆ *Mario*, borac, rođen na Rabu, poginuo 1. aprila 1944. godine u Rudopolju kod Vrhovina

PRKAČIN *Ivana Rude*, politički komesar čete, rođen u Labinu, poginuo 15. septembra 1944. godine na Calopeku kod Ličkog Petrovog Sela

PEPIĆ *Jakova Franjo*, borac, rođen u Lovincu - Lika, poginuo 11. februara 1945. godine na Poljanku kod Plitvičkih jezera

PUCIĆ *Tome Mato*, borac, rođen u Žminju - Istra, poginuo 12. februara 1945. godine na Catrnji kod Rakovice

PUTIĆA *Jerka Anton*, delegat voda, rođen u Čapljini, poginuo 18. marta 1945. godine u Uvalici kod Korenice

PUŽ *Franjo Marko*, borac, rođen u Jušićima kod Opatije, poginuo 12. novembra 1944. godine na Brotnji kod Srba

RABAR *Ivana Marko*, borac, rođen u Kanfanaru - Istra, poginuo 27. maja 1944. godine kod Korenice

RABAR *Mate*, borac, rođen u Kanfanaru - Istra, poginuo 24. avgusta 1944. godine na Ljubovu

RAČKI *Juraja Valentin*, borac, rođen u Staroj Sušici - Gorski kotar, poginuo 4. juna 1944. godine na Korenici

??f)

RADETIĆ *Roke Željko*, borac, rođen u Novom Vinodolskom, poginuo 29. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka

RADELIĆ *M. Ivan*, delegat voda, rođen kod Crikvenice, poginuo 24. decembra 1943. godine kod Vrbovskog - Gorski kotar

RADOJČIĆ *Ć. Rade*, komandir voda, ranjen u Drežnici, poginuo 2. oktobra 1943. godine na sušačkom sektoru

RADULOVIĆ *Ilija*, borac, rođen u Breznom - Drežnica, poginuo 31. marta 1944. godine između Lipica i Glibodola

RADULOVIĆ *Đure Petar*, borac, rođen u Drežnici, poginuo 5. marta 1945. godine kod Korenice

RAGUZIN *Slavka Vjekoslav*, komesar čete, rođen na Krku, poginuo 28. oktobra 1944. godine na mostu kod Kosinja

RAJAČIĆ *Petra Dragan*, borac, rođen u Žapanjolu kod Brinja, poginuo 22. decembra 1944. godine kod Korenice

RAJAČIĆ *Marka Mile*, borac, rođen u Žapanjolu kod Brinja, stradao sa bolnicom od četnika u Krčani kod Udbine 2. juna 1944. godine

RAJAČIĆ *Mane Petar*, informativni oficir bataljona, rođen u Grabovoj Lokvi kod Brinja, poginuo 16. decembra 1944. godine kod Donjeg Lapca

RAJČEVIĆ *Petra Milan*, borac, rođen u Čitluku - Lika, poginuo 6. maja 1944. godine na Marinoj Glavi kod Perušića

RAJČEVIĆ *Radoš*, zamjenik komesara čete, rođen u Zrinčićima kod Nikšića, umro 12. novembra 1944. godine u OVB u Lici

RAK *Anton*, komandir minerskog voda, poginuo 16. septembra 1944. godine kod Ličkog Petrovog Sela

RAŠETA *Save Jandre*, komandir čete, rođen u Donjem Lapcu, poginuo 26. decembra 1944. godine u Vrelu kod Korenice

RELJAC *Cvjetko*, borac, rođen u Sušaku, poginuo 18. aprila 1944. godine kod Rudopolja kraj Vrhovina

RITTE *Vitomir*, komandir voda, poginuo 15. septembra 1944. godine na Čelopeku kod Ličkog Petrovog Sela

ROJNIĆ *Mihe Josip*, borac, rođen u Grabarima kod Barbana - Pula, poginuo 2. avgusta 1944. godine na Ljubovu

RUBINIĆ *Ivana Franjo*, borac, rođen u Mošćanici kod Opatije, poginuo 26. decembra 1944. godine u Boriku kod Korenice

RUPENA *Rudolf*, borac, rođen u Vratima kod Delnica, stradao sa bolnicom od četnika 2. juna 1944. godine u Krčani kod Udbine

RUSEN *Josip*, borac, rođen u Trojbi kod Pazina, poginuo 6. maja 1944. godine kod Perušića

RUŽIĆ *Antona Anton*, borac, rođen u Vinkuranu kod Pule, umro u OVB u Lici 24. marta 1944. godine

RUŽIĆ *Ivana Marijan*, borac, rođen u Ružićima kod Kastva, poginuo 15. maja 1944. godine u Počitelju - Lika

SARSON *Vinko*, borac, rođen u Marčeljama kod Kastva, stradao od nevremenjena 25/26. aprila 1944. godine kod Vrhovina

SECI *Martin*^ zamjenik komesara čete, rođen u Zminju - Istra, poginuo 12. februara 1945. godine na Čatrnji kod Rakovice

SIROTIĆ *Ivan*, borac, rođen u Vižnjanu kod Pule, poginuo 22. jula 1944. godine kod Gornjeg Babinog Potoka

SJANŽ *Mirko*, borac, rođen u Tribilju kod Crikvenice, poginuo 18. marta 1945. godine u Čujić Krčevini kod Korenice

SMOJVER *Jure Jure*, borac, rođen u Cesarici kod Karlobaga, poginuo 22. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka - Vrhovine

SOKOLIĆ *Ivana Njegovan*, borac, rođen u Novom Vinodolskom, umro 7. aprila 1944. godine u OVB u Lici

SOKOLIĆ *Antona Zdravko*, borac, rođen u Novom Vinodolskom, poginuo 6. maja 1944. godine na Ljubovu

SORMILIĆ *Franjo*, borac, rođen u Dubašnici na Krku, poginuo 19. avgusta 1944. godine na Ljubovu

SPOJE *Josipa Josip*, borac, rođen u Bribiru - Crikvenica, poginuo 15. septembra 1943. godine kod Sušaka

SREŠKO *Mirko*, borac, rođen u Škriljevu, poginuo 9. avgusta 1944. godine na Ljubovu

SRIĆA *Jakov*, borac, rođen u Škriljevu, poginuo 12. novembra 1944. godine na Brotnji kod Srba

STANIĆ *Nikola*, komandir voda, poginuo 15. septembra 1943. godine na Sušaku

STARČIĆ *Romano*, borac, rođen u Novacima kod Pule, poginuo 2. avgusta 1944. godine na Ljubovu

STAREŠIĆ *Ivana Ivan*, borac, rođen u Omišlju na Krku, poginuo oktobra 1943. godine kod Sušaka

STAŠIĆ *Ivan*, borac rođen u Kanfanaru u Istri, poginuo 9. avgusta 1944. godine na Ljubovu

??f)

STASIC *Mate Mate*, borac, rođen u Risiki na Krku, poginuo 19. marta 1944. godine na Glavacama kod Otočca

STIPANIČIĆ *Anton*, delegat voda, rođen u Triblju kod Crikvenice, poginuo 18. marta 1945. godine na Uvalici kod Korenice

STIPANO VIĆ *Đ. Simo Memo*, borac, rođen u Vitunja kod Ogulina, poginuo 6. maja 1944. godine kod Perušića

STOKUĆA *P. Ilija*, operativni oficir bataljona, rođen u Vojvoduši kod Brinja, poginuo 14. marta 1944. godine u Glavcima kod Otočca

STOKUĆA *Mane Mile*, delegat voda, rođen u Vojvoduši kod Brinja, poginuo marta 1944. godine u Glavacama kod Otočca

STUPIČIĆ *Jakov*, borac, poginuo 12. jula 1944. godine na Ljubovu

ŠAIN *Andelko*, borac, rođen u Ratinima, umro 10. marta 1944. godine u OVB u Lici

SALIJA *Ante*, borac, rođen u Istri, umro 21. januara 1944. godine u OVB u Lici

SARKOS *Mile Josip*, borac, rođen u Gorskom kotaru, poginuo 10. maja 1944. godine na Živulji kod Trnovca

ŠČILAC *Ernest*, borac, rođen u Grebjevi kod Pule, stradao od nevremena 25/26. aprila 1944. godine kod Vrhovine

SIROLA *Antona Vence*, komandir voda, rođen u Sirolima kod Kastva, poginuo 14. marta 1945. godine na Koreničkoj Kapeli

SKAFEŠ *J. Josip*, borac, rođen kod Pule, stradao od četnika sa bolnicom 2. juna 1944. godine u Krčani kod Udbine

ŠKALAMERA *Franje Ivan*, borac, rođen u Zagorju kod Lovrana, poginuo 13. februara 1945. godine kod Rakovice

SKAPER *Anton*, borac, rođen kod Labina, umro 28. februara 1944. godine u OVB u Lici

SKAPER *Vilim*, borac, rođen u Rependi kod Labina, umro 26. februara 1944. godine u OVB u Lici

ŠKABIĆ *M. Rudolf*, borac, rođen u Sumperu - Istra, poginuo 10. maja 1944. godine na Živulji kod Trnovca

ŠKOPAC *Ivana Ivan*, borac, rođen u Rependi kod Labina, poginuo 22. aprila 1944. godine.

ŠOBOT *Stojan*, borac, rođen u Debelom Brdu kod Korenice, poginuo 1. maja 1944. godine na Čudinom klancu kod Babinog Potoka

ŠOŠTARIĆ *Antona Anton*, desetar, rođen u Kovačici kod Čabra, poginuo 1. maja 1944. godine na Čudinom klancu kod Babinog Potoka

SLIVAR *Drago*, borac, rođen u Pazinu, poginuo 9. avgusta 1944. godine na Ljubovu

ŠPEHAR *Riko*, borac, rođen u Barbami kod Buzeta, umro 28. februara 1944. godine u OVB u Lici

ŠPOLANČIĆ *Šime*, borac, poginuo 10. maja 1944. godine na Živulji kod Trnovca

ŠTENBERGA *Riko*, borac, rođen u Marciljanima - Istra, poginuo 14. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka

ŠTEFANIĆ *Josipa Bogomil*, borac, rođen u Baškoj na Krku, umro 21. maja 1944. godine u Frkašiću kod Korenice

STIMAC *Josip*, borac, rođen u Čabru - Gorski kotar, poginuo 21. januara 1944. godine kod Žute Lokve - Brinja

ŠTOKALO *Frana Pavle*, delegat voda, rođen na Rabu, poginuo oktobra 1943. godine kod Sušaka

ŠUMBERAC *Josipa Milan*, borac, rođen u Nedejštini kod Labina, poginuo 22. aprila 1944. godine kod Babinog Potoka

TIJAN *Rafael*, kurir Štaba brigade, rođen u Istri, poginuo 15. septembra 1944. godine na Čalopeku kod Ličkog Petrovog Sela

TOFETI *Franciska Romano*, borac, rođen u Šišanu kod Pule, poginuo 26. decembra 1944. godine u Vrelu kod Korenice

TOMAŠIĆ *Antona Anton*, borac, rođen u Tomašićima kod Zminja, poginuo 12. novembra 1944. godine na Brotnji kod Srba

TOMAZINI *Romano*, borac, rođen u Sušaku, poginuo 15. septembra 1944. godine na Čalopeku kod Ličkog Petrovog Sela

TOMIĆ *Petra Petar*, komandir voda, rođen u Tomićima - Drežnica, poginuo 22. aprila 1944. godine u Babinom Potoku

TOMIĆ *Antona Ivan*, borac, rođen u Kršanu kod Labina, poginuo 18. maja 1944. godine u Međugorju - Lika

TOMIČIĆ *Blaža Josip*, borac, rođen u Ričici kod Lovinca, poginuo 12. februara 1945. godine na Čatrnji kod Rakovice

TOMIČIĆ *Blaža Mate*, borac, rođen u Ričici kod Lovinca, poginuo 18. marta 1945. godine na Koreničkoj Kapeli

TOMIŠIĆ *Ivan*, borac, rođen u Tomićima kod Zminja, poginuo 16. septembra 1944. na Čalopeku kod Ličkog Petrovog Sela

TOMLJENović *Vale Matija*, borac, rođen u Sibirju kod Senja, stradao od nevremena 25/26. aprila 1944. godine kod Vrhovine

TONKOVIĆ *Petar*, borac, rođen kod Pule, poginuo 15. septembra 1944. na Čalopeku kod Ličkog Petrovog Sela

TRBOVIĆ *Petra Dušan*, komesar čete, rođen u Krakaru - Drežnica, poginuo 21. januara 1944. godine na koti 572 kod Žute Lokve - Brinje

TRBOVIĆ *Mića*, borac, rođen u Srpskim Moravicama, poginuo 27. februara 1944. godine u Podumu kod Otočca

TUMBERGA *Viktor*, borac, rođen kod Labina, poginuo 15. septembra 1944. godine na Čalopeku kod Ličkog Petrovog Sela

TURINA *Dragan*, zamjenik komesara čete, poginuo novembra 1943. godine kod Sušaka

TURK *Ivana Blaž*, borac, rođen u Gerovu - Gorski kotar, poginuo ljeta 1944. godine u Lici

TURK *Josipa Josip*, borac, rođen u Delnicama, poginuo 22. februara 1944. godine

UČKAR *Josip*, borac, rođen u Hreljićima kod Pule, poginuo 19. maja 1944. godine u Srednoj Gori - Lika

URBAN *Jože*, borac, rođen u Istri, umro 5. maja 1944. godine u OVB u Lici

VACIĆ *Ivan*, delegat voda, poginuo 25. avgusta 1944. godine na Ljubovu.

VALE *Jakova Ivan*, borac, rođen u Kodićima - Istra, poginuo 29. novembra 1944. godine kod Bruvna

VALENČIĆ *A. Franjo*, borac, rođen u Liscu kod Matulja, poginuo 15. septembra 1943. godine na Sušaku

VALENČIĆ *M. Ivan*, borac, rođen u Karojbi - Istra, poginuo 26. novembra 1944. godine kod Bruvna

VALENČIĆ *I. Ivan Stipanić*, borac, rođen u Vrbniku na Krku, poginuo 20. decembra 1944. godine u Bjelom Polju kod Korenice

VEKIĆ *Sveto*, borac, rođen u Suvaji - Lika, poginuo 13. februara 1945. godine kod Rakovice

VELJAČIĆ *Ivana Ivan*, borac, rođen u Bribiru - Crikvenica, poginuo 2. oktobra 1944. godine u Trnovcu kod Korenice

VERBANCE *A. Rudolf*, delegat voda, rođen u Velim Goljima kod Labina, poginuo 10. avgusta 1944. godine na Ljubovu

VIČIĆ *Viktor*, delegat voda, rođen u Pašcu kod Rijeke, poginuo 1. aprila 1944. godine u Rudopolju kod Vrhovine

VIĐAK *Mate Milio*, borac, rođen u Čambarelićima - Istra, poginuo 7. maja 1944. godine kod Perušića

VIDAK *Filip*, borac, rođen u Plominu kod Labina, poginuo 10. maja 1944. godine na Živulji kod Trnovca

VIDALIĆ *Mate Anton*, desetar, rođen u Krsnom - Istra, poginuo 17. maja 1944. u Lici

VIŠKOVIĆ *Antona Anselmo*, borac, rođen u Lo vreću kod Labina, poginuo 4. juna 1944. godine kod Donjeg Babinog Potoka

VLAČIĆ *Zaharije Milan*, borac, rođen u Lo vreću kod Labina, poginuo 8. juna 1944. godine na Gornjem Babinom Potoku

VLAH *Josip*, borac, rođen na Čavlima kod Rijeke, poginuo 2. juna 1944. godine na Kozjanu kod Bunića

??f)

VOJIĆ *Ivana Dino*, borac, rođen u Nedejšćini kod Labina, poginuo 31. marta 1944. godine na Atlinom vrhu kod Škara - Otočac

VOLARIĆ *Mate Mate*, borac, rođen u Risici - Istra, poginuo oktobra 1943. godine kod Sušaka

VRKLJAN *Marka Petar*, borac, rođen u Cerju kod Lovinca - Lika, poginuo 4. marta 1945. godine na Rudanovcu kod Korenice

VUČIĆ *P. Milan*, borac, rođen u Lukovdolu - Gorski kotar, poginuo 12. maja 1944. godine na Ljubovu

VUJIĆ *Dmitra Đuro*, operativni oficir bataljona, rođen u Tuževiću kraj Brinja, poginuo 31. marta 1944. godine na Atlinom vrhu kod Škara - Otočac

VUJNOVIĆ *Branko Medin*, komandir voda, rođen u Vujnovićima kod Vrbovskog, poginuo 20. oktobra 1944. godine na Čardaku kod Ramljana

VUJNOVIĆ *Mane Ilija*, desetar, rođen u Vitunju kod Ogulina, poginuo 16. novembra 1943. godine kod Vrbovskog - Gorski kotar

VUKELIĆ - PIMIĆ *Simo*, bolničar, rođen u Breznom - Drežnica, poginuo 6. maja 1944. godine kod Perušića

VUKOVIĆ *Marko*, komandir voda, rođen u Lipicama kod Brinja, poginuo 2. oktobra 1944. godine u Trnovcu kod Korenice

VUKSAN *Nikola*, komesar čete, rođen u Počitelju - Lika, poginuo 26. decembra 1944. godine u Boriku kod Korenice

VURAŠKO *Anton*, borac, rođen u Vuraškima - Istra, umro u ÖVB u Lici 20. marta 1944. godine

ZAHARIJE *Anton*, borac, rođen u Žminju - Istra, poginuo 2. avgusta 1944. godine na Ljubovu

ZANOVIĆ *Milan*, borac, rođen u Pazinu, poginuo 5. aprila 1944. godine, kod Donjeg Babinog Potoka

ZANINOVIĆ *Blaža Srećko*, borac, rođen na Krku, poginuo 16. decembra 1943. godine kod Vrbovskog

ZEC *Mihe Josip*, borac, rođen u Žminju, poginuo 27. maja 1944. godine kod Korenice

ZGELJARIĆ *A. Ivan*, borac, rođen u Češićima - Istra, poginuo 26. decembra 1944. godine u Vrelu kod Korenice

ZGRABLJIĆ *Petar*, borac, rođen u Cijaluči kod Pule, stradao od nevremena 25/26. aprila 1944. godine kod Vrhovina

ZORKO *Jakova Ivan*, delegat voda, rođen u Maloj Topoli kod Pule, poginuo 18. marta 1945. godine u Uvalici kod Korenice

ZRNIĆ *Dušana Vlado*, komandant bataljona, rođen u Zrnčićima - Draženica, teško ranjen na Brotnji 12. novembra, podlegao ranama dva dana kasnije u prihvatajnoj bolnici 35. divizije u Klapavici kod Bruvna

ZRNIĆ *Nikole Čedo*, komandir voda, rođen u Zrnčićima - Drežnica, poginuo 18. marta 1945. godine u Uvalici kod Korenice

ŽIC *Lueijan Dunižarić*, borac, rođen u Puntu na Krku, poginuo 20. avgusta

1944. godine na koti Murgovači kod Krbavice - Lika

ŽIC *Josip Jivica*, desetar, rođen u Puntu na Krku, poginuo 31. marta 1944. godine između Lipica i Glibodola

ŽIC *Anton Lueijan*, borac, rođen u Puntu na Krku, poginuo 3. aprila 1944. godine u Rudopolju kod Vrhovina

ŽIC *Mihovil Mićelo (Marijan)*, borac, rođen u Puntu na Krku, poginuo u proljeće 1944. godine kod Ramljana

ŽIC *Nikola Jivica*, borac, rođen u Puntu na Krku, poginuo januara 1944. godine kod Otočca

ŽIC *Vinko Antičić*, borac, rođen u Puntu na Krku, poginuo 18. marta 1945. godine na Čujić Krčevini kod Korenice

ŽIVOLIĆ *M. Ivan*, borac, rođen u Oštrobradićima - Istra, poginuo 27. maja 1944. godine kod Korenice

ŽUBIN *A. Ivan*, borac, rođen u Snasima kod Motovuna, stradao od nevremena 25/26. aprila 1944. godine kod Vrhovina

ŽANKO *Emil*, borac, rođen u Kodićima - Istra, stradao sa bolnicom u Krčani kod Udbine 2. juna 1944. godine

Bibliografija

a) *Arhivski izvori*

Arhiv Vojnoistorijskog instituta (AVII)

a) fondovi dokumenata Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske; CK KP Hrvatske; 11. i 8. korpusa NOVJ; 8. kordunaška, 13. primorsko-goranska i 35. divizija i njihove brigade i odredi; 4. brigada 7. divizije, 18. slovenačka divizija sa 9. i 10. brigadom-Drugi pomorski sektor,

b) njemačke jedinice: 2. SS oklopni korpus sa 71. i 44. grenadirskom divizijom; 15. brdski armijski korpus sa divizijama 114. lovačkom i 292. njemačkom, 273. i 392. legionarskom divizijom; 14. SS policijski puk 3. SS oklopnog korpusa,

c) ustaško-domobranske jedinice: 31. 32. 33. 34. i 35. ustaška bojna, 2. posadna domobranska bojna,

d) četničke jedinice: grupa na području Gorskog kotara i na Lošinju poslije kapitulacije Italije; četničke jedinice u dolini Une i na području Gračaca i Otočca,

Zbornik dokumenata i podataka o NOR jugoslovenskih naroda (Zbornik NOR) tom II, V, VI, IX i XII;

Ratne zabilješke autora;

b) *Istorijska djela*

Vojna enciklopedija: 10 tomova

c) *Literatura*

Anić Nikola, Joksimović Sekula, Gutić Mirko, NARODNOOSLOBODILACKA VOJSKA JUGOSLAVIJE, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1982;

Brozina Ivan Slovan, RATNI PUT PRVE ISTARSKE BRIGADE »VLADIMIR GORTAN«, Pula 1964;

Bukvić Milan, OTOČAC I BRINJE U NOB 1941-1945, Otočac, 1971;

GEOGRAFIJA SR HRVATSKE, knj. 4, Zagreb, 1975;

GORSKI KOTAR, Delnice, 1981;

Petar Kleut, JEDANAESTI KORPUS NOVJ, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1987;

??f)

Petar Kleut, TRIDESETPETA LIČKA DIVIZIJA, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1970;

Kraševac Velimir Igor, DEVETA SNOU BRIGADA »KOČEVSKA«, kratak obris, Kočevje 1983;

Lučić Milan, ISTRA, HRVATSKO PRIMORJE I GORSKI KOTAR U NOB LJETA I JESEN 1943, Rijeka 1980;

Miljanić Gojko, VELIKE BITKE NA JUGOSLOVENSKOM RATIŠTU, 1942-1945. GODINE, Beograd 1987;

OSLOBODILAČKI RAT NARODA JUGOSLAVIJE 1941-1945, Vojnoistorijski institut, Beograd 1958;

Kovačević Veljko, NEKA ISKUSTVA IZ BORBI U HRVATSKOM PRIMORJU I GORSKOM KOTARU 1941-1943, »Vojno delo«, Beograd 1955;

Perić Ignjatije, PETA KORDUNAŠKA BRIGADA, Vojnoizdavački zavod, 1970;

Ribarić Danilo, BORBENI PUT 43. ISTARSKE DIVIZIJE, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1968;

Švob Vinko, GORANI I PRIMORCI POD CRVENOM PETOKRAKOM, Rijeka 1985;

Švob Vinko i Mahmud Konjhodžić, DRUGI ODRED PRIMORACA, GORANA I ISTRANA 1942, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1969;

Tintor Svetožar, TRINAESTA PRIMORSKO-GORANSKA UDARNA DIVIZIJA, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1968;

Vasiljević Jovo, DEJSTVA NA JADRANSKOM MORU U NOR-u, Beograd, »Vojno delo« 1954.

SADRŽAJ

Dio prvi

GEOGRAFSKA I KLIMATSKA ODLIČJA PRIMORSKO-GORANSKOG PROSTORA, VOJNOSTRATEGIJSKI ZNAČAJ, OKUPACIJA, PRIPREME I RAZVOJ ORUŽANE BORBE DO KAPITULACIJE ITALIJE	5
Geografske i klimatske karakteristike i vojno-strategijski značaj primorsko-goran- skog prostora	5
Aprilski rat i okupacija	8
Pripreme, ustanak i oružane borbe u 1941. godini	10
Razvoj oružane borbe u 1942. godini	14
Koordinacija borbenih dejstava sa susjednim područjima	17
Borbe u prvoj polovini 1943. godine	19

Dio drugi

KAPITULACIJA ITALIJE, MASOVNI USTANAK NARODA ISTRE, HRVATSKOG PRIMORJA I GORSKOG KOTARA, FORMIRANJE TREĆE PRIMORSKO-GORANSKE BRIGADE I NJENE BORBE DO KONCA 1943. GODINE.	22
Kapitulacija Italije, razoružanje talijanske vojske i masovni ustanak naroda Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre.	22
Formiranje 3. primorsko-goranske brigade - njene borbe na sušačkom sektoru	30
Prve borbe Brigade na sušačkom sektoru.	32
Likvidacija četničkih grupacija na području Gorskog kotara i Kvarnerskih otoka	34
Ofanziva na Slovenačko primorje i Istru	37
Borbe na sušačkom sektoru.	41
Njemačka ofanziva na Hrvatsko primorje i Gorski kotar.	44
Osvrt na njemačku oktobarsku ofanzivu.	54
Pripreme Brigade za naredne borbene zadatke.	59
Borbe za oslobođenje Vrbovskog od 27. novembra do 24. decembra 1943. godine	64

Dio treći

BORAVAK I BORBE BRIGADE NA PODRUČJU LIKE OD KRAJA DECEMBRA 1943. DO NOVEMBRA 1944. GODINE	75
Dolazak na područje Gacke doline	75
Marš od Brloga do Karlobaga i nazad	80
Borbena dejstva brigade na sektoru Gacke doline	83
Borbe oko Otočca u februaru i martu 1944.	90
Napad na ustaše u Stajnici	98
Napad na Staro Selo	100
Prihvrat novih boraca Istrana i kadrovske promjene	101
Napad na Prozor i neprijateljeva ofanziva na slobodnu teritoriju Like	107
Borbe na pravcu Vrhovine - Plitvička jezera u aprilu 1944.	115

Drama brigade noću 25/26. aprila kod Vrhovina	119
Obrana Plitvičkih jezera	121
Borbe na sektoru Duman - Perušić	124
Neprijateljeva ofanziva »Morgenstern« na slobodnu teritoriju Like	126
Oslobođenje Korenice	136
Zločin nad ranjenicima u selu Krčana	139
U sastavu 35. divizije	141
Borbe u Lici do kraja juna 1944.	142
Napad 35. divizije na Široku Kulu, Lički Osik i Perušić	146
Napad na Babin Potok 22. jula 1944. godine	150
Posjeta ličke omladine i proslava dana ustanka	154
Spašavanje zbjega kod Kosinja	156
Borba za odbranu ljetine	157
Borbe u septembru 1944.	162
Iznenadni napad neprijatelja u Trnovcu 2. oktobra 1944. godine	167
Napad na Janjču i Ramljane	171
Na vijest o oslobođenju Beograda	172
Na Velebit u susret Trećoj brigadi	

Dio četvrti

BORBE U JUŽNOJ LICI I RASFORMIRANJE BRIGADE	175
---	-----

Dio peti

BORBE U JUŽNOJ LICI I RASFORMIRANJE BRIGADE	178
Ofanzivna dejstva snaga NOVJ u jesen 1944. godine	178
Oslobođenje Lovinca i napad na Brotnju	179
Napad jedinica 35. divizije na neprijateljeve posade na komunikaciji dolinom Une	180
Borbe oko Gračaca od 23. novembra do 10. decembra 1944. godine	182
Uništenje neprijateljeve grupacije i oslobođenje Gračaca	184
Borbe oko Lapca i Korenice	189
Vojno-politička situacija u Lici početkom 1945. godine	194
Borbe na sektoru Prijeboj-Rakovica	197
Još jedan napad na Babin Potok	201
U završnim borbama za oslobođenje Like	203
Rasformiranje brigade	207
Umjesto zaključka	208
Hronologija	220
<i>Prilozi</i>	
Narodni heroji	221
Spisak članova Štaba brigade, štabova bataljona i starješina samostalnih jedinica	227
Spisak starješina brigade i četnih bolničara	234
Spisak poginulih pripadnika brigade	241
Bibliografija	260